





**Иахъатәи  
апъсуа  
литература.  
Иаазыркъағны  
критикала  
ахәапъшра,  
теориатә зтәарақәак нацтцаны**

ББК 83.3(5Абх)

Б 45

УДК 821.35.0

Еңқәиршәеит, апъхъажәа ифит У. Ш. АФЗБА

### **Бәжәба Хә.С.**

Иахъатәи апъсуа литература. Иаазыркылағыны критикала ахәапъшра, теориятә этсаарақәак нацтданы. – /Хә. С. Бәжәба; Еңқә.: У. Ш. Афзба; Апсуаттааратә ин-т. – Ақәа: Акылхан афны, 2014. – 274 д. – Г/р 978-5-111-42-09014

*Ари ашәкәы апъсуа литературагүләара ашыаты злакыз афбатәи аттыжыроуп. Үи 1933 шыңда аахыс имтыжызамызт. Үскан иара кынхынын аллатин шрифт шыатас измаз аграфикала. Уажәтәи аттыжырағы ағварианткәвү ыкоуп – иахъатәи аллатинтәши. Иахъатәи аграфикала икоу актәи ахәтәғы ҳаамтазтәи ағышынажарақәа ирзааигәданы иккынхүп, афбатәи ңсахра азумкәа, ишықаңәкъаз иааныжыуп.*

*Ашәкәырызкуп афилологиәи апъсуа литература атоурых иазғельмәдай апъхъафәеи.*

© Афзба У.Ш. Аиқәиршәара, апъхъажәа. 2014

© Апсуаттааратә институт. 2014

## **Хә. С. Бәжәба рапһыатәи ишәкәй**

Апъсуа жәлар ртоурых ағы асахъаркыратә литература доухатә цәыртцрак аҳасабала ауаажәлларатә тәкы змоу акакәнү ишәкәгыло иналага, иара иззку ахцәкәарақәагы арғиауа иалагоит. Убас рапһыатәи апъсуа газет ағы ҳара иаҳтүлоит асахъаркыратә рәниамтәкә, ма иалкаау шәкәйсөйк ирызку шәагаала имацу антәмтәкә. Убарт ире-иуоп: «Ҳашәкәйсөйцә» (1.08.1919, №19), (16.08.1919, №21) – арт ағ-нҭамтак ағжевданим «Азәй» ҳәа зхы иззырхәо зхатара шъақәыргылам дравторуп; «Ухыза аура дырны, ушьапы еитцих» (М. Лакраба. 30.08. 1919, № 23), иара уи атәка иануп «Агәйпү» иқартцо атак; «Ашарпүы-етцә» (Д. Гәлиа. 29.11.1919) №35; «Данбаадыруа ҳара, ҳанбаицхраауа иара?!» (М. Чалмаз. 28.02.1920) № 6 (44); «Латца-лых» (Д. Гәлиа. 11.09.1920), №33(71)<sup>\*</sup>. Ҳәарада, арт зызбахә ҳамоу аматериалқәа иаҳыатәи ҳазнеишьала хрыхәапъшузар, критикатә усумтәкәоуп ҳәа ҳазрызхәом. Акы, дара шәагаала ихәыңқәоуп, әба – уақа алитетуратә рәниамтәкәа реилыргара ҳәйлом. Аха ус шакәугы, арақа икоуп өазышәарақәак алитетуратә критика ақашшыңа зныпъшуа: авторцәақәак ырәниамтәкәа азеипш хәшьара ытәреи абжыгаракәеи, ахәыңтәи анапылағыратә журналқәа «Шарпүы-етцәеи» «Ақәареи» рхықәккәеи реихъзарақәеи рзы аххәақәа, иара убас Д. Гәлиа иаайдыланы ирккаратә усуреи ирғиареи рыхтәажәара. Абасала, апъсуа литературатә критика аңааара аабоит агазет «Апъсны» адакъақәа рәғи. Анағас, Апъсны Асовет мчы анышьақәгыла

\* Шәахә.: Агазет «Апъсны» (1919-1921 шш.). Еиқәиршәеит, апъхаждәеи азгәатақәеи ифит У. Ш. Ағзба. – Ақәа, 2006. – Ад. 136, 150, 161-162, 232-233, 282, 464.

ашътахь, еиҳа-еиҳа зымекхак зыртбаауз апъсуа литературатә процесс иацәиаует акритикагы. Ҷабыргуп, уи аамтазтәи аматериал ихатәааны, иахынзахәтоу еидкыланы ихамам, усқан итытцуауз акыныңхътә органқәа (еиҳарак агазет «Апъсны қапңыш») ахъеиқәымхаз иахъяаны. Аха икоуп акык-әбак ашәкәйіфөндә реизгақәа ирнылауз апъсуа литература иазку астатақәеи аттцаамтакәеи\*.

1930-тәи ашықәсқәа рылагамтазы, еиҳарак ажурнал «Апъсны қапңыш» тытцуа ианалага нахыс (1933), алитетурат-критикатә статиақәа рхыпхъаңзара еизҳая, рхатабзиарагы еиңъо иалагоит. Убри аамтазы ауп апъсуа литературатә критика ашъақәгыларазы крызтазкую ашъағақәа анадаабало. Ус ҳәдәртәи ғыләмәала ҳзырцәажәо хтысхеит – 1933 шықәсазы үйдела апъсуа литература иазку ашәкәы аттыңра. Уи авторс даман қәрала иқәыпхъшзаз, аха азықатцара бзия змаз, абағатәра злаз, запхъяка иттарауа ф дұхараны иқаз Хә. Бәжәба. Апъсуа литературатцаарағы ираңхъатәихаз ари ашәкәы хыс иаман «Иахъатәи апъсуа литература. Иаазыркъағыны критикала ахәапңшра, теориатә зтцаарақәак нацтәнды». Ашәкәы кыныңхынын усқан ахархәара змаз алатин графикала. Убри аахысикжытеи иара уаҳа итымтүзаңт. Ишдыру еиңш, апъсуа ғыратә графика анағас апъсахрақәа ахтнагеит: 1938 шықәсазы ииаган ақыртуа шрифт ахь, 1954 ш. – фатхъя аурыс шрифт ахь. Ҳәарада, арт апъсахрақәа ирыхъяаны, анағас ейтқагылаз абиракәа рзы ари ашәкәы (уи еиңш имачымкәа егынртгъы) аган иавахеит, ахъз ргәлладыршәалон акәымзар, иара ахата збахъаз, иапхъяхъаз (ағәйек-ғыңғылак занатла ифилолагцәаз рызбахә ҳамхәозар), шамахамзар, уағ дықам. Уи дыртабыргуеит алитетураттцааратә шәкәкәеи, апъсуа литературатә критика иазку аттцаамтакәеи рәғи ари ашәкәы ахъгәыгәтажыу, зхъапңшра ахъамам. Иаахтәаны иахъхәозар, апъсуа литературатә критика ашъақәгылара зыбзоурахаз

\* Шәахә.: Агрба В. Аизга «Етқәацъяа азы» // В. Агрба. Ифымтакәа. – Ақәа, 1959. – Ад. 167-172; Ахашба М.Л. Апъсуа милят күльтуреи, апъсшәеи, апъсуа литературеи// М.Л. Ахашба. Атынха. Өшәкәйыкны. Актәи ашәкәы. – Ақәа, 2005. – Ад. 140-147.

ишәкәы иахәтамкәа хырғ азун. Иаххәар қалоит – Хә. Бәжәба рапхъятәи ишәкәағы дзыхцәажәаз авторцәеи ағымтақәеи ирызкны анағстыы дырзаатғылелит, ифит ашәкәкәеи атқаамтақәеи апхъағцәа зөлымхара ззырушаз. Үс еғыыкоуп, аха анағстәи иусумтақәа рәғи Хә. Бәжәба кырцьара ипсахит апхъатәи ишәкәағы иааиргышыз азнеишьяқәа, иацитцепт, ихаиртәаант. Хә. Бәжәба еғыырт ишәкәағы рәғи иахқылоит уи дзыхцәажәо авторцәеи, рәымтәқәеи, ма атоурыхтә хтысқәа ирызкуи рәғи шъатанкыла иахынпұсаҳо иғәаанагарақәа, иғыңыз ахәшьара ахърито. Хәарада, урт еиғырпшны рыхәапшра Хә. Бәжәба ирәниаратә биография аилкаара алзыршақәо иреиуоуп. Иахнарбоит ипрофессионалтә гыдрап аизхара, ауаажәлларра-политикатә пұсахрақәеи ирыдхәалоу идунеихәапшыншы аитакрақәа ухәа уб. итқ. Аха урт зегъы ишақәнагоу рыттааразы мөас икоу – автор ирәниамтақәа иааидкыланы, ихатәааны анализ рзуроуп. Тәамбашақә, ма мдыршақә ашәкәы азнеира иаанаго апсуа литературатә критика атоурых арғысығроуп. Еиҳаракгы аганахы иааныжыу ашәкәы баша-машаны, иатәоумбаша акәны ианықам.

Абартқәа зегъы еидхәыцланы, настыы Хәыхәйт Салуман-ипә Бәжәба диижүтеи сыйнә 100-шықәса атра ҳасаб азүнү, иҳазбеит рапхъятәи апсуа алитетатура-акритикатә усумта азанаатдырғағцәа – афилологқәеи, апхъағцәеи ирызхархынхәырц.

\* \* \*

Рапхъятәи алитетатура-критикатә шәкәы «Иахъатәи апсуа литература. Иаазыркығыны критикала ахәапхра, теориатә зтцаарақәак нацтданы» автор Хәыхәйт Салуман-ипә Бәжәба Аңсни уи антығ хареи еицирдіруа тарауағуп. Уи ипстазааратә мөеи иттәарадырратә тынхеи ирызкны икоуп аусумтақәа маңымкәа\*. Хә. Бәжәба ипстазаареи ирәниареи

\* Шәахә.: Циколия М. Хә. С. Бәжәба (диижүтеи 50-шықәса атра иаңкны) // Алашара. 1964, №6. – Ад. 14–15; Лашәрия М. Т. Хбызшәеи ҳлитературеи рыттаағду, рзааңсағ // Алашара. 1999, № 4. – Ад. 56 – 59; Зыхәба С.Л. Хәыхәйт Бәжәба фольклористк иахасаб ала // Алашара. 1999, № 4. – Ад. 60–64. (Ари асттия анылеит автор 2006 ш.

ирызку аусумтақәа иаарылукаартә икоуп Р. Қапба имонография<sup>1</sup>. Хә. Бәжәбә ибиографиеи иусумтақәеи инартбааны издырырц зтаху, дхъаҳарпұшесит ари ашәкәахы.

Арақа ҳара ҳазааттылап, апжхяағ иғелаңаҳаршәап зызбахә ҳамоу атқарауағ ипқстазаара аетап хадақәа. Иазгәахтап – ир-ғиара ҳахвалаңаңәжә оиҳарал зөлымхара ззаауа еитатхажуа ишәкәы ауп.

Хәйхәйт Бәжәбә дииит жътаарамза 15 1914 шықәсазы Кәыдрытәи аучастка (усқан ус изыштыз) иатқанакуа Гәып әқытағы, апжсуа жәлар ашәа ззыркхъяз, анхағы Бәжә Салуман итааңаңағы. Ихәычра шықәсқәа ихигон ианшыңа Қапаа рөи – Арасазых әқытан. Рапжхя иара атқара итсон Очамчыратәи 9-класктәи ашкол ағы. Абжъаратә тара хиркәшоит 1933 шықәсазы Н.А. Лакоба ихьз зхыз, иғырпұшыгаз апжсуа школ ағы, Ағсны ахтнықалақ Ақәа. Ашкол даналға ашықсан иара дәлалоит В.И. Ленин ихьз зху Москватәи ахәынҭқарратә педагогикатә институт. Үақа иара атқара хиркәшаны, 1937 шықәсазы дхынхәуеит Апжснықа. Арақа иара аусура далагоит Апжсуаттааратә институт ағы (усқан Н.И. Марр ихьз зхыз Апжсуа культура аинститут). Убри аамтазы аинститут аётәи иттәарадырратә усуреи Апжсны ашәкәығозаңа реидгылағы атакзыпхықәу мағаны ікәгағыс аусуреи еилеңгизон. Иара далахәын алитеттура-сахъаркыратә журнал «Апжсны қапжш» аредколегия, атыхәтәан редакторсұбы дықан. Адырғашықсан – 1938 ш. азы Хә. Бәжәбә итқара иациттарц дәлалоит Қарттәи абызшәадырра аинститут. Үақа итқара хиркәшоит акандидаттә диссертация «Атагылазаашъатә-еидхәалагатә хәтаңқәа апжсуа қатарбағы» ахъчарала (1941).

1942 шықәса инаркны Хә. Бәжәбә фапжхя иттәарадырратә усуре иациттоит Апжсуа институт ағы. Арақа иара аус иуан

рзы итижъыз «Ахәыштаара амца мыңаарц» захьзу ишәкәы), Зыхәба С.Л. Ахәашъа здыруа ақаз // Ахәыштаара амца мыңаарц. – Ақәа, 2006. – Ад. 401 – 407; Зыхәба С.Л. Хә.С. Бәжәбә изкны ажәақәак // Ахәыштаара амца мыңаарц. – Ақәа, 2006. – Ад. 407 – 418. Гәыргәлия Б. А. Апжсуа тарауағ дүү // Арғиаратә хәесахъақәа. – Ақәа, 2004. – Ад. 227–231. уб.итқ.

<sup>1</sup> Қапба Р. Хә. Хәйхәйт Бәжәбә. – Ақәа, 2005.

абызшәеи алiterateуrei ыркәшафы – аттцаарадырратә усзуаф еиҳабыси ақәша анапхгафыси. 1949–1953 шш. рзы иара адиректор ихатыпұуафыс дықан, 1953–1966 шш. рзы аинститут напхгара азиуан. 1969 ш. рзы Хә. Бәжәба Қарттәи ахәынтықарратә университет ағылхиңдайтада аттцаарадырратә усзуафыс да-ман, 1988 ш. инаркны 2000 шыққаса ипістазаара далтцаанза аус иуан аттцаарадырратә усзуафы хадас ари ақәшафы. 1997 шыққасазы Ағсны Ахада В. Арзынба иқәтцарада еиқекааз Ағсны аттцаарадыррақәа ракадемия академикс далхын.

Хәыхәйт Бәжәба арғиааратә усуга нап аирkit ашкол дантаз инаркны. Иавтобиографияға излаиғуа ала акыыпхъ ағылхиңдайтада 1930 шыққасазы. Уи нахыс иара итижит «200 инареиханы аттцаамтақәа: ашәкәкәа (урт раҳытә 10-монографиа), астатақәа, аочерккәа»\*. Иаандкылан ҳаҳәапшузазар, Хә. Бәжәба ирғиааратә усуга даара амөхак тбауп. Уи иалоуп ашколқәа рзы артцага шәкәкәа, абзшәадырратәи алiterateуratтцааратәи усумтақәа, жәлар реа-пьщтә реизгареи ырттаареи, асахъаркыратә ғымтақәа раптцаареи, егырт амилаттә литературақәа рұкынты ағсшәахъ аитагареи ухәа уб. итц. Иара убас ырз-бахә ҳәатәуп Хә. Бәжәба ағылха фольклори алiterateуrei рзы аенциклопедиатә ҭыжымтақәа – «Иаазыркыяғу алиттературатә енциклопедиа» 9-томкны. (М., 1962–1978), «Адунеи ажәларқәа рмифқәа» 2-томкны. (М., 1991–1992) ухәа ирнылоз истатақәа. Үажәы еиңатхажыуа, рапхытәи ағылха литератураатә критикатә шәкәы, ахцәажәарахъ ҳайасаанза еиқәаҳапхъаңап асахъаркыратә ажәа иазкны итижыз ишә-кәкәа. Урт рхыпхъаңап икоуп алiterateуratтцаара иазку – «Ағылха литературазы аочерккәа» – урысшәала (Ақәа, 1940), «Дырмит Гәлиа. Ақритика-биографиатә очерк» – урысшәала, аицавтор К.Л. Зелински (Москва, 1956) апсышәала еитаганы

\* Қапба Р. Хә. Хәыхәйт Бәжәба. – Ақәа, 2005. – Ад. 131.

(Ақеа, 1957), «Апұсуа литературазы. Критикатә нтцамтақәек» – (Ақеа, 1960), «Аетиудқәеи аттцаарақәеи» – урысшәала (Ақеа, 1974)\*, «Зыхъз камшөо. Апұшаарақәеи апұхъашәарақәеи» (Ақеа, 1977), «Аиғызыра ашқәсынтың адакъяқәа» – урысшәала (Қарт, 1983), «Аусумтақәа». Ә-шәкәрыкны (Ақеа, 1987, 1988), «Астатақәеи антцамтақәеи. Апұсуа литературазы» (Ақеа, 1989), «Платон Бебиа. Ипоезия ачылдарапқәак» (Ақеа, 2003); Апұсуа жәлар рәғаптың рәниамтақәа ирызку ашәкәкәа: «Апұсуа лакәкәа» – аиценқәыршәағ К.С. Шыақрыл (Ақеа, 1940, ағабатәи атыжыра – 1965); «Апұсуа жәлар рпоезия» – аиценқәыршәағ Д.И. Гәлиа (Ақеа, 1941, ағабатәи атом – 1972), «Апұсуа лакәкәа» (Ақеа, 1959), – аурысшәахь еитаганы (Ақеа, 1959, 1965, 1974, 1976, 1979, 1983, 1985, 2002)\*\*; Апұсуа жәапқақәа (Ақеа, 1983); асахъарқыратә рәниамтақәеи, аитагақәеи, аитахәақәеи: А.П. Чехов «Ажәабжықәак» (Ақеа, 1937), «Аитагақәеи аитахәақәеи» (Ақеа, 1980).

Хә. Бәжәбә редактор хадаси авторси дықан абарт аколлективтә монографияқәа: «Ағысua литература. Иазыр-көаң аочерк» – урысшәала, аицредактор Ш.Х. Салақайа (Ақәа, 1968), «Ағысua литература атоурых аочеркқәа» – урысшәала, аицредактор Ш.Х. Салақайа (Ақәа, 1974), «Ағысua литература атоурых». Актәи ашәкәы (Ақәа, 1986).

Хә. С. Бәжәба аңабаа раңааны ибейт аңсұа шәкәысөңзәа рырғиамтақәа ртыжърағы. Уи акынъх изырхияны итижит (аредакция рзиуит, акомментариақәа рყи-ттейт) Д. Гәлиа, С. Җанба, А. Чоңа, И. Коңониа, В. Агрба, А. Чыкәбар, Д. Маан, С. Бжъания, О. Демерць-ипә ухәа азәырғы рышәкәа. Ара ҹыдала изағәтатәуп, зыпһаста-заара заа иалтыз, ма залымдарала арепрессия шықәскәа раан итәдирхаз ашәкәысөңзәа реизгақәа ртыжъра иша-цыз ауадағрақәа. Аха Хә. Бәжәба илиршент ашәкәысөңзәа

<sup>6</sup> Ари ашқебы алітератураттаратә усумтақә рыдагыы иануп абызшәдірратә усумтақеен, Аңсны ағыратә бақақә ртоурыхи, апсыза фольклори ирызку астаттақағызы.

<sup>\*\*</sup> Хө. Бэлжеба итижкыз «Айсуу лакәкә» реизгақөа тыгъхьеит: қыртшәала (1968), украин байзәала (1973), ухәа уб. итц.

ртынха излауаз ала рыпъшаареи, анапылағырақәа аусры-  
дулареи. Убас ала апъсуа литература атоурых изизиргъажыит,  
аамтаказы акыпъхь ағызызбахә үхәар қамлоз авторцәеи  
ағымтақәеи маңымкәа.

Иалкааны азбахә ххәар ҳалшоит Апъсны ашәкәысөөцәа  
реидгүлеи Хә. Бәжәбә наихара ззиуаз Апъсуа институти  
1958 шыққасы еикәйршәаны урысшәала Москва итрыжыз  
«Апъсуа поэзия антология». Ари ашәкәы злаатуа иара иап-  
хъажәала ауп. Иара убас, атыхәтәантәи итыжымтақәа  
ириеуюуп «Дырмит (Дмитри) Маан – апротоириеи – арла-  
шасы. Астатақәа. Арапартқәа» (1999) ҳәа иапхъажәеи  
итыхәтәажәеи зиуе еицирдүруаз ақырсиантә дин аусзуағы,  
артағы Д. Маан изку ашәкәы.

Араға Хә. С. Бәжәбә ирәниаратә тынха иатданакуа зегъы  
рызбахә шаҳамхәазгы, иаабартоуп уи шақа мәхакы тәбаала  
даңырыхәаны дашытаз апъсуа сахъаркыратә ажәа аттцаара.  
Хәарада, иара здырра тәулаz, абағатәра злаз, имаашьоз фи-  
логогын. Иара итцаарадырратә тынха уажәгъы, ҳапхъақагъы  
афилогогиағы высшыя змам усумтақәаны иқазааует.

\* \* \*

Хыхъ ишазгәаҳтахью еипш, Хә. Бәжәбә ишәкәы акыпъхь  
аарханы итытцит 1933 шыққасы. Иара крызтазкұа хтысны  
иқалеит – апъсуа литературатә критикеи алитетураттаа-  
реи өңирпәш бзиак аҳасабала пәхъақатәи рүғиаразы. Ашәкәы  
аттыңра атоурых иханаҳәоит уи ауникалтә қазшыя шамоу.  
Арәниаратә ус ақны имаңзаргы иаҳпәлоит, абжъаратә  
тәраанурта далгаанзә, арәниағы ишәкәы тытцуа. Уи ағыза  
ағыртштәкәа тың ахърымоу асаҳъаркыратә рәниамтақәа  
раптәцаа знапы алаку рәоуп, аттцаарадырратә усумтақәа урт  
рхыпхъаңзара иалам. Зызбахә ҳамоу ахтыс ағы 19 – шыққаса  
зхыттуа, абжъаратә школ алгартатә класс итаз атсағы  
итижүеит ашәкәы, иара ихазы маңара акәымкәа, апъсуа  
сахъаркыратә ажәа аттцаарағы ирапхъатәихаз. Насгыы,  
ашәкәы ззумхәара ықоу, аамта зеипшраз иақәйршәаны

хазнеиуазар, апрофессионалтә хатабзиара аганахъала ишьа-қәгылахъоу, итышәйнәлахъоу атпрауаф хатәрак иапҗитцеит ухәартәы инагзан.

Ари ашәкәй Хә. Бәжәба рапһыатәи илтератураатә шәкәйн, аха уи уаанзагы итижъхъан даңа шәкәйкүй. 1930 шықасазы атпра ицызтоз ифыза چәйн В. Андарбуеи иареи аурысшәахътә еиңаганы итрыжыт «Хәышықәса рыла ҳанхамға» ҳәа хыс измаз шәйкә хәйчык. Ари атыжымта азбахә иахъа издыруа, иапхъахъоу азәйк-фыңъак ракәхап, зынза имачфуп. Аха уи машәйршақә икалаz акемызт, «Апъсуа быйзәеи алтературие ракадемиа агриф ала 1930 шықасазы итытцит» \*.

«Иахъатәи апъсуа литература иаазыркъаңы критика-ла ахәапгыра» атытца тоурыхс иамоу атәи ихәоит Р. Капба автор иөңәажәара ихы иархәаны. Ҳарзааттылап тыпкәек. Усқан Н.А. Лакоба ихъз зхыз апъсуа школ итаз атқафцәа алитетурахъ ихъазрыпшуз, уи абзиабара дзыркуаз иреиуан П.С. Шъякыли К. Ф. Зизариеи. Ашкол ағы аус ауан алитетураатә кружок, итрыжыуан арғиамтакәа зныртоз атзы газет «Азыхъ». Акружок аилатәарақәа рөы иапхъон, еилдүргон арғиаф-ғарацәа ироуаз. Уи, хәарада, анағс алтшәа бзия аиуит. Уи акружок ағы имғапжысуаз аусура иабзоураны шықаскәак рыштытахъ апъсуа литература иаланагалеит Л. Кәытцина, Ш. Җөңільба, О. Демерць-ипә, А. ҆лонуа, Н. Барателиа ухәа реиппәш иказ арғиағацәа. Хә. Бәжәба ара еиқәаҳапхъаңаз рхыпхъаңара далан. Уигыи иапҗитталон ажәенираалақәа, аха еиха иерыдицалон апъсуа литература иазку астатақәа рығора. Дара уамак ицәйригомызт, уи атәи здыруаз еиха изааингәэз ифыза гәакъа Виктор Андарбуа иакәйн. Уи иагъиабжыгент Хә. Бәжәба иофхъаң истатиақәа хаз шәкәны ртүжъра. Аус анағзаразы аиғызцәа неиуеит Апъснытәи ашәкәйиғацәа напхгара рзызуаз С.И. Җанба иахъ. Уи данаңхъа, ашәкәы түжкүтәуп ҳәа азыпхъаңаны амфа азааиртеит. Уи акәхеит –

---

\* Капба Р.Хә. Хәышыайт Бәжәба. – Ақеа, 2005. – Ад. 98.

ашәкәы хара имгакәа итытцит\*. Хара имгакәа Хә. Бәжәбә даалартцоит Асовет Еидгыла ашәкәыфөңә реидгыла, М. Горки инапы зтцаффу аршааттагыбы (№347) иоут.

Хә. С. Бәжәбә ишәкәы «Иахъатәи апѣсуа литература. Иаазыркыаңы критикала ахәапѣшра, теориатә зтцаарақәак нацтданы» апѣхъажәа исит уи аамтазы Апѣсуа институт ағы аус зуаз, еицырдыруа атоурыхттаафы А.В. Фадеев, редакторс даман апѣсуа шәкәттыжыра ашъақәгылара зъабаа рацәаны иадыз Н.К. Таркыл. А. Фадеев ашәкәы апѣхъажәа ифратәы атагылазаашыа изтаз уи аурыс вариантгы ахыыкәз ауп\*\*. А. Фадеев иапѣхъажәағы иахпыло аббревиатура АПФА иаанаго Апѣснытәи Апролетартә фөңәа рассоциация хәа ауп.

Ашәкәы шъақәгылоуп абарт ахқәа рыла: «Д. Гәлия ифымтақәеи апѣсуа литературеи», «Амра гылеит» – тематикала ибзиоуп апѣсуа литература ағиара ақны», «С.И. Чанбей апѣсуа драматургиеи», «Хтәйла иадыруазароуп иара айъесууцәа» ҳәа ажәенинраала еизга итытцыз», «Л. Кәытцниа ифыз ашәкәы «Атәйла өзионит» азы өбақа ажәа», «Ленинизм анбан» – Ольхови ииғыз апѣсышәала еитагоу азы өбақа ажәа», «Ағыщ аиааниует» – даара икәадоу ғымтоуп», «Теориатә зтцаарақәак: афора напы азыркуа иидырраны иахтәоу». Атыхтәнтәи ахәта иалоуп – «Изакәузеи асахъатә литературеи ажәенинраала аиғартәышьазы ажәақәаки» ҳәа хыс измоу апараграфқәа. Ашәкәы антәамтағы иарбоуп гханы иказ автор ирееиракәа.

Ишаабо еипූш, статиак адә (Ольхови иусумта иазку), егыырт зегъы апѣсуа литература иадхәалоуп. Ашәкәы еиднанылоит апѣсуа литература атоурыхи автор иусумта анапәйтцоз аамтазы ғыц итытқәаз ашәкәкәеи рыхцәажәара. Убри ақнытә иаацьюушьартә иманшәаланы иазыпъшаауп ашәкәы ахыыз – тыжымтақәак, шәкәкәак реилыргара акәымкәа, иаайдкыланы апѣсуа литература критикала ахәапѣшра. Ус анакәха, ари ашәкәы апѣсуа литературатә критика маңара

\* Қапба Р.Хә. Хәыхәйт Бәжәбә. – Ақәа, 2005. – Ад. 98 – 107.

\*\* Иара уа. – Ад. 264.

акәымкәа, аңсуа литература атоурых атتاрагы шыатас иазықалеит. Ҳзыхцәажәо ашәкәы – астатақәа реизгоуп. Үрт рөи автор дрыхцәажәоит, еилиргөйт аакысыкъа адунеи збаз афынтақәа реипүш, уаанза итытхъазгыы. Даекала иаххәозар, рапхъатәи аңсышшәала итажызы аллитературатә реиамтақәа реизга – Д. Гәлия ишәкәы «Ажәенираалақәеи ахъзыртәрақәеи» инадыркны. Убри аамтазгыы, ашәкәы иану астатақәагыы аллитературатә критика изчыдақашшыоу аттаки азнеишшәақәеи рымоуп. Ашәкәы ианыпшүеит усқантәи аамтазы аңыжәара змаз ауаажәлларатә дунеихәапшышыа, иңбароу аполитикатә эттаракәа зөлымхара рыйзууп, апублицистикатә цәафа рымоуп, хәтакахъала аеазышшәара қатоуп аллитературатә цәирттрақәа рырғиаратә принципкәа реилкаара. Убартқәа рөи автор имтәахыкәа, иаартны ихәоит игәаанагара – дзыхцәажәо авторцәа рөымтәқәа ирыдибало ахгақәеи, игәаңхо ахатабзиарақәеи алкааны.

Ишдүру еипүш, акритика ажанркәа ирыттаркуеит: проблематә статия, аххәаа (иаххәап – ашықәсазтәи, ма аты-жынтақәа рыххәаа), арецензия, ареприка (ажәабжъаршә), антцамта къаң (заметка), ақәғытра (откли克) ухәа. Еиқәа-хапхъазз акритика ажанркәа рұқашшыақәа ирышшашәалан исуп, шамахамзар, Хә. Бәражеба ишәкәағы иану астатақәа. Арақа икоуп, иаххәап, автор дзыхцәажәо ашәкә-еизгәқәа (гәйпүсөйк ашәкәысөцәа рөымтәқәа зну) рыххәаа, иалкаау шәкәысөцәақәак рырғиара иазку аххәаақәа, реиамтақәак маңара ибжыры қызырғара.

Акритика ақашшыақәа рахьтә ари ашәкәағы иахтыхъамшәо акызатцәык – аимак-аиғақ ауп. Үи зыхъо ашәкәы ахрапхъатәиу, автор измеикуа, изғенкуа хәа усқан акгыы ахыкәмиз ауп.

Ишаҳарбаз еипүш, ашәкәы аатуеит атоурыхттаағы А. Фадеев иапхъажәала. Иара ашәкәағы иңәиргө азттаарақәа рххәаа қатданы, игәаанагара ҳәаны, ашәкәы ахата ахә ҳаракны ишьоит. Аңсуа литературағы акритика амчкәадара иамаз азгәатаны: «аңсуа литература ағиареи, амфақәттареи, аперс-

пективеи ҳнарбоит ари Хә. Бәжәба ииғыз аңыа усумта»<sup>\*</sup> ҳәа алкаа дазқылсуеит.

Ақәшахатхара уадауоп апхъажәәғы иахңыло ахшығаңтак – апңсуа литература Асовет мчра иахыләиент ҳәа – ашьақәрыңәәпәара. Уи акырынтә иахңылоит ашәкәы ахәта хадағы, Хә. Бәжәба истатиақәа рөгы. Уи зыхъю ҳзығцәәжәо аамтазы Асовет мчра қалаанзатәи атоурых еиҳарак қәыңбарала иахъазнеиуаз ауп. Апңсуа литературатә аматериал амачра имфақәнатдон ари ағыза агәаанагара ашьақәәпәара. Хымпәда, уи, А. Фадееви Хә. Бәжәбеи үсқан атоурыхтә процесскәа реилкааразы изықәныңәоз акласстә знеишия иахкъоит. Ҳәара атахым, атцара ус атбаахареи ажәлар ылартаареи ағы Асовет мчраан ататылаашья акырза еиңхеит, пәхъақа ицеит. Аха амилаттә литература аира азтәарағы уаанза икәз алтәшәақәа хырғ рзутәым. Ииашам, апңсуа ғыра лтәшәадан: анбан шәкәкәа «апңсуа ұңажәлар ирзеилмыргакәа инхеит» ҳәа алкаа ақатцара. Иара убас, атабырг иацәыхароуп үсқан итытцыз апңсуа шәкәкәа адінхаттаратә мотивкәа ахъирныңушуаз азы рыхә ларкәнәи ашьара. Фадеевгы Бәжәбагы уамак ирызхъапәшум рапхъатәи атыжыимтакәа, ашәкәкәа раҳытәгы ақык-әбак роуп зызбахә рәәдәрышәогы.

Хә. Бәжәба рапхъатәи истатиа «Д.И. Гәлиа ифымтакәеи апңсуа литературеи» ағы далаңәәжәоит апңсуа литература ашьатаркәи ирәниаратә усуга анхациркуаз аамта зеипһраз. Автор иаағтәаны ихәоит уи аамта ареакция иасакъахәымтән ианыңәаз ауп ҳәа. Уи азнеишия дықәнныңәаны ауп ишеилирго Д. Гәлиа иажәеинраалақәа.

Үсқан Хә. Бәжәба иқантцоит даара аинтерес зткоу ал-каақәа. Урт раҳытә ихадоу азеипһ хәшъара ауп. Уи ағы иара ихәоит абас еиңш икоу ахшығаңтакәа: «... Д.И. Гәлиа иааирпішит ажәа қәышқәа, үсқантәи апңстазаарағы икәз ағәымхарақәа ықәшашаҳатымхара...», «Асовет мчы қалаанза

\* Фадеев А.В. Апхъажәа // Бәжәба Хә. С. Иахъатәи апңсуа литература иаазыркъағыны критикала ахсаңшра. – Ақәа, 1933. – Ад. 5.

апоет Д.И. Гәлиа усқантәи иидеология пролетартәла ишъақә-  
тыламызт», «Д.И. Гәлиа афра напы аналикуаз аамтазы фор-  
магызы ықамызт, стильгызы ықамызт, убри ақнитә Д.И. Гәлиа  
ихала далагеит ағыша аформа аңшаара, ажәакала ари афра  
даналагоз ұзара дызхынхалашаз махакгы (махәтакгы – У.  
А.) ықамызт. Д.И. Гәлиа еиҳарал дазхәыцуа далагеит ииғуа  
ажәенираалақәа апесуа қазшыа рыманы, апесуа илымхағы  
иманшәаланы иқаларазы. Избан акәзар, иарбанзаалак  
абызшәа иамоуп иара аспецификатә қазшыа. Убри ақнитә  
ағофы убри абжыты дазызырғузароуп. Абрақа Д.И. Гәлиа  
ажәлар рхәамтақәа рахь ихы ирхеит, ари ажәлар рхәамтақәа  
абарақатра ду ажәенираала аикәрышәарағы иабцъар  
дүны иқалеит. Д.И. Гәлиа иажәенираалақәа зегбы ажәлар  
рхәамтақәа ихы иархәаны еибитаз роуп» ухәа уб.ит.

Хыһы иаагаз Хө. Бәжәба илкаақәа ұзара-ұзара излашья-  
қәирібәз о аргументқәа рыйдыхылара уадафуп. Иаххәап: «Д.  
И. Гәлиа иғымтақәа рөы даара ишәартаны икоуп: адінтәи,  
акласстә интерескәеи, амилаттәии рыйздаарақәа», «...ары  
ашәкәала («Ажәенираалақәеи ахъзыртәрақәеи» – У. А.) Д. И.  
Гәлиа иааирыпшит ажәа қәышқәа..., аха уи ақәшаҳатымхара  
аполитикатә еицааира ақынза изыназомызт, аревалиуциатә  
тқакы амамызт, ирыщыха иқан»; «Уи еиңш еиңқааны иғу  
апроза ҳаңсуа литературағы даара имачзоуп, уи раңхъятәи  
жәңбысын апесуа литературағы, аха абри ағымтағы икоуп  
ахатә милағ тус адғылара. Апесуа жәраЊка «дасу ипесадғыыл  
шыам еиңш ибоит» хәа алагамтағы иқәиргылаз иаңроу на-  
ционализмуп, нағыы ари хыс иамоу маншәалам, «Атәым  
жәған атқақа» ҳәа өеим...

Амала ихәатөуп: ари шақа ибзианы иғызаалаакгыы ап-  
садғыыл ахътәуара ибжынахуеит» ухәа уб. ит.

Иқалаз уи ауп Асовет мұра анышыақәгыла, зөышыақә-  
зырбәзәз арежим атоурыхтә процесс айлкааразы азнеишыа-  
қәа акыр иартшәеит. Уи класстә знеишыалеи ревалиуциатә  
пәсахрақәеи, аинтернационалисттә еизықазаашыақәеи, адін  
ман ацәкреи рыда уаҳа даға факторк иазхъампішуша иала-  
геит. Даеакала ихәыцуа ауаа ирықәызбо – класстә аңаңәа-

ны, иоппортунистцәаны, имилатеильхығаңы – инационалистцәаны, ишовинистцәаны рыхә рішьо ақынза инеит. Уи азнеишъя, зшъагәйт зәңдаз асоциализм аргыларақны амфақә ахъынзартшәаз, иахъынзапһырхагаз иахъа ибзианы иаабартәи икоуп. Машәырны акәым уи амғапһағаңы лассы-лассы азнеишъақәе алозунгқәе зырғасахуаз. Убарт ирыхәалоуп Д. Гәлиа (уи еигпәш егырт ашәкәығаң – В. Агрбеи Л. Кәытцниеи) рырғиамтақәа рәкны автор анационализм ахърыдибало. Акоммунизм атеоретикцәе практикала «аргыласаңы» ииашам апринцип иқәнныкөон – пәхъақа амилатқәа еиламзфар адә ңысихә ықам ҳәа пәхъазо. Убри ауп изыхъю Хә. Бәжәба Д. И. Гәлиа ирғиамтақәа анационализм ахърыдибало. Машәыримзар акәхап, 1952 шықеса рзы Д. Гәлиа ңыш-томкны икоу иғымтақәа рәы, ианыркыпхуаз «Атәым жәған атәқа» ахы ңұсаңы – «Марытхәеи Шарытхәеи» ҳәа изықартцазгы\*.

Хә. Бәжәба Д. Гәлиа ирғиамтақәа рыдагы анационализм рыдибалоит С. Җанбеи В. Агрбеи рғымтақәаңы. Убри азы, иааркъаңы акәзаргы, ҳазааттылап ари азтцаара. Анационализм еиуеипшым аамтақәа рзы, еиуеипшым ахъынтқаррақәа рәы еиуеипшымкәа иазнеиуан, иазнеиуент иахъаңы. Уи зыхъю иара еилкаарал ахасабала иахътышәйнталам, ҳәақәас иамоу рышъақәыргылара ахъыуадағаз ауп. Анационализм иатданакуент ахатә милағатыр ақәтцара, уи ағиаразы ағағашшәарақәа рықатцара. Араанза цәгъара зтам, ипсабаратәу ататқбәе змоу знеишъаны икоуп. Анаос ицәиртүа азтцаарағы ауп проблема ахъы-қало – егырт амилатқәа рзықазаашъас иамоузен. Шьюкуы изларыпхәазо ала – ахатә милағат апъижәара атара, егырт амилатқәа тәамбашақә рызнеира, иларкәнды рыхәаңшра, национализмуп ҳәа. Ара икоуп аиғағылара: милағт еиуаны зхы алызкаауа ауағы зегъ изеипшны, изеиқараны изықалағом. Избан акәзар, ахалкаара шъақәғылоуп атоурыхтә ңышеен ахдирреи, абызшәеи, ацәгьеи абзиеи знеишъақәас иры-

\* Шәаха. Гәлиа Д. И. Иғымтақәа. Аббатәи атом. – Ақәа, 1952. – Ад. 263–273.

моу ухәа аазр҆шша акультуратә хаәрала. Ахатәы бзиа ибаны, атәым пату ақәтара ари иидеалтәү гармониатә еизықазаашьоуп. Аха атоурых ағы ус икоу ағырпәштәкәа, шамахамзар, имачуп. Асовет тәылағы акоммунизм аргылағыцәа ари азтцаара азнеишьяғы ақласстә принцип хаданы ишькаңдыргылент. Адуни иқәйнхо аусуғыцәа (апролитариат) еиғагылара рымамшәа, ринтерескәа иахъабалак еиқәшшәошәа ирыпхъаzon. Аха уи мчыла изаагоу шылкааз гәарымтәкәа иуақахыз. Уи азы избан, аиғагылара аңырызхша, аформула – «тәкыла исоциалисттәу, формала имилаттәу» ҳәа. Уи Хә. Бәжәба ишәкәағы кырынтә иахъылоит. Ари аформула апъсеивгара анатон уаанзатәи азнеишья – ф-культуракны – ажәлар ркультуреи абуржуазиатә культурыеи ҳәа еиқәйтханы рыхәапгышра. Аформула өңд апъшызгас Стalin ари азтцаара дахцәажәон абас: «Я говорил, дальше, о поднятии национальной культуры в советских республиках Востока. Но что такое национальная культура? Разве не говорил Ленин еще до войны, что культур у нас две – буржуазная и социалистическая, что лозунг национальной культуры есть реакционный лозунг буржуазии, старающейся отравить сознание трудящихся ядом национализма? Как совместить строительство национальной культуры, развитие школ и курсов на родном языке и выработку кадров из местных людей со строительством социализма, строительством пролетарской культуры? Нет ли тут непроходимого противоречия? Конечно, нет! Мы строим пролетарскую культуру. Это совершенно верно. Но верно также и то, что пролетарская культура, социалистическая по своему содержанию, принимает различные формы и способы выражения у различных народов, втянутых в социалистическое строительство, в зависимости от различия языка, быта и т.д. Пролетарская по своему содержанию, национальная по форме, – такова та общечеловеческая культура, к которой идет социализм. Пролетарская культура не отменяет национальной культуры, а дает ей содержание. И наоборот, национальная культура не меняя пролетарской культуры, а

дает ей форму. Лозунг национальной культуры был лозунгом буржуазным, пока у власти стояла буржуазия, а консолидация наций происходила под эгидой буржуазных порядков. Лозунг национальной культуры стал лозунгом пролетарским, когда у власти стал пролетариат, а консолидация наций стала протекать под эгидой советской власти. Кто не понял этого принципиального вопроса, тот никогда не поймет ни ленинизма, ни существа национального вопроса»\*.

Сталин иажәа амакра, ишаадыруа еиңш, имариамызт. Насгы ара иаагаз ихшығытқау уеизгы-уеизгы ихшығданы иқамызт – акыраамта аус ауртә иқан. Аха ишнеи-шнеиуаз атоурыхтә ҭагылазашыққа рөырыпқсахит – асоциалисттәи амилаттәи еиғатылара атыхшы амуит, даеа қазшық шытнахит. Урт լытшәас ироуз атәи далацәажәо И. Калинин исфуенит: «Таким образом, исторический опыт СССР (не важно, как его описывать: как империю или федеративный союз свободных советских республик – тем более, что на разных этапах своего существования он последовательно был близок к обоим полюсом) состоит в числе прочего и в том, что будущее социализма оказалось в нем неразрывно связано с рождением и развитием наций. Движение к бесклассовому обществу привело к интенсивному формированию национальных сообществ, политическая идентичность которых должна была строиться не на различии этнического и советского, и даже не на поступательном движении первого во втором, а на активной работе по определению и самоопределению наций, понимаемой как важная неотъемлемая часть социалистического строительства.

Возвращаясь к сталинской формуле, можно сказать, что национальное было не только формой социалистической модернизации, но и ее существом. И если многонациональная советская культура вполне адекватно описывается этой

---

\* Сталин И.В. О политических задачах университета Востока. Речь на собрании студентов КУТВ 18 мая 1925 г. // Полное собрание сочинений. В 18-ти томах. Том 7. // Le – tureur.ucoz.ru.

формулой, то многонациональный Советский Союз скорее можно описать через ее инверсию, то есть как: «соалистической по форме, национальной по содержанию». В определенном смысле, возникновение «свободных и равноправных наций» в итоге стало единственной осуществившейся целью соалистического строительства. Что и продемонстрировал распад СССР»\*.

Хазтагылу аамтазы атермин «национализм» иатданакуа аилкаара еиҳагы иуадафхеит. Уи рхы иадырхөоит зхатэ милат азы агыбылра аазрыпшуа икнитэ афашисттэ зне-ишия змоу икнинза. Ҳәарада, арт ағ-еилкаарак еизакны рыхәапшра шыатанкыла ииашам. Убри ақнитэ, ара иаагап урт злеңшым ҳәа ҳәи иаанаго А. Ивантер иажәақә: «Национализм – это любовь к родному, фашизм – ненависть к чужеродному»\*\*.

Ари ахшыңтак инагзатәкъаны ишханамхәогыы, арт ағ-еилкаарак еилырганы, ишеицәыхароу ҳнарабоит.

Ишаабо еипш, ари азтцаара даара иуадафқеоу ире-иуоуп, убри ақнитэ Хә. Бәжәба зөймәтақәа еилир-го ағысуа шәкәйөөцәа анационализм ахъридибало азы гәйбән иаҳамтап. Уи зыхъю дызлыгыз аамтеи усқан ахра зуаз аидеологиии роуп. Насгыы иара анационализм дахъалацәажәо иаармариашәа ауп ишиҳәо, дзыхцәажәо авторцәа дрықәымчуам, хара дук рыйдитком.

Анационализм азтцаара ишазнейиуз еипшны ауп усқан ишрыхәапшуаз акласстә қәпјара атеориеи адихатдареи. Амарксисттә ауафытәйесатә ҭоурых ағиарағы хадара зуа акласстә қәпјароуп ҳәа ирыпхъаizon. Ауаажәлларатә еиң-каашьеи уи еихашашьеи рәы классла (мазарала) ашара мап ацәкра, урт рыбжъара еиңагылара ықам ҳәа апъхъаzара, ҳәарада, ииашам. Аха амарксисттә ари атагылазаашья абсолютизация азыруан, урт рыбжъара еиңагыларамзар, қәпјарамзар даеа еимадашъак, пәсихәак ықам ҳәа иахәапшуан.

\* Калинин И. От редактора. СССР: соалистический по форме – национальный по содержанию // Неприкосаемый запас. 2011, №4 (78).

\*\* Ивантер А. Не уставая ненавидать // Литературная газета. 2013, №6 (6403).

Амарксистцәа гәрамгарала изнениуан адингты. Анцәахатцара атцаарадырратә дунеихәапҗышыя иафадыргылон. Уи адунеи шеиекаау, ишениауа ииашаны аилкаара алнаршом ҳәа иахәапҗушуан. Уи апъыхразы, дара изларыпҗхазоз ала, адинхатцара акласстә шыата амхтәуп – аексплуататортә уаажәларра апъыхтәуп. Убри алагы иалыршахот ауасы ихақәиттра назеи адгылтә Ҷынанати ҳәа агәаанагара шыақәдирбәеон. Арт апостулатқәа зыздымкылоз, ма иззелимкайауз итһырхагоу, иқәгатәу ракәны ирыхәапҗуша иалагеит.

Җабыргны, Айсны 20-30-тәи ашықәсқәа рзы аполитикатә пістазаарағы арт атцаарақәа устәкъя ицъбараны апрактикатә ζбашыя амамылт, аха еиҳа-еиҳа аеарбәеон. Уи зыхъоз еиттағылоз ағарирауз атцара акәын. Абжъаратәни иреиҳауи атцареиқәуртакәа рөңи здунеихәапҗышыятә принципқәа шыақәгылаз аителлигенция рхатарнакцәа роуп еиҳарап иштызыкааз усқантәи аидеология. 20-тәи ашықәсқәа рынтәамтаз – 30-тәи ашықәсқәа рылагамтаз еиғагылаз апъсуа интеллигенция – апбулицистцәа, ашәкәысөцәа рырәниамтакәа ирныпҗшуент авторцәа шақа агәра ганы, ихататцәкъаны иадгылоз, амат азыруаз излаараз аполитикатә-идеологиатә дунеихәапҗышыя. Ҳәарада, урт рхыпҗхазара далан Хә. Бәжәбагы.

Даара гәгәала ирныруан ацентр ақнытә иаауаз апропогандада. Усқан хъаҳәа-паҳәада авторитет змаз аурыс шәкәысөцәа агитациатә қазшыя змаз рырәниамтакәа критикада ирыдыркылон апсуа шәкәысөцәагы. Иаххәап, аурыс поет ду В. Маяковски исоциалтә-базаратә драматә пьеса «Мистерия-Буфф» (1918-1921) ағыи исуан:

«Нам написали Евангелие,  
Коран,  
«Потеренный и возвращенный рай»,  
и еще,  
и еще –  
множество книжек.  
Каждая – радость загробную сулит, умна и хитра.  
Здесь,

на земле хотим  
не выше жить  
и не ниже

Всех этих елей, домов, дорог, лошадей и трав.  
Нам надоели небесные сласти –  
хлебище дайте жрать ржаной!»

Абас еипш хыпхъазарарапацәала атеисттә знеишья зныпш-уаз аурыс шәкәйсөөцәа рырғиамтақәа ианыруан аңсуа литература. Иахгәалахаңшәап адинхатцара мап аңәкра амотивқәа зныпшуа С. Чанба иажәабжы «Ыи, аллах, аллах!..», ипиеса «Анцәа Саваоф» З. Дарсалыа ипиеса «Аныхеи агәтыхеи» ухәа уб. итц. Иара Хә. Бәжәба ихатагыы 1933 ш. Ць. Ашәба диңүрхырааны аңшәах еитаганы итрыжыит, иахъа ауафы ипыхъамшәо, А. Сегал иброшиура «Адини амцәказареи» җәа хыс измаз аусумта.

Атцыхәтәан мөасашақә иаңгәаҳтап ари ахаңы иану – рапхъятәи аңсуа нбан (1865) аиқәйршәара напхтара азызуз И. Бартоломеи длеитенантын җәа иану шиашам, уи арратә чинс имаз аинрал-леитетант акәын.

Аизга аәббатәи ахы азкуп 1931 шыңқәсазы итыңдыз В. Агрба ишәкәы «Амра гылент». Уақа Хә. Бәжәба дазааттылоит аповест «Холхоз «Пхъваңа» аишья». Астатаңы, иахъа имачны ақәзаргыы, иахъылоит ажәа «аколихара», ахы еиҳарап ахархәара змоу «аколхоз» ауп. Астата автор иаңгәеиттоит аповест, уи аамтазы иактуалтәүп җәа ирыпхъязоз – аколихарақәа рышыңақәйрғылареи акласстә қәңтареи раарпәшра ишазку. Хә. Бәжәба ашәкәйсөөи ирғиамта иагқөоу иреиуюп җәа ипхъязоит – апартии акомғари ақытаңы русура ишахәтоу инагзаны иахъаарпәшым, асхематизмра шаныпѣшүа. Иара убри аамтазгыы иара ағырғыштәкәа ааганы иртәбыргүеит В. Агрба асахъаркыратә бағжатәра шилоу.

Ихадақәоу алкаақәа иреиуюп Хә. Бәжәба зғымтә еилирго ашәкәйсөөи иажәақәа – «Коғония ииғыз ажәабжықәа хара аколхозаа пырхагамзар хәартак ҳартазом... Сшәйхәоит, иқалаяу акы ақәзар шытә нахыс Ҳанифеи Беслани шәааркәатңы, Аханипәцаеи Маршъанааи нкажыны,

«Алло» еиңш иқақәоу, уи ацкыс еиңкәоу ирацәаны иҳазт-шәйжъразы» атабырг иацәыхароуп ҳәа ихьипхъаζо.

В. Агрба ифырхатца хада Езыгә иғала иҳәоу арт ажәақәа дырғагылоит Хә. Бәжәба. Уи иҳәоит ажәлар рдоухатә беиара аазырпұшта ахәамтақәа ркажъра шатахым, насты И. Коңония афольклор қазарала ихы ишаирхәаэз.

Хә. Бәжәба дзыхцәажәо В. Агрба иғымтақәа еидызкылаз аизга ианын ажәенираалақәагы. Астатағы урт иаайдкыла-ны ахәшьара бзия ритоит. Амала иазгәеитоит ажәенираала «Дад, дад!» апѣтараан ишинырыз аурыс поет А. Фет ирғиамта. Уи азы автор авба иитоит, насты иаанарпұшта атқакы «ленинктәым» ҳәа азипхъаζоит.

Анағстәи ахы «С.И. Чанбеи апѣсу драматургиес» ағы Хә. Бәжәба иҳәоит зғымтақәа еилирго автор адраматур-гия ажанр ағы илшарақәа шдуу, дихәапұштеит апѣсу дра-матургия ашьата азыштазтаз аикәны. Астатағы иҳәоуп С. Чанба Апѣсны Асовет мчра шыққылаанза ишапжитцахаз ағымтақәа. Дырзаатғыланы дрыхцәажәоит адрама «Амха-цыр», апоема «Апѣсны Ҳаным», апеиса «Иҳағсью амшқәа рахътә акы», ажәабжы «Ыи, аллах, аллах!» Урт рөы иара ипѣшшашаует тұыпқәак, игәаанагарала «анационализмтә хыынаара» ахырныпшқәо. Иазгәеитоит С. Чанба апѣсы-шәалеи урысшәалеи афра дшағу аповест «Сейдыш». Бәжәба излеипхъаζоз ала С. Чанба хыхъ зызбахә ххәаз итхакәа (ана-ционализм) «каждуя аеыпқысахра дағуп».

Хә. Бәжәба анағсантәи истатия азкуп ажәенираалақәа реизга «Хтәила иадыруазароуп иара аյъеғ-усуцәа» ҳәа 1932 шыққасы итытцыз. Аизга зырғиамтақәа аныз 13-шық авторцәа: Ш. Тәбыцьба, Д. Гәлиа, А. Касланзиа, Гә. Папасқырыпхә, Л. Кәытниа, М. Григолиа, А. Амқәаб, С. Чанба, М. Папасқыр, Қ. Агәмаа, С. Сангәлиа, П. Җқадуа, Л. Лабахәуа рахътә иара дыззатғыло 7-шық роуп. Урт рахътә иара еиҳа инартбааны дрылацәажәоит Ш. Тәбыцьбен, Д. Гәлиеи, А. Касланзиен, Л. Кәытниен рырғиамтақәак. Иааркъағыны иҳәоит игәаанагара Гә. Папасқырыпхәи, А. Амқәаби, П.

Җқадуеи рөсімтаққақ рзы. Урт ипсіыеңдегенде рәниамтаққауп хәа алкаағы қайтцоит.

Арақа иалқааны иззілдептәу аткестологиятә зтцаара ииашаны дұшанылған. Аизга апъсахраққа алғаланы ианылаз Д. Гәлия иажеенраала «Хоңған ду» дахъаңцәжәо ихәоит ус шықататәымыз.

Ашәккәи анағстәи ахы зызку 1932 шыққасы итыңдыз Л. Кәйтнис ишәккәи «Атәйла өзиңдегенде» айлыргара ауп. Акритик еилиргауа аизга ианын апоет ипое мақә «Апролетар», «Тәарчалғылар», «Ленин», «Миллион бжыны», «Акомфар», «Шәзірле!» Урт рахытә иззаттылоу еиқарап raphxatәиқәа өба роуп. Хә. Бәжәба акритика азиуеит Л. Кәйтнис ирәниамтаққа реографиятә масштаб ахъеиттыңдәу, асахъарқыратә хаңсахъаққа иахъконкреттәым, иахъхысқау. Иззәйттәит, иара убас, аурыс поет В. Маиковски иажеенраала еиғартәыша (уи мап шаңаимкуагы) иеахъадициалада, ихәашьала ажәаққа «пәсакъаны» иахъанитцо. Астатағы азбахә цәйиргоуп – статиақ М. Гочуа пәсевдонимс «Ләзатәи» хәа шимаз ҳайлзыркаауа. Анағс ици «Ленинизм анбан» – Ольхови ииғыз апъсшәала айтага иазку астата ари ашәккәи иззәйттәит аил-каара уадағуп. Избанзар, уи алитеттура иазку статиам. Ольхови Борис Семион-ипә асовет партиятә усзуағын, журналистын, литературатә критикин. Уи иусумтаққа реиқарап зызқыз апартия зымғаптегара иағыз аусхккәа: ааглыхреи аиндустриализациеи, аусуцқаа ркласси апартиеи реизықазаашъаққаеи, апартиятә усуга атеориятә зтцаараққаеи ухәа уб. итц. ракәын. Иккыпхъяңан акық-фбак алитеттура тә статиаққағы. Арақа Хә. Бәжәба дыззааттылоу Ольхови ишәккәи «Ленинизм азбука» кырынтә акыпхъя абахъан, атыхәттәантәи а-5-тәи атыжъра қалеит 1931 шыққасы, азеитпәш тираж 1.000.000 иназон.

Хә. Бәжәба ашәккәи автор дымшатқаққа акритика азиуеит, игәаанагара марксизм-ленинизм иақәымшәо ахшығтакқаа аныптыштейт хәа ипхъязаны. Иара убас акритика изиуеит зыхъз имхәо айтагағы. Б. Ольхови ишәккәи апъсышәала еитаганы ҳахыпшашаахъоу абиблиотекаққа реиқарап зызқыз ахъылхъамшәацт.

Аизга иану астатиақәа зегъы реиҳа ихәычу П. Җқадуа ишәкәөи «Ағыңг аиаануеит» (1932) иазкуп. Уи айлыргара раңаак даламлакәа – асиужет аайтахәаны, итпсыгөу рәниамтанаи ахә ишьоит, астатиа ахағтыы ус иаирбоит.

Атыхәтәантәи ахы азкуп алитетатура атеория азеиңш зщаарақәеи ажәенираалеиғартәышьватә система ахәапъшреи. Арақа ирзаатгылоуп абарт апроблемақәа: алитетатура закөү, апоезия хықәкыс иамоу, ақазаратә хккәа рчыдарақәа, арениамтәқәа рөи аидеиақәа ахынтааагатәу, апоезиии апрозеи рчыдарақәа ухәа. Арт азщаарақәа рөи Хә. Бәжәба иааирыпьшуюйт азықатцара бзиен иҳараку алитетатуратә гъамеи. Ажәенираалеиғартәышьазы иара дырзаатгылоит астоп (ашықәырс), ахореи, аиамб, адактиль, амфибрахи, анапест, арифма, аритм ухәа ажәенираала жәенирааланы икәзтәо аилкаара хадақәа. Үақа иара иаагоит ағырпәштәкәеи асхемақәеи. Урт ағырпәштәкәа реиҳарак апъсуа поезия ақнытә иаагоуп, ахә икоуп аурыс жәенираалақәагы, нас апъсуа фольклор ақнытәи иаагоу ағырпәштәкәагы. Автор иаирбоит аурыс жәенираалақәа апъсшәахъ еиңазгаз Л. Кәытниа шиакәу. Хә. Бәжәба ғырпәштәис иаагио аматериал ағы иаҳпәлоит еиқәымшәарақәак. Иаҳхәап, ахореи дахъалацәажәо иаагоу рапхъатәи ағырпәштәи ағы: хыы-ла|-и-ыуп|-а-хы-ис|х-а-гы-ло|- 10-цирак рыла ишыақәгылоуп, автор иаирбо 9 роуп; ажәа «ағыра» - цырала ишамкәа ианыжыуп, ацыра ахылкам «цт» хазы иалкааны иануп уб.ит.

Астатиа атыхәтәан иаирбоит ашәкәөи ари ахәта аօрағы ихы иаирхәаз ахытқыртқақәа. Үақа зығбахә ихәо авторцәеи рышәкәөи рыхқәеи, ажурнал ахъзи маңара роуп. Уи азы хара ихартәааны иаҳарбап: А. П. Краиски «Аօра иалаго ашәкәығы идырраны икоузей» (Ленинград, 1928); Г. А. Шенгели «Практикала ажәенираалеиғартәышьша» («Практическое стиховедение». М., 1923, 2-тәи атыжыра – Л., 1929 Б.В. Томашевски «Алитература атеория. Апоетика» (Ари аусумта 20-30-тәи ашықәсқәа рзы акрынта итытқылан: актәи атыжыра – Л., 1925, афбатәи – Л., 1931); ажурнал «Алитературатәртага» («Литературная учеба») апъшығасыстыгы рапхъатәи

редакторсгы иқаз М. Горки иоуп. Уи тытцуа иалагеит 1930 шыққасы).

Хә. Бәжәба ишәкәры зеипқыш гханы иамоуп – ацитатақәа ахъынтәагоу ашәкәкәа антытцыз, иарбан дақьоу ухәа ахъарбам. Изыхқазғы аилкаара уадағым – апқсуаттаара мақьяна атрадиция амамызт, хзыхцәажәо ашәкәры уи ағиара рапхъятәи ашыақәа иреиуан.

Хә. Бәжәба ишәкәры антәамтағы иаирбоит акыныпхъраан иңаз агхақәа. Ҳәарада, ашәкәағы уа иарбоу агхақәа рнағсгы имачымкәа икоуп.

Уажәтәи атыжъра шыақәғылоуп ө-хәтакрыла: иахъатәи апқсу графикахь ииагоу атексті иара антытцуаз излақаз акопиеи (усқан алтин графика акәын ахархәара змаз). Апхъяс изымраихарц азы уажәтәи аширифт ала икынпхъу атекст иахъатәи асышьшапқарақәа ирышьшашәланы ианаңтцеит. Иаххәап, рапхъятәи атекст ағыи иахъабалак ажәақәа: «ажәеинраала» ануп «ажәа еинраала» хәа, «ажәеатұқа» – «ажәа пұқа» хәа, настыы анабан «ы», иахъя иахъаҳмысса ажәақәа шъарда ираңдоуп – адыу, уырт, ифыит, ухәа уб. ит. Урт зегъы иахъатәи ҳапқарақәа ирықәйршәаны иааныжкуп, ашәкәағы ииагоу ацитатақәа рөғи ада. Иара убас ишықоу иааныжкуп Хә. Бәжәба иғыншы иазчыдоу ажәақәактыв. Иаххәап, уи иғуан «апқстазаара» акәымкәа хәа, «апқстазара», «аексплуатация» акәымкәа, «аексплоатация» хәа уб. ит. Астиль аганахъала рөеириа зынза иалахамгалазеит, аатғыларатә дыргақәа ртәи ҳамхәозар.

Хә.С. Бәжәба ишәкәры «Иахъатәи апқсуа литература. Иаазыркығыны критикала ахәапқшра, теориатә зтцаарақәақ наңтданы» апқсуа литературеи алитетуратә критикеи рышьшата зкыз усумтоуп. Иара ианыпқшуеит аамта иамаз ауашәшәйрракәа. Ұақа иахъыло, хыхъ ақық-әбак ҳазлаңдәажәаз, азнеишьшакәа, иахъатәи ағағзара иағырпәшны хрыхәапқшузар, урықшашаҳартә иахъықам раңдоуп. Автор ихата анағстәи иттәамтақәа рөғи урт мап рңәикуеит, дрыңдәхъятуеит. Дара еиҳарак изыдхәалоу аполитикатәии аидеологиятәии знеишьшакәа роуп. Аха ашәкәры аниғуаз аамтазы иихәоз ахшығтакқәа риашареи иқаитцоз ахәшьшарақәа рыттабыргреи агәра ганы дықан. Уи аазрыпқшуа

тагылазаашоуп: автор-қәыпш қәрала кыр еиҳабацәаз, апъышә дуи авторитети змаз Д. Гәлиеи С.Чанбей рөымтақә дахърылацәажәо, қәрала еиҳа изааигәаз реипш, цъарацъара инатшыны дацралангы акритика ахъырзиуа. Ус ишиқазгы, хыхы ишаҳҳәахъоу еиңш, аусумта анапылағыра агәатаразы ирбан С. Чанба. Уи изкны акритика маңымкәа ишиқазгы дағырхагамхеит, ашәкәы атыжъра иахәтәнаны ипхъазеит. Ҳәарада, ари афакт аинтерес зтцу, иқаз ар-ғиаратә еизықазаашақәа аазырғышуа иреиуюп.

Хә. Бәжәба ишәкәы ианыпшүеит илагшхәа атбаара, дызлацәажәо апъсуа литературатә материал анағос ибзианы ишидьруа, дшапхъяхъоу аурыс классикатә литературагы. Арақа аиғырпәшратә материал аҳасабала иара дрыхцәажәоит А. Пушкини, М. Лермонтови, И. Гончарови рөымтәқәа рфырхәацәа. Ихы иаирхәоит Н. Гоголь, А. Чехов, Л. Толстои, М. Горки, В. Белински, А. Луначарски алитеratуратә рәиаразы ирхъахъаң агәаанагаракәа. Асоциалисттә литературатә тематика даналацәажәо апъхъаң дхъаирпәшүеит В. Маиковски, А. Безименски, М. Герасимов, А. Жаров ухәа аурыс совет поетцәа рырғиамтәқәеи рырғиаратә хырхартәқәеи рахъ.

Дызтагылаз аамтазы иқаз азнеишшәақәа инрыққәиршәаны дрылацәажәоит Ф. Достаевскии И. Тургеневи рөымтәқәак. Ҳәарада, атып рымоуп марксизм аклассикәеи Асовет ҳәынтаррареи апартии рнапхгағаңа рцитатақәагы ухәа уб. ит.

Иаандыланы иаҳҳәозар, ари ашәкәы атытца иаанарпәшилт абағатәреи агәырткәыли згымыз, запхъяқа иттарауаң дұхараны иқаз ауағы дышщәыртцыз. Хә. Бәжәба анағостәи ирғиаратала уи зегъ шықәирпәхәоит. Рапхъатәи иттәарадырратә шыға злеихигаз ашәкәыи акәзар, уи алитеratуратцааратә хәынтра хаңзыркыз доухатә бақаны иаҳәапштәуп апъсуа культура еизхазыңарапы.

Агәырда ҳамоуп ашәкәы аитатыжъра гәахәарыла ирыдьрыкылап ҳәа афилологцәеи апъсуа тұхъағаңаеи. Иара атыжърала апъсуа литературатцаара адагы, апъсуатцаара зегъы иазырхынхәоит уи атоурых ағы акрызтазкуа аусумта.

У.Ш. Ағзба



## **ХӘ.С. БӘЖӘБА**

**ИАХҮТӘИ АП҃СУА ЛИТЕРАТУРА.  
ИААЗЫРҚЫАҢЫ КРИТИКАЛА АХӘАП҃ШРА,  
ТЕОРИАТӘ ЗЦААРАҚӘАК НАЦТНАЫ.**

Ап҃снытә ҳәынтықарра шәкәы тыжыра.  
Ап҃сны. 1933 ш. Ақөа.

## **АПЬХЬАЖӘА**

Апъсуа литература, хымпъада, Асовет мчы иахқиааит. Пыхъа ари алитеratуra зөиомызт, избан акәзар, атәыла үартта амамкәа ахәынтқар игенерал имагә иаттаркъыцны иман, избан акәзар, аурыстә шовинизм ду ашхам меигзарыда иабылуан азхаразы рхы исбахоз амилаттә культура. Апъсуа жәлар рхәамтақәа лашара мбаζакәа аканжара иағын. Ашътахътәи анхаң үажәлар ирылтцыз абиғара аурыс ҳәынтқар иқәйеңәара иаттагылаз, ахъырхәра експедициақәа енагь изқәымчуз, даға тәым тәылакахъ иахыргар ҳәа ишәуа, изызуа иқаз, апомешъчикциәи акапиталистциәи аексплоатация ззыруаз ирылшомызт ажәлар рхәамтақәа рырғиара ажәйтәтәи агәақра шәақәеи, арыцхара шәақәеи рхәара аамыштыахъ дағаакала.

Атцара змоу апъхъацәеи, атцара змоу ағацәеи рықамзара асахъафора литература ағиара аанакылуан.

Апъсуватә алфавит (анбан) 70 шықәса рыштыахъ Бартоломеи ишъақәиргылаз еиҳарак апъсуаа рурыстәра, динтә хәапъшрала раазара иазхәан.

Ареволиуция қалаанжагъ уи анбан шәкәы апъсуа үажәлар ирзеилмыргакәа инхеит.

Аңъажәлар пыхъа аипіш тцара рымамкәа иқан. Апапцәа, ауахәаматә школқәа рахъ инаргаз пытғыл апъсуа чкәынцәа зағзас аевангелиеи анықәарақәеи ртцара акәзан, аурыстә чи-нуаан амиссионерцәеи иқартқаз «апъсуватә» нбан ала.

Иқамызт алитеratуratә кадрқәа, избан акәзар дара азәык-сыңық иқаз апъсуа интеллигентцәа еиҳарак хыхътәи ауаажәлар ирыцрытқәаз ракәын, настыы урт, аурыс ҳәынтқар исолдат рыпъса иахаттаны иааргаз «акультуреи ацивилизациие» иақәыршаҳатны, уи апъсала иарағы ишъамхнышгылағацәан

иааҙан. Арт аинтеллентцә апѣстазаара өңүң азы амфақәтца-  
ра ырлшо икамызт. Урт еиҳарак ирылшон иказ: апѣсуа жәлар  
ржәйтәра ду, пәшъаала лахеиқәтцарыла агәаларшәара, азықә-  
пىсычхара, алаңырз ақетәара акәзан. Апхъақатәи аусқәа урт  
ирбомызт.

Агәымхареи, акультурадареи, адинтә лашыцареи ырла  
Апѣсны еибarkinи измаз аурыстә ҳәынтыкка, аколониалтә  
қәйиһәфәра аполитика иахъяны ареволиуциа Җалаанза,  
ишәтүаз ажәған еиқәарағы рапхъа затәи етәан Дириит  
Гәлия апѣсугатә сахъафра литература ашықәыргылара напы  
зиркыз.

Аха Гәлия инаплакы, ифымта аинициатива, ипоетикатә  
лшара үскантәи «аамта анаңқаарақәа ғасаға анхаңәа риәа-  
ржыы иаларпىсны» иказ ианамтәит адаң ахъаунаштышаз  
атып, уи иашәақәа рбжыы апѣсуа үзажәлар, аколониалтә тәра  
даңқәа ырла иғаҳәаз рлыимхә ақынза изыназомызт.

Гәлия асахъафра литература еихеиҳаз, аха ашәт  
зхым-чиаацыз рапхъа затәи жәтцысын, аха жәтцыск амаца-  
ра аапьынра азықатцом, Гәлия имала изышъақәыргыломызт  
Апѣсны азы алитература.

Апѣсны алитетуратә аапьынра шықәғылеит Асовет мчы  
анықала ашътахь.

Март 4, 1921 шықәса тоурыхтә ҳәааны иқалеит, уи иаа-  
нартит тәфә змам ақәапьшылара апѣсуа литература формала  
имилаттәаны, тәкыла исоциалисттәни арғиаразы аусура ду.

Иңәһәаны ишъақәғыламызт рапхъатәи апѣсуа өңәа ршъаға.

Апѣшқа рапхъа за анықәара даналаго, ишъапы еихиго-  
ципхъа за акы дішъахъашо, дышкаҳая аипьш, апѣсуа лите-  
ратура апионерцәа апхъатәи ашықәескәа рзы ирыман  
имачымкәа рфымтақәа рәғы агхақәа.

Амилаттә хақәиттра аигәырђыара, ақәыиһәфәра ду ирхыр-  
хәаз атакс, дара рхатә милаттә қультура ағиарала апьылара,  
инагжаны ақласстә өазықатцара ацәмачра иахъяны апхъатәи  
ағңәа атыпхантәи апѣсугатә национализм ахъинаарахь имфаҳ-  
нагеит.

Үрт апъхъатәи рөымтәқәа пролетартә идеологиала ишъақә-  
гылам, акласстә еипұынгыларақәа еикәдүршшоит, обиек-  
тивла Апѣсни Қырттәйлеи иқәынхаяу аңажәлар реикә-  
къарахь, реикәымшәарахь иагауан (иаххәап: Җанба ипоемақәа  
«Ашъха тыпқа», «Апѣсны-Ханым»).

Аха арт ашықәсқәа рзы агхақәа шықазғыы ишъатдан нақ-  
нақтәи алшарақәа зыхқенаашаз ауасхыр һәбәа.

Апѣшқа дышнеиуа анықәара итсоит, дхаттаны джалоит.  
Апѣсни алитетуратә тұысра аеартбаауан.

Үи ишътнахуан ирацәафны атзара зтцауда аеар, амилаттә  
школқәеи атехникумқәеи ирыттәа иртоу, ецы арахә ирыңыз,  
иахъа аки-аки еип්шымкәа анаукеи атехникеи рыхаракыра-  
қәа шытызхуа.

Апѣснитәи апролетартә әңдеа рассоциация еиднакылоит  
имаңымкәа алитетуратә кружокқәа. Аха А. П. О. А. афор-  
меи, аусушъа аметоди аналомызт иаанымгылајакәа апѣсуа  
сахъафра литература ашәттра иағыз.

Алитературатә әар А. П. О. А. иааizon: ажәлартә ҳәамтәқәа  
ртәамбарала, газеттә схематизмла, насты аурыс поеттә  
«Кузницеи» «Литфронт» рөышъа аформеи, ртематика алх-  
шьеи иағырғышны ирығратәа, атеорият зтцаарақәа рхыжъ-  
рала, иаххәап, апѣсуа жәеинраала аиғартәшъа апроблема уб.  
агыырт.

Хымпәада, А. П. О. А. ариадқәа рөи ижалеит рдацқәа һәбәа-  
ны апѣсуа литература аеар-әңдеа: Кәытдниа, Тәбыңьба, В. Аг-  
рба.

Хымпәада, В. Агрба ифыимта «Амра гылеит» даара ихәыңу  
наплакуп 1929 – 30 шықәсқәа рзы апѣсуа қытәғи асоциалист-  
экономикатә «еитатцра дүкәа» ижаз рааргышрағы.

Хымпәада,apoеттәа Тәбыңьбеи Кәытдинеи апѣсуа литературағ  
рапъхъаза ицәажәеит итцару, ишәу комғартә быйшәала.

Абарт авторцәа ирыман «арматә», иленингтәым ахәапъш-  
рақәа: ажәлар рхәамтәқәа пату ақәымтца, икосмизму те-  
мала, «дунеитә масштабла афора», схематизмла ҳаптәстазара  
ғың арбара, плакатла акулаки ағъеғ усуви рааргышра,

ханхашъя социалисттә реконструкциала ағиара, атоурыхтә ду иатданакуалеи ҳтәйлатәи аңажәлар рдырра өышла ашықә-гылашьеи раарпъшра алымшара.

А.П.Ә.А. ақәхра, насгыы Аңснытәи алтературатә организациақәа реиташъақәыргылара З. Ц. К. К. (б) п. 23 апрель 1932 ш. рзы ақәтцара иқанатқаз ала ағсуатә сахьяфра литература иаиуит нақ-нақтәи ағиаразы амбақәтцара бзия. Уажәы аакыськыя иҳафсқәаз ашықәсқәа рзы иҳамоуп даара алшара дүкәа ағсуа өңәа зегъы ғылматақәа рөи.

Д. Гәлиа ңыхъя аидеалисттәии адінтә-мистика шынып-қақәеи иххәаны, дыриааины, уажәы иғуенит алатцаразы, ататыназы, ажәлар рхәамтақәа ихы иархәаны, иғуенит адінтә-хамтцара частушкақәа.

Д. Гәлиа ңыхъя зны напқазарала дааирпәшилт ағсуатә Печорини Онегини ртил – аамстцәеи-таудадацәеи, афеодалцәеи рыгәта иагәйлтцыз «аофы мыңхәй».

Ңыхъя зны иааирпәшилт иахъя ожәраанзагы рапхъятәи атып өштәйзхуа ағсуатә лирика.

Уажәы даара аус ду азиуенит ағсуа литература атеориатә проблемақәа – аграмматика, аорфография, ажәеинраала аиғартәышъя, аха ҳақәитуп иаххәар Д. Гәлиа итқагъ иғышу асахъатә литература ғылматақәа ҳәитаразы.

Самсон Җанба рапхъятәи ишыныпқақәа дрыщрытцуа, икәйхуа, иара убастәкъя иеиппесахуенит крызтазкуа аполитикатә тема – акласс қәпхареи ағсуа қытан аколхоз ргылареи еилкааны афразы напы аркны (аповест «Сейдыш»).

Кәйтцненеи уи иғызыцәеи апоет өарақәа рұқынты «рарматә» грақәа гәатаны, напы адыркит уртрыриашара. Урт даара рхышығ азыштыны иалагеит аформеи астили рышъақәыргылара, аprobлемақәа ртцара, урт ажәлар рхәамта аbaraқъатра иамаз гәатаны критикала рхы иадырхәарц ирыдыркылент. Ажәлар рхәамтақәа «аңажәлар рпәстазара зегъи, рсоциалтә тоурыхтә ңыхшәеи» еиднакылент, «аофы уи, хымпәада, идыруазароуп», избан акәзар, «аофы итәйлеи икласси дыргәуп, лымхаси бла-си дрымоуп, иепоха бжыс дамоуп... ңыхъатәи шақа ибзия-

ны еиликаауа ақара, иахъатәи аамтагыы убриақара иара изын еиха еилганы иқалоит» (М. Горки).

Ажәлар рұхамтә тынха критикала иҳадқылуа, Сталин исоциалисттә реализм методда ҳеенбітыуа, ҳепоха асоциалтә тәқи, асоциалисттә процесс дүззакә аңыажәлар рдыр-ра иаархәны ишьяқәзыргылуа аарпәшүа апъсуа өар өңдәеи, апоетцәеи «рұай ртәышьеи» еиңдерхырааны ирчаптароуп апъсугатә литература абаа, формала имилаттәу, изтәнанакуала исоциалисттәу.

Убарт зегзы, апъсуа литература ағиара амфақәтәреи апер-спективеи ҳнарботт ари Хә. Бәжәба ииғыз аңы аусумтә. Апъсуа литература ағиарағы даара бжъаха дуны иқан акритика амчкәадара, акритика «хлитература азхара апроцесс ағы ипъхыагыланы, имфақәтәс мчны иқалароуп» (М. Горки).

Акритика ғың афра иалагауда аттара инарталароуп.

Акритика ағар өфө амфақәтәра рнағароуп.

Акритика тәыхъатәи ағаға ғыңнырышьяқәзыргыларда иаңхыраағыны иқазароуп.

Акритика аидиалогиатә ырхәарақәеи қамларазы ибжъағахароуп, классла ихағоу аидеология иаарпәшны иғәнажәалароуп.

Еиҳарағык апъсуа ағаға дүкә ағымтәқәа, марксисттә-лениннтә анализла раарпәшрағы рапхъатәи ихәйиу наплакуп Хә. Абжәбә иусумтә. 1912 ш. рапхъатәи Гәлия иажеинрала еизга итыйтыз инаркны, иахътәи апъсуа литература налатданы, иаазыркөңи акритикатә хәағашра азызуа.

Абжәбә иусумтә иара злақоуала макъана иакуп.

Ғың адәи иаақәлаз азә еиңш апъсуа критикагы макъана мөадүк уақәйт, мөахәастқагыы ылнамхыцт. Иара убри амфаҳәаста апъшааразы, ақатцааразы, ахәаразы нақ-нақтәи алитетураттә критика амфа алхразы Абжәбә иғымтә убри ағы наплакы бзиоуп.

Хампәада, ари акық-әбак агхақәа ирцәыхъчам, иқалашт үпара-үпара еимактәқәоу азтцаарақәа, аха уысгы ари кыр иаңсугу лагамтоуп Апъснытәи асоциалисттә литература аргыларәғы.

А.В. Фадеев.

## **Д.И. ГӘЛИА ИФЫМТАҚӘЕИ АРЬСУА ЛИТЕРАТУРЕИ**

Арьсуга литература ағиара аторых иаңуп Дырмит Иесыф ипә Гәлиа ихъз. Д.И. Гәлиа ихаан оуп арьсуга литература ашьяпсы анкха, арсып лагағагара ианалага, аха ашәтре ианалага Асовет мчы ғалеижътеи оуп. Амаң-саңқәа ҳаарқәатңы иаҳхәөзар Д.И. Гәлиа ифәра шыңқәғылеижътеи шыңта итүеит 28 шыңқәса рақара.

Д.И. Гәлиа ифәра ашыңқәғыларға аамтазы даңа социалтә-економикатә еиңцаарақәак ықан. Уңкан Арьсны иаңқны иқәйн аурыстәи империализм аимпериалисттә-колониатә политика ус мәғлугау.

Д.И. Гәлиа ифәра ашыңқәғыларға аамтазы Арьсны ә-қәй-әңәарак иатқагылан: аурыстә империализм, атыпһантәи тауади-аамыстцәеи афеодалцәеи рықәйәңәара Д.И. Гәлиа афера напы аналикуаз аамтазы аурыстә шовинизм дуп, атыпһантәи национализми ирысакъаҳымтан иқан. Амилат ссаңқәа алашыңцара итәхалан. Арьсуга шәкәйфәра хәйычы аирғы афора ҳәа ахы афахара иаңыз адінтә ката итәхалан, мистикала еибаркын, еиҳарал аңыңажәлар динтә қазшыала раңзара иаңхәен.

Зхы ҳартцысыз азтәара итәғар еилкааны иаңнарбоит арьсуга литература ағиара атоурых. Рапхъяза арьсуга нбан шәкәй алейтенант Бартоломеи ихъз ахны итәйтцит Қарт 1865 шыңқәса рзы.

Ари «Арьсуга нбан» аңыңажәлар рзы хәарта аланы, шәйр аанаштыу икамлеит. Җаңар-ғыңғара иаңханәхъоз ауахә-маңқәа рөгъы атып, аанкылан ирыман хыһытәи ауаажәлар.

Анбан шәкәры уалс иамаз ахәыңқәа динтасла раазара, акласстә интерескәа реиниршәара ала акәын. Уи ахәыңқәа иднартсон: «ауа зегъы бзия ибала, Анцәа иишаз аоғы изы һас уеықаумтдан; аиаңара Анцәа ицәымжыуп, Анцәа аоғы дзы-иша бзия еибабаразоуп». Ари анбан шәкәры еиҳарак апсуаа рурыстәра иазхәан.

Уи ашытакъ дук мыртцыкәа итытцит «Алъшыя атоурых иаазыркъағны».

1910 шықәса рзы итытцит ағ. Д.И. Гәлия еитеигаз ашәкәры «Ақырсиан иаша екклесия аныхәа дылукәа».

Иара убри ашықәсазы итытцит К.Д. Мачавариани еитеигаз «Аныхәарақәа, жәа закәанқ, акәра бұйыщ».

1912 шықәса рзы итытцит 356 дақъа зтазкуа «Ихақәитыу Иисус Христос иевангелия цқыа Матфеи, Маркозыи, Лукьеи, Иаанныи ирықкытәү».

Абри ҳазхәептәшіз иахнарбоит, апсуатә шәкәыфора ахра змаз аклассқәа рышыхәа иштацалаз, адина тә гәымхара тәкыс иаманы ишеибаркыз.

Ари ашәкәыфора хшығотқыс иаман: аңызәлар рырлашыцара, динтә қашыала раазара, акласстә интерескәа реиниршәара, аклониалтә политика ариашара.

1871 шықәскәа Апсны имғаптыргаз ареформа ашытакъ, Апсны ашә иасуа иаалагеит акапиталисттә еиөңцаарақәа аурыстә ҳәйнітқар исолдат риңса иахарланаңы иаанагаз. Апсынгы иазхаяу иаалагеит ахәаахәттратә капитал, уи ахәаахәттратә капитал ңышыала-ңышыала иеалаирхәуан атауд – аамыста – афеодал, аха иатшытәуп уи ағиара иағақхәуан инханы икәз ажәйтә феодалтә усқәартақәа (аха уи аилыргара уажетәи ҳәдәажәара иатцанакуам).

Цоуп, Апсны макъана икәмьизт акапиталисттә еиөңцаарақәа, арт ажәақәа ишрыткаркуа аипштәкъа, аха усгы уи амға икәын.

Убри ақынты, апстазара ғыңдағатыхын аттара змоу ахәаахәтфы, атауд, акапиталисттә усқәа рымғаптараразы. Убри ағыңдистазара аамта иаттаххеит аттара. Ари аттара уалс иамаз

аңғажәлар рылахтра акемызт, хыхытәи ауаажәлар апстазара өңің ашыққәгүлара иағыз анрааларазы, аңғажәлар динтә қазшыала раазаразы, аурыс ҳәйнәтқар иколониалтә политика ариашаразы, апсуаа рұрыстәразы акәын.

Апсуа литература ағиарағы иамғаны исипхъаозит Д.И. Гәлиа ифымтақә цқя марксисттә еилыргарыла ир-һәәу ааргүшра. Абри астата хәыңғыы, абри аусбжыхағы лагаласхәоуп сашағпәшуша.

Д.И. Гәлиа алитетатура асцена дықәгылт 1905 ш. рыштыахь. Ифырақә атыңца иалагеит 1910 шыққаса идыркны. 1912 ш. рзы, ареакция цәқәрырпә ианасакъаҳәымтаз итытит «Ажәа еинраалақәеи ахъзыртәрақәеи»:

«Аеы пәсыр,  
Адәы атынхоит;  
Аоғы дыпжыр,  
Ажәа итынхоит» – ҳәа епиграмс иақәығны<sup>\*</sup>

Абри аипеш апстазара еиқәатәа aan Д.И. [Гәлиа] иткааны изығуамызт (ифыргы иадразомызт) игәи итеикуаз. Убри ақынты ифымтақә ауахәаматә мистика иақәыршақатны, идеализмла еибаирkit, иара усгы ари ашәкәала Д.И. Гәлиа иааиргүшит ажәа қәышқәа, ускантәи апстазарағы иғаз агәымхарақәа рақәшахақатымра, аха уи ақәшахақатымра аполитикатә еиғаара ақынза изыназомызт, ареволиуциатә тракы амамызт, ирыщахәха икан.

Д.И. Гәлиа ишәкәы уалс иамаз, еилырганы ихәоуп иара ишәкәы алагамтағы:

«Жәа хала ирччала,  
Жәа рәкәышгала уцәажәала,  
Ажәабжы өңіцқәа хкы-хкыла  
Исызрахәала апсышәала».

\* Автор ашәкәы антың аштыах ареенирағы иаирбейт ара гханы «епиграфс» ацымхәрас «епиграмс» ҳәа ишанылоз. – У. А.

Аоғы идырра шъақәзыргылуа ибзазароуп. Абзазара акәзар, усқан ирхханы иқан. Абри ашәкәы ағы Д.И. [Гәлия] далаңәжәеиттүр үсқан апъсуаа риңстазарағы аңғарақәа иқаз. Урт ирыңроу агәымхарақәа ааирпәшүеит, настыры уи ақамларазы дхәафуп:

«Анцәа иңәымдәз аңычра тыйгоит,  
Жәлары ирцәымдұу, ргәи иалсша қайтсоит;  
Аибеи, арыщайрырахә изоит,  
Аныха иара ишшәууп, ауаа дыршәниует,  
Абзиарах дыззом, аңғараах дхынхәует,  
Агәнаха дыннархуам, цөгьала дыннартқәоит».

«Анцәа», «аныха», «агәнаха» – абарт роуп абцъарс имоу автор иқәпжарағы, аха аус злоу, ари ажәенираалағы Д.И. [Гәлия] аңычра дабашьфуп, аңғара иахөнаауа еиңкаау ажәала иахирбонит. Адғыыл ағы үшыраағы данимба, хымпәда, ажәған ахь ихы ирхеит, уи ажәғантәи амч аңғыршәарала арт аңғарақәа ааникыларц.

Аңычра дшабашьфуз ҳнарбоит ажәенираала «Оыңға зцомызт, азәк дрыхъзомызт»:

«Оыңға аишьцәа иашъак дрыман,  
Разәык дзағын, ғыңға ұыычцәан;  
Зны аешьцәа харак ищауан  
Оыңға ргәи итан азара,  
Азәк дышытан агара.  
Оыңға итыргеит жәеиқәатқәак  
Ағыни итыщеит жәеиқәазак».

Иззоу нас арт еибганы? Азы иахынталаз ғыңға шытнахит, азәк дыхнатеит, ғыңға хәәзеит, азәк дашьзенит. Абас «ұыханым» ртыңхеит аңычцәа. Абасала, адғыыл ағы үшырааға данимба (избан акәзар дара тауади аамстеигь уи иашытан) ииурызыз, ма ажәған ахь ихы ирхар акәын, ма даға ршәагақәак ипҗашаар акәын.

Д.И. [Гэлиа] иааиргүштэйт ихэартам ажазшыақәа: «Аофы гра хтыгоуп», «Шақа дыгүстэы цэйбзаххүзэй», «Абжъафашья хабжъақьала». Арт ажэенираалакәа, иахъа ожераанзагыы кры зтазкуа, аашьацәа, апъырцәа ирысуа, рмаска рөызхуа даара напкоказала еибытоуп.

«Шақа дыгүстэы-цэйбзаххүзэй», ари даара хшығ тракты змоу жэеинраалоуп. Ари ажэенираалағы дааргүшуп ускантэй асоциалтэй тип – «аофы мышхэй». Арт реигүш ауаа өазтцауз даеа аамтан, даеа еиңкаарақәан, даеа цье хэапшран. Ускан ацьа пату ақамызт, гэынгүйгэаган, гэыргаган, гэеитцархаган. Уи иханаххөйт ажэапъягыы: «Ачпхха лыградагь, ажэ лхьон» ҳәа. Ари «аңстэы цэйбзаххэй бзиа»:

«Атцара ицэымжыуп, аյычра зақа бзиа ибуазеи,  
Анхара иатэеишүам, архэра шақа деилахуазеи,  
Ахәара дацэыгхашьоит, ацэгара шақа игэапхозеи,  
Зехъынцьара дахьыугалакь аңстэкәа зақа дреигүшүзэй».

Аңстэы цэйбзаххэй, аңстэы бзиа, аңстэкәа иреигүшү, аңстэы гэынгүйгэага, аңстэы баагүсы, аңстэы гызмал, аңстэы пырыхага, аңстэы хгјара, аңстэы ныхтэй – абас анышэ дайтоит агызлам «аофы мышхэй».

«Абжъафашья хабжъақьала» – уигыы «имышхэй» оғуп, ари ацьа назаза иацэыххэзаз, ибжъафашьаны, хабжъақьаланы агәар бжъара ибжъагъалдызуаз иоуп:

«Анхареи ауысуреи патударас ипхъязоит,  
Ачарақәеи аңсхэрәракәеи дрыгхуам,  
Дахънеиуа уцаххэя иархэаанз ацашьа дақәшэом,  
Уысада иөө абђа кылжәаны икаижъыит,  
Хыда аныкәара икәымжэй тңархсаит  
Абжъагъалара зынзак ипаттуу бжънахыит,  
Исамыркәыл дшасуаз иуофыбжара дахысыит».

Автор ари инышәынтррагь ацьар ахаиргылт:

«Ари мариам, зегъы ирызуам,  
Лыпъсаа хышәашәак иакәымзар,  
Ари мариам, зегъы ирызуам,  
Мхәыц пәагъак иакәымзар».

Ари аипිш зегъы ирылшом «аха змоу оғы қыалак, абжъафашъа хабжъақъалак, гәар бжъар ҹәыннак иакәымзар». «Имыщәу аоғы» иаарпәшра даара кратцанакуеит Д.И. [Гәлиа] иғырағы. Иарбан литературазаалакгы, еипිшым аамтақәа рзы даман ари аипිш «аоғы мыщхәы». «Абжъафашъа хабжъақъала», «Шаҝа дыпстәөи цәйбазахәу бзиоузей» – ара хшығтакыс иамоу «имыщхәу аоғы» – Обломов, Печорин, Евгени Онегин реигпәшкәа роуп. Щоуп, Евгени Онегин, Печорин, Обломоваа урт иаҳа атцара рыман, хыхтәи ауаажәлар ирылапхъаңан, аха анс ҳәәргы, ас ҳәәргы, инахархәыргы, иаахархәыргы урт тәлак иацрыңыз шәыруп. Апснытәи «аоғы мыщхәы» иман адәнықала даға қазшықәак, аха хшығтакыс иамоу ағбагы акоуп.

Иаххәап, Печорин иааигәа-сигәтәи апстазара «игәи анахшәа», дыркынцыңни иаазара аңыа игәи анахнаршәа, даақәымтәзакәа ддәықәлеит нықәара, атәылақәа еимдо. Щоуп, «Апснытәи Печорин» атәылақәа изеиммүркъаргы агәарбжъара дыбжъан, апсхәрақәа, ачарақәа рәғи иара дықан, атарчей нықәигон, дәбыгычан уб. ағырт. Обломов еипштәкъа апсуатә «аоғы мыщхәы» «анхареи аусуреи патударас итхъазуан».

Абри азтцаарағы Д.И. [Гәлиа] даара иңшыятәуп, абри еипш крызтазкуа апсуа литература уақөыті, адунеитә литературағы азеиңиши «оғ» дахъааирпәшыз. Әжәак рыла «Хоңан дыу» сахцәажәоит (ую маңқи инеитцихны даға стати-ак ақны сахцәажәахъеит, аха аамта мыштықәа арақагь маңқи аххәаатәуп).

Динла ихғаны излақоу алагы «Хоңан дыу» даара кратцанакуеит Д.И. [Гәлиа] иғымтағы. Арақа даарпәшуп ажелар рцәа рхызхауз апсуа феодал:

«Апѣхѣысейбацәа цәыирхѣхъеит,  
Ахацәкәа ижъахъеит,  
Реихарафык хиртәахъеит,  
Иаанхазгыи иршәахъеит».

Иара еип්шуп ипѣацәгъы:

«Рхы азакәанкәа дара иапыртçoит,  
Аеан ауахъад дара ианыртçoит,  
Кыр рымазкуа итыхәа пыртәоит,  
Дрышчаршыазом ихы хыртәоит».

Уажәы, хара җзы еиха крызтазкуа: ас кыс имамкәа дзымфаси «Хәацъан дыгу»? «Асамартал» данаамыжъит: арт иѣаитцаз зегъы апѣхаста «иахыикҗеит» итыхәтәа», иахырхы-икуаз ауаа рцәа»:

«Зегъы ипѣигалт ипѣсата,  
Илалазаап азфа дыу  
Иннартәазаап итаацәа дыу  
Икәзаазаап ирахә, ипѣсаса, иfonra дыу».

Далгоит динтә хәыцrala ихфанды:

«Сгәы далсыит Хоцъан дыу  
Гәымбыл ցъбара суюф дыу  
Дыѣам шыихәоз Анцәа дыу  
Далаимыжъи амца дыу».

Ари афырағы Д.И. [Гәлиа] анцәа дицырхрааны «Хоцъан дыу» ифызцәа ацъажәлар цәзырхәуаз аҳаиуанцәа аус хәынга иѣартцуа иацәиршәоит.

Еитасхәоит, ажәеинраала еизга «Хтәыла иадыруазароуп иара афьес-уысуцәа» ағы «Хоцъан дыу» хымпҗада иақәнагамкәа ирѣицуп.

«Хоцъан дыу» ирғыцны имығозаргы акритика уи иатцанақуа аиаша аанамырғышыр қалауамызт, иатқаахыргы төурыхтә қазшьала ииашахомызт. «Хоцъан дыу» айлыргара сара абри аигүш аизак ақны саанагеит: «Хоцъан дыу» арадикалтә тұқы змаз теман, иара анфыз аамтала. Абри аилкаара хәызы иқаңтаз аштыхъ ҳахцәажәап иалкааны итқарға азтцаарақә: Д.И. Гәлия иғымтақә рұғы даара ишәртәнди икоу: адінтақи ақласстә интерескәеи, амилаттәни рызтцаарақә. Уажәы макъана еилсиргауа ажәенираалақә Асовет мчы шыақәгылаанза ииғқәаз роуп. Асовет мчы анышыақә-гыла ииғқәаз итқарға аладахъқа салацәажәоит. Д. И. Гәлия иғымтақә ақыр уахәаматә хәапұршала, евангелиатә дыр-рала еибытоуп. Убри ақнитә иамғаны исыпхъаозит Д.И. [Гәлия] иғымтақә рұғы иахъатәи аамта иаңырхаганы икоу раарпұшра.

Ажәенираала «Атынчра» («Ажәенираалақәеи ахъзыртә-рақәеи рұғы иану») уажәы аакыыскъаанза А. М. Чочуа иртқага шәкәкә ирнылоз, ашколқә рұғы аакыыскъаанза иахәампшза-кәа иртталоз пролетартә идеологиала ишыақәгылазам, ақласстә интерескәа реиниршәарахъ ахы хоуп. Сара иара абыржәыгъ исзеилыргом, абри ажәенираала артқага шәкәкәа изаныртцоз, аха «Кәымпүл ича анынцәа аишәа дыққасуан» хәа шыта иухәарызен. Уажәыгъ, қырғызара, еиҳарап ақыттан иубоит арт артқага шәкәкәа. 1929 ш. рұғынзагъ иара убриала аус ахъа-ларуазгы ықан. Ҳахәапұшып уи иханахәуа:

«Еғызмамыз амазара шығәхъааигоз дтүкәкәазеит,  
Дышхәыцуаз, дышшыцуаз иниазгы ахъцак имбазеит,  
Абри ала маңара, ғылда мазарап измырхәзеит,  
Амазара раңәа змаз еигүштәкъа абрыйгъ тынчрак  
имбазеит».

«Абзанхара змоугы нақ-нақ исцәеилагар-хәа даңәшәоит.  
Измамгы даштыоуп цәгъалагыы игәырфоит,  
Убри ала кыр змоугы, еғызмамгы тынчralа еипшхоит.  
Шәтәаны шәазхәыцыр, ииашаны ажәа исхәаз табырхоит».

(Хтәаны ҳазхәыцыр, шиашаны имүхоит. – Хә.Б.).

Ари иаҳнарбоит ауаа зегъы мазарала еип්шымкәа икоуп, акры змоуи, измами, ма изцәмачуи, арт афыцъагы ҭынчра рымам игәаќуеит. Агар амал соундыз хәа ихы Җабаа аирбоит – уигъы дгәаќуеит, абеиа, уи исымоу сцәелилагар хәа дызтынчхауам – уигъы дгәаќуеит.

Арт афыцъагы игәаќуеит, игәырфоит, ус anakәха, акры змотулы измамгы гәаќрыла еип්шхозаап. Нас иап්сихәаузи ари арыцхара, хәшәыс иатахузей? Уи мариоуп:

«Анцәа ит҆ќарақәа раҳъ ажәаба дат҆хъар инартçoит

Атынчра ап්сшыара злакалая инарбоит.

Ацәыгъ-шыща, агәырға зегъы ихнагоит,

Дтынчны, ип්сшыаны ап්сабарағы дқанатçoит,

Ап҆ќарақәа ртыхәанза игылоу ажәаба иаҳнартçoит

Азәы итәы уатдамшыщын, иумоу уара иуызхазоит».

«Абри ап҆ќара Җәбаа еилкааны иангәаҳта иаҳәоит тәଫа: ацәыгъшыща ҳәаپжарым, иҳамоу ҳазхап, иҳамам азы ҳәссы Җәгъахарым».

Ажәакала, ари хыхъ сзыхцәажәаз иаанагоит: иқаҳтарым асоциалтә п්карақәа реилагара, атынчра еилаагарым, абеиареи аәарреи, агәаќреи – аргәаќреи еинхраалап, иҳамам азы ҳәссы Җәгъахарым, избан акәзар:

«Амтәреи ацәыгъшыщеи роуп оғы ип҆сси измыршыауа,

Азәы итәы амакреи ацәгареи роуп оғы атынчра измырбұа».

Ҳара ҳазтцааует, дарбан абри хъзы змајам аօғы? Уи, хымгәада, абеиа иоуп иатсанакуа.

Абасала, Д.И. [Гәлиа] ифымтәқәа аполитика анатсаикуаз абиектив мчала ахәынҭқарратә аиेқара адгыларахъ дымсаңнақъон. Ари ас данықаз, еиҳарак ареакция аамта азоуп, усқантәи аинтеллигенция ахыпжарык рзеип්ш чымазара (апессимизм – агәкахара) ирымаз Д.И. [Гәлиа] иман. Сара скритикатә ҳәаپжирақәа рөғи Д.И. [Гәлиа] ифымтәқәа

обеиктивтә мөфала саҳцәажәарц һтахуп. Иахпьырхагоу нақ луанытә итцаҳцалап, «алаңым агәыдхтап», ибзиоу ҳадаҳ-кылап, ҳхы иаҳархәап.

Д.И. [Гәлиа] иғымтақәа маңк ада зегъы ари ҳзыихцәажәа-у аамтазы динтә хәап්шрала еибытоуп. Уи ус шакәү ариашаразы ҳаҳәап්шып «Иңсны ибзахаз иажәа». «Иңсны ибзахаз иажәа» итказъ еилырганы иҳанаҳәоит Д.И. Гәлиа идунеихәап්шра динтә хәап්шрала ишенибарьыз «иңсны иб-захаз» ажәлар агәра диргоит:

«Абас оуп ишыкоу Анцәа ип්кара  
Иұыскәа еилазгауа, измам ицәшәара,  
Адунеи ағы иауам тынч апсшьара,  
Ианыигәымхәа мшкы ипгойт инхара,  
Даеазәгъы дықам пәис-ғыыхғыс Анцәа инағс,  
Ари идыруазааит, уаҳа еигъишәасхәауам ехъа анағс».

Ари, аңъажәлар адгыыл ағтәи русқәа рхарштны «нақтәи» аидеиалтә (иқам) адунеиаҳх ихъанарпәшуван.

«Ешсоуа итапанча» ағы Д.И. Гәлиа агәра хиргоит, урт Маршанаа рқыта рзы ргәи былуан, урт рзы еибашыцәан, «аңғараан ирхылатпәшуван» уб. итц. Урт рзын еибашыцәан акәмыйтиатхыз, иатахын урт рхы иархәаныдара ринтересқәа рзы еибашыцәан. Анхаңәеи Амаршанааи ас агәабылра рыб-жъамызт, уи мңуп, урт ирыбжъан классла аиңынгыларақәа. Аңғараан ирхылатпәшуван уақәыц, амџабз иағарцалауан.

Иңәйкшапән иқаз апстазара гәыргага еидаҳәалан иаман апстазара ғың азықәпәра. Абри аамтазы аинтеллигентцәа изныз апстазара ргәи анаңәца, Аңсны ажәйтәра ду ахъ рхы дырхеит, уи хәартә алаң үшья. Урт ирылшон иқаз Аңсны ажәйтәра ду азықәпсүчхара, лаҳьеиқәттарыла агәаларшәара акәын. Уи ақәых Д.И. [Гәлиа] иғымтақәа рәғы оғы иғәеитартә икоуп. Иара убри амфала иғуп ажәеинраалақәа «Ажәйтә», «Ажәйтә уаа раҳатыр еиқәтцашья».

Апхъятәи ажәеинраала ишаҳәауала:

«Аицәшәареи аицәып җашьареи мыңхәы иńкан ажәйтә,  
Уи акара иńкам уажәы ҳаазқәылаз аęатә,  
Атахмада дрыщаршыуан, аиба драаζуан,  
Ананамга ицхраауан, ацәгъя дахъдырхәуан.  
Апһа дтәомызт аб иęы,  
Аитcbы аиҳабы иęы.  
Зегыы ргәи еизбылуан, мыңхәы бзиа еибабуан,  
Зегыы абзиараҳы рнапы еикәаршаны еибагауан,  
Кыр змаз ипһа егыыммамыз диаазуан  
Ацынхәрас амазара рацәаны игазуан».

Ари зегыы зыхъя рыкәша-мыкәша апһстазара агәи ацәцаара, ацәкаҳара оуп. Ашәракәи иńказ раарп්шра азы амч анырзымха, ргәи анацәкаҳа, апһсуа ажәйтә атоурых ду иахынхалт. Щоуп:

«Ожәи еигүш усқанғыи иńкан аиžбреи аимакрақәеи,  
Аха уысқан иńкамызт ауаа дукәеи ашәкөи-фырақәеи,  
Зегыы неиуан тла дыук амтәи еиманы,  
Уаڭа итәан зегыы еизаны».

Щоуп, арт ажәакәи рѣнгъи Д.И. [Гәлиа] ибауан уи апһсуа ажәйтә ԛоурых ду зынзакгыи ицкъаны ишыкъамыз, аха уи ажәйтә ду ашлара иағырп්шны иааирп්шырт ىтахын ахәйинтқарратә еиғаара агәымхарақәи иамаз, аха уи ҭкааны изәхәомызт, даңшәауан.

Уажәшъта ҳалацәажәап 1913 шықәса рзы итъитцыз «Арпһызбеи апһхәызбеи рышәкөи, даеа хъзыртәрақәакыи, жәе еинраалақәакыи».

Естетика ҳасабла арт ажәенираалақәа агъырт ҳазхәаппш-кәаз ажәенираалақәа реип්штәкъя напкъазала еибытоуп. Д.И. [Гәлиа] иажәенираалақәа рыртәашьеи, естетика ҳасабла ашыақәыргылашьеи хазы иалкааны ҳахцәажәап итдагъ атцихәтәаншәа.

Уажәи ҳазхәаппшып «Арпһызбеи апһхәызбеи рышәкөи» иаңроу. Ажәакала иухәозар, уи апһхәызба лхыхра иазхәоуп.

Апѣхъатәи ар҃ызба иажәа:

«Бара ибхәаша бара ибдырааит,  
Хаңгәеи бзиен еизакзызааит;  
Ари гәынхарас икабымтцааит,  
Ацкы ажәагыы сыгымхааит».

Апѣхъызба дазааниум, илыдылкылом:

«Сымыш, сыйтых, уаапңсазеит,  
Сылашара, сүурөхәазеит;  
Сыда ухәартамшәагыы ухәазеит.  
Ажәа уамеикҗакәа иуыпхъазеит...  
«Сара убри еилсыргоит,  
Уара амала уаапңсазеит».

Ашьтахътәи асалам шәкәафы ар҃ызба апѣшәа шътатданы итәгә ахәара ҝайтсоит, лгәи ҝайтцаң, лгәи ишынышың, иихәаз дазаигаразы дасны дирөхәоит. Аха апѣхъызба дырғагых илуум, анс ихәаргыы, ас ихәаргыы мал лкуп, атакс илтиуагыы акоуп:

«Мдир еилымгас сыйумпхъазааит,  
Смап шысмапыгу удыруазааит».

Ас аусқәа шеилахәаз ангәеиң, иаҳхәақәо ирзуазеи, ар҃ызбагыы ицәымыңхеит, аус баң шалаз еилиргеит, иухуа-зыз итахы-итахым, ихәар икәхеит:

«Мәа бзия бақәшәааит,  
Бымыш аабзиахааит...»

Ас иаразнак ар҃ызба ихшыңтакы анип්сах, апѣхъызбагыы дарбжъажьеит, маңк деиланархеит, ацкы ажәагыы, уаанза аинш акәымкәа итәгъ икәандаз бжыла илнархәеит:

«Шыта улыпхәа сымазааит,  
Үгәи амыргара сылшалааит

Угэы ақаташа здыруазааит...  
Исзымдырыз сывыумбааит  
Бзиалагы ҳайбабааит».

Иаххәақәо ирзуазеи, сарпьизбагы ас гәйбзығ ажәа аниаха илымча аарқапшыт, аха дырғагых ағөхәара апътәара азбаб иланайжьеит:

«Ехъатәни ҳажәа ҳайрхааит,  
Шыңа ағөхәарагы здыруазааит,  
Хабзеиабабара нагзахааит,  
Әаргәйбзыңра еижъагамхааит».

Әаргәйбзыңра еижъагамхеит, аус замананы иқалеит, арпьизбагы еижъарамкәа ацкы иаҳаит:

«Угэы иаххәауа саштазааит,  
Ағөхәарагы пәшъашазааит,  
Үтакызаргы иааскъазааит,  
Шыңа бзиала ҳайбабааит».

Абар иааркъағны «Арпьизбеи апъхәйзбенең рышәкәы» иатцанакуа, идеология ҳасабла иахъатәи абзеибабара хәапшра ианымалозаргы ари даара ғымта бзиоуп, жәа ласыла еиғартәу поетикатә бышшәала еиқәйршәаны иофуп. Щоуп, ара абзеибара еихарак апъхәйзба жәа-хаала лхыхразы иҳәоуп.

Абзеибара хшығтакыс иамазароуп еиқәшашату аиғызара, рда абаазарапә ыла еилдүргартә аипш адырра. Үсқантәи аамталада Д.И. Гәлия диашоуп; үсқан изыштыз ишакәхалакгы саламшәкәыла дхыхны, ма дзаны лгара акәын, уда абаазарагы иаштамызт.

Үсқан иқамызт зинла аиқарара абзияеибабарағы ахатцеи апъхәиси рыбжъара. Үсқан абзиабара даара атшәарра дүкәа иртацалан иқан. Амала иҳәатәу, «Арпьизбеи апъхәйзбенең рышәкәы» ари азтцаарағы макъана иакуп. Апъшзара мыщхәы

амамзар итцагъ еиһъхон, аха иабаќоу ап්шзара усќан даеа шәагак ала иахәапгъшуан, Д.И. [Гәлиа] усќан дзыхцәажәауа ап්шзара иаалкаан, хыхътәи ауаажәлар ап්шзара ишахәапгъш-уаз дахәапгъшуан, уи еиҳарак дцәажәар акәын «жәахаала»:

«Сымыш, сыйтых сылашара!  
Сшъақар-канфет, сыхаара,  
Сыңымшы қъақъа, сылахъ-өаша,  
Сымра, сымза, сыйатә шаша,  
Сы-мсыр қъаадыш, сыхыртәатә;  
Сейхышәашәа сыла-тшаша.  
Сыхцәыргъала, слымха өйікапшъха,  
Дыр еилырга, хрыжъ-хрыжъ цәажәа».

Ари, хымпәада, имщәу, хара иаҳтәым естетикоуп. Амала ихәатәуп, ажәа даара еиқәыршәоуп, аформа бзианы еиғартәуп. Аформа еиҳарак итынчуп, угәалсрақәа зегъы ухарштны, ацәа утанагалоит, уартынчуоит, ари үәкәырпәа злам ап්стазара иалапхъаузоуп, классикатә формоуп, нап-казарала еибытоуп. Абзияеибабара темақәа усқантәи ау-рыстә литературағы еиҳарак ахра змаз Д.И. [Гәлиа] адырра инамтаз ауамызт. «Арпзызбеи апхәызбеи рышәкәы» даара ибзианы еибытоу акоуп – классикатә фымтоуп, ари иахъа ожәраанзагыы пәсра змам пәсватә лирикоуп.

Ағар шәкәыәцәа рыхшығ азыштын ари аус бжъха икоу иахъатәи аамта ишаднакыло ала иаадырғышыроуп ииашаны ишъақәыргылоу акоммунисттә бзиаеибабара иатахым абзиа-еибабара мыщхәкәа хырхага шрымам аарпұшуа. Абзияеибабара асахъағыра литература иалцатәым, избан акәзар – уыгъы ап්стазара иалапхъаузоуп, крызтазкуа усуп.

Уажәы ҳахәапгъшип Д.И. [Гәлиа] абзазара дшахәапгъшуа. Абри азтцаара Д.И. [Гәлиа] иажәеинралағы оғы игәи ааканажыртә ирпұсылғаны ихәоуп:

«... Ап්сабарағы, ухәыцыр, икоу зегъы үашшатәыуп,  
Игәоутағар, ҳабзазара апхызқәа раҳы ипхъа затәыуп;

Еиңылуи еиңәоуи цәкъагы реилыргара мыңхәй  
ихъанта-дууп,  
Нас апъсбараेы зегы здырыит, еилсыргыеит  
Зҳәуа, амц имхәозааит, цқыа деилыргатәууп».

(Дызуста еилыргатәуу?!)

Ара дзыхцәажәая абазара (хара иаххәап апъстазара) мчы амам, цәкъырға алам, итынчуп, «апъхызкәа рахь ипъхъазатәууп», «еиңылуи еиңәоутәкъагы реилыргара» уигы даара хъанта дууп. Ари апъстазааара ашьшыңәа ақъаڭара иқәланы азы инеиуа иафызоуп. Апъстазара ас иррыщаны, аибафара иамоу алхны ахцәажәара, оғы игәи зырхатцауз акы акәмызт. Щоуп, ари анфыз ареакция аан аинтеллигенция еиҳарак ргәи каҳаны, ареакция цәкъырға иахәаене ианыңаң оуп. Уи апессимизм Д.И. [Гәлия] даڭаштый.

Асовет мчы ҝалаанза апоет Д.И. Гәлия усқантәи идеология пролетартела ишъақәгыламызт\*. Уи усқан дызлаڭаз Ака-ки Іеретели иофымта иафырғышшәа еитеигаз ажәенираала «Апоет» җәа хъзыс измоу зынзак иаңнушылартә икоуп. Уи ажәенираала иаҳеоит:

«Зны сымдыруп, зны кыр здыруеит,  
Зны съюшьалашт зегы злууҳәа.  
Цқыа сгәоутаңар, сеилыукаңар,  
Сагъжәфантәым, сагъдунеитәым,  
Сара сдырра даара ицәгъоуп...

\* \* \*

Абриоуп-җәа ззырхәуа сакәым,  
Даңаа зә иоупхәагы изқәыркуа сакәым,  
Сгәыбжъанытәууп, съюфиашоуп,  
Сара сдырра даара ицәгъоуп;  
Зны сдунеитәууп, пәсабаратәууп  
Даңаа зныхгы сыйжәфантәууп».

\*Автор араңа арөеири алаңгалиеит. Шәрүхә. адақыа 163.

Ари ажәеинраала, иқалах здырхуада, обиектив мөала Гәлия усқантәи идунеихәңшра қайматла иақәшәеит. Хымпәда, Д.И. [Гәлия] иғырагы зны идунеитәуп, ипъсабаратәуп, дағазныхгы – ижәфантәуп, ағысабара иаңыхароуп.

Ажәакала, ара артқағы дзеипңшраз аиғыш атағыны дқалеит.

Уажәштың иаазыркығыны әжәак рыла салаңәажәеит Асовет мчы қалеижъете иттыңхыу Д.И. [Гәлия] иғымтақә.

Убри инадхәланы салаңәажәеит амилат зтцарагы. Рапхызаңа хәаңәңшып «Ажәе еинраалақәеи, ахъзыртәрақәеи ашәақәеи» 1923 шықаса рзы иттыңыз. Арақа иану ажәеинраалақәа, еихарламеншевикцә рхаантәи иғымтақәа роуп. Абарт ажәеинраалақәа рөы Д.И. [Гәлия] аеихынахәеит амилат дғылара (ағысуа национализм) аттара зөйтцаауаз ақырттә поет-националистцәа рұқынты «Дызкыштың».

Д.И. [Гәлия] аттара зөйтцаауаз ақырт шәкәысқәа ракәын. Урт ақырт шәкәысқәа аттара зөйтцаауаз рхатә милаң бзи-абара змақәазгы ықан. Иаагап, Җеретели икынты еитғау «Абаззеи». Ари даара крызтазкуаны, ипъшзаны иғу поемоуп, еитазгазгы напқазала еитеигеит. Ҳахәңшып Җеретели ағысуа ғәацхада дашаңәажәеая:

«Дыддыи-маңыс еилағынтуа,  
Ашыхан ағыеи анарзызуа...  
Амза капжыха анақәыччуа,  
Амра цахә-цахә ианарлашуа,  
Апстейи ашыхыеи еибаргәрьелуа,  
Дара абартқәа ианырьелуа,  
Ари ағны гәйрьехаҳаңшып,  
Бааи ханыи атданарзуеит,  
Үыртқәа абри иузадкылуам,  
Игәазырхагахоит ипъшзазахоит».

Ағысуа иакәзар:

«Аеы қоюңан, абіңар бзия,  
Хтарғарқыақъа ачыхә ыргъалуа,

## Иуап-хәйлда еилахауа... Уаҳагъ акы деилахауам»\*.

Апѣсуа пәацха ара имитәхеит: «үи бааи ханыи атсанарзуеит», уиндустрىиагъ ҳтахым, ҳапѣсуа еиҳа еиңуп, ҳара ҳтәы адаты уаҳа даеакы ҳаилахауам, «ҳара ҳтәы амарцъя» – абри-оуп иатсанакуа, ари хыыхъ иаагоу. Ари хшыфтақыс иамоуп атыпһантәи амилат культура еитцаханы икоу, иштыхны, ихаракны, ҳмилат аитцахара, ихъзыркны ахҼәажәара, ажәакала – ахатә милағ кәтағы цәа ататәара – ашовинизм (ахатә милағ арехәара). Д.И. [Гәлиа] аттара зөитауаз ас ианықала, үи ашҳам иаргы дамкышыр ауамызт, дагъақьашт.

Аменшивекцә раҳра Д.И. [Гәлиа] идимкылт. Ибжы тқааны изиғуамызт, аха үи үсгүи символла ихәеит ажәенинраала «Сбаҳча» ағы:

«Абар, иасыит аладаҳхәтии\*\*  
Анааи, қыртқыи, апѣшағы,  
Иархәеит рымахә ыргетагы,  
Акгыи ннамыжыт ырыбъқәагы».  
«Сбаҳча баҳчам даеакхыеит  
Ахыи ашъхәеи\*\*\* зегъ тацәхыеит...  
Амза ақәытт арлашара,  
Сбаҳча иацәызт апѣшзара...  
Гәырђеи чвареи рңынхәрас,  
Бжык аатығт мытәкәматас».

Аха ари аамтазы Гәлиа ибжыи апѣсуа үәажәлар рлымхә ақынза инағартә икамызт, үи еиҳарал лаҳьеиқәттарала, гәи пәшаарала даҳцәажәауан асоциал-империалистцәа ихәеенни ирымаз Апѣсны: ибжы думызт, еиҳарал апсуара азықәпсычхараҳ ихан:

\* Автор зызбахә имоу А. Церетели ипоема «Абаззеи» аитага. Д. Гәлиа еизга «Ажәенинраалақәеи ахъзыртәрақәеи, ашәақәеи. Апсуаа рхырпар раҳъ» (Ақәа, 1923) ианжамызт. – У.А.

\*\*Аоригинал ағы – афадаҳхәти. – У.А.

\*\*\*Аоригинал ағы – атыхәеи. – У.А.

«Сыхаара сыпсадгыл,  
Икалазеи, закөүзеи?  
Иупұшааузеи, иуцәйззеи,  
Абас улахъ зеңқәүзеи?!»

Цъара-цъара итқагъ инеиханы даланахалоит ахатә милағ адғылара – анационализм ахь:

«Истахын сара сөаҳәатәи қалуа  
скаларцы,  
Апѣсны иазеиђыу акәымзар даෑакы  
сымхәарцы,  
Апѣсуа еидгылуа рхәатәи  
еиқәшәарцы» – уб. агъырт.

Арт ажәақәа ирықроу ахшығақ даара ибаапѣсуп, аңъажәлар реиқәымшәарахъ ихоуп. Арт ажәақәа ирыттаркуеит: «агъырт амилатқәа шықазаалакгыы, амарцъя убарт апѣсуаа напы ыргымхааит». Аменшевик гәыргагақәа Апѣсны ианаа аттара шақа пѣхъя ирымгара, зынзак ихәаены ирыман. Арт зегъы гәамтакәа дзырхымсит Д.И. [Гәлиа] ифыттақәа рөи. Җаучауа же ифытта иағырғышу ажәенираала «Ишәтыит ашъхақәа» рөи Д.И. [Гәлиа] пѣшваала, уиақара «имырхъаакәа» дтцааует:

«Ишәтыит ашъхақәа,  
Ишәтыит архақәа,  
Ишәтыит абнақәа,  
Сыпсадгыл сыйкәыхшаша,  
Уара ианбыкәу уанышәйтүа!?  
Ажәларқәа пѣхъала ицоит,  
Рыбызшәала аттара ртсоит,  
Шыатамырзгас уи қартсоит,  
Сыпсадгыл сыйкәыхшаша,  
Уара ианбыкәу ас анықаутцауа»?!

Арт ажәақә рәғы иаабоит Д.И. [Гәлиа] ажәлар рзы атара дашаштың, апңуа рхатәры быйшәала атара роур шитахыз (тюуп, ани Җаучауазе икъинтәи дырғагыых «Сыпъсадгыыл» ихынпүшит). Д.И. [Гәлиа] атара дашаштың аабоит дырғагыых тақатәи ажәақә рыла:

«Апъшзара мөасуеит,  
Иаанғасуам нақ ицоит,  
Атара бзия умазар,  
Убри уара иузынхойт».

Амилат ус ағы Д.И. [Гәлиа] ифырақә рәғы ашәартқә шимоу ҳнырбоит «Атәым жәған атқақа» ағғы. Уи еиңш еиғекааны иғу апроза ҳапңуа литературағы даара имаңзууп, уи рапхъятәи жәтцысын апңуа литературағы, аха абри ағымтағғы икоуп ахатә милат ус адғылара. Апңуа жәаңқа «дасыу ипъсадгыыл шыам еиңш ибоит» ҳәа алагамтағы иқәиргылаз иаңроу национализмуп, настыры ари хыс иамоу иманшәалам, «Атәым жәған атқақа» ҳәа өеим. Абыч «атәым жәған атқақа» днанагеит, ипъсадгыыл дшазгәышшыуз, итаацәа шыгәхъааигауз, дшыгәжәажәоз, дшылаңырзышшууз, дшықәпсісчхайуз идунеи ишьшапы алихт. Ари даара иеем-хейт. Еиха еиңын маңк итәғь оғы игәры тнаго иқазар. Елқан убра Сибра дымшыққа, ғапхъя ишьтахъка дааганы, итәғь аус илхзар қалауан, аха уи иазааузен, иқам ҳахътәйуарым. Амала ихәатәуп: ари шақа ибзианы ифызалакғы апъсадгыыл ахътәйуара ибжынахеит.

Шытә ғажәак рыла ҳахътәжәап Д.И. [Гәлиа] ифышья аформа – ари еиҳарал стильс имоу классикатә стильтуп.

Д.И. [Гәлиа] ифышья аформа еиғекааны напқазарыла еибытоу, гармониатә стильтуп. Д.И. [Гәлиа] иажәа еилгоуп, ищқоуп иатахымкәа, имцхәны ұвара акы алам.

Д.И. [Гәлиа] афора напы аналаикуаз аамтазы формагы ықамызт, стильты ықамызт, убри ақнитә Д.И. [Гәлиа] ихала далагеит ағышшыя аформа апъшаара, ажәакала, ари афора

даналагоз цьара дызхынхалашаз махакгы ықамызт. Д.И. [Гәлиа] еиҳарал дазхәйциу далагеит ииғу ажәенираалақә апъсуа қазшы аманы, апъсуа илымхағы иманшәланы иқаларазы, избан акәзар, иарбынзаалакъ абызшәа иамоуп иара аспецификатә қазшы. Убри ақнытә ағғы убри абжыгы дазызырфоуп. Убри абжы азызырфа Д.И. [Гәлиа] еиҳарал ихшығ азиштыт. Аха ихы иаирхәарызыз, ғышыа формас иштихрызыз? Абрақа Д.И. [Гәлиа] ажәлар рхәамтақәа рахъ ихы ирхеит, ари ажәлар рхәамта абаракъатра ду ажәа еин-раала аиқәйршәарағы иабцъар дуны иқалеит. Д.И. [Гәлиа] иажәенираалақәа зегшы ажәлар рхәамтақәа ихы иархәаны еибитаз роуп. Ажәлар рхәамта даара напқазала иаирхәеит.

Хәхәапәшып «Хоңын дыу» злафу аформа. «Хоңын дыу» ифуп ажәлар рхәамта иағырпәшны. «Хоңын дыу» ари тәқа иарбоу злеипәшымзи?

«Аб хәыцы тәыға дыу  
Абнахъ иагьеит абга дыу».

Хара иацахтап:

«Сгәы «даахәеит» Хоңын дыу  
Инхара, имазара, иғнра дыу».

Арт зынзак «Аңыны Кәаңыны» роуп, хымпәада ари даара напқазала еибаркуп, ихәйциуп. Арт ахәамтақәа ихы иархәаны ифуеит иаҳыатәи аполитикатә мшы иатцанакуа апъсуа частушкақәа:

«Угъала, угъала уаргъала,  
Непман буржуи пәтәргъала  
Гела, гела-гела, гела үәмшы  
Шаха напәтәан ҳәынцәа лашшы».

Абар уи зәғырпәшү:

«Уасарада гәышъаза  
Сахтан еимаак ушъатца».

Ари зынзак шедеврүп. Иаагап итцагъ. Ажәлар рхәамтағ  
иаҳәоит:

«Са сөйрбартгы  
Бара бзы,  
Ба бөйрбартгы  
Бара бзы».

Д.И. [Гәлиа] ари ахәамта иалихыз ажәенирала иаҳәоит:

«Истахын сара сөаҳәатәы қалуа  
сқаларцы,  
Аңъажәлар ирзеибүу акәымзар даеакы  
сымхәарцы.  
Аңъажәлар еидгылуа рхәатәы  
еикәшәарцы,  
Рыусқәа бзианы адиррахь рхы  
дыйрхарацы»\*.

Ари зынзак иқайматуп.

Арт ҳазхәапқәаз иаҳдырбоит Д.И. Гәлиа дызнылаз амса  
шиашаз, ағышын аформа напы зиркыз, ихәыңы, даара  
иманшәаланы аңсуга бызшәа абжыы ақашшыла ишеибытоу.  
Уи даара напқазара дууп. Ағар өңдә Д.И. [Гәлиа] илшарақәа  
рхы иархәаны, уи иаңтцауа, ағың формакәа пәшаауа  
ишъақәдьыргылароуп цөкө итәниуа, икуа аңсуга бызшәа абжыы  
ианааларатәы ажәенирала ағышын аформеи астили.

Убри ақнитә сара сахъахәапшына иамғаны исыпхъаозоит  
еилыпшашаау Д.И. Гәлиа исөымтәқәа еизганы ртыхжра, ағар  
шәкәйиғәа ағышын аформа днарбаларазы, аңъажәлар аң-

\* Иазгәахтап арақатәи авариант ағы ажәакәа «Аңсни аңсугааи» шыпсаху ажәа «аұғыажәлар»  
ала. – У.А.

хъаразы, уи аус дук хара имгакәа Апѣхәынттыжъра имфап-  
нагар даара иус бзиахон, избан акәзар Д.И. [Гәлиа] ифымтақәа  
ас хыјжъра азуны иаанхажъыр, ххы иаҳзамырхәазакәа иаҳ-  
цәйбҗыхъаоит.

Аакыыскъа Д.И. [Гәлиа] фора өңүц ҳаимтацит. Ачачтушкакәа  
(еиҳарак) иифуа рѣкны хымгәдә иаҳхватәи ҳаамта шеидикы-  
лаз, дхадгыланы асоциализм шҳациргылауа ҳнарабоит. Д.И.  
[Гәлиа] уажәтәи иаҗәеинраалақәа рѣи хара дхадгыланы  
апѣстазара өңүц азы дықәпһафуп: ичастушкакәа рѣкны ҳаңацәа  
драбашьфуп, баша ажәаизадала драбашьуам, уи драбашьуе-  
ит даара хшыю тәкы змоу ажәала. Уи шиашоу ҳдырбоит тәка  
иаагақәоу:

«Акәйтқәа қаркәаруеит,  
Акы кәтәгъяк атазаап,  
Фыңъя ауаа парпаруеит,  
Папи дикәани ракәзаап!»

Ам҃хатцарапәгъы иара убастәкъя амца рыцреитцоит «наڭ  
тхәахаала абжышишхак ирхыицент».

«Ажъи Гыды ицъма гыды,  
Уахъ ажъирахъ иумган;  
Дыук ззымдыруа угәйлацәа,  
Акыкошәа иумжъан.

\* \* \*

Згәы бзиам ачымазао,  
Дыгә ижъирахъ умцан,  
Уштәагъы атәфа ианкны,  
Уахъ ажъирахъ иумган.

\* \* \*

Апап мыжда иуаахәцәа,  
Ахәа рѣааны ала рзыишът.

Ахәацъа гъангъаш ифымта,  
Амдыр ихәда инахышты.

\* \* \*

Ацәымза өңиңкәа надыркын,  
Иххаңа идырлашеит,  
Атлас баапсқәа рыңәхаян,  
Саргыы снарықәшаҳатхыеит.

\* \* \*

Кулак непман ахъцауа,  
Папык дрыштыоуп дхәазауа;  
Ипәтца дыу апъша сын,  
Игәйдәләйт иғъалуа!»

Д.И. [Гәлиа] ифымтақәа рәғи икоуп ҳаңацәа ирысуа частуш-  
кала еиәкау:

«Угъала, угъала, уаргъала!  
Непман буржкуи пәтциаргъала;  
Гела, гела-гела ұымшы,  
Шаха наптәан ҳәйнцәа лашьшы.

\* \* \*

Кулак-кулак қәарақәәнәа,  
Уабацои «ұым» гарыгаәа!?  
Амала иухоуп ухтыпәжә,  
Иузыруаанза лажәхарпәжә.

\* \* \*

Унан, хса атауд!  
Ихъын дамғыеи атлауда!  
Үи диштаргалт аамыста.  
Инапы даныуп «ағыстаа»!

Къаранць һари дрыпхьоит рөеибытаны, рымч акны раңа иақәтәразы:

«Къаранць һарыи шәеибадыр,  
Ашәкәы ғыщқәа шәрыпхъала;  
Тауд шынақәмей неидшәыргыл...  
Нак ақәрахь шәрүгәала»\*.

Д.И. Гәлиа иахъатәи ҳус нагзатәкәа рѣкынгъы иажәенин-раалакәа рыла ацхыраара хайтоит. Үи ифуеит алатцаразы, ататын азы, афъеօ үысуօ изы:

«Дцарыуп рхәеит Даҳар изы  
Ипъжәатәи (?) далгыеит иануар азы,  
Адгыыл бзиоуп «трабзан» азы,  
Егъыцәгъазам «самсун» азгъы.

Айус илоуп Кәышәтын,  
Ипъсы ишъалоит цәышътын,  
Иарма иакыуп «трабзан» хъапҗашь,  
Иарҗыя – агазет «Апъсны җапҗашь».

Афырхатца Маң фыртын,  
О-так лыеитцеит ататын,  
Даара дацхрааит, ирашәеит,  
Ианаамтазгъы иткәеит.

Ататын атәи – адамет, –  
Даара идыруеит ҳа-Хмамет,  
Дагъадхалом уыс кааметк,  
Минутк иртәуеит үи сапетк».

Арт ҳазхәапҗашқәаз иахдырбоит Д.И. [Гәлиа] дхадгыланы асоциализм шхациргылуа, насты амч излаилнадауала ажәйтәти икәыхқәа шкаижъуа.

\* Арт ачастушкақәа ожәраанза сзыхқәажәауаз 1929 шықаса рэзы ифқәоу роуп. – Автор иа兹гәата.

Асахъа литературағы маңара акәзам Д.И. [Гәлиа] аус ахъи-  
уа, уи аус иуеит апѣсуа быйшәа ашъақәыргылара ариашаразы.  
Рапѣхъаザагъ итижът кыр апѣсуа афыра иахәаз «Аорфография  
иаазыркыағны».

Аха ихъатәуп, асовет мчы keletalijtei D.I. Гәлиа асахъатә  
литературағы раңаак ҳамиташ, иҳанитахъоугъы зынзак  
имаачзоуп. Д.И. [Гәлиа] макъана афора илшоит, имч қәада зангъы  
дықам. Ағар шәкәысцәа дхадгыланы аус ҳациулашт акыр  
шықасқәа.

Д.И. [Гәлиа] ипѣхъаша апѣсуа литература амхағы даара  
ираңауп, кратсанакуеит. Убри ақынтә ҳақәитуп иаххәар,  
иаххәаргъы азин ҳамоуп: Д.И. [Гәлиа] апѣсуа литература да-  
бууп ҳәа. Апѣсуа ғар шәкәысцәа Д.И. Гәлиа рапѣхъаザа али-  
тература еихеихъаз рхы иархәаны, критикала ирыдкыланы  
идырғиароуп апѣстазара ғың иақәнагауа, коммунисттә иде-  
ологииала итәу асахъафора литература ду.

## **«АМРА ГЫЛЫЕИТ» – ТЕМАТИКА БЗИОУП АПСУА ЛИТЕРАТУРА АӘИАРА АҚНЫ\*.**

«Амра гылыйеит» ҳәа хъзыс иамоуп ағ. Вл. Агрба ишәкәы иттытыз. Ари ашәкәы ақны иануп ағ. Агрба ифымтақәа рәкны иреиңү «халықсау литературағы иааңырттыз ааптын жәттыс» «Холхоз «Тұхлақа» аишь». Ағырт иаанхаз жәенинраалақәоуп. Апсыза литература ғиара аетап ағы ағ. Агрба ифымта даара лагала бзиоуп. Ари афрағы напы аркуп апсыза литературағы итшәарраны икоу ауснагзатәй, ара иштыхуп ақыта нхара ғың формала ажәйтә қазшықәа еимгөрыпқауа, асоциалисттә уаажәлар мәфала ағиара. Ақыта нхара ғың формала ашықәгылара иазхәоуп – аңынхағыжәлар рхәицира социалисттә дунеихәаңшрала ашықәгылара.

Ажәйтә қазшьеи ажәйтә шыцыларакәеи ақыта нхарағы ипъирызхуа, еихытта-еипъитта хатә мал пәсихологиала еибартны иқаз анхағыжәлар – аколлективтә пәсихология ашқа ии-азгауа, ақыта нхашәа социалисттә уаажәлар мәфахь иқәызтцуа апстазара ғың аарпышра иатахуп даара напқазара. Автор ари апстазара ғың аайрпышырц напы аналики, хымтәда, иааирпышыроуп ари апстазара ғың аиышья зеипъшру амфасшья, иааирпышыроуп ари апстазара ғың зыргылауа аңыр-уаа, рмаска рәвиҳроуп уи аус иаңышъкласуа, ажәакала – уи апстазара ғың еикәымшәарыла (противоречиала) ағиара зеипъшру.

Уи аипеш аус ду аарпышрағы ашәкәысөи деибытазароуп марксист диалектика тә абдъярла. Уи ағыра аңынхағыжәлар

\* В. Агрба ифымтақәа рөи ақазшыңа ындақәа иримо дағызны саҳзәажәоит, избан акәзар урт рышықырғылары иненитыхын аамта раңа атахуп. – Автор иазғаата.

«русура ақны иаарығхая аарпұшны арғеира иаднагалузароуп, ирцәйбжыхаахауагы аарпұшны иаднабжъалауазароуп», емоциала иштәнхаороуп, рыхшығ системала еиднакылароуп, иарығәңәроуп классла ргәеанра.

Убри ақнытә ашәкөфө социалисттә реализм методда деибытазароуп (пъсихологиатә реализмла маңара акәымкәә), апъстазара ғың баша хәйцрала аарпұшра акәымкәә, апъстазара ғың апризма далпұшны иааирпұшыроуп.

Абри ашәагала ҳазнеироуп ағ. Агрба иғымтақәә хрых-цәажәарц напы аналаҳқ. Амала уажәы зны ҳахшығ ақны иааңкыланы иҳамаз, уаштән ҳзызынеиуа аизак: ағ. Вл. Агрба иғымтақәә рұнды зынзаскгы «дүпесыңқыазан» дықам, имақөуоп абжыжъарақәә, анымсахъара, аамсахъарақәә, амала, ирмчны иатшытәуп, иалшарақәагы қәазуп (уи ус шакәу тәқа иҳариашап).

Уажәштә ҳаисасып «Аколхоз «Піхбаға» аишья» аилыргарахь. Иааркыағны ҳахцәажәап асиужет (иатданакуа).

1930 ш... Азлагара иалагашаз аиуит, уи азлагара ҳаңацәа рызлагароуп, иалагауагы ақыта знылаз амға ғың – аколн-хароуп. Зегыы ирзеймакыран ари аус. Езыгә иғны итәан «еибарғыңеу, азәи-азәи ажәаҳәаха рыйбамтауа, еилақарқаруя, ецыбарбаруа ахәсақәә». Еиҳарал лыбз тұхәаны дықәгылан ахәацъя ипхәыс Нангәа, уи илыңлырғызуан абжыагъала Иасыф ипхәыс Машья. Үрт (ҳаңацәа) аколхоз ршәиуан, атыхәа артауан, апъсцәаҳа цәа ахадырпұяуан, аха Ұымта ин-хаяз ажәлар акәымызт, зегыы еипшымызт, зегъ еиқарамызт. Иқақөан Шыаҳан ипхәыс Нангәа илықәшаҳатқәамыз, иқақөан апхәыс еиба Мания лғызыцәа изымуаз, арт рыйбжъара иқан классла аипшымзаара, малла аипшымзаара иаҳқыаны аимак. Уи аколхоз ус аитқақъара иаңкын Цәгъамш иқны «акрыфара» иқаз, уи акәзан изыштығас атаяуд Каси, ахәацъя Шыаҳани, апап Кәастеи. Үрт иаштән аколхоз аизара ахырб-гара. Үрт рхы иадырхәуан апартиеи акомғари русура кылхара ңапхъяза иагхауаз акы аанмыжъкәә, үрт ирыңкыланы иры-ман «аңырхал уаа» Қашыых иғызцәа, үрт рхы иадырхәуан «аңысуара», апъсуа чеиңзықа, акачың си, акәаң тәи.

Апартиес акомғары русура ахыржыра рхы иархәаны, урт еиттаркьеит апхатәи аизара аколхоз ашыққыларазы, избан акәзар, урт заанат ышам ддиркит аихарағык, избан акәзар, ақытантәи апартиес акомғары ирыцәмачын классла агәаенра, цқыа ирзеилыргомызт классла акәпһара аформа аешапсахуа. Уи ус шакәу ҳнарбоит Езыгә иажәа: «Ахақәитра дыу ихауыз хәйык ұғәи арпашкан, ҳаңацәагы ҳашшаша ҳұалыеит, аңера, апхыха ҳаззықөзгүй, пытк ишаркәадеит... аха, нас дыук мыртқакә, ҳхы аадырыит, Цәгъамшии, Каңыи рхала бзиахәла иаҳдырдырыит изуыстаз, ргәи итаз, ҳара ҳаңгәя апхыха атқысыгы еицәаны ожәи ишаштаз». Аизара ахырбара ацәажәаф иааизгы ихкьеит, ацәажәаф иааиз ацъажәлар реилахәара иаштаз дреиуан, уи акулак диагентын, аха деилымкааңакә дрыздыркылт. Абри аштых апартиисцәеи акомғары ирыгхаз аускәа зегъы гәатаны ацъанхағыжәлар еидкылуа, дара рганах иадбҗалалау, аусура имбаңаргауз амчала, апартком иаарала, рнағсан ақытән иқаз аколхоз ақынтыи иааиз Лашарбей ицәажәарала ишыққылеит аколхоз «Пұхъақа» – иаапхеит ишаг-шапхуа аколхоз мра. Аңеиөхәа инеиуан ҳколхоз ңұхъақа, инхеит «атоубыт уаа». Амра гылеит – аколхоз мра. Абри оуп иааркыағыны «Ҳколхоз «Пұхъақа» аишъя» асиужет. Ағ. Агрба ифынта сара сахахәапхуша макъана далымгаңт, апхъағыы еилиргартә икоуп. Уи аколхоз «Пұхъақа» аишъя ҳарбоуп, аха ишарбатәуп итәгъ, аколхоз аусушъя, ацъа аиекара, классла акәпһара елементқәа аколхоз ағнытуңқа икоу, убас агыртгы. Абри аҳасаб ала, сара сахахәапхуша «Ҳколхоз «Пұхъақа» аишъя» макъана иалғам, итәгъ апхышызар ақәнагоит. Уи ус шакәу ҳдырбоит арт ажәақәа: «Шәаалыеи, шәаалыеи сызлагарағы ҳлыиени, ашә фаркны, ашышыхәа ҭынч ҳнеицәжәап.

Макъана ҳабақоу!

Макъана ҳабақоу!

Макъана ҳардышруа ұзыршыоит.

Уаҳа ағхалымшарғы ғытғык... ҳңсы... иатдахтап...

Шәаалыеи! Шәаалыеи шәааласны!

Еишътаны, ашыр-сырхәа, рхы ҭахәхәаны архан итагылаз Цәгъамш излагарах рәயлархыеит».

Хымпәада, арт ҆ цьара ҆ цөгъярак ҆ қарымтәр руамызт, аха иабақоу уи арбам. Аңхъаф иғәи ֆбаны инхoit.

Хыһъ иаазгаз ажәақәа ипъихха иқәыртсоит аф. Агрба «атаубыт уаа» ҳәа ииашамкәа ажәа иғәиршәуа.

Уажәшъта иааркъаәни ҳахцәажәап аф. Агрба ари ажәа еиуыжъ ииөыз аќны агхақәа имоу. «Езыгәи аредакциеи» аќны Вл. Агрба Езыгә иғәала ихәоит: «Шәнапыршышуа шәзагәлоузei ажәйтәра! Иахъа ҳара, ҳара зегъы ҳәтагылоу аамта дыу шәафсны шәызызозеи?! Ҳара ҳлакә иаша иацызгауа лакәы ыїкам атоурых ағы!»

Ари ииашам, ленинизм иатынгылоуп. Ас ҳахцәажәаэзом ҳара ажәйтәти акультура тынха, ажәйтә иќаз ҳхашарштөеит ҳәа уи злоу аафыр қалом ҳәа ҳхәазом. Ажәйтәти зегъы леилагәаны, еилмыргаџакәа, ицәғьюуты ибзиоугы ҳагәстасны атоурых хырпәаста итахажкуеит ҳәа ҳағзам. Ажәйтәти уаажәлартә атоурых иарғиаиз критикала ихадкыланы ихаргылоит апролетартә культура.

Үи атыхәала ҳартсаф ду Ленин 1920 шықәса III Акомеар рсиеезд ағы абас ихәеит: «Цқыа еилырганы еилкаамкәа, аофытәыиса итоурых өиара иаанарап්шыз акультура еилкааны адырра мацарада, уи иаархәни аиташъақәыргылара мацарада иќалоит апролетартә культура ашъақәыргылара – уи еилмыргакәа ари ауыс ҳара иаҳзынақзом. Апролетартә культура иаҳыааз оғы изымдыруа иштәкъаз акы акәым, уи апролетартә культуразы ҳқазаңәоуп зәоу ирхәиытәм. Ари аипш ахәара зынзак башоуп. Апролетартә культура қалароуп аофытәыиса акапиталисттә уаажәлар, апомешъчиктә уаажәлар, ачиновниктә уаажәлар ағыннтә адырра еизак иааирп්шыз закәанпәккара өиарала».

Абас еилыргаҙаны ҳартсаф ду Ленин иажәа Вл. Агрба ила иғәцаракым, зынзак инагзам. Аф. Агрба асахъафра иналакны «акритика» қайтсоит, аңсуа шәкәөырақәа зегъы пырганы азы еитоит, зегъы кылк-кылк рымоуп. Ари «акритика»

ара асахъафра изадхәалахаз сзымдырит, ари зынзакгыы иятахъамызт. Аф. Агрба агэйнамзарақә имазар критикатә статиала иааирпүшүр еиха еиңын ҳәа сыйоуп, ара акритика хәычы иқаитцо оғы дазырхәыцуам, баша иацәымцхәны иапъыхәөйт, наڭ иамхзар иаҳа «ипъсанҗан». Аф. Агрба игәы ззынамзуаны асахъатә фрақәа икоу асахъафра иағаиргылар еиха еиңын.

Хәхәапжышп ари акритика иқаитцуа аћны аф. Агрба «дыңкъаны» дыкъазар. Иара абрагъ зегъ маншәалазам. Уи ҳнарбоит таңа иарбоу: «Коңония ииғыз ажәабжықә ҳара аколхозаа пырыхагамзар хәартак ҳартазом. Ант реиңш иқақәоу ажәабжықәа ажәйтә ақәын ианырхәуаз анхағыжәлар алаажъап ҳәа. Уырт ҳәәи пырыттәахъеит, ҳхаптың рәахъеит, ҳлыимхә ргахъеит, ҳабз азаң ыттартахъеит.

Ҳара аколхозаа – сареи сғызыцәеи, – иаҳтахыу хазыуп, зынзак даеакуп. Сшәйхәоит, иқалуа акы акәзар, шытә нахыс Ҳанифеи Беслани шәааркәетәни, Аханипәацәеи Маршъанааи нкаждыны «Алло» еиңш иқақәоу, уи атқыс еиңкәоу ираңәаны иҳазтшәыжәтразы\*.

Коңония иғымтақәа ас ахцәажәара иашам. Дзыхцәажәауа жәйтәуп, аха уи азоума дызкыдттатәу? Коңония еилырганы, поетикала еиңкааны еитеихоит ажәлар рфольклор, рбызшәа зеипшроу ала. Убри ағынты Коңония иғымтақәа ирыттанакуа гәамтақәа ас ахцәажәара хіпараны исыпхәзойт. Апъхъатәи абұлың ағы Коңония ихирбоит ашәкәы уалс иаду:

«Аҳы сышәкәы уғырла,  
Тәамғахә умамкәа уцала,  
Ажәйтә ажәабжықәа нахәала,  
Закә аамтазгы дырхала».

Ари ишәкәы иадитказ ауал хымпәада ииашоуп, иагыннеңкезеит напкәзала, даара дақәшәаны. Коңония дзыхцәажәа-

\*Ас ахәара зынзак иленинтәым, «арма» хъартцәинаароуп, ағар шәкәыиңәа ирзеиңцәоу концепциоуп. Абас икоу аконцепция иаҳкәыблаауп, луанытә таңа итцаалатәуп, ашъапы аттаркәалатәуп, ипъыхха ишъататтатәуп. – Автор иазгәата.

уа ажәйтә ажәабжықәа кыр рыттаркуеит. «Хәйи пәыртәәхъеит, ххагъыц рәәхъеит, ҳлымха ргахъеит, ҳабз азаңь ыттарцахъеит» җәа җеыртынчны ажәйтәәни ххахарштуеит, уи иазааузәи җәа шъацәкәыбыла җагәтасны азы иаҳзатаям. Убарт ажәйтә ажәабжықәа, ажәлар рхәамтақәа рыла еилхаргароуп усқан иҝаз закә аамтаз.

Сара арт хыых исхәауа ажәакәа рыла Коңония ифымтақәа ажәфанахъ исырғыруеит җәа сағзам. Хымпәада, Коңониагы имақәоуп, имачымкәа агхақәа (уи хаз чыдала дағазны иарбахашт). Сара арақатәи сахцәажәара зызхәаз Коңония ифымтақәа иапғосуу-иапғсаму рышыақәыргылара затәык акәын. Ҳзыхцәажәаз иаҳнарбоит Коңония ифымтақәа Вл. Агрба дшахцәажәаз ахцәажәара шатахым.

Ағ. Вл. Агрба ажәлар рхәамтақәа иленинтәым апозициала дшазнеиуа җнарбоит дырфагъых дағакы. Д.И. Гәлия ифымтақәа ртыжъразы инапғырақәа рыхәапғшраан үзара ианын ажәлар рхәамта ашәак («Ахәыңқәа рашәа»):

«Арт шәахътә избахъада ауаа амхы лартсоны?  
Чари, чари, чари-рама, ауаа амхы лартсоны! (?)  
Арт шәахътә избахъада ауаа амхы драшәоны?  
Чари, чари, чари-рама, ауаа амхы драшәоны! (?)  
Арт шәахътә избахъада ауаа ىыңқәреи өүрхуаны! (?)  
Чари, чари, чари-рама, ауаа ىыңқәреи өүрхуаны! (?)

Ари ажәлар рхәамта ашәа зынзак ихәартатцәкъам җәа ихтыны изымхәеит, аха уысгыы акыр атшәаррақәа иртеңталт:

«Вместо «аңыңқәреи» сделать «ататын» җәа, ажәакала атоурыхтә тәк иамаз ааңрыхны, ахы иақәйтны иаақантцеит. Сара сахъаҳәапҗуша атоурыхтә документқәа, ажәлар рхәамтақәа ас ахырбара җақәйтим, уи аип්шгы азин ҳамам. Уи тоурыхтәла ииашахом. Ататын азы ажәлар рхәамтақәа рәөи ашәа ыңқамзар, хара ағар шәкәыңдәа иааңып ажәлар рхәамтақәа атоурыхтә тәкы иағроу агәылымхыкәа.

Ажәйтә уаа рхәамтақәа ирытканакуа иаҳнатәи алитетатура ағиарақны ағ. З. Агрба даҳцәажәоит абас ала: «Апсыны

еихарак кәакъ гәеханы икоуп – шәкәйла ифым апоетикатә ҳәамтақәа – апсуатә ацъажәлар рфольклор. Ацъажәлар шәкәфырада ирымоу апоетикатә ҳәамтақәа хымпәада иадхәалоуп азеиңш тоурых социалтә қәпъара апроцесс, алакәкәеи, ашәақәеи, ажәапъкақәеи уб. агыртгыи рәкны иаарпәшша уи апроцесс. Арт реиңш афольклор ианакәзаалак тәкырымамкәа икәзам.

Ари тәфа змамкәа ибениу арсенал рхы иадырхәароуп критика азуны Апснытәи афцәа реидгыла. Ари апсуатә үважәлар рфольклор иахъа ожәраанза критика азынуни иштыхым. Аилыргареи аизгаразы имфақәтәреи – Апснытәи афцәа рзы нагзатәи уысуп. Ари афольклор матәахә анализ азыура аан еилкааны игәатазароуп уи класс тәкыс иамоу, апсуа үважәлар өбаны агәәкәра изтагылаз: аурыс ҳәынтықарыи, афеодалтә-аамыстәцәа рхырақәеи, акапиталисттә елементкәеи рәкынтә ақәйиәбәара иахъяны ишықалаз. Апсуатә фольклор еизызгая, хымпәада ари афольклор аҳамта дыу иазнеироуп социалтә факторны излашоу еипш. Иара убастәкъя, ари аҳамта ду еитазхәауа имырзроуп аформа зеиңшроу, сахъафала аиекара, астиль, абри ақны иатахыуп аттара».

Тыйхъа сара сывәйз ара ииашахеит. Аформеи сахъафала аиекара стильлеи Коңония итәи напы қазала еибытоуп.

Аф. Вл. Агрба ифырақны даара имачны иахирбоит апартии акомғари русура даеакала уахәапъшыр, уи үвашьватәзам. Аф. Агрба иштихуа ақытағы апартии акомғари русура амчәадароуп, үегъамши кацааи рымч зырдәбүа ақытән апартии акомғари классла агәаенра рыщемацын. Аихабыра иаарыштыз деилымкааңакәа аизара хыртит. Ҳацъарат Кәйбәта диазтдааует: «Акәантә даарыштыит-хәа сыйкоуп. Уара уанықаз иихәаз ада уаҳа дыгуы ҳаймхәазеит. Миха ихъзыуп. Амала ицәажәашъа ухшыю азыуштышыр, матцура дыук имоуп ухәаратәа дыкоуп». Классла агәаенра ацәмачреи, акулак иһәбәаны иусуреи, ари еипш ацәажәаф акулак иаңент данаа хымпәада аизара хыбгар ақын. Уи ус икәз аха,

рыгхақәа гәатаны аусура ианалагагыы иаарпұшым аңарцәеи абатракцәеи шеидыркылуаз, абжъара-нхацәа шазықартсауз. Щоуп, ғыара ғажәек рыла ихәоуп: «Ари абжъарап ҳқытан инхоз қаркыи азәы даанмыжъкәа зегъы лкаа-лкаала, азәаңәала храцәажәеит «акомхоз» атыхәала».

Аха иапұхьоуа ари аигүш аизак ақны дзааниуам. Апұхъаф ашәкәы апұхъара даналгалак иихәашаз иара ашәкәы ажәа еизадала иуанаңәоит. Уаҳа иабаугари асхематизм!

«Лкаала, азәаңәала, оғы дынмыжъкәа» – аха дарбан, дызуста, дзеипүшроузи, иахиҳәаази – акымзарал. Ари зынзак шлацқ зларшәым схематизмуп. Цқыя иаарпұшым ағбатәи аизара аеазықатца. Апартком дааит, Лашарба дцәажәеит, рнапқәа еиниркьеит – иаразнак зегъы аколхоз иалалт. Зегъы мырхъааңакәа ашыыштықхәа иқалеит. Арагъ асхематизмуп, избан акәзар, еиҳарап аус злаз апартиеи акомғари, ағаңәа рыйдыланы, абжъара нхацәа разықатца ақәын, уи ашәкәы ақны ибжъажыуп. Ажәакала, инагжаны иаарпұшым апартиеи акомғари русура иаша.

Ағ. Агрба иғымта ақны иқақәоуп сахъала еибарку, аха иаңро баапсны аполитикатә пұстазара иатцанамкуа. Иаххәап, иаанагозеи «атоубыт уаа»? Хампәада, арақа автор дзыхцәажәаяу ҳаңацәа роуп, ииашоума, нас, арт ажәақәа? Марцхалкгы ииашам. Үрт тоубыт уааңам, уаа бзақәоуп, үрт кылхара цыпхъаза ихәазо хұс аитқақъара иашытоу роуп.

Тоубыт уааңар, үрт уиақарагы рақәпіара атаххарымызт, уи ақарагы иудағомызт рыққәхра, уи ус шакәым (уи табыргытқәъаны ус акәзам) иахнарбоит ағ. Сталин иажәа: «Ожәы ақытақеи Асовет мчы иаztәымны иқақәоу – уырт реиҳарағык убарт реиңш уаа «хаақәоуп», уаа «цқыақәоуп», уырт аколнхара рынттың хара ипъшаатәым, уырт иара аколхоз ахата иалоуп, уақа изавхозыуп, счетоводцәоуп, мазанықәғағозқәоуп үб. ағыртғыы ирылақәоуп». (Сталин иажәа «Ақытан аусуразы»). Аха ас акәым Вл. Агрба ииҳәеуа, уи иихәуа ари иапұынгылоуп, «уырт уаамзт шыта! Уырт тоубыт уаауп шыта!» Абасоуп дшалга Вл. Агрба иғымта.

Ари зынзак ииашам, аполитикатә пәстазара иатцанакуам. Арт ажәақә аихырыжыр қалоит классла ҳәхәнең. Нас дырғөгъых гха дууп даеакы. Иалақәоу ауаа азәгъы матәа ишәым, пәшра имам, үюукы агага еипш асцена иқәгыланы аңаңжәара иаңуп. Шьюукы цәажәоит, ихәыңеит, аха рыпсы таңам, агага иағызоуп, рәәара ҳәа цъара акы еилургартә иубазом, арт идеалтә уаауп, материалтә қәыхх амалагъы ирыларшәым. Асахъафра ақны амалагъы итәахтәзам аиндивидуум дзеипшроугъы аарпшра, избан акәзар, аколлектив еғяа ибзиазаргъы зегъы еипшшам, уаагъ иаламшәар қалазом еиха ибәйәоу, еиха зылшуа, еиха аус зуа, еиха зхәициа, убас агыртгъы. Ус анакәха, аколлектив ақынгъы иаарпшызороуп аиндивидуум дзеипшроугъы. Аколлектив ас айлыхра қамтцаҗакәа илеилажыны ҳаңҗәар уи иашахом, апсы аханы изықалом.

Амала иаңцатәуп ағ. Агрба ағонутқала анализ даара ибзианы иқайтсоит. Ағ. Агрба дқазоуп пәсихологиатә анализ қаттара ақны, аха дкәадоуп адәның аօғы дзеипшроу аарпшра ақны. «Анхашъақәа зегъы еипшшым, дадраа!» «Оумашәа иубаша» ҳәа ахқәа рәкны ағ. Агрба даара дақәшәаны, дигәлаланы пәсихологиала анализ азиует. Пәсихологиала анализ ағ. Агрба ифра ақны даара иабұльар дууп.

Ағ. Агрба итаххар изамананы илшоит аօғы адәның қалагъи иаарпшра. Иаагап акы затқәык иаларшәу, ақытсовет ахантәағы Ҳампал аизарақны данааз, дзеипшраз сахъафра даңазнейуа: «Ақытсовет аихабгъы, ачара иуазшәа имахәар хъарффа, ихтырпәжә аеаңә саара илыштыасуа, ахца-хца дкаңыцәая, ауысқәартеи ажәларыни дрыбжыан дыблакъуа аргъала аитш. Икъяғ үәыш ақачың ғы алатата ишәын, иыблакъә түгга, ипштәи ғаны дцәышқақараңа дықан». Ари бзиоуп изаманоуп. Ара асахъағы ииашатқәйланы ҳәэры рыхиршәоит ҳампалаа рөғызыцәа ауаа. Ирықроу шгәому еипш, иргәамны иааирпшует. Ари абұльар бзиоуп.

Ағ. Агрба дақәшәаны дааирпәшит ақытсовет ахантәағы, акулакцәа ирыдкылан ирымаз – Ҳампал. Ҳампали Калдини

(«Ледолом») злеиңшқәоу даара ираңәоуп. Аидеиа уахыннтә игазаргъ, аңсуа қазшыа ианрааланы напқазала еибытоуп. Ҳампал даара ибзианы даарпәшуп. Баша даарпәшым, аңхъаф игәы ихшәартә еиңш даарпәшуп, имаска иғыхуп, уи бағхатәра бзиоуп. Ибзианы иаарпәшуп акулак икласс қәпәара ачеицьыкала, «апұсуарала» ихғаны. Аха уи мачуп, ганкы маңароуп иштіхуа, ағырт аформақәа иаарпәшны акғы арбам. Аңхъаф игәы иаанагар қалоит: Цәгъамш иғны акрыфара иқаитқаз иахқынан маңара аизара еилагеит ҳәа, аха ари ас маңара изықаломызт. Акулак аһар иқынгъы днеирын, абжъара нхаф иқнү днеирын, аха уи амалагы иарбам. Уи даара ус ду цәйинхоуп.

Ағ. Агрба иғырақәа рұнны азыни аңхыни еилихзом, уи изын азынгъы – пәхынроуп, ма иаапңунуп, урт иғдыраашьярымам.

«Азын – пәреруал мза... амш, аапқын агәы шытынхы, илаша кәакәараңа, ипхатқәйтқаңаңа акәын ишықаз. Амырхәаг дғыылгъы, мшынгъы, уағызырагъы, шәапқыцьаңғы, пәсааттегъы, ҳаиуандыңы акы аанмыжъкәа зегъы агәйтқакны, зегъы ирхалғаны, зегъы ирғаңчча, ирғаңхәмаруа дғыыллыи жәғаныи ирыбжъан.

Ашәапқыцьаң ҳыхыннтә амырхәаг иаарықәччуоз ихъзыркны иқаттан, исирха, икәалықәаңуа, еилаарцыруа иғылан атаңа леиңш еихышәашәа. Ашыңа еиттәхәараңа еилачны, ижәпаңа, ашыңа-иатқәа алпәххая архқәеи, ахәистақәеи, адәқәеи ирықәжъын».

Ара сара саххахәапқшуа, азынра зеиңшроу зынжак иарбам. Азынра пәхынрахеит. Абар ассир! Уи амаңароума: амра аңғұх ағыдды иахыңхоз «адғыыл, амца шоура змоу ачымазас гәақ иеиңш иышны ищақәцахәуа иқан».

Ари пәреруал мзам, ари кәыркәа мзоуп. Азын ӡнызар ишзыну ихарба, аңхын шыңхыну, аапқын шааыпнү. Урт аамтақәа злеиңшым акака рымоуп. Азын аңтақәа ңәқәырғыаңа ажәған иалоуп, асы быбышзға иаауеит, ма ақәа леиуеит, итсаауеит, ихътоуп, афыртын асуеит, ашыңақәа ығетаҳәхәа сыла ихыб-

ны игылоуп, адгъыл цәхәуп, аҳаскын пәсуп, ашәапъыцъаң ҝынтаңза игылоуп, амра ала траа ипхоит. Җоуп, Аңсны азын уиаڭара ишхамым, аха усгын шзынроу хыхь сшахтәажәаз имфасуеит, аңхаррақәа ҝалалоит (еихарак февраль), аха уи амалагы иазырзуам азынра зеипһшруу апеизаж.

Аапъын акәзар, уигъ иара азакәанкәа амоуп: пәхарахоит, амра итлагы илыхөйххоит, аңхара раңданы адгъыл ахъ иланашштоит, ашәапъыцъаң аеенлахәара иалагоит, ипхуеит, еитцәхәараңа аҳаскын игылоит, асы ӡытуеит, асырз леиуеит. Абас закәанк закәанк рымоуп аамтакәа зегъы.

Уажәышты фажәак рыла сахтәажәоит ағ. Агрба алшара-кәа имоу. Җоуп, В. Агрба ифымта иамақәоуп имачымкәа аи-деология хартцәиаарақәа, аха сахъафыра еиәкаарала аеар шәкәфорақны «Хколхоз «Пхъяка» аишъя» макъана апхъатәи атып шытнахуеит, афышъа маншәалоуп; абыйшәа беиоуп. Вл. Агрба ифымтағы икоуп оғы ихшығ ззишштыша, дзызхәицшаша. Асахъафра зда ихәартам ажәатә – сахъафрана аиәкара оуп, иаңроугъы, хымпәада, класстә тәкы еиланамга-уазароуп, классла ҳәаенра арбәеңәозароуп, афымта афор-меи иатҹанакуи еибаркызароуп, урт реимыхра ҝалаум.

Сара уажәи еихарак сзыхтәажәарцы стаху аформа анализ азуроуп. Хымпәада, асахъафымта сахъала аиәкара анамоу, уи акы иапъсам, иампъахоит, мчы амам.

Сахъала аиәкара аћны ағ. Агрба ипһашауеит аки-аки еипһшымкәа аметафорақәа, аллегориақәа, асимволқәа убас агыртгы. Ари абъылар ишақәнагоу дарбанзаалагы ағыры ифырақны ихы иаирхәароуп. Аус злоу баша апсабара сахъала апартрет тыхны ашәкәфыра иахъатахымғы агәылатцара маңара акәым, аус злоу иара убастәкъя ашәкәфыра иа-лу ицәажәарақынгъы иалазароуп сахъала аиөырцаара, ус ианыкъамла мажәахоит.

Ағ. Агрба ифымта аћны еихарак сахъа быйшәала дцә-жәоит. Уи ус шакәу артабыргразы ҳахәапъышп тәка иар-боу: «Ашәапъыцъаң ҳыхыннтә амырхәаг иаарықәыиччоз

иыхъзыркны иқанатдан, исирха, еилпххуа, икәалыкәацьуа, еилаарцыруа иғылан атаца леипш еихышәшәуя».

Ара баша иҳәм. Амра зқәйчаз ашәаптыңап әкәалыкәацьра, аилаарцырра, асирра маңара акәым аус злуу, «игылан атаца льеипш еихышәшәуя». Ас өарпүшрала аңсабара ду асахъа тыхра даара кратданакуеит асахъафора литературағы. Ари үзәрак акәым; ари ала ашәкәы амла иамкыртә икоуп. Ҳаҳәаптыңап итцагъ. «Ачымазағ даныңцәалагъ дңаңшыауа ихатәоу ашышыңәа иғыланы даадырғышырхәа ишәаны, өымт-сымт, итцыркъакъаны ишщаяуа еипш, аңша еильшықъраауа, икәандашышыраза, ашәаптыңап аарлап аарла ҳәа рхыңцәкәа иныңсуга ихалыууа ихалон».

«Ашьхақәа асы шкәакәа иалхыз ашьал – тңа, ашьал пәнзәа рхы таҳәхәаны итпхашь-пәхатцуа... амшын дыу, амшын тббаа агәы-тәңаа инхыпшылуон».

«Амшын хазы итпхашырчча, зқыаф ыкөу апап еипш аңықә-ңықәхәа ажакъа иалаччуа, алагъан дыу ианыжылан, амлагәыр ибалыбатуа». (Абра апап даламзар иаҳа ицкъахон).

Хымгәада, арт ҳазхәаңшкәаз иахдырбоит ағ. Агрба сахъафорала аиңкаара ақны напы злеикүа аус дүкәа. (Тоуп, асахъа еиңкара маңк аңсабара иалгашәа икоуп, аха уи агъаурым).

Ағ. Агрба деигзом акраска аңсабара асахъа тыхра ақны. Ағ. Агрба аңсабара баша асахъа тыхны абыра иаңреитцом, уи иахъақәнаго, иахъаңаху иалантсоит, иара иалоу ауаа рңәажәара ақынгзы, (иаххәап, «адунеи хтәырғағуа ҳақәызтаз» Ҳампаль данцәажәауа). Вл. Агрба уи адагы ажәа ҳәјарақәа иғеуп. Урт ажәақәа рыла иитахым ауаа, аңхъағ иғәи рыхшәартә еипш иқантсоит. Нангәа ахәацьа Шъаҳан итхәыис «аббы лыхга», абжъагъала Иасыф итхәыис, ма аиҳабыра иаарыштыз «ихы ныңқәтца аақәтцауа, ишьапқәа тәғаннны итказшәа инышьтархәазуа, ипәлтә ижәфахыр иқәтканы, ипартфел иргъалуа икны «деимахәланы».

Вл. Агрба сахъала аиңкара даара ихы иаирхәоит рагъхъатәи аизара данахцәажәауа. Арақа ииашатцәкъаны иахирбоит еизаз ауаа зеипшраз, хәышрас ирымаз, ргәи төкъаны ишыкъаз.

В. Агрба иөыраққа рұнны ажәа даңғымшәекәа иааирпешоит апқтазара зеиңшроу аиаша. Иахъатаху иажәа даара ишхамуп, даара еиқөыршәаны, атқак бзия аманы еибитоит, даара дақәшәаны иааирпешитрагұхъазатәа иаизарағы ахәсаққаа ргәйткъара. «Ахәсаққаа ақәыңымма иаршәаз ауахъад реипеш еидгөыгәланы» аихабыра иаарыштыз ихәаптшуан. Ари мацқ иқақоуп, аха апқтазара аиаша ҳнарбонит. Дағацъарагы: аихабы данырба – «акамбашьққаа мчыла азмак итырцуаз» реипеш ашышыхәа ифагылелит ажәлар.

Цъара-цъара дақәшәаны апқтазара ағнүтцәа хланты дагәйлаланы иааирпешеит. Апқтазара злақоу динамикала аарпешра даара ус удағуп. Аколхоз ғың ианықалаз, ажәлар шақа иархәыщуаз абас далаңәажәоит: «Ашыхаққаатцәкъагыры рыйжәфахыр рұағаны иахъылаз «акомхоз» азбахә зәүеуз цъаҳшыуан ҳара.

Пышак агағантә ианааслакғыы «абри иаанагуозыш» ҳәа ҳлымхаққаа кыдтсаны азырғора ҳалагон. Акәарччаққаатцәкъагыры аиғпараққаа ирыбжықъя, архакқаа ирыққес-ыққесуа иахълеиуаз «жәабжык ааргуозар» ҳәа егъағы рхышы азырштыхъан. Иаххагылаз атқлаққаатцәкъагыры рыгера аагаумызт, ҳазқәннықәоз, зегъы ҳзаағоз адғыл ҳаңғәйшүуан; ажәған згәи ркшара иҳарғыны иаххагылаз ҳаңшәуан – абас маңара аамта ҳхаагон».

Ари ахшығотқак иамоу хымпәада ииашоуп, асахъала излеиқекаау алғыы вба амам, ара даара дақәшәағаны ифуеит аколхоз ғың ианықалаз ацъанхасыжәлар шақа ахәышраққаа рнатаз. Абарт ҳазхәапшқәаз иахдырбонит ағ. В. Агрба дышсахъағ кәадам, ари напы злаикуа ак дук ишазхәоу.

Шытә иааркъағны иаанаңқылап «Холхоз «Піхъақа» аишъя» аилыргара напы зһаркыз.

Үажәшшытә ҳиасып ажәенираалаққаа реилыргарахъ, арт ажәенираалаққаа еидкылоуп «Амра гылыеит» ҳәа хъзыс иатаны. Апхъатәи ажәенираала «Дад, дад» Фет иажәенираала иағырпешшәа еибытоуп\*.

\* Аха В. Агрба амалғы иғеимыршәеит уаантәи дшағыпшыз, уи ҳәзижеит. Аха иагъя иаҳәизаларғы мышкы зны атыхәа ианкны иңәирхамгар қалом – ас ақатара ҳәартам. – Автор иағзәата.

(«Я пришел к тебе с приветом... рассказать, что солнце встало, что оно горячим светом по листам затрепетало»).

Ағ. Агрба даара напқазала ихы иаирхәоит аклассикцәа рөфыша аформа, апұстазара өңің тәкыс иағаны. Үи ихы иаирхәоит урт рөфыша аформа, ииашоуapoетикатә форма канон апұшааразы. Үи урт дрыштығыланы иғзом, иағириршуша ақынгыы урт ибзианы ирымоу идиқылоит, иағахым нақ икаҗьуа. Ус қайтдалароуп дарбанзаалакъ ииашаны ажәенираала аформа бзия азырғашааразы.

Apoетикатә ғымтақәа ианакәызаалакъ ажәған иалғырны оғы имтцаҳая іқағам, ұзабаала, тәарала иаарпәштәуп. Үи аарпәшразы, хымпәада, иағахуп шәйишкәсала аклассикатә литература иаанарпәшызы ахархәара. Ахархәара анысқәуа, ұзоукы ргәи иаанамгааит аклассикатә литература алшарақәа иамоу акы аанмыжкәа зегъы ҳадақылап ҳәа схәауашәа, ус ахәара лененизм иағынгылоуп. Аклассикатә ғцәа ртынха ихадақылоит марксисттә-лениннтә критика итцихны, материалисттә диалектика хәәпшрала. Урт алшарақәа ирымоу ихамбааит ҳәа тәамбара қатданы шыацәкәыпәла ҳағәтасуа ҳақағам. Ҳпролетар литература аргылара иаҳәуоны икоу акы аанмыжкәа зегъы ҳхы иаҳархәароуп. Изахамтәрызеи сахьяла аиғекаара шатаху аклассикатә литература ақны. Хымпәада иаҳтәроуп, ҳхы иаҳархәароуп иаҳватәи аурыстә литература алшарақәа. Убарт алшарақәа икоу ҳхы иамырхәакәа, ҳақетаң үәа ҳтатәаны еибытоу, еиғекаау апұсуа литература ҳзыргылуам. Ленин ихәон, коммунист иашатқәкъаны үқалар қалоит убасқан, аоғытәйсса итоурых иарәниаз акультурала ухшығ ануrbеia. Ари идуззаны ахшығ тәкы змоу Ленин иажәа даара рхшығ азырштыроуп ағар шәкәығцәа.

Уажәы ҳзыхцәажәоз ажәенираала ақны ағ. Агрба ибзианы ихы иаирхәеит Фет иғымта ақны дызғыпәшызы. Аха ииабақоу аидеология баапңс атқакуп. Ашыяжъ амра гылелит иқапхәзә, адунеи сирын, атарақәа өңіхеит, ашәтқәа цәйртцит, апұстазара иасны еилашуан, зегъы-зегъы гәырбьюон, ҳәыығы-дугъы қәашкәашон, адунеи хааза иқан, атарақәа

ашәа рхәауан, идумкәа, исирны, игәыкза! Уи бзиоуп, уи ашырыктәи апәстазара ауп, аха тәка аполитика зтазкуа акупплет акы иапәсам. Акы иапәсам ҳәа сыйғу аидеология иатданакуа ауп, аформа вба амам, аха аидеология анөеимха аформа зыпсоузеи, хырхага алам. Ажәенираала алгамта ақны иаҳәоит:

«Иұымдыруои дад, –  
Акәарқәа мәласуоит,  
Акәарқәа амшынах иғны ицоит!  
Иұымдыруои дад,  
Аңғажәлар неиуоит –  
Аңғажәлар  
Акоммунизм дыу иаз土豪ит».

Ара поетикатә формала ихғаны иатқоу аидеология зынзак ииашам. Ҳахәапәшып уи ус акәзар (уи ииашатқыянды ус оуп). «Акәарқәа мәласуеит, амшынах иғны ицоит, аңғажәлар неиуоит, аңғажәлар акоммунизм дыу иаз土豪ит». Арт еиғырпәшү зынзак еиматәам. Акәарқәа шәышықәсала, миллион шықәсала рымға алхны ирымоу, ұйабаада ианыланы «агәыды-гәдыхәа» амшын иаз土豪ит. Аха арт акәарқәа ашышыхәа, агәды-гәдыхәа амшын ишазщауа аипьш, аңғажәлар акоммунизм ду изазцару? Уи ииашам. Уи баша ағылымтца хәышца ажәоуп. Аңғажәлар ашышыхәа ұйабаа мбакәа акоммунизм иазнеиуазар, изатахызыз уи ақара ақәпәара, ахыргәәкра. Акәареи акоммунизми зынзак реиғарпәшра анаалазом, зынзагы еиманшәалам, еибакуам.

«Ҳара иұалымшуда икоузеи?!» хар амамкәа, уи ақара вба амамкәа еиқәыршәаны иофуп.

Ағ. Агрба иажәенираалақәа, формала аиғекара хар рымам, ұйара-ұйарағы иманшәалоуп, ибзиоуп:

«Ари башам!  
Ари хәммэррам!

Ари башам –  
Акы дыук иазхәоуп  
Адунеи дыузза  
Зыхъз ахытқәаз  
Аңыр иагәылтцыз  
Хара ҳауп!»

Аха үйара-үйаралы иалашәалоит үкъя еиқәымшәауагы.  
Хыхъ иаазгаз ажәенинраалақны иаҳәоит:

«Коллективла ҳанхароуп,  
Хиаченика шытаххроуп,  
Хплпнқәа аյьеиғ-хәа  
Инагзатәууп».

Куплет хәйчык ақны аколхозгъы, аиаченика аштыхрагы, хплан аյьеиғхәа анагзарагы анымзалеит, иацәахъантәхеит. Амала ихәатәууп ағ. Агрба иажәенинраалақәа сахьала аиөқаареи аформеи рзы зынзакгъы дкәада зам.

Шыта ари айлыргара хәйчык иқаҳтоз иақәыршақатны хазкылсыр қалоит абри еипිш аизак: ағ. Агрба напы злеинкыз аус арбара ақны хымпұда имоуп алшарақәа, абағхатәра, аталант сахьала аиөқара ақны. Ағ. Агрба ифыимтақәа (уажәи еилхаргоз тематика бзиоуп апъсуа литература ағиара аетап ағы). «Хколхоз «Пхъяқа аишъя» ала ихъаирпішит ағар шәкәйиғзәа апъстазара ғың – аколихара сахъафала арбара-хъы. Ағ. Агрба ифырақны дақәшәаны иааирпішует акулак ақәпјара апъсуарала, апъсуа чеицъыкала, қаңың ғыла ихғаны икласс қәпјара.

Ағ. Агрба ифыимтақәа рықны имоуп агхақәа, аха хыхъ ҳазлацәажәақәаз ифыимтақәа иаҳдырбоит напқазарала апъстазаара ғың излақәннагауала иаарпішны афра шилшоуа.

## **С.И. ЧАНБЕИ АПСУА ДРАМАТУРГИЕИ**

С.И. Чанба афора далагеижъетеи 15-жыл шыққаса цлашт, ари алитетатурағы данеилыркаа Асовет мчы шыңғылеижъетеи оуп. С.И. Чанба раңхъятәи исыра инаркны даара драматург ғәгәданы дгылент. Чанба ифымтақәа рыла иарсын атқәфән һәбәа апсуса драматургия амхағы. Чанба драмала, комедиала, фарсла иааирпәшүеит апсуса жәлара рграқәа, ргәақрақәа, аурыс ҳәйнәтқар ихаан амчымхарақәа изықәшәуаз, ишдыр-гәақуаз, рымч мырхакәа мұақыырра Тырқәтәыланқа ишқаз, уи иааирпәшүеит Ағысны агәақра дүкәа изықәшәаз аменшевик гәйргагақәа рахра aan.

Апсышәала апсуса цқыа писак, оригиналк акыпҗхь аарханы иқа замкәа, раңхъаза итытцит акыпҗхь аарханы идрама «Амхәңыр» ҳәа хыс измоу.

Ари адрамағ Чанба иааирпәшүеит оғы иғәы иатдаххыша, ашьеи алақырзى зықәтәоу атоурыхтә даққақәа, апсуса нхағыжәлар атәра рзыимчхакәа аурыс ҳәйнәтқари, иара иматцуцәа апсуса феодалләеи рақәтәара атоурыхтә иаша. Автор атоурыхтә иаша романтикала иаҳирбоит, аха ари революционтә романтикоуп, ари иаңхъаеи, асценағы иазызырфуен ақәпәразы ргәи ршамхи еибызтауа романтикоуп.

Батал – романтикадә сахьюуп, аха ҳкомғар рнапы еинирмәкәри Батал – абрарғ аплөн ақынтар ихы ғыыхны дырғағыых исыззәа апартизанцәа рахъ данхынхәуа. Алгамта асценағ «Абрарғаңәа ртобуба» луанытә иромантикоуп, аха апхъағ иғәы иаанамгазо, Батали исыззәеи рымға пролетартә революция шәағышла ишыхқью. Насгы аи-

лыргара уадафума, абарт рөзызцәа абрагыцәа рымчи рылшареи, аргәақцәа рұқынтың рәсаені рда абаазарақәеи рәи ахақәитразы амца зыңраны иқаз ареволиуциатә цәкәйрәп аиаларымтәрәзи. Бағал иғызызцәа ракәзами 1917 ш. рзы даара ачхара ду змаз ақыртә «Къераз» зхылтцыз.

«Амxaцыыр» – тоурыхтә хроникоуп. Ари маңқ иаркәадоит адрама амч.

Еиха еиңының Җанба дағеа мәсакала дцар: амxaцыырра атоурых зегбы аарпһра даламлакәа, епизодқ, ىыптәхак, иттагы еиха масштабла еиддалоу темак шытынды усқантәи асоциалтә еиңатрақәа иқалақәаз хирбар, мамзар автор ұзара-ұзара атема дзаинаиуам, атема адуреи, иалоу ауаа рықашшыеи, изыхцәажәауа ахасқәа (события) рыхъантәреи ағааихънахәоит, иқәыідәбәоит. Усқан автор уртқәа ихы рәсихъчарц далағоит, убри азын асхематизм ахь ихы ирхоит, аха асхематизм ағғыс хәарта ықам. Убри ақынтың автор илымшешт иалоу ауаа азәйрөфы рықашшы аарпһра.

Агенерал, ах, апап, асолдат – зыңбысы туу уаам, ұзара агитплакатк ақынтың иамчоу сахьюоп. Автор урт имазар акәын, имамзар ауамызт, урт рүдә апиеса иатданакуа ақласстә иаша апъырхага аиуан, урт рүдә автор изаарпшумызт амxaцыырра иатданакуа асоциалтә трагедия зеипшшроу. Апиеса аушәақә исхематизмын, апиесағ икоуп зыңбысы туу, ашыя злоу ауаа, аңбысы зхоу жәала абзияеибабареи агәақреи ирыхцәажәауа. 1-тәи акт ахпјатәи асахъя иатданакуа даара ибеноуп. Хымпјада, ара автор раңқәак инапы иамкәытижкуам, деигзозит. Бағали Шыазинеи рбзеибабара асцена иттагы айттыхра даңғашеенит.

Сара сахъахәаңшуда абрагыгы иман иара ихатә усқәа, нас уи дақәитымзи абзиеибабара? Ажәакала исхарц истаху – абзебабара асцена аңғылыш мачқ еиттыхтәын, усқан, хымпјада, оғы емоционалла еиха деимнадауан.

Ари асахъя, автор дызлеңгәз алғысы, апъхыағ идырра ақынза инаңартә икоуп, избан акәзар – ииашоуп, оғы игәы иадыххилоит, амч амоуп, оғы ида абаазарақәа рұқынза иназоит.

Аштыхътәи Шыазина лажәа: «Ү-ү-ү агъаурқәа? Ашәарах еипж дқындаға дрымоуп! Избан? – дарбанзаалакъ еи-

лиргоит, избан акәзар, ари дараза крызтазкуа аккордуп. Ари иатцанакуент ахәагәзың ирзаңыгаха ирхажызы агәаң, агәеибафара, бзия илбуа акы ихыңрхә алшәара, настыры апҗәыс лгәашыра абзиаенбабара алфаңә рыхкъо рымасара ианеидтәалаз.

Абас икоуп афбатәи асахъя. Амхаңырцә агаңа ааныжьны амшын ихыңхәала иандәықәлауа атлахәыста Рашыыт, злаңырз зөңи иакәааша провокациала, мчыла, изқәйинхоз радгыл иқәкәкәа апҗуса нхаңәа итңәуа анижъжыуа, оғы ихшың луанытә иалалоит, оғы ихшың иңәңәаны аетанахалоит. Ари атың даара трагедиа һәңәоуп. Қыаамил хәыңы ибжы: «Нан, ицәеит, ицәеит амра» – ари оғы илымхәе абжыы гоит агәаkreи арыщәреи ахъныхәәы.

Адрама «Амхаңыр» оғы игәы канажъуа, игәы атаңа аркәадауа иқаңам, ари оғы ақәпәразы деибнатоит, иаңаңәа иңдәргә иштәрхүеит, драңәпәразы еиңа игәы еибанар-фоит, настыры ажәйтә гәыргага цәымбәс, һас инатоит.

Оғы даңғәыңыр қалоит ари даара крызтазкуа Аңсны апҗастазара атоурыхтә тема ду Чанба ибзианы иитдаз, еиликааз, ус иаанижъшам, иңдәргә иаңаңы еибиташт. Дырғагыйх ҳасценаңы иаарбахп ари крызтазкуа Аңсны апҗастазаратәи атрагедиатә епоха атоурых иаша, настыры ихәатәуп: Чанба ибызшәа даара ибеноуп, итбаауп, излайтаху ала ишъяңиргылоит. «Амхаңыр» ахәапәшра иаазыркыңы абра иааныскылоит. Уажәштә иаазыркыңы салаңәажәоит аменшевикцәа – асоциал империалисттә Аңсны ахра анрымаз иааххәаакәоу апиесақәа.

Апҗхъя «аңсышәала», хаала иашытәлеит руыңә Аңснытәи аңыажәлар ирхадырғыарц, Аңснытәи аңыажәлар ахакәиттра ироуз имтәрсны иргарц. Ари баша хыһътәи ажәан, ашътах амчыларагы нацырцан рхакәиттра иаарғытцәкәа иагырғеит.

Абри аамта аиқәара, арыщара ахъныхәәы Аңсны иахаттәаз Чанба дахцәажәеит ө-пиесак рыкны. Акы: «Аңсны-Ханым», афба – «Ихәафсхью амшқәа рахътә акы» (сатираны ифуп).

Амилаңтә хақәитра түсра аигәйрбъара, ирхырхәаз агәақ-ра атакс рхатә милаңтә культура ирласны өиарала апълара, ишақәнаго класстәла аеазықатцара ацәмачра пытығык апъсуа интеллигенцәа, апъсуватә национализм хынаарахь имфахнагеит.

Ари апъсуватә национализм ахынаара еиҳарак ицәырганы иқалеит С.И. Чанба ифымтақәа рөө. Убри ақнитә арт азтцаарракәа, иленинктәым амфақәтцара ирықроу аарпәшны, алаңәым агәыдтатәуп, лунытә итцаалатәуп. Чанба ифымтақәа амилат зтцаарағы ишәартоу Асовет мчы Апѣсны ианышыңақәгылаз аамтазы ииғәз роуп: «Апѣсны-Ханым», «Ашыха тыңхә».

Апиеса «Апѣсны-Ханым» символла ифуп, «Апѣсны-Ханым» символла иатданакуа Апѣсны оуп.

«Меншевизе» символла иатданакуа аменшевикцәа ртарнак иоуп. Меншевизе далагоит Апѣсны Ханым лгәы қатданы пхәйисс дигарц, «Апѣсныхыңызы ақәйтәа Қырттәыла аз-дыу иаланатцарц, «Апѣсынгбы Қырттәылатәни адемократия ашәшьыра иатсағиарц». Ари иакәын агәырға сасы. Аха ари иажәа «Апѣсны Ханым» илыдлымкылеит, дақәшашақатымхеит, уи еллрыгейт агәырға сас дзыштыз еиҳарак атәила амал шакәйз.

Үсқан аменшевик дгәаит: «Иагъя атәила пәгаргы Апѣсны хнапағы иқалароуп! Апѣсны Ханымгы са дыстәхароуп, уыс апъсышәала ианышкамла, ажәйтәи, игәатоу ахәшә».

«Ижәйтәу, игәатоу ахәшә ала» Апѣсуа рымпыткаркит, ахысыбжы геит, «Апѣсны-Ханым» дымтадырысит. Нас амш ааймъян, амра аакапхеит, ахақәитра – Асовет мчы аманы.

Абар иаазыркъағны «Апѣсны Ханым» асиужет. Аха ари апиеса пролетартә идеологиала ишьақәгылам. Ари апиесаे иарбам Апѣснытәии Қырттәылантәии ацъажәлар рзеипжүш интерес. Ажәакала автор иаҳирбом арт ацъажәлар рыйбжъара аиашъара ирыйбжьюу, ртоурыхтә ус акы шакәу. Қырттәылантәи иаҳирбо именшевикцәа ртарнак иоуп. Уи ус акәзааит, аха дабақоу ақырт үзажәлар ртарнак, иара

уи аменшевик иабашьуа? Уи даарпήшым, уи дтәахуп. Апѣснитәйи Қәырттәылантәи аңажәлар ари апиесәең еиқөйтхоуп, еидым, рус акны иаарпήшым. Ари, хымпәада, апѣсуа национализм ахъ аңха хнатцоит. Щабыргуп, автор ари апиеса ашътахътәи атыжъра аан маңк иреенкәеит. Ақырт ұңажәлар ртарнакс ақырт ұңажәлар иреиоуabolышевик даирбейт (уапхъя Қартвелишили). Хәмарда ари арееиара маң иқаитцаз агхақәа зегъы азымтәәхит. Апѣсны символла ианхеит, аха иаҳәап, арғиара иаитаз маңк иаиқәнаршнейт, аха аус ңыхъя излаказ изымтәсаҳт раңәак. Абасала, ари апиеса шақа ипшізаны иғызаалакгъы Қырттәылантәи Апѣснитәи аңажәлар реиқәымшәара оуп иатқанакуа. «Ашъха тыпхъа» ағы «агәырға сасцәа» данрыхъәажәауа ихәоит.

«Уырт ракөын агәырға сасцәа,  
Адунеи зегъы еимыздау  
Ахъы ахәаахәттра бзия избауа  
Енагъ иашътоу жәлар рыршәара».

Арт ажәақәа хәмарда ииашоуп, иаҳдырбоит адәнүіка зәаазхаз бзиара игәы иштамыз, аха иабақоу уи ахыхъ иаҳәауа зынзак ишъақәғылам, ахшығотцак иагәылоу баапһуп:

«Арахъ атәылақәа дрылагәшүеит  
Тәым дрыламкәа рхата рыла,  
Апѣстакәа, архақәа ҭыртәа  
Гәазырхага лпәацәа рыла».

\* \* \*

«Лгәы пыруеит дахъырлапһуша,  
Евасны иаҳеибарғуа,  
Ахәқәа, анаарақәа иарғаҳәмаруа  
Ипәгъяза лпәацәа апѣсуа».

«Тәым дрыламкәа рхата рыла» – иатқанакуеит ахатә милағ адғылара, амилат еилыхра, апѣсуга национализм. Апѣсны

«аңстақәа, архақәа тыртәа» гәазырхага пәацәас иамаз аңсуа рымсаца ракәзам, уи пәацәас иаман, уажәыгъ иамоуп милат еилых қамтқақәа аңьажәлар зегъы<sup>\*</sup>. Агәырға сас адәнықатәи зәаазхаз аңсуа рымсаца ракәмзт изаңаз, урт раңан агырт амилатқәа зегъы иреиуо аңьажәлар, аха ари афыимтағы уи аарпәшым. Ари афыимта ишаҳәуала Аңсны пәацәас иамаз «ипһагъаза аңсуаа» ракәзаап.

Нас ари афыимтағы имаңымкәа кырцьара ихәақәоуп абарт реиңш ажәақәа: «рыпһадгыл Аңсны», «атәым милат». Ари «Ашъха ҭыңхә»:

«Арахъ атәйлахъ данаахъаҳә,  
Лқышишә пәшә ачча аақәйжәжит:  
Илбеит лپәацәа ишрылатәаз  
Иашъас иқаибатқаз атәым милат».

\* \* \*

«Аамтә иқанамтдо иқоузен:  
Пәацәас илоут атәым милат,  
Ргәири рпәсы лилахьеит,  
Рыпһадгыл рхаштыит, иаанхәзеит!»

«Атәым милат», «рпәсадгыл» – арт ажәақәа ирытцаракуа амилат арекәара тенденциоуп, аңсуатәи национализмуп, уи оума иңбоушъаша – «атәым милат ргәири рпәсы лилахьеит, рыпһадгыл рхаштыит» – ари иаңанакуеит аңсуара хыльх ахагалара, иңиданы, иалкааны ахцәажәара.

Ара Аңсны даңа миссиак, даңа хатә қазшыак (самобытность) амоушәа оуп ишықалаз. Аха уи ус акәзам, Аңсны хаз хатә қазшыак аман иқам, уи агырт арестпубликақәа ирғызоуп.

Уи амацарап оума арахъ атәйлахъ данаахъаҳә, «илбеит лпәацәа ишрылатәаз иашъас иқаибатқаз атәым милат».

<sup>\*</sup> Цоуп, арақа ажәйтә ду ашлара оуп иаңанакуа, аха уи аус азпирғом, арақа национализм псыла ахцәажәара азууп. Ажәйтәтәи ашлара амаска ағаңданы арақа амғақәтәара баңзы агроуп. – Автор иазғаатা.

Арақагъ иманшәаламкәа ихәоуп: «атәым милат», «лпһацәа» – арт ажәақәа ықамзар иаҳа ицқъахон.

Абри ағымтағы амилат политика ах҆әажәоуп иленинтәым апозициала.

Итәгъ аакысыкъа иғыуп «Ихағсұхъо амшқәа раҳытә акы» (асатира қәғыларап аманы).

Ари апиесағы Қанба дақәшәаны иааирпәшит Пиленково афронт апжәара.

Пиленково афронт пәжәеит ҳәа шаарақазтәкъа Ағңснытәи аменшевик еиҳабыра еибаргәжәажәуа, иқарттара рзымдыруа, иччархәханы, иаарғыхъашәаәз пәара-шъара акы аанмыжъкәа атәымтәыла үбақәа реынартажъыны иқәтцит.

«Ихағсұхъо амшқәа раҳытә акы» ари асаҳъа еилыргыны иаанарпәшит. Ари апиесағ иқақәоуп ибзианы иарбақәоуп ауаа рсаҳъақәа, иаххәап, Карапет ахәаахәтцәа ртарнак, даара даарпәшны дарбоуп.

Ари ахәаахәтфы гызмал дзыштығы аменшевик игәшәа ақаттара акәын, икәа аталара акәын. Урт ирзеилоу Қанба даара ибзианы иааирпәшит Карапет иғала:

«Сатаумтсан преседател ухацкы-ицент, зегъы ракхъаза Ақеатәи акупеңкәа рыхъзала шуара хайхабыра ишъусхәоит асалам. Хара акупеңкәа гәйік пәсык ала шуара изы хакоуп. Анаус хара жыуанат ғынаң демокритически республики иаҳъа изчыу аибашъра иқнны ңхыраарас иқалараразы шығә-нызықъ манат пәараны иалаагалоит».

Ари апиесағ ицәаара арбоуп антипериализм агент, аха ңқъа даарпәшым, дңәырғам. Итәгъ иаарпәштәын аменшевикцәа аимпериалисттә-хәынтқар магнатқәа рнапағы хәмарганы, урт рмаска рхарпәнаны аус шыруаз. Апиеса даара еидцалан ишъақәырғылоуп, инеитцыхзаргы ңәгъамызт.

Иқоуп дырғағы ағыра бзинақәа: «Ағы иашызып ипјесцәа итәйыун» «Анцәа Саваоф» уб. ағь.

«Ағы иашызып ипјесцәа итәйыун» ағы Қанба иааирпәшит иаҳъа ожәраанзагы асоциалтә бзазара ақны ибаапсны иқоуп – ағы иахқиаауда абаапсрақәа. Ари акомедия фуп даара ирманшәаланы, апжәстазара бла тәрла иалкааны. Ари ако-

медиа беиоуп даара оғы азырғора игәнанарпұхаратәры жәе хпјарала, афоризмла.

Агит-сатира «Анцәа Саваоф» – адинхамтцара усуразы даар иматәхә бзиоуп.

С.И. Җанба апиесақәа маңара ракәым ииғуа, уи иғуеит апразагы.

«Ыи аллах, аллах!» – даара ихөйшны иалху темоуп.

Ари ағымтағы С.И. Җанба иааирпұшырц напы алаикт шәйыштықсала ақъажәлар аексплоатация рзурағы ахра змаз аклассқәа рнапағы ихыхәага матәхәнны иқаз «Елырныха» социалтә уалс иамаз, уи ауахәамағы ажәйтә ажъара ду иқаз аңырқыя иахъа ожәраңзагы пұытғык ақъажәлар ирызкамыжың. Ажәакала, ари ағымтағы «Елырныха» амаска ағиҳырц напы аирkit. Аха астиль маңқ ишьақәгылам. Автор кырцъара имариоу аиумористикахъ<sup>\*</sup> дымғаҳнагоит, аха уи ағьяурым.

Ари ағымтағы Җанба алшарақәа имоуп. Ари ағымта даара еиғекау, ипѣшзоу сахъа бызшәала иғыу акоуп. Символла аиғарпұшрақәа иқаитцауа зыңзак иқаиматуп.

Иаагап, «ахәшәтәфө»<sup>\*\*</sup> Қаимтхан данааи, Гедлач ипѣхәыс лыбәа акы интырхәыңдаа ианаанакыла.

«Дыук мыртцыкәа ашырхәа даағнашылт ахәблы датас-уа, тәкәажәй қәарқәан дыук апсыбағ ашәттәтәы ахар-пәзар еиғиң, лышәттәтәы лыдкнаңаны. Абанс дықан аха тәрәк лакәын, лпъынта тәәхәзә, лылақәа шақы-шашыуа, касеиқәаттәала лылахъ тәкны».

Данцозгыы иара убас: «Хәарта боуп – лхәан, абағ-дыу итәаз ағығеиттнахын, ашәахъ ағынанахыеит, абыржәйттәкъя еилышшәаны икапсап ухәаратә».

Хымпәада, арт ажәақәа иаадырпұшуетт амцқазағы адәны-катәи лсахъа дыччархәны, угәы лыхшәартә еиғиң.

Алығажәи атакәажәи «Елырныха» ианазааигәаха ирбазеи? «Ианаахъапиң абаа гәара ашәшь ақәшшыы ауахәама иакәиршаны илахъыпұшыит. Ажәйтә баа-гәара ашәшь аеа-

<sup>\*</sup> Аиумор – арчага раңданы излоу. – Автор иағәата.

<sup>\*\*</sup> Еиха еиђуп амцқазағы. – Автор иағәата.

ларгесны иақәын. Үгәы иаанагарын ажәйтә аамта анаң-къарақәа өағаңа анхаңа, ара ажъара дыу иқаз, рцәаржыы иалагесны иқазшәә». Ара зыңзак изаманоуп, еиңьны изүзхәом, сахъала ибзианы еиғартәуп.

С.И. Җанба урысбызышәалагы афра илшайт. Ифымтақәа реихарак урысбызышәалагы ифуп.

С.И. Җанба рапхъатәи ишыпқақәа кажкуа, уажәы иеып-саңра дағуп. Үи ожәы аакыыскыя афра далгеит урысшәалеи апъышшәалеи аповест «Сеидық» – апъсуа қытта аколнхаратәреи, акласс қәңгәреи тәкыс измоу. Ағар драматургцәа Җанба ифымтақәа рөһи ирбоит рхы иадырхәаша сахъала еиқекааны абызшәә бзия, икъаңу, иманшәалоу ажәа.

С.И. Җанба даара драматург қәңәоуп апъсуа литератураеы. Апъсугатә драматургия Җанба ифымтақәа рыла нақ-нақ ағиаразы амғақәетца аиуит. С.И. Җанба ифымтақәа рыла рапхъаңа апъсуа драматургия ашъапы кхеит. Апъсуа драматургия атоурых аатит Җанба ифымтақәа рыла. С.И. Җанба апъсуа драматургия дашъатакфуп.

## **«ХТӘЫЛА ИАДЫРУАЗАРОУП ИАРА А҃ЬЕӨ-УЫСУЦӘА» ХӘА АЖӘЕИНРААЛА ЕИЗГА ИТҮЙТҮЙ**

«Хтәыла иадыруазароуп иара а҃ьеө уысуцәа» ҳәа хъзыс иамоуп ари ажәеинраала еизга итүйтүй. Иагқәоу ааныжыны ҳаҳцәажәозар, ари ажәеинраала еизга даара лагала бзиоуп ағысуа литература ақны. Ииашаны иухәозар, ари раңхъатәи жәтцысуп ағысуатә ғар ғәзәа рпоеезия ағы. Ари ашәкәи сахьяфрана иаҳнэрбоит апѣстазара ғың аргылара, атоурых ишамбаң ала аңыажәлар рбзазарен рдиреи ағы адунеи хәәпшра ғың ишъяқәгылауа. Ақазара<sup>\*</sup> даара кратцанакуент аңыажәлар ғың пѣстазарала раазара ақны. Уи акультуратә қәырғыла (надстройка) иалапхъязоу формоуп, изықәгыло (база) аօсфытәыса инхара, иекономика ауп. Ақазара аңыажәлар рдирра системала еиднакылоит, емоциала ргәи шытнахуент, рус аиааиразы иаднапхъялоит, коммунисттә дунеи хәгېшрала иаазоит. Ақазара аидеология иатцанакуент. Аидеология класс қәпхара формакны ипхъязоуп. Уи абъяр дууп аңыажәлар ғың дунеихәәпшрала раазаразы. Ақазара ахра змоу акласс инапағы даара кыр зылшо абъяроуп.

Убри ақынты иахъатәи аамтазы захъынцьара иатхуп классла ағәәеанра. Уи анағзара азы иатхуп марксисттә-ленинты теориала ағырғәбәара. Убри ақынты саҳъафразааит, пиесазааит, поезиазааит, уи иақәыршаҳтзароуп, уи ала еибаркызароуп. Убри ақынты, сара саҳъаҳәағышуа иаҳа аус злоу, ишпәнанаргзен ҳәар ғәзәа ари азтцаара, настыры шында аформа зеиғышроу, избанды акәзар, иуфуа иатцанакуен иара уи аформеи реиқәекьара қалауам, урт еибаркуп, астильгы уи иақәыршаҳатуп.

<sup>\*</sup> Ақазара урысбызышәала – искусство, иаанагауа уашштан еилкаара аиуент. – Автор изагәета.

Излағару ала (рапхъатәи шус өңүшү аҳасабала) урт уысгырынапы ианыз аус наркзеит, аха (аха гэйнамзароуп рхәашт үюукы) уи агъаурым, ак згымхая дубахъоу. Усгыры өбәка-жәа ҳәэтәуп. Убри ақынтың ҳайхцәажәап рапхъа аф. Щәыңьба.

Ари алитетуралықны уажәе аакысыкъа иевидирдүрт, аакысыкъа итыйтыз иажәенираалақәеи «Амат зыбәа пүтәоуи»рыла. (Уи уажәтәи ҳцәажәара иалапхъа зам). Апхъатәи ажәенираала «Хара» иаңнарбоит, уи ақара уагәылаланы иумхәозар, иааркъағыны ҳара хүс:

«Хара амшыныи океаныи  
Ирхахтап аңха еихатәны,  
Парижны, Лондонны, Берлинны  
Ихаркыңыцыңып иршәаны».

Уи бзиоуп, савалом, аха аф. Щәыңьба зны-зынла адгыл аакажыны, ажәсанахъ алалара үәгъя ибауам, абар уи:

«Хыхъ Марс ихаагалап  
Аклуб-қапшыла ихъяны  
Ҳара уи Ленин хъзыс иаҳахтап  
Дунеи изагылаз имраны».

Арт ажәақәа рөөи аф. Щәыңьба имоуп «Кузница» адухқәа. Ҳахәапшыпти уи ус акәзар. Излеипшымзи хыхъ иаазгази тақа Герасимов итәи иарбоуи:

«Марс аканалағи иқәхаргылап  
Адунейтә коммуна абаа дыу».

Иаҳа еиңүп ҳәа сыйкоуп аф. Щәыңьба абри «аклуб – қапшыла ихъяны» зны адгыл ақны иқаҳцар. Ҳақәыттып ҳнапыршышыуа ажәсан алалара.

Иара убастәкъа еиқәыршәаны исуп «Амиллион уааражәа». Ари ажәенираалақыны конкретла ауснагзатәкәа дрых-

цәажәарц напы аиркуеит, насты арт ауснагзатәқәа рәкны абжъаха қамларазы абасала дахцәажәоит:

«Хашыңға ирыгхаз еицлабрыла  
Хасны өьеғла инаңғазоит  
Ха ижалымшо ңаңғы ақықам  
Хшъантсоуп, ҳамсоуп зегъы рзы  
Жәаға ныңғы га атағын еитаҳұп  
Ақы затәйік еипш ипхъазаны».

Ажәа «хшъантсоуп» – абра ңқыа ианаалауам. Ашъантса амца алтуеит, табыргуп, аха ари ңқыа иңәһәам, иагъаумхәан, хахәуп. Уи атқақа иңәоит: «Хара згәы ңырыгу, зыбз еихоу». Уи бзиоуп, сахья ҳасабла ипшүзуп, аха «хара згәы ңырыгу, зыбз еихоу» аусурағы хшъантсаҳеит. Мап! Ҳара «згәы ңырыгу», иахъабалагы – аусурақнғы ҳәғы ңыруп, еилшәарап ҳама зам.

«Акулак» ҳәа хъзыс иатаны, акулак данихцәажәауа аф. Җәыңғыба даара дңыркүеит.

Аф. Җәыңғыба дзыхцәажәауа акулакцәа рөғызцәа уажәы иубазом. Аф. Җәыңғыба дзыхцәажәауа акулак, ашихәуала, уиақара дпьырхагам ҳәа еилургар қалоит, амала иакәым ажәақәа иңәалоит, ажәлар дрылоуп ицихуеит, ишҳам «иахәхъаз рхы итып икәйікөн, ируа рзымдыруа игәырфон, ргәағ амазшәа апартия еисуан, иакәым ажәақәа рхәон».

«Икәйікөн, игәырфон, еисуан, рхәон» – ахәара иаанагоит – пыхъя ақәын акулак илеишәа аныңғыз, пыхъя ақәын акулак меигзараҳда данҳақәпјауз. Ожәы? Ожәы уи ибз шҳам өьеит. Уи ақара мчы амам. Абри еипш ала оғы еилиргар қалоит аф. Җәыңғыба иажәақәа.

Ишпәақәаҳхуеи акулакцәа? Уи мариоуп «ибәа пәаҳтәеит, (лабала ақәу – изла? – Хә.Б.) иаамта цеит, ибз ишҳамха ихалағъажыуаз ҳайаант ҳара, имчыдаҳтәыит». Еилышәкаауо, ари ибз ақәзаап имчыдаҳтәыз ақәымзар, ағырахъ деибга-заап макъана. Акулак ибз шҳам баапсуп, аха аус злоу нхашәала идашын қажақеит, ақыт-нхара колхозтәрала имфа

данаҳцент, иара уи аколхозтәра амчала акулак класс ҳасабла иқәхра ҳаңуп, аха макъана уи дымпұсаңт, уи еиханы, уи уажәөы аколхоз матәа ишәтсаны «сарғыы аколхоз саштоуп» ҳәа ашьшыыхә шытыбжыла аколхоз хирбгоит. Аф. Іәыңьба, акулакцәа класс ҳасабла рықәхра аполитиках ҳаизгаз ал-шарақәа дрыхцәажәзом, аколхоз амчала шакөү амалагы үхәазом, насты аф. Іәыңьба, акулак икнү иаҳа баапұрас ии-баяу акулак ибз оуп, даеакала политикатә бзла иүхәозар агитаңа оуп. Агитаңа зытәык оума акулак абңарс имоу? Сара сахъахәапұшуа: акулак атаңын казармақәа анбылуа, ақыткор данишыуа класс қәпіара формала иаҳа идууп. Уи ала сара амалагы истахжам исхәарц, акулак асаботаж иқантцауа, агитаңа ус имғаптыңга амч маңуп ҳәа ахәара. Аф. Іәыңьба иара уи ажәенираалағы үхәоит: «Үқәттра аамта ануыдгыла, ацхра уа-лагыеит уара фныңыпхъяза ункыдгыло». Ари иашам, акулак ас аргама аус иуазар уиақара ипъшаарғы цәгъахарамызт. Аха уи ус аргама аус иузом. Акулак адәнүікә ақәым дахылыпшатәу, уи дахылыпшатәу аколхоз ағнұтқоуп.

Акулак иқәттра аамта анидгыла шытыбжыла аусура дала-гейт. Ажәакала аф. Іәыңьба дзыхцәажәауа акулак «ағысып дағызоуп», «лшара имам» – дымчыдоуп. Аф. Іәыңьба иа-жәенираала иармачыр қалоит классла ҳәаенра, избан акәзар, акулак уажәтәи аамтазы уиақара мчы имамзар, нас изатахузеи классла агәаенра. Ари ажәенираалағ икулак даарпұшым, даарпұшызарғы схемала даарпұшуп, аплакатқәа рөи ишану еипүш. «Акулак» ҳәа атема ду, атема ҭбаа аныштых, сара сгөи иаанагауан, инароуны зхы иртсысыз азтдаара дахцәажәап, итқагъ сахъала иааирпұшып ҳәа, аха ус агъаабауам.

Ажәенираала ахи, ажәенираала иақроуи цқыа еимадам, итқагъ агәылаланы аарпұшра атахын, аха ожәышытә рнахыс акулак сахъала иарбара иақәыршақатзароуп абарт ажәақәа аф. Сталин Ц.К.(б) П – А-Ц. К-И, А-Ц. К. К-и ианвар мза 1933 ш. рзы иқаз рзеипүш плениум ақнны ииххәаз: «Ожәы ақытағы Асовет мчы иаэтәымны иқақәоу – уырт реиҳарағык убарт

реиңш уаа «хаақәуоуп», уаа «цқыақәоуп», уырт аколхозқәа рынтың хара ипъшаатәым, уырт иара аколхоз ахата иалоуп, уақа изавхозыуп, счетоводцәоуп, мазаныћәгацәоуп, убас ағырытгыи ирылақәоуп. Уырт бзантык ирхәяуам – «ихамбааит аколхозқәа», уырт аколхозқәа «ирызгәакыуп». Аха уырт аколхозқәа рұнны убри асаботажи, апъирхага қаттара уысуреи ныќәыргойт, уырт рахьтә аколхоз гәабзиарак аи-ышам. Аңа еилиыргьеит иқәша мықәша аөшепитанакыз, еилиыргьеит ақытағы ағың рғылара алшара дыу иа-маз. Иеңипһаҳт, еитеңкыит итактика – аргама аколхозқәа рәғагылара ацынхәрас, шытыбжыла апъирхага қаттара уысу-рахь дынасыит».

Ағ. Тәвыңба ғьара-ғьара, зыңзак иахъатәи апѣстазара ғың-иаңәтәйиму ажәақәа иғаиршәуеит. Аңар ихы даххашшауеит:

«– Ех! – ихәеит дуазырны Никәа,  
– Аамта цәгъя ҳаныуп ҳара,  
Ауыс аауеит тәамғаҳ мұыкәа,  
Аха имачыуп ҳапғала».

Иаххәап, хазы дынхоны ипѣгала маңзар аамта иахароу-зи? Аамта п්хъақа дызлацаша, апѣгала изташа амға дықә-намтазои? Ас ахәара ихырхагоу хәарам, ибруп.

Ағ. Тәвыңба ғьара-ғьара ирыпшзаңәаны дцәажәоит. Уи хнарбоит «Апѣхәызба лахъ». Идеала уи бзиоуп, аха иагу акы затәйкоуп: ирпшзаңәаны ихәоуп ғьара-ғьара ажәақәа. Изатахузеи, изхәатәүзеи «абырғын ҳцәы», «сылмас bla», «сыйхцә дыу».

Арт реиңш ажәақәа ағ. Тәвыңба иажәеинраалақәа рұнны ираңәоуп схәазом, аха усгы акық-әбак налашәеит. Ама-ла ҳайбашыроуп, ихамбароуп иатахым, имцхәу арпѣшзага. Иаххәап ариақара «ирқынцыңны» изхәатәүзеи:

«Сымыш-сытых сылашара  
Сымза-сымра сыйатцәшаша

## Сшықар камфет сыхаара Сбырғын бырса сеихышәашәа»\*.

Абарт реиңш икоу ажәақәа нақ ағатә, ҳлитература иалх-цахароуп. Сара абриала зынзакгы исхәарц ңахам асахъафра апңшзара атахым ҳәа. Асахъафра апңшзара, аиәкара агымза-роуп, пәшшзара злам, сахъала еибытам афра – уи баша өроуп. Амала ани хыых сзыхцәажәауз иафызыу апңшзара акәым, излақам ала атәйәфақәа ахаргыланы акәым ҳара арпәшшзара шхадаҳкылуу, ҳара апңшзара ҳадаҳкылоит иара апјасабарақны излақоу ала (реально). Апңшзара излақам ала ихъзыркны нақ ихаумырбан, уи аҳафсқәаз аамтақәа иртәуп.

Зны-зынла аф. Җәыциъба «арма» лозунгқәа рахь дагало-ит. Ииашоума иаахцәаны ахәара «ажәйтә дунеи ықәаххыит, иааблыит» (40 адакъя). Ажәйтә дунеи ацәйинхақәа макъанаирацәоуп, уи еиҳаны асбатәи ахәышықәсатәи аплан даа-ра уснақзатә дуны иқәнаргылоит ацъажәлар рыхшығ ақны ажәйтә цәйинхақәа рырзра. «Иааблыит» – уи маңк ицъбараны, ирпцакцәаны ихәоуп.

Ажәйтә цәйинхақәа ацъажәлари апролетарцәеи рус еитказъяуа, рپстазара өңүц аргыларақны иагышькылаҳауа хымпәада иаабылуеит (иаабылуеит – ҳәоуп ишысхәауа, «иааблыит» ҳәа акәым), аха ажәйтә дунеи ихаҳәартаны иамақәоугыы критикала ихадаҳкылоит. Ари адиалектика Җәыциъба изеилмыргеит. Ажәйтә дунеи амца ацратданы ихаблит ҳәа алавра ҳеатаны, ҳөөртүнчны, ҳшъамхы еиқәттаны ҳазтәаэзом. Аф. Җәыциъба иихәаз иаанагар қалоит: «Ажәйтә дунеи ықәаххыит, иааблыит» – шытә уиақара ахыргәәкәра атаххарым.

Аф. Җәыциъба иажәеинраала «Акамбаш» ақны хәычык имо-уп акамбаш атәамбара ҳқыта нхарақны. Җабаргуп, рапҗхъаза

\*Цоуп, Д.И. Гәлия ари анифуаз дәеа аамтан, аха ари жәйтәтәи тынхоуп, иунарбоит ажәйтә апшзара хыых-хыхъла ишаҳәапшуа. Аха ожәы ҳара ҳбазазара өңүц ағы асуума апшзара ҳшахәапшра? Ман! Уи ағыңц бзазара иоуршәаын, ианрааланы еибытатәуп. – Автор иззәата.

акамбашь даара баша пъсакәат дадышшылоит, идеализациала дахцәажәоит:

«Ағыза, акамбашь! ихъантоуп уеидара,  
Уаргәақуеит, уараапсоит уи  
Избоит, енагъ уағыуп гыеи шыхьеи рыбжъара  
Иугоит аидареи ауааи».

Уи уиақара дышшылара атахым. Акамбашь макъана амузейи ахъ иҳаздәэықәтцаам:

«Енагъ пъсшыха умоуа ауыс ууоит  
Узыршәо зегъы урзығырфны»  
«Ахаҳә, асаба, аҳәйнтиә – ак пъымкуа  
Унықәоит уизығырфуа узмоу».

Ажәақәа «атрактор ааиуеит – акамбашь уаргы ухы уақәитхоит» иааргар қалоит, иагъааргоит: «Акамбашь енагъ унықәоит уеихьеигәоу, уэтәгу иҳәтәы хатцауа, аха шытә иззуюп, упсышья, ауысура уақәыт, атроктор ааиуеит».

Ас ахәара пхъақа пырроуп. Акамбашыгы ехъа атрактор иавагыланы аус ауроуп, анхашәа өңү ашықәыргыларағы. Акамбашь атәамбара даара бзия ибоит «зыхәда пъсылугы».

«Амш умган иахъя» ҳәа хыс измоу ажәенираалағы, амш умган ҳәа дзыхцәажәауа аашыацәа «итынчны икоу, хъаа змам, еигәрыръян иашътоу амшгара». Азаудқәеи афабрикақәеи өйртүеит арт ауаа рзын: «Иаамтам уажәы, уиас ҳашқа, уиас уццакны».

Аколихарақәеи, асовнхарақәеи уртгыы гәааны ирыхәапшүеит аус мүа, ибжъагъалдызыуа, аамтә баша изгаяуа, «еигәрыръян иашътоу амшгара». Уи марцхалк ииашам. Ҳара ианакәзаалак хрыпхъа зом хфабрикақәеи, ҳзаудқәеи, хсовхозқәеи, хколнхарақәеи рапх ибжъагъалдызыуа, «еигәрыръян иашътоу амшгара». Арт реиғыш икоу мучәоуп. Арт реиғыш икоу тып ҭымам хфабрикақәеи, ҳзаудқәеи, ҳколхозқәеи рәкны. Урт реиғыш

иқоу рыңғашшара қамтазакәа храқөпһауеит. Ас қазтаяу ҳара дахтәым. Арт реипүш иқоу акапитализм иарғиаз уаа еилабаақәоуп.

Ағ. Щәңгіба иажеинраалақәа цьара-цьарагы асхематизм иацәыхъчам. Иаагап абарт ажәақәа «Маиковски» ҳәа хыс измоу ақынтәи:

«Уғымтақәа рұғы  
Иуыман агхақәа  
Схематизм-ҳәа изыштыңу  
Убас ағыртгъы».

Арақа зынзак асхематизм аахығлауа иқоуп. «Убас ағыртгъы»: схематизмуп, избан акәзар иаарпүшым – «убас ағыртгъы» ирыттаркуа. Сара сахьяхәапұшуа Маиковски игхақәа рұқны убас ағыртгъы ҳәа дызғеу, еиха кратцанакуеит. «Убас ағыртгъы» ҳәа дызғеу иаатцанакуеит ажәйтә буржуазиатесса индивидуализм цәйнхақәа шыттанкыла акы аанмыжъқәа изықәымхыңқәа зны-зынла гагаттас, силуеит ҳасабла аштамта иааизцәйртлауаз.

«Убас ағыртгъы» ҳәа ахы аниртцысы иатцанакуаз ааирпүшыр акәын, моумзар, иатажзамызд агәаларшәара.

Асхематизм рымоуп итқағ ажәеинраалақәа. Иаагап «Актәи ахәышықәса». Сахьала анапқазара ари ажәеинраала зынзак иамазам.

Хахәапұшып шақа сахьала еибарку арт ажәақәа:

«Апартия амбақеттарала  
Ауысуыртада ҳарзыит ҳара,  
Ихарғиоит, пәхъақа еиттаххуеит мчығәөала  
Ааглыых ханта азырхара.

\* \* \*

Ақытағы аиаайра шытырхыит  
Аколнхареи асовынхареи,

Ағың ргыларақәа шъақәгылеит  
Ихарөиент анефтыи ахаҳә рацәеи».

Ари ажәенираала, сара сахъахәапҗуша, зынзак иама зам са-хъа ҳасабла атҗашара, насты, ари ажәенираала аиғартәышшя иагқәо ыкоуп. Табыргуп, алгамтақәа рифмала еиқәиршәоит, аха ажәенираала арифма акәым ҳауас иамоу, уи ҳауас иамоу ритмоуп – музикоуп. Атциаа аҳая анамоулак акы ишапҗсам еипҗш, ажәенираалагы лашәхойт, иақәнагахаша аритмеи (зегыы рагъхъа иргыланы) арифмеи анамоу, насты сахъала ианеибытамха амгъал ампъя иағызыахоит.

Ари ажәенираалағы сахъа-напказарала аарпҗшра ацынхәрас баша жәала алшарақәа рыпҗхъаңара далағоит. Ари ажәенираала хәыңы ақны актәи ахәышықәса алшарақәа зе-гыы пәхъаңаны ианирзаларц иғәы итейкит:

«Атцаан ахътеи ириаанины  
«Түрксиб» агәйилхәа игоуп Сибир  
Насты иқаҳтцеит, ауысгыы руеит еиуыжыны  
Магнитогорск, Урало-Кузбасс,  
Иазхайт амилат ссақәа ркультура,  
Ихтыит ашколқәа ирацәаны» уб. ағыртгыы.

Арт реипҗш ажәақәа иахъатәи ҳполитикатә пәстазара алек-сикон ағы тұға рымам, ирацәазоуп – аус злоу арт рыпҗхъаңара акәым, сахъала арбароуп.

Сара сахъахәапҗуша ари даара гра дууп. «Насты иқаҳтцеит» – уаҳа иабаауго асхематизм иаша. Иара арагъ зынзак иацәма-чуп сахъала аибаркра.

Актәи ахәышықәса зегыы шытимхқәа, конкреттә темак аалхны, ҳалшарақәа убри афокус ағы иахирбар, усқан акәын асахъафора литература ауаа анынагжахауаз.

Ағ. Тәэыңба гра дус имоуп, акы – иажәенираалақәа уахърыхәапҗуша иубоит сахъала еиқәиршәаны иөқәоу ажәенираалақәа, уи унағсыр, иубоит даара икәадақәоу

ажәеинраалақәа, иаҳарак аформа аганахъ, аха аформеи атзаки еибarkызароуп. Рагъхъаза иаагап, формала хар змамкәа еибытоу ажәеинраалақәа рұқынтыи акық-фбак алкаақәа, настыры урт ирөхарпішып итказғы зымч кәаданы иқақәоу ажәеинраалақәа.

Ағ. Тәңізъба иажәеинраалақәа рұқны үзара-үзара иқақәоуп оғы игәы зырхатсауа, ғьефла ифқәоу, сахьяфра напқазарала еиқекааны еибarkқәоу (амала иатшытәуп «үзара-үзара» – ирацәазам). Иаагап Тәңізъба ифыимтақәа зетырырықны еиҳарак амч змоу ажәеинраала:

«Хара амшыныи океаныи  
Ирхахтқап аңда еихатәны  
Парижи, Лондони, Берлини  
Иҳарқытқызып иршәаны.  
Хыхъ Марсахъ ихаагалап  
Аклуб қатышыла ихъяны  
Хара уи Ленин хъзыс иахаңтап  
Дыунеи изгылаз имраны».

Ари хар амазам, оғы игәы шытнахуеит, иархатсоит, амч маңымкәа иамоуп. Иабақоу, ари ажәеинраала зехынцъара ас еибытам, ағырт акуплетқәа арт хыхъ иасырбаз ақара амчрымам, еиқекаарылагыы итказғы икәадоуп.

Сара, амч маңуп анысқәауа, иатқаскуа шақа ажәа дула ифу акым, сара ажәеинраала амч анамоу ҳәа исыпхъязуа иатцаңакуа акласстә иаша шақа сахьяфра-напқазала еиқекаауп. Формала еиқәыршәоу ауп. Урт амамкәа ишабаны ианықала, уи мчы амам, баша цәажәароуп. Иаагап дырғағых даеа жәеинраалак («Апқұзызба лахъ»), уи иаҳхәоз ариашаразы.

Ари ажәеинраала оғы игәы ақны иааниует, ари ажәеинраала ақны апоет иаҳирбонит ииашатқәекъаны оғы игәы-атза еимнадартә, оғы ихәыцра иаатцаххыртә, дзыхцәажәауа апхъяғ илағартә. Сара уажәы еиҳарак сзыхцәажәауа апоет ифрана апхъяғ шақа адирра иитаяу фынугцқала, ифыра ашҳам шииркүа, уиала шақа апхарра иитуа оуп.

«Апхәзыба лахъ» дцәажәоит абас ала:

«Сара исгәалашәоит сыйхңә дыу  
Бчамгәыр архәо асоф баниқәтәаз,  
Аkeletal өапҗа, абаҳә дыу  
Аерывтца амза анылашоз  
Итынчран, бжыщәгъя џааргъы иғомызт  
Аҳая алымча қыдтсаны изырғуан  
Арғаш бжыы иаағуаз еихсыңуамызт  
Бчамгәыр бжыы иаңызыуан».

Сара ари ажәенираалағы еиҳарак пату зқәыстцауа иатца-  
накуа сахьала аиғекара амғашх излақоу алоуп.

Рыңғарас иқалаз, хыыхь сзыхңәажәауз ажәенираалақәа  
амч ирымоу, ағырт ажәенираалақәа ирыщәмачуп. Убри  
абжъаха анақзарахъ даара иеақеирһәеरоуп. Уи азтцаара  
Белински дахңәажәеит абас ала: «Ирзеильргом, ақазара  
асферағы рапхъяза иргыланы, талантда (бағхатәрада) иар-  
банзаалакъ амғақәтцара капеик ишағысам, иара амғақәтцара  
изығуа ихағы ақазара маңара акәым аус злоу, рапхъяза иргы-  
ланы игәеғи ишъяғи иалазороуп, уи иара инстинктны иман  
дықазароуп, нас арт ирымазароуп хшығтцак змоу аидеиа,  
пхъарьыла, ма ус зырғорыла ишътыху, аха иара изығуа ихатә  
натурағы имғағынагамкәа ианықала, уи баша ипңсу капиталуп  
апоетикас moy, иарбан наплакызаалак азгыы».

«Уи дпоетым, зда баағзарақеи, згәи шыалеи изымғуа»,  
аҳәоит дағаңьара. Ағ. Җәыңыба иаҳәаттүп иажәенираалақәа  
сахьала аиғекара ақны даара дәарзоуп. Җабыргуп, Җәыңыба  
иажәенираалақәа шыақак-шыақак ала иғуп, аха ишақәнагоу  
аус азум, напы ағтәоуп, ма ирцакқәоуп. Сара сахъахәағышуа  
ари зыхъя ажәенираала аиғартәышы апроблема цқья  
аус азымуроуп. Җәыңыба иажәенираалақәа рәи апңсуа  
бызшәа абжыы аспецифика гәатам, амутика ацәмачуп. Ари  
иажәенираалақәа рәи оғы иғәеитартә икоуп ағ. Җәыңыба  
ажәлар рхәамта аbaraқыатра ду ихы ишаимырхәац, избан  
акәзар, урт ахәамтақәа рәи оғы еилиргойт апңсуа бызшәа

абжыбы қазшыас иамоу. Аурыс жәеинраала аиғартәышъа механикала апұсуа жәеинраалах аиагара акәым аус злуу, аус злуу апұсуа быйшәа абжыбы иақөйршаҳатны ишьяқәиргылароуп<sup>\*</sup>.

Сара уи ала аурыстә жәеинраала аиғартәышъа апұсуа жәеинраала иақәблаауп ҳәа схәарц стахзам, уи абаракъатра ду иамоугъ ҳхы иаҳархәароуп, ахаapoет даныфуа апұсуа быйшәа абжыбы ақашшыа дазызыроуп, абри абжыбы ишанаалауа, ишыштнахуа еибитароуп. Ҳара уажәы ҳзышьтоу, апұсуа культура аформа милаттәны, атқакы социалистәны арғиара оуп. Үс anakәха, apoеттә шәфымтақәа рөы иаажәг апұсуа быйшәа ақашшыа, иара аформа, иара аколорит. Убри ақнытә иаҳтароуп аңъажәлар ырбзшәа, ажәлар рхәамтә абеиара ду ҳхы иаҳархәароуп. Абра сзыхцәажәауа ауснагзатәқәа Тәэыңба дазхәиыр даара иус бзиахауан, даара ашәыр бзиа аанаштыуан. Насгы ағың мәғақәттара, апұшаара ықазароуп апұсуа жәеинраала иағартәышъа бзиа азыгъшааразы. Иарбанзаалак амғақәттара ғың даара ибзиоуп, амала ағың на-плакы изықәгылаша, иказмыжыша адаң иқәгылазароуп, ихәиыңзароуп, ус ианықала, хымпәжада иахҗиаауа раңаҳоит.

Ағ. Тәэыңба иғыраққәа рөы сахъала арбениара шицәмачу ҳнарбоит «Амат зыбәа пәтәоу». «Амат зыбәа пәтәоу» ағы Тәэыңба иааиріпшүеит апұсуа қытан аколихара иаҳкъяны акласс қәпһара икоу. Сара уажәы уи иагу ҳәа сзыхцәажәо акы затцәйк оуп. Ари ағымтағ даара имаңзоуп сахъала аиғекаара, ажәлар апұсабара иқәуп, ғыуокы икылтүшкүлзирфуа абна илоуп, аха иабакоу урт ахънықәауа апұсабара ықазам, апұсабара ақайматра асаҳъағғы ихы иаирхәаша алышәшәан иаарғышым. Автор ианизымчаза алагамтеи алгамтеи рөы мачзак апұсабара шықаз аигәалашәан, сзашиштоузеи ҳәа инагәйлеитцеит. Иара уигыы раңәак ықазам, имаңзоуп, автор аиргъхәа иақөйтцижът. Имкәйтцижъыз ахәйчи ағы оғы ибартә икоуп – автор ипұсабара хирбарц итаххар, иғыра сахъала ирбениарц итаххар, хымпәжада ишилшо, иааирпәшыртә аитпәшгъы

\*Сара ас зыхисхәаауа – ари аизга иану ажәеинраалақәа роуп. Уиижъеи иғымтақәа рөы, хымпәда иаушт алшарықәа раңааны. – Автор иззәтә.

амч ду тәәхны ишимоу. Сара еиқарап иаасырпышырц истаху Җәйцьба ифырағы асахъя аиәкаарағы маңк напы шадимкылауа оуп. Сахъала аиәкаара анамоу, асахъатә литература иагъя идеологиала еиқәшәазаргъ амч маңхойт, апхъағ даземнадом, идырратә ашҳам инаркуам, ажәакала, уиақара апхарра инатом.

«Амула – дымыцхәағыуп, ахақым дхәартта дыууп» ақны иабоит:

« – Хұық ахшара бара ибымоуп,  
Аихаб иоуп ичмазағыу,  
– Мамоу, ғыңға роуп ахшара исымоу  
Аитқбы иоуп згәы бағысыу».

Ари ажәенираала еиқартәышъала (иатданакуагы иара убас) хар амам, еиқәшәоуп.

Аха ари ажәенираалағы иқақәоуп еиқекара зыңемаңзоу:

«Ахақымцәа дыдмырбакәа  
Ихастцоз амула сыйзцеит,  
Жәохә-маатқғы ашәқәы ахтразы  
Исымхны иңғыба интеитцеит».

Моумзаргы:

«Ииура изымдыруа данықәха  
Сыргәйбзықрахъ ихы ирхиеит  
Аха спәара иманы данеиха  
Сыихъынхаланы ицәйзгиеит».

Арт акуплетқәа рөы ىқъя еиқәшәам ашътахътәиқәа астрочкақәа. Сара ариала амалагы исхәарц стахзам, ағ. Җәйцьба ажәенираалақәа изығуам, уи лшара имам ҳәа. Уи шпіазықалои. Алшарақәа имоу маңзам, ираңаңзоуп, аха урт алшарақәа ирыларзтәым агхақәагъы.

Җәыцьба ифырақә арғы сара зегын реиха сгәс еиҳызышыу абри сзыхтәажәаз азтцаароуп. Убри маңк иааиреен нас «аффагы ҳара ҳамғадыуағы аныхәа дыу қалашт».

Ағ. Җәыцьба зны-зынлагы ажәакәа реитахәара идыруеит: «имаңысуеит, идиңдеит», «згәс үйрүп, зыбз еиҳоуп» – даара қырцьара еитахәоуп. «Имаңысуеит, идиңдеит» – арт ажәакәа апѣстазара өңіл ианаалауам, иңаңыаңауп. Адыдра – гәыргәирроуп. Ҳара ҳаптазара өңіл гәыргәиррам – уи еилка-ау усуп, абжыгы оғы изеилмыргартә еилатата икам. «Ахым-ца ҳеатаны» – уигъ қырцьара еитахәоуп. Сара еиңуп ҳәа сыкоуп, ажәак ираңданы аитахәара аңынхәрас ағыл ажәакәа пәшаалазар. Абас аитахәарақәа ағ. Җәыцьба иажәенираалақәа зынзакгы иаңыыхъчан икам, үйара-үйара иаалағолоит. Иаха еиңуп знык иуҳәаз, тәйс үеамтакәа, үеагәйламырхакәа астиль өңіл аарпәшүа афра, моумзар, апѣхъағ итәс ақәғыңыр қалоит арт ажәакәа.

Арт аграқәа ҳазлаңаңа жәаз амалагы иртәхжом ағ. Җәыцьба ифырақәа рәкны алшарақәа имоу.

Ағ. Җәыцьба иажәенираалақәа рәкны напы алаңкуеит ирт-бааны апѣстазара өңіл аарпәшра. Атемақәа иштыхуа конкретла напы аиркуеит. Атема алхшыа дақәшәоит, иманшәаланы апѣстазара өңіл иоуршәаны иштыхуеит.

Ағ. Җәыцьба итахуп аусура иажәенираалақәа аформа еиғартәышыа итәғи ирманшәаларазы\*. Аталант ағ. Җәыцьба игзам. Ағ. Җәыцьба даара даң һәңәаны дгылеит апѣсуа литературағы. Ағ. Җәыцьба ожетәи ифырақәа рәғы напы ар-куп ажәенираала закәанпәттарала афра. Ииашаны, ари напы зиркуа аус ак дук иазхәоуп. Ибызшәа маншәалоуп. Убри ақнытә, ағ. Җәыцьба иахъ қыр ҳақәгәыңуеит, ҳақәгәыңартә еипිш азингы ҳамоуп.

Ожәи шытә ҳаңцәажәап Д.И. Гәлия, қыр пату зқәу, апѣсуа литература абаа аргыларағы даара үйабаа збаҳью, саапсейт ҳәа тәамғахә қамтазакәа, иара уажәыгъ аусура иағу апѣсуа

\*Амала ихәатәуп, Ш. Җәыцьба иажәенираалақәа шыақак-шыақак ала иштыхуп, аха ожәи макъана үкъа еитыхым. – Автор иазғаатা.

литература өңің шыққындықтарақны, иғымтаққа ари ашәкөй ианқөоу.

Арақа иануп ағ. Д.И. [Гәлиа] иажәенираалаққа ақық, обак. Сара арт ажәенираалаққа ирыгқөоу рыла Д.И. [Гәлиа] иғымтақны закөан өңілдек аасырпышуаны акәым. Уи аипш аус ду напы аналоуки, хымгјада уахцәажәроуп Д.И. [Гәлиа] ағора далагеижүтеи аетап иаркны. Уи уажәөи напы злахқыз аус иапъыхәоит. Д.И. [Гәлиа] ифра алаңдажәаразы иғтәуп ахы иақөитны шәкөйк, избан акәзар уи иатданакуеит 28 шықса инареиҳаны аамта.

Аха уажәөи сара мачзак сзыхцәажәарацы напы зласкуа абри аизга иану ажәенираалаққа роуп.

Ратъхы ҳахцәажәап, ииашоума атылъғы айхъажәақны иихәау? Уи ихәоит: «Нас ари ашәкөы ианыуп 1891 шықса иидиркны ашәкөы өфра иатәу кыр иапъсоу Д.И. Гәлиа иғымтаққағы, үзіл ағында мачк иааимырееизар, гъаса ишфыз ицаққааз». Ари хымгјада ииашоуп, аха иахыишаққәамгы ықоуп, сара амалагы исхәарц стажзам арт ажәенираалаққа уажәтәи ҳпұстазара мшы азы иажәхьеит ҳәа. Д.И. [Гәлиа] иажәенираалаққа иахъатәи ҳпұстазара иаңтәымны, иапъынгыланы иқам, урт иахъатәи аамта иақәнаго темаққоуп, избан акәзар, арт ажәенираалаққа иаңдырбоит ашәкөйфөи ажәйтәтәи атлас бағысқаа дышрақәпіауз, ажәйтәтәи үзіл ағында мачк иааимырееизар, гъаса ишфыз ицаққааз. Арақа сара сыйхцәажәаршы истаху «Хоңған дыу» оуп.

«Хоңған дыу» – даара ғымта бзиоуп, еиқәшәоуп, аха пыхъя ишфыз акәымкәа, иаархәны иахъатәи апъстазара иақөыршақатшәа «итқлоуп».

«Итқлоуп» – арақа машәйрни исеасмыршәеит, уи ажәенираала иара иунардыруеит. Ҳахәапъшып, еидахқылап пыхъя иғымбыз, уажәөи ишеибытоуи.

Пыхъя излағыз атекст ағын абас далагоит:

«Сгәй далсыит Хоңған дыу,  
Гәымбыл үзіл ағын соғ-дыу,

Дықам шыихәоз Анцәа дыу,  
Далыиemyжыи амца дыу».

Ирғызы ақны ишъақәгылоуп абас ала:

«Сгәы иахәеит Хоңан-дыу,  
Гәымбыл ұбара «соғ-дыу» (акавичкақәагыи итепикит).  
Ишатәаибоз аңъажәлар дыу,  
Иаақәырмұзен итыхәтәа дыу».

«Сгәы дахәазеит Хоңан-дыу» – ирғызы ақны «дахәазеит» аковичка итакуп, уи алоуп ари ажәа злареензору. «Имеңәажәеи ашаңа» – урт ңұсаҳуп «имеңәажәеи ихынытқәаз» ҳәа уб. агырт. Абарт исхәақәаз зегзырыла сзызнеирц стаху абри оуп: ағ. Гәлиа ажәйтәти адунеихәапшра даинаини икаижырц ҳирбарц анитахха, ажәйтәти ифынта аархәны акәымкәа, ағатәти ифынталада иаҳирбар акәын. Сара сгәы иаанагоит: «Хоңан-дыу» – абыржәы «ирғызы», ипсахны изласу еиха, пыхья изласыз иаҳа политикала кратанакуаны, даарғы амч ду аманы иған ҳәа. Д.И. [Гәлиа] ари ажәенираала аниғуаз иарбан аамтаз? Ари 1912 шыққаса рзоуп, ареакция еиқәаттәа аңқәырпәқәа аңъажәлар ирхапқаны ианығаз, зхы иақөитү шәак ахәара агәағыра ныңғыз, амилаттә культура хәаезаны ианығаз, аконтрреволюциа меигзарахда иаапқны ианықызыз усқантәи аамтазы «Хоңан-дыу» – шыапқәаршәзамзи ареакция аполитика ақынтар? Хымпәада шыапқәаршәын, хымпәада арадикалтә тәкы аман, анцәа имчра ақәгәыңра ала излеи- баркыз алагыы. Нас абри аипш крыйтазкуаз иақәнагамыз апқасхара, иахъеицәоу аганахь.

Изыпқоузеи иахъатәи аамтазы «Абжыағашьеи хабжы- қыалыиеи», «Шақа дцәыбзахә бзиоузеи». Арт макъана аамта иамғазаңт. Шақа ириашаны, еилырганы, иласны иаарпәшүзеи апқуса жәлар рыпстазара ақынтар ахәамта «Оыңа зцомызт – азәк дрыхъзомызт».

Уажәы иааркыағыны абри аизак ақны: Д.И. [Гәлиа] иажәенираалақәа макъана иңәыртқыу ажәенираалақәа еиқаашы- леи, музикала ртәашыалеи хымпәада ираптысуеит.

Үажәы ҳаҳәапәшып Л. Кәытңиа иғымтақә ари ашәкәы ианқәоу. Л. Кәытңиа апоезиа ожәы еилхарагарц ҳазәу, ңыихъа ҳазхәапәшхъоу маңк аپстазара иалганы еибытоуп, Л. Кәытңиа ипоезиа даеа қазшыңақәак амоуп.

Л. Кәытңиа апстазара иаша «дунеитә напқьарала» дахцәажәоит. Уи дахцәажәоит хреволиуциа амч ду, аентузиазм ду ҳаштыхны ҳазмоу, аха иабақоу арт зегзы цқыа иаарпәшны избоу синтетикатә сахъала ишъақәыргыланы реалисттәла (излақоу аиашала) иарбам, еиҳарак формула қазшыала иарбоп, иабстрактуп.

Уи дахцәажәоит атема дүззақәа: «Апролетариат» (Е.С.С.Р. рцәажәау), «Тәарчалргылара» (хыхъ-хыхъ, апстазара қазтә аоғ өңіц дамырбакәа), «12.000» – убас агыртгы. Арақа ионкремпет тема амалагъ иқам. Хыхъ исхәоз аҳасаб ала ифуп апоема «12.000».

«12.000» – ҳәа дзыхцәажәау Аңснытәи акомғарроуп.

Сара сахъахәапәшшуа ари иақроу еиҳарак декларациоуп.

Цъара-цъарагы Маркс ифилософия налайтцаloit: «Ажәйтә афилософцәа ашытан адунеи шықоу аитахәара, – аха уигъ өеимхеит – илакәны иқалеит, ҳара ҳаштыоуп адунеи шықоутгы айлыргара, излақамлаң ала аитакрахъгы ҳхы ҳархыеит». «Ҳхы ҳархыеит» – уи маңуп. Ҳхы архара маңароу-ма ажәйтә дунеи зықәгылаз ашыата ытқжәаны аитакра ҳағуп, иагьеиттақит адунеи шәңғыара ишан хәтак излақамлаңыз ала ирғынны.

Иқақәоуп дырғагый атыпқәа, дзыхцәажәау еиҳыитта-еипытта, ахшығытқаң ырблакъаны ианықоу.

Куплетк ағы (112 адәкъя) ихәоит:

«Марксизм-ленинизм бңъарс ихамоуп  
Уи штыхны уахыи-өнен ҳайбашуеит.  
Ақыта раҳы ҳнықәоит, ақалақъ ағы ҳақоуп,  
Къатара зқәым цәымзаны иаҳаркуит»\*.

\* Ацитатакәа иаазгая ашәкәы ағы ишану еиптәш акымкәа, сара пәш-стихны ишъақәсыргылоит, уи аформа акы иапышыкласуа иқам, уи инахганы ус ашъақәыргылара аформа иаҳа иазеиңүшәгъ збоит. – Автор иззәета.

Ари акуплет ағы даара дақәшәаны ихәоит, аха тақа мачк ибрит, дышнеиуа хыхъ иихәоз амч ирмачуеит:

«Аха уи бұғдарны иаҳым, уи шәақыны итхарқом,  
Уи ҳауп! Уи ҳәоуп, уи ҳжыгуп!  
Уи ҳәңәзыум уи ҳұзыба итшәом,  
Уи ҳшъя ҳдырра иалоуп, иаҳпсыуп».

Ара марксизм ғ-еилкааракны уазхәыцыр қалоит: акы – марксизм ҳшъя, ҳдырра иалоуп, иаҳпсоуп, иаҳжыуп, иаҳпсуп, ҳдырра иалоуп, ғба – марксизм ҳұзыба итоуп, «уи ҳәңәзыум ҳұзыба итшәом». Арақа аилкаара еизакымхеит; актәи иа-шоуп, ағбатәи өеимхеит. Марксизм ҳара ҳұзыбағы акәым иаҳтой, ҳдырра, ҳпсы, ҳусура иалоуп.

115 адақьағы зынзак иеем акы ануп (уи хымпәада автор ағыихарам, изхароу итзыжкызы роуп):

«Ҳара ҳами апортунистцә зхы цәйрызгаз;  
Нақ ағырылымшо еимзырпыз,  
Үырт уи еипһ үаҳа ирмыхъразы  
Ражә аахә иқәца атығаша еигәш изыххыз».

Аточкеи азапиатоии иаҳьяқәнагаз ианаргыламха, ара ахшығтқак иамоу зынзак излақамыз ала ишықәнаргылт. Ара ишаҳәала ҳа ҳакәзаап аппортунистцә(!)

Ажә «еимзырпыз» мачк иманшәалам, аимырпра аума аппортунистцә тұхәа ңұтқаала иаанмыжъзакәа ипъиреит. «Еимзырпыз» – цқыа амч атаны иунарбом аиаша.

Сахъала аиғырцаарақәа, аиғартәрақәа иқаитца рѣны мачк апъстазара иаҳыманшәалам ықоуп, ғыара-ғыара иағъжә-фантәым, иағъдунеитәым, уи адырра даара ицәгъоуп.

Сталин иф-тоурыхтә ңұтқаракәа абас дахцәажәоит:

«Сталин нагзатәыс фуыск иқәиргылаз  
Ҳара иаҳнапыуп, ҳара иаҳшыапыуп,  
Үырт ҳара ауысқәа ихарәиаз  
Риааира ағапхъя бласаркъан иаркыуп».

Аха маңк ибжызында акы ықоуп. «Хара иаҳнапыуп, ҳара иаҳшынапыуп» – арт ажәақәа арақа ианаалом, физиология хасаблагы ишиашам. Ҳшыапқәеи ҳнапқәеи ҳара иҳамоуп, урт Сталин иф-уск ракәым. Сталин иф-уск амфақәтдара ҳнатоит, ҳуысқәа рынагзарағы ишеиңүү аусура ҳнарбоит. Сталин иф-уск иаҳватәи ҳуысура шыататцакыс иамоуп. Абри аҳасаб ала акөйн абрақагы ахцәажәара шатахыз. Сахъала аиғартәйга матәахәкәа апъстазара иазааигәаны иштыхтәуп иабстрактимзароуп. Хымпәада, уажәтәи ағаршәкәөңә, еиҳарап Л. Кәйтңиң «адунеитә напкъазала» афра напы аирkit. «Кузница» ақөйихәкәа мачымкәа имоуп. Апоет Герасимов ианиасакъаҳәимтаз ҳнапы ианитдон:

«Марс аканалағи иқәхаргылап  
Адунеитә коммуна абаа дыу».

Л. Кәйтңиң ифырақәа рзы ас ицәырган иқам уи «анапкъара», аха усгы излазааигәақәоу раңдоуп, атема аштыхрағы зынзакгыс еипжушуп, уыс алоуп ишеибытоу.

Акомғар данрыхцәажәауда абас иҳәоит:

«Хразар – ирбгоуп  
Мышынзар – иттарбоуп  
Ҳшыапы ахъхаргыло  
Ҳаңжыя тың, амцаң ытдоуп  
Адыд бжыы ытцыфуент енағы иттарза».

Ара сахьяғарпәшыгас иааигаз зынзак ижәфантәуп. Арт ағырпәшыгыкақәа иудырбазом акомғар аусура иаша иконкремни. Ажәа дула икәазны иҳәоуп. Ара ишаҳәуа иаанагар қалоит: акомғар ирылшо ахра арбгара, амшын атарбара акәзаап, иаҳьнеиуагы уиақара феида злоу уыс ықам, амала иаҳьнеиуа адыйд бжыы ытцыфуент. Ас ахцәажәара зынзак идгылтәим.

Л. Кәйтңиң ифымтакәа рөү (уажәы еилхаргая) иамоуп даара оғы иғәи шытызхуа ажәа хатцақәа, аидеиа бзиақәа: «ай-

деология баапңс афронт алаңым агәйдтатәууп», ма «ацәгъя мыңғын луанытә тәка итцахдалоит».

Даеаңарагы:

«Хара ҳпоезия  
баша  
поэзиам!  
Хара ҳпоезия ңырыуп!  
аңыр ашәа  
аҳәоит».

Арт ҳазхәапңшқәаз аңыпңәахақәа иаңдырбоит (уырт рәғызцәа раңаозууп) Л. Кәытңиа ипоезия амч ду шалоу. Цьара-ңьара зыңзак иманшәалоуп.

Ағ. Л. Кәытңиа ипоезия иконкret ғыраны идея ишъақәиргылароуп. Адекларация, аформулақәа, «адунентә напқарақәа» нақ иштәйтцироуп, итсағы аңстазара хыхъ-хыхъла акәымкәа, ишақәнаго иааирпәшыроуп. Сара мачк саңәшәоит Кәытңиа иғымтақәа рөү хыхъ-хыхъла аңәажәара занаятс иштәихыр ҳәа. Уи еиҳарак «Атәыла ғиоит» ағы аңунардыруеит. Аха Л. Кәытңиа ианаамтаз уи агха гәеитеит, уи уажәы иғит даара крызтазкуа атема ду «Шьаризан».

Ари апоема аилыргара уажәтәи скритика ағы изанылом, ари апоемағ Кәытңиа иқантцеит даара ашыға ду ңұқа. Ара аформа иштәихызгы дара иманшәалахеит. Аңстазаратә тема иаартны даграпшил даара bla саркья тәрыла.

Афора Кәытңиа илшоит, ибзшәа ғәғеоуп, амч амоуп, иқуеит, итәниуеит. Аформа ағғы зыңзак дкәада зам, тоуп апшатлакә иаңкөзшәа икоуп, аха иааидахттар, хар амамкәа иқалоит. Амала сара анализ иқастаң иснарабеит Л. Кәытңиа пәнни-стихкла дылоузар иаҳа ишениңәиршәауа, ас иңсақъаны атқыс. Җабыргны, арт астихкәа пәнни-стихны аидыларах рхы хоуп. Ҳаңәапшылы уи ус ақәзар ажәенираала «Астанок ақны»:

«Ашьеижъ, асаат  
быжъба рзы

дгылоит.  
Деилъя-еилгэыцэза  
дтцарха.  
Иаамта анааиуа  
уысгты  
идыруоит,  
Ихы афы икнахауп  
асаат  
рхшиа».

Ужэы пшы-стихкны ишьақәхаргылап:

«Ашьеижь, асаат, быжьба рзы дгылоит.  
Деилъя-еилгэыцэза, дтцарха  
Аамта анааиуа уеизгты идыруоит,  
Ихы афы икнахауп асаат рхиа».

Сара сахъахәапшуа тәкатәи еиха иманшәалоуп, хыхь ихарбгъар, апшатлакә иацкъязшәа ақьяад ианцсалоу ацкыс. Сара арт ажәақәа рыла ағатә мөақәтцара сапышькласуеит хәа сағзам. Изырхъантатәузei, изыпсақъатәузei, апхъарагы цөгъаны изышьақәыргылатәузei 4-стихк анзалара ауазар? Сара сахъахәапшуа ажәеинраала еиха излақоу аформала ишьтихтәуп.

Л. Кәйтцниа уажэы дызлафуа аформа мацк ареформа ази-  
уюуп – ихъантацәоуп, апсуа бжыы ианаалом. Л. Кәйтцниа  
еихарак атцара ахьитдо Maiakovски, Безименски, Жаров рөү  
оуп. Механикала урт рөышьба аформа апсуа жәеинраалахъгыы  
ииеигоит, аха иабақоу ари апсуа бжыы ианаалом, избан ақәзар,  
иарбан бызшәазаалак иамоуп иара аспецификатә қазшьақәа. Кәйтцниеи Тәыцьбеи атцара ахъыртдо аурыс шәќәфцәа  
ркны затцәык ауп. Иахъатәи ақазшьақәа апсуа жәеинраала  
ашьақәыргыларахь ахы иақәитны ииазгоит ҳәа дағуп.

Үи сара ицәгъоуп схәазом, аха усгыы ари амацара ахәартам,  
иагъязхом. Л. Кәйтцниа апсуа жәлар рыйызшәа ақазшьақәа

итцароуп, уи ихы иаирхәароуп ажәлар рфольклор, Д. И. Гәлия ифымтақәа, Коғония ажәлар рхәамтә иалхны апоетикатә форма ишъақәиргылаз уб. ағыртгыбы.

Арт ажәлар рхәамтақәа (алегендақәа, алакәкәа, ашәақәа, ахъзыртәрақәа) рөң ҳара иаабоит ажәлар рқазшья, рбзазара уи ажәлар зхысыз атоурыхтә фазисқәа.

Убри ақнитә ажәлар рхәамтақәа (афольклор) атоурыхтә тцара дыррақәа ирөңирпшны иаанарпшуюйт амилат зеипшруо ақазшья. Убри Апснытәни ажәлар рхәамтақәа даара абцъар дууп асахъфы инапағы. Уи абцъар зхы иззамырхәз, еғыа үзбабаа ибаргыбы, изаарпшум амч иамоу ақазшьяқәа. Ажәлар рбызшәа, рхәамтә цқыа еилкааны иткамқәа ацъажәлар ирыхәартоу, ирзааигәоу асахъафра литература ашъақәыргылара даара цәгъя иуадафуп. Ажәлар рфольклор иша-балагы ирыдыркылааит ҳәа схәазом. Ажәлар рфольклор ры-дыркылароуп класстә факторны излақоу аҳасабала. Абри ауснагзатә рхышың азыршытроуп ихъатәни аңсуа өар шәкәөңдә. Ари аус тәамбара азумхароуп.

Л. Кәытдниа «адунетә» темақәа дааркәөтци, ҳапстазара өңиң ақазшья зеипшруо хирбааит, иаҳирбааит ататын, аколхоз, абригада, ағьең усуғ, ма дааирпшашаит, рмаска «рөихааит аколхоз иалаланы, аколхоз пзыргауа цәгъам-шаша», иааирпшашаит аңырцәа, аусура аеацәыхъчаңәа, урт ҳашрақәпауа, ажәак ала ҳапстазара адинамикала иааирп-шыроуп.

Арт рыштыхъ иануп ағ. А. Касланзия иажәенираалақәа. Ағ. Касланзия иажәенираала къаңқәа рыла иааирпшуюйт афра шилшаша. Ағ. Касланзия ицәымгүп атема дүззакәа, ажәа дула ифыгу. Ари атема иштихуа еиҳарак апстазара иазааигәәаны икоу оуп. Абар уи дзыхцәажәауа атемақәа: «Тагалароуп – еи-лыхароуп», «Ххы неилахқын иҳазбеит», «Рашәан», «Акол-хоз Къараз». Арт иашатцәкъян конкретла ажәфан даламлакәа иштихуа темақәоуп. Уи ус шакәу гәаҳтап ажәенираала «Тагалароуп – еилыхроуп» ала.

Абригадир:

«Ахәы еиқәатцәа тлашаауеит  
Амза гылашт ожәышта  
Уардынқәакгыры рыйжбы гауеит  
Апш ахътырго аҳәиста.

\* \* \*

Сыиши, убирахъ цәык қаауеит;  
Рахәык ҭамзааит ҳа ҳтәахъы  
Амаганақәагь сыпشاауеит  
Ҳаргыры ҳцароуп амхахъы.

\* \* \*

Шәгыл адрыухәа шәеиханы  
Апхә мзала иҳархлап  
Соцеицлабра мәаңганы  
Шьюукы иәахәо хрыхъзалап».

Ас ииашаны апстазаара аћнытәи ианаагаха, апъхаф, хымпада, аиашара агәра игоит, агъағразамкәа апстазаара злаќам ала уахцәажәар, апхъаф амалагыы ихеитдом аиашара.

Ара аформагь хар амам, амала иатахуп машк үзара ариашарақәа. Еиҳа еиғыын «гауеит» ацынхәрас «гоит» ықазар, «қаауеит» ацынхәрас «қааит». Хар амамкәа еиශкааны еибытоуп «Ххы неилаҳқын иҳазбейт» – амала иагқәоу акык-обак ыкоуп. Үзара-үзара алаба анирхәахәогыы ыкоуп.

А. Касланзия иишихәауала акамбашь ацәматәа шацрахәоу атоурых гәафара итаҳажъроуп. Аха уажәы зны сара сазцаафуп: ацәматәа шықазаалгыры акамбашь зыхъязеи? Уи ажәа сызғу еитцихуп абарт ажәақәа рөй:

«Сымғы цәматә «Бузгыи Ломеи»  
Ишрыцрахәаз истиит».

Абрақа даара икоуп акамбашь атәамбара. Анхағ ус аниоухә, шақа акамбашь ааӡара игәампхара, акамбашь тира амға дықәннатсоит. Уи акәзоуп дзыштыу «настха иғылаз, зыхәда псылаз, зғыназхаз ирҳаны».

Уи адагы ағ. Касланзия даара иғөйткөаган, ицәиршәаган дахцәажәоит атрактор. Уи ишихәуала атрактор мишәан дууп, иғәрым-шырымуа, ихаш-ҳашуа, имлашьуа амға ду анааңәйрү:

«Сынхағы убрақа  
Иғәы акыргыы иаатрыст».

Ихаш-ҳашуа, иғәрым-шырымуа, аеығра хланты ианытца-сы, убасқан: «анхағы длыштыасын, зеипш қамлауа ағылкам ҳәа, иныштыыхыит иеигәышә». Сара сахъахәапшуа, ара хәыңык иаңтаңаны ихәоуп. Уажәышты анхаңә астәекъя иаңташәом, изакәыз еилдүргеит атрактор ақыта-нхара иана-лашыцилаха, атыхәтәаны ихәатәуп, ажәенираала аиекаара-ғы А.Касланзия имаңымкәа алшарақәа имоуп, афрагы ил-шоит.

Уи ашытакъ иануп Гә. Папасқыр-пән лажәенираалақәа – ажәенираалақәа аирғыхәа апсып нага-ғагара иағу, избан акәзар, урт ирымам зда хәартада ахаяу. Ажәенираала иа-мамзар зда ихәартам, урт ахыпхърак ағ.Лео (Л. Кәйтцния) икритикатә статия 1933 ш. 2 апрель азы итыңыз «Асоветтә шәкәөңәа реидкыла» агазет ағы иамәхәикит. Амала ағ. Кәйтцния хәыңык ивбатәу критикала ахәапшра анықтауаз ұзара-ұзара алаба ирхәаҳеит, избан акәзар, акритика ина-лагәаны хәыңык ажәа ұзбарала инағаны дәажәеит, аха уи ағъаурым. Амала ағ.Кәйтцния ихәамтақәа рәкны, хымпада диашоуп. Сара, амала инаңыстсоит хәыңык аполитика ақынтар аңыркърақәа иамоу.

«Мшаңы рхаштыит» – ахы иаркны ашыапақынза асхематизм еибаркны иакуп. Асхематизм ағ. Кәйтцния дахцәажәа-хеит.

Хахцәажәап, ишпархашти нас кәтолаа амшап? Уи мари-оуп. Аусхәартағы ауаа еизеит, аграмофон сирха ашәа ахәон. Аихабырагы ааны иқан. Ус ишықаз аңәажәарақәа қалеит. Апхъаза иңәажәеит аихабыра иааиз. Үрт ирхәеит мшапы шхәартам, пырхагамзар хырхага шаламыз, асоцргылара ишапырхагаз. Уи аштыаҳ Лумангы мшапы ҳамбаант ҳәа дңәажәеит. «Аныхыи агәтыхыиегы» икәдүргүлелит. Абри нахыс-аахыс кәтолтәи анхаңәа мшап «дыу» рхаштит, иахъ-цағыс рымбейт.

Даара ус бзиахон адинхатцарапәа ас иаармарианы, кампания бзиак аамғапғаны, ашьата ианкны иаҳзытхузар, аха уи ус иаармариазаны, кампания ҳасабла арзра ауам, Папас-қыыр-пхә арақа илхәауа ахаттара даара иңәгъоуп. Избан акәзар, апхъаф ибоит уи шиашам. «Мшапы рхаштыит» ҳәа ҳөйртүнчны ҳазтәом, макъана акәпара ду ҳапхъа ишьтоуп.

Уажәышты ҳәиасып ағ. Амқәаб иажәенираалақәа реи-лыргарахъ. Апхъатәи ажәенираалағы дрыхцәажәеит «ағъеи-хәа ңхъақа инеиуа». Адәнықатәи аусқәа данрыхцәажәауа, ңвара аgraқәа аайрпшүеит, акризис, арыщара икоу, уи ала акапитализм ашьата шыкәаңкәацуа данахцәажәуа ихәеит абарәт ажәақәа:

«Уырт рығныңқа рырхәарахқәа  
Цқъа иманшәалам(!)  
Азға цәгъа рцәа иалоуп  
Хәшәы-хәа акғы амам».

Ара, рыщхарас иқалаз, урт рығныңқа «рырхәарахқәа» цқъа иманшәаламзаап, иагъа рцәа хәшәы змам зға алазаргы. Архәарах цқъа иманшәаламзар алыргара қамлар? Ара ағ. Амқәаб хымпада дақәшашатым. Амала, хәшәы змам акғыы ықам. Акапитализм хәшәыс иамоу пролетартә революциоуп: классла ақәпарала, апролетариат идиктатурала.

Ари, хәшәы змыхәуа азға хъаа, енагъ ибаҳбачуа рцәа иалоуп, ргәы адаңқәа рғауа «аха ңсыхәа анамоуззалакъ,

хәшәйк анамыхәалакъ р҃әеи ржы иамейкәзакәа мәбзла ианырыблакъ дырғагыйх иаҳәны мәзашыңшәа ипланы р҃әеи ржы иабжъалоит агәақъхәа еилашны». Арақа апоет иитахыз даара аилыргара цәгъоуп, избан акәзар медицина бышшәала ихәоуп, издыруада аҳақымцәа ирыхъзынфылазар. «Рырхәарахқәа цқъя иманшәалам», ибаҳбачауа «мәзашыңха» – абрақа изызку аарпшра уақәыт, зыңзак иаңынгылоуп, автор иахыитаху акәымкәа, дымғахнақъар қалоит, убри ақара ирпшқаны медицина бышшәала ихәнаны ихәоуп. Акапитализм архәарах цқъя аманшәаламра, мәзашың оума, ашъатәкынза уаҳа цартта амамкәа еилабаитеи, аха дырғагъ, мавр мчыла акәымзар, ахала атоурыхтә авансцена ианыңтуа иқам. Арт ажәенираалақәа рөи икоуп иажәхъоуп ажәақәа:

«Ижәбома?! Ижәбома,  
Атәымуаа, ижәбома  
Ишнеиуа аңъажлар  
Напы еикәрышала,  
Ижәбома? Ижәбома  
Атәымуаа!.. ижәбома»?!

Арт ажәақәа акымзаракгыры ыңғрам, баша ажәа еизадақәоуп, ажәа гәафақәоуп. «Ижәбома, ижәбома» хәа ҳмы-хәхәаргыры, уажәышты уи рбартә икоуп, настыры «атәымуаа» маңқ иманшәалам ажәоуп, ашовинизм ахъ аңда ныхнатцар қалоит.

Настыры Амқәаб иажәенираалақәа формала реиғартәашья итәгъы ибениазар қенаган.

Азеипш қәша ақынгыры иқақәоуп агха дүкәа. Азеипш қәшақ-ны зегъы реиха ипсаданы, сахьала аиғекаара ацәмаңданы икоуп ажәенираала ағ. Җқадуа ииғыз «Аколхоз». Ари ажәенираала итәгъ еимышшәшәаны ҳаҳцәажәар қалаяуан, аха сзыхцәажәара хәа ағыаграм, убри ақара анапқазара ацәмачуп. Ари адагыы, иқақәоуп дырғагыйх ажәенираала кәадақәа, цқъя еиғекаам, цәеижъыла литературатә канонла иғым (Сангәлия).

Абри асттия хәычы аћны иааркъаен ҳалацәажәеит уажәтәи апсуа өарғәә ирыгу ирыбзou абри ажәенираала еизга итытцыз иақәыршахатны. Апхъаф, издыруада, маңк гәйбән ситар ари схәамтақәа рыќны сөирдьбараны иаҳарак агхақәа сахърысуа. Уи апхъаф ишиتاху иара дақәитуп, амала сара ус схәоит: алшара уи шылшароу инхoit – оғы изгом, амала урт алшарақәа ићақәоугы ашәындыћәра итататәым, иаарпштәуп (ари ҳцәажәара хәычы аћынгы урт алшарақәа рыйтәахра ҳашътазамызт, иаахарпшуан). Даеакуп агха, уи иатахуп аиаира, ҳайаапирц анахтахха иаахарпшыроуп дара агхақәа зықәгылоу адац. Абри скритика хәычгы убрахъ оуп ахы ахъхоу.

## **Л. КӘҮТ҆НИА ИИСЫЗ АШӘКӘҮ «АТӘЙЛА ӨИОИТ» АЗЫ ӨБАҚА АЖӘА**

Апсуа литература ареволиуциа иаанагаз, иаиз акоуп. Асовет мчы қалеижытеи оуп апсуа литература ашәтре иа-налага, алшара дүкәә иамоугы даараирацәоуп. Уи алшара дүкәә иамоу хымпәда иаабоит апсуа өөцәа ркадр азҳареи, асахъафра (художественная) литература атыжъра азҳареирыла. Рнаплакқәагызы бзиоуп, талантлагызы (бағшатәрала) икәада зам, змахәар тұыркәакәа, шъаға тбаала алитетатура өңің абаа ачаптара иағу, идеология гәымхарақәа зегырышының ритдаркәало, коммунист мәбдзла ипъыххаауа.

Арақа имщәым иааркъағыны ҳнахцәажәар, апсуа литература коммунисттә идеолигия ҳасабла пұхья еитазгаяу азәйк-фыңызак иқатқатуа иғенуа рөышь.

Ихәатәуп ҳаңстазара өңің социалисттә ҳасабла ашыққәир-гылара, нас иара уи иағу ажәйтә цәйинхақәа иқаққоугы арзра саҳъа өрала ишазнеиуа, классла ақәптара икоу шаадырғыша.

Урт реипһш аусқәа хрыхцәажәарцы нап аналахқ, хымпәада иаҳәаҳаршәароуп арт ахырзқәа: Вл. Ағырба, Л. Кәүтәниа, Ш. Цәйцьба, М. Аҳашба.

Л. Кәүтәниа (уажәы хзыхцәажәарцы ҳтаху, агырт иаанхаз аамтала даеазны)\* иаҳытәи апсуа литература даара шъақа һәбәаны датқагылоуп. Ари афра далагеижытеи митәйк тцуам, аха ари аамта ағынтыққала иааирғышит имачымкәа алшарақәа (уиала зынзаскгыы истахзам агҳақәа имоу риттәахра). Ари атемақәа напы злеикуа даара риттаркуеит, убри ақынты Л. Кәүтәниа иаҳытә кыр ҳақәгәйиуеит. Ииашаны, «Атәйла

\* Избан акәзар ари архыза ифыз статиоуп. – Автор иззәата.

‘өиоит» – тема дууп, тема тбаауп, кратцанакуеит, анагзара кыр анап қазара атажуп (уи апъхъаф ишидыруа еипѣш аф. Кѣйтниа игзам).

Рапъхъаза ҳахцәажәап: иуалузеи ашѣкѣыфы ҳтѣылағ ийкоу аргылара, акласс қәпҗара данахцәажәауа? Иахъатәи ашѣкѣыфы ихаимырштуазароуп ҳартцағ ду Ленин акыпѣхъ азы ииғыз. Уи акыпѣхъ дахцәажәеит абас ала: «Анаплакәдуқәа рѣкны, ақыта азеипѣш нхаррақәа рѣкны қәнагала аңыбаа аиғекаара акуп иахъазы ауыс өңдәақәа ирышъатаны, зегъгыы рапъхъа иргыланы ауыс ззыутәны иҳамоу Асовет мчы аќны. Ҳара аңыа иатлагылоу ҳхатә дисциплина аштыхразы, акы иаңсам ҳжәйтә ауыс акажъразы, акапиталуаа рҳәынҭқаррап-ғы еипѣш абрақагы ауысурга аеаңыымхъчазаразы – ацхыра-ара ғәгәа ҳтакыуп акыпѣхъ аќынҭ. Акыпѣхъ иаанарпәшла-роуп аңыбаатә коммуна анхамға аќны иагхаяу, убарт агхақәа рныхразы рыщашъарада иқәпалароуп, ҳанхамғағы ашәрақәа зегъы аарпшны ипнажәалароуп, дара убарт ашәрақәа иртақәоу азфақәагы ртыхразы аңыажәлар адна-галалароуп».

Уажәи иааркыағыны ҳналацәажәап арт Ленин иажәақәа Кѣйтниа «Атәйла өиоит» аќны ишынеигзаз.

Апъхъатәи апоема хъзыс иамоуп «Апролетар» (70 дақъа рақара атцанакуеит). Рапъхъа иргыланы аф. Кѣйтниа дрып-хъоит аյьеғ усуцәа, инженерцәа, атехникцәа, ахимикцәа, колхозаа – «асоциализм ргылара знапы алаку зегъы», карандашыла икәпђо, қъаад зымтцуу, аңсынгъари иасуа, ажъахаа зку, баҳала ижуа, ашахта итоу, астанок иадгылоу, амшын иху – асоцеицлабра штырхырц, атемпкәа ҳааркырц.

Уи аштыахъ инароуны дахцәажәоит ҳтѣылағ алшарақәа иҳамоу – ахәышыкәсатәи аплан анагзара аќны, аңыажәлар енагы пату зәү коммунисттә партия анапхара абзоура-ла уи а-5-шыкәсатәи аплан 4-шыкәса рыла анагзара азы ишикәпђауаз, ҳсовет мчы шыңәхәоу, океан цәкәырғјақәа мчы шрымам иара азы, избан акәзар ҳара иҳамоуп «Ар қапъшь» – абаагәара хыи бомбей змыхәо совет мчы иағыкәыршоуп

ескынгыы! «Ахәынтыккаратә политика уысқәртә – алмас bla зхоу еиттахом аказы». Нас ироуны далаңәажәоит амал-хәынтыккарракә рәкны икоу аихәлахара, арыщара ирымоу, уи ишзалымтцуа. Изаманоуп, уи зегыз бзиоуп.

Ағ. Көйтңиа ипоема ақны «сара» хәа ирцәажәауа СССР оуп. Уи оуп иғәы итоу зирхәауа. Уи ала иҳәарц итахын: СССР алшарақә апролетарцәа ирылшароуп, избан акәзар, апролетарцәа роуп ацъанхағыжелар рыңырхыраакжаны ҳтәйла ап්шра зыпсахуа (иха иабақоу ағ. Көйтңиа ихаирштит урт реиғизара).

Уи адагыы, ари апоема апролетар (апролетар нбан дула акәым – апролетар иаша) иқәптара атәү аарпәшны, аյъес усуғ даарпәшны иаҳнарбом.

Фажәак рыла дрыхәажәоит х-ғыл аусуцәа Филомов, Карташев, Козауров). Иzsымдырит Донбасынза ацара затахыз, ҳара ҳақны икәм цүвшыап ағъес усуцәа. Уи ахысхәаз уиақара иңышшыатәзам, избан акәзар, апролетар асаҳыафра ақны ирбара анитахха, иазхом агазет мацара, иатахуп ап්стазара ақны агәттара.

Мап! Ухы итхәааны иғәамтәкәа, кабинет ҳасабла уажәтәи ап්стазара асаҳыафра литература антциара, уи баша қыаадфроуп, патрет тыхроуп, фикциоуп. Уи атқаға фажәак рыла иаҳәоит урт «рымчала (ант ахыл – Хә.Б.) инагжыеит ааглыых план еиҳаны». Арақагыы цқыа иҳәам. Иатахын арт реиғиш икоу рымчала.

Ағ. Көйтңиа алшарақәа иҳамоу зегыз акакала иаанмыжкәа рымхыаңара дағуп, сахыафрана арбара ацынхәрас.

Абар уи: схы, сыйхәшә, сбомба, сшәақ, стапанча, сбзарб занқәа, сплимиотқәа, сахәа, сқама, сахәызба, смагана, еиха, анефт, арацәа ҭыпқәа, агаз, абға, абамба, ачаи, ататын, ажәла хылқәа, сзауд, сфабрик», нас – Кузбасс, Урал, Москватә афымца зауад, Тқәарчал абас акы аанмыжкәа ипхыаңоит. Ағ. Көйтңиа ипоема ақны ҳалшарақәа, аха сара сгәы иаанагоит, арт ҳалшарақәа итәгъи еиғыны апартия еизара ақеттарақәеи, ҳхадацәа рцәажәарақәеи рәкны иануп ҳәа. Уажәтәи ҳсоциалист

ргылара Алексикон ақны арт реипіш ажәақәа тұса рыма зам, рхыпхыза зара раңа зоуп.

«Апролетар» ҳәа хыс ианеита, сара сгәы иаанагау-ан дахирбап ҳәа апролетар «згәы ңырыу, зыбз еихоу» (Ш. Җәыңба бзия иибуа ажәақәоуп), аус иаразнак ихәжәаны ишынеңкүзауа, абжъахақәа дышыриааниуа. «Тәарчалргылара» ақынгыы иаарпәшым акомғар аага-лыых планазы ишықөпһауауз, абжъахақәа шхадыртәауауз, аусура аеаңыхъчаңа ишрақә-пәауз.

Ағ. Кәйтңиа «Тәарчалргылара» анифуа замтаң «Тәар-чалргылара» ақны иқан дара абжъаха (прорыв) – иаарпәшым апартине акомғари русура аагалых план анаңзарағы. Ажәакала, апѣстазара иаша аарпәшым, инагзам Ленин иажәа ақынпәх азы: «Анхамға ақны иаңхайа, убарт ашәрақәа рныхра азы риңхашъара да иқәптароуп, ҳанхамға ағы ашәрақәа зе-гыы аарпәшны ипнажәалароуп, дара убарт ашәрақәа итақәоу азфақәагыы ртыхразы аңыажәлар аднагалалароуп».

Ағ. Кәйтңиа иихәуа ала зехынцъара бзиароуп, гхак ықам, бжъахагыы ықам, шәрагыы ықам.

«Тәарчалргылара» – дунеитә напқыарала ахцәажәоуп. Апѣстазара оғы дарба зам. «Тәарчалргылара» – фуп нбан дула. Уи ус шакәу ҳнарбоит иара ахғы. Тәарчалргылара – нбан дула акемызт ишаарпәштәйз, еихарак иарбатәйз Тәарчал зыргылуа з аօғ өңд иакәын, конкрет темак шытынхны. Ҳара ҳусурағ еихарак крызтазкуа: абри ар-гылара ду апроцесс иаҳқыаны аңыажәлар рдырра өңд дунеихәапшрала ашықәгылара, Маркс иидея дүкәа ауаа рбазазара оуп рдырра шықәзыргылуа ииашахара оуп. Ауаа рбазазара иаҳқыаны рдырра шышьақәгылауа асахъаңера литература иарбатәуп.

Уажәраанза инароушәа ҳаңцәажәауан, уажәшьта итәгъ атекст ахъ ҳеадқыланы ҳрыхцәажәап агхақәа. Амал уаа, апапцәа, апѣсанъоуцәа, ахәаңыцаңа рапхъа иргыланы ишәниуа, иматанеиуа иаҳъа уатәыхәа Асовет мчы атыхәа пәтәара ишаштыу данахцәажәауа ихәоит алас: «Уахыи

енни иашътоуп (дара амалуаа – Хә.Б.) ахыхраз (Асовет мчы – Хә. Б.) кыр иғәақхьеит, аха иқәтцуам! Уи намзар keletal! Хәышықеса ҳәа ипъхъауп, аха пәшышықеса рыла инагзахоит, иара убри антәамта акәзоуп өхәарас ирымоу – интәазоит» (амала, гәыбән симтааит автор астых аформа ахысымшатая) (ад. 56).

Абас ала еилиргеит акапиталистцәа ықәзааует ҳәа ҳазхәаум. Акалендар аанкылан «арт өхәарас ирымазу хәышықәсатәи аплан» оуп. Уи антәамта уртрынцәамта оуп ҳәа ҳазхәаум. Үс изалшом. Аф. Кәытңия иихәуа иаанагоит (ую сара Кәытңия иғәы иаанагоит схәом): иазнаузеи, изатахузеи классла ақәгәара, ахыргәақра, афбагыы акоуп – 5 шықәсатәи аплан оуп урт «өхәарас ирымазу – интәазоит».

«Иахъа – уатәй» ҳәа акапиталистцәа ықәзааует ҳәа ҳазхәаум, атоурых уахъ ихъанарпәшхьеит аха. Уи ари еипәш цъарак мацара акәзам иахъихәауа, даеацъара иахъехаует акапиталистцәа гәырфала ишхәыңуа, итсыкәкәаны интәоит ҳәа. Уи абас ала дахцәажәоит: «Ргәырфа рхәыңца ргәы итәхоит, иштаң шыақәақәала иарфоит уи (агәырфа – Хә.Б.) итңаркәкәоит (ҳай изықәшәазеи – Хә.Б.), иагъшне-иуа иагоит (адәнықатә зәаазхо – Хә.Б.) (24 ад.). Үс анакәха: апролетарцәа шәнапы шәымкышын, акапитализм гәырфала цәгъала наざа итәхоит. Абри ахъоуп иахъцауа аф. Кәытңия иажәақәа. Даеацъарагы ихәоит абас: «Мышкы ғымш хақәыитрыла апәсабара иқәгәшыз гәақыжәлар ирхәыңуа рхы итамзо!.. рхы итамзо иқалеит. Ари алагыы арт шызыз ишыпсыз» (62 ад.).

Ари иаанагоит: шәзыргәақуазеи, иатахым ахыргәақра, избан акәзар, уртусын гәақыжәлар ирхәыңуа рхы итамзая ианықала уссын ипсышт.

Акапитализм еилабаахьеит, аха уи ианакәзаалакгыы гәырфала, иара ахала, мчыда итәхазом. Уи апролетартә револиуция оуп иқәйизхуа, марксизм – ленинизм ишаҳәауала, классла ақәпәарала, апролетариат идиктатура ашъақәырғыларала.

Уажәы ҳахцәажәап акулакцәа классларыңа ағ. Кәйтнина ишеилргаз: «Са спىسى шызышәа, хақәыитрыла сышынхо! Са съяжәецәа шықәсхыз!».

«Оғышыңаңам». Уи атака фажәак рыла иңәоит «инхаз зегүңишиң» (уажәы үйләр), аха хыңыз иихәаз ибҗынахуеит. Макьана үңшыраңам, икоуп классла ақәпәара. Классла ақәпәара афордама аеңгәсахуеит, аха иатаку акоуп, формас иштәннахлакгы. Ленин иңәон, акапиталисттәеи апомешьчиктәеи урт иаарласны иқәахңеит, аха аус злуу насоуп, насоуп (оуп) ареволиуция иашаттәкья анықалауа.

Арт хыңыз ҳзыхцәажәақәаз ирыңыршаҳатны иааркъаңыны уажәы зны абас ҳәдәар җалоит: ағ. Кәйтнина ифырақәа (уажәы үйләргәз) рәкны ицәмачуп классла аеңзыңаттара, үзара-үзаралыгы инагзам Ленин иажәақәа.

Нас үзара-үзаралыгы иалашәақәоит ажәа биркәа, иаҳхәап абасть реипш: «смаңысуеит, сгәыргәрыреит» (15 адакъя), аракагы маңк ицәвъян иңәоуп, «агәыргәрыреи», «адыдреи» ара ианаалауам, избан ақәзар, «агәыргәрыра» ақны оғы үзара акы алкааны изеилиргауам. «Агәыргәрыра» – ҳаптәзазара ианаалауам, «адыдре» – уи ажәагы цөкя иманшәалам. «Смаңысуеит» уи иаанагауаз зынжакгы исзеильмүргеит.

Ағ. Кәйтнина иаамтанды иқәиргылт зтаара бзиак. Уи ҳәоуп абасть ажәақәа рәкны: «Напхыңк иақароу аусағты дунеитә революциясын түркүп». Ари Безименски икынтәи иштәхүп («кто умеет за каждой мелочью революцию мировую найти». Даеакалагы: «кто умеет за каждой мелочью человека живого найти»).

Ағаңәа шыуукы иалаланды адунеитә темақәа ирхцәажәоит, аха аус маңкәа рхаштүеит. Урт аус маңкәа – «напхыңк иақароу аусысқәа» даара кыр рыхтаркуеит. Ағ. Анатоли Всеволодиппа Фадеев үзара иажәа иалатанды дахтәажәеит абри хыңыз сыйғыз азтцаара.

«Тыңхүңәа – иңәеит ағ. Фадеев – М. сареи аңсуга қытакәа рахь ҳныңкон. Ҳәйләзәйк амшәтгәа ҳақәшәан Члоу үзара хнеит. Зөны хнеизин сөйзеси рабаңа ашыа рыйжын

жәытәаахыс, ажәйтә иара убри ашьяура атыхәала апшәма иабацәа хтәаны Члоу иааит. Ҳазустқәаз анаххәақәа ахәса иаарцәмыңхеит (апшәма дықамызт, апшәма апартия да-лан, ақыт совет хантәафыс даман). Дылук мыртцыкәа, апшәма дааит, ҳатыр ҳақитцеит. Ҷъара акы игөи иалоуп ухәартөы дықамызт. Ашыыж ҳанцауз аламтала апшәма дәғагылан ус ихәеит: «Иахъа даеа аамтоуп, ажәйтә ҳабацәа даеакала икан, даеа тасқәак рыман, ашьаурагы ҳхаҳарштроуп». Абри ҷаргыи ианымызт, аха ареволиуциа азы шақа иуыс дуузei хәа» – далгейт аф. Фадеев.

Убас икоу аусқәа (урт рөзызцәа рацәазоуп) напхыцк иақароушәа убоит, аха ареволиуциазы уи митәи атсанакуеит, ари иатсанакуеит ацъажәлара рыхшығ ақны ареволиуциа икоу.

Безименски хыхтәи ажәақәа зиххәа асахъафра литература ақны аоғ «бза» (аоғ иаша – «живой человек») иаарпұшра азоуп. Ари зиххәа аусуғ «баша» ирбара азы ақәым, ари зиххәа аусуғ конкретла, иара дшықоу, пәстазашьас имоу сахъафрана арбара азоуп. Уи усқан абри ажәа ала драқә-пәяуан апшабара аакажыны афра зтахыз. Кәытңни ари аус дзыхцәажәаз нагзатәуп. Даара рхышығ азырыштыроуп ағар шәкәысқәа, абри хыхъ ҳзыхцәажәаз анағзара, избан акәзар, убри ақны зегъы маңк-маңк иңиркүеит. Иара аф. Кәытңниагы даңызхычам уи.

Аф. Кәытңни аус маңқәа «напхыцк иақароу ауысқәа» рұнды уиақара иперо ааникылом, убри ақытә иара иихәази иара ииғизи хәғызық еиқәшәаум. Амала аф. Кәытңни иаҳәатәуп пәхашьара қамтцацәакәа «Апролетар» ҳәа ииғиз ақны апро-летар «бза», ағьеөөхәа аус зуа исахъа аарпұшым.

Ажәа дула ихәоуп, уи бзиоуп, аха уи азхом. Апштазара ғың итсағ агәылапұшра атахуп. Ахшығи аталанти аф. Кәытңни иғзам, аха иғышыа аформа ирманшәалароуп.

Ииашатқәйланы, Л. Кәытңни напы злеикүа ак дук иазхәоуп, ашьағақәа иқайтцауда даара итбаауп. Хыхъ ҳзыхцәажәоз «Тәарчалргылара» даара ғынта бзиоуп, иагқәоу ааныжыны. Ари апоемағы ироуны дахцәажәоит Тәарчалгылара аишъя,

аусура ду икоу, апъстазара өңүц аргылара изөу, табыргуп, ара хыхъ-хыхъла ахцәажәара амоуп, аха усгыры акыр матәахәы амәхеекит.

Цьара-цьара дақәшәаны асахъа ҭихуеит апъсабара:

«Мақатас  
иаңыкәышоуп  
ашъха  
дүүкәа  
Хахъ  
еихарпәа  
еитцарпәа  
иңшзаха  
Жәфсан  
гәы  
цқыала  
амра  
хәмаруоит,  
Амра  
хәмаруа  
иңхоит  
илашаха.

Дағацъарагы:

Шъхьеи  
қәапҗеи өапҗеи  
ихъкоу  
тла  
пәшзала,  
Ирылагпәшоит  
ап҃ша  
рыласуа  
иңыруа,  
Ес өөйнлатә  
амра ца

ирықәырхо  
ала,  
Уырт  
бырлышха  
ишәтуюит  
иөырбұа».

Ара, табыргны, ибзианы еиқәыршәоуп, еиғыртәышъалагы изаманоуп, ғыңғырыла, Майаковски ифыша аформала ифуп. Абри хыхъ иасырбаз еитқакны пәшь-стихкны иқаңтарғы иақенагоушәа избоит: ҳахәапәшып ус ианаалозар:

«Мақатқас, иағыкәыршоуп, ашъха дыуқәа  
Хахъ еихарпәа еитцарпәа ипәшшаха,  
Жәғсан гәй цқъала амра хәмароуит  
Амра хәмаруа ипәхойт илашаха».

Сара сахъахәапәшуа тәқатәигъ хар амам, оғы ирсартә икоуп, ажәенираала аформа зынзакгы акы иаңырхаганы иқаңам. Хыхътәи цъара, аангылартқак амазамкәа аизада иқәланы ицоит. Сара уи ала исхәазом Майаковски ифыша аформа өеим хәа, сара исхәо: Кәытңия итәи даңаакуп. Адәнықала уахъахәапәшуа Майаковски информа иаңыпәтәахоуп, аха уапәхъо үәааухар, аидыларахъ рхы дырхойт, пәшьы-стихкны атәарахъ рхы дырхойт, абжъгы уахъ ицоит. Убри ақынта Кәытңия ифыша аформа (адәнықатәи апәшра) ааипәсахыр, зынзак еиқәшәауан.

Амала иатахуп аусура, апәстазара итқагъ иаарпәшны агәйлапәшра. Аусура ағыза Кәытңия игуп хәа схәазом, уи «Лзаатәни»<sup>\*</sup> икритика ашътахъ дара изҳант. Идахныхәалоит ағ. Кәытңия итқагъ алшара дүкәа!

Хымгәада уи иагъхайташт даара итәу, коммунист идеологияла еибарку асахъафра аллитература ду.

\* «Лзаатәни» – М. Гочуа ихъз қыда. – Автор иазгәета.

## **«ЛЕНИНИЗМ АНБАН» – ОЛЬХОВИ ИИФЫЗ АПСЫШӘАЛА ЕИТАГОУ АЗЫ ӨФАҚА АЖӘА**

Сталин «Абольшевизм атоурых азы зтцаарақәак» ҳәа дзыхцәажәаз ҳағжыя иаргылоит, хымғәда, аидеология фронт иттагы арђәһәара, уи ихаднатсоит, рыщашьара қамтаңакәа рақәпҗара троцкисттә-контрабандисттә «кылхара цыгъхыза мгәацәха ихәазо» (Каганович).

Абольшивизм атоурых «ақыышъра», еилаганы аархәра иашытоу марксисттә-ленинҭ теория аархәра иашытоу, нас дара убартирақәымпәяу алиберализм еилабаагы.

Сталин ихәамтала ҳазлагаз абольшевизм атоурых ртлага шәкәкәа реилыргара, рыхәапъшра иаанарпәшиит имачымкәа троцкизм идеақәа, троцкизм гәымхарақәа, дара убарт реиңш ашипқақәа ирцәыхъчам «Ленинизм анбан» – ақыта партшколқәа рзы азхыраага шәкәы – Ольхови ииғыз, апъсышәалагы иара шөу еиңш еитагоу.

Убарт ашипқақәа ленинизм аилагара «Ленинизм анбан» ақны иткәхъазоуп абри: автор иқәиргылоит еиңшны, еиқараны Ленини Роза Лиуксембурги адунеи апролетарцәа классла рыхәапъшы. Ольхови ииашаны иаҳирбоит Афбатәи интернационал иалаз аусуцәа ркласс еизаны абуржуазия рахъ ишиасыз, аусуцәа ркласс аинтерес абуржуазия ишрыртаз, убриала Афбатәи интернационал абуржуазия еиҳарак гәйиңиртас ишрымоу. Уи ашытахъ ихәоит абри: «Еинааларыда, иаақәымтәзакәа аревизионисттә ирақәпҗаяуз Афбатәи интернационал ахәтак акәын» (Ленин, Роза Лиуксембург – 203-тәи адақъа). Ольхови ииашаны иаҳирбоит Роза Лиуксембург

дышреволиуционеру, асоциал-демократцә ажәала аусуңә ирыңгылоушәә, аус ақны буржуазия шыңас ирытагылоу рааста, аха ажәакалагы дахцәажәаум Роза Лиуксембург имачымкәа ашипқақәа илымаз, Ленин, адунеи апролетарцәа рапһызғыла, иихәауз даваланы апролетартә револиуция аprobлемақәа рұқынгыы ашипқақәа илымаз.

1916 ш. октябр мазы – аибашъраан, Ленин Иуниус (Роза Лиуксембург лп̄севдоним) ипозиция дахцәажәауа абас ихәеит: «Иуниус уажәранзагыы аннемеңтә арма социал-демократцәа аеенкәшара иаңәшәауа, ареволиуция лозунгқәа инагзаны аңәара иаңәшәауа хара дзырцәымцеит» ҳәа. Абри еиңш еилырганы Ленин иажәа Роза Лиуксембург лзи, нас дара убарт аннемеңтә арма социал-демократцәа рзи Ольхови изықәан мчы амам, уи ишихәаула Р. Лиуксембурггы Ленин еиңштәкъа аревизионизм рыңқашьара қамтаңакәа дақәпәяуан. Ари азтәарағы ииашатәкъаны Ольхови идирбом зықыфыкلا апартшколқәа иртоу Роза Лиуксембург лпозиция иаша, избан акәзар, Роза Лиуксембург аревизионизм ақәпәарақны иаалырпүшит даара имачымкәа амғаңқаракәа, аbjъажъара, пәсатә лнеишишы лнеишишықәа.

Ленин ианакәзаалакгыы ицәымбын абас аbjъажъара, аbjамеамра. Адуни апролетарцәа рыртсаң ду – Ленин ианакәзаалакгыы игәы изычхаяумызт, иагынуамаст ареволиуциатә марксизм аархәра, аилагара зтахыз драқәым-пәкәа. Уи драқәпәяуан урт оппортунисттә елементкәа аусуңәа рығонутқа иқаз, үзара еилшәарап имазамкәа, үзара рыңқашьарақ рымтаңакәа.

Абас даңсит Ольхови Ленини Роза Лиуксембурги аиг්шым-ра ирыбжью, ленинизми лиуксембургиянствеи ирыбжью.

Ленин, хымпәада, даара кыр ихаракны, пату ақетданы дахцәажәауан Роза Лиуксембург алшарақәа илымаз адунеи апролетарцәа классла рықәпәарақны.

Ленин рмаска рхиқъон адунеи меншевизм ахадаңәа Роза Лиуксембург зымғаң дымғаңыргары зтахыз, аха уи ала Ленин амалагыы иқантомызт хыыжъра лара ашипқақәа илым-

маз рааргъшра ақны, настыы ишаабауала Ольхови ихаштит Аффбатәи интернационал – арма мтәйжәға ақны «абольшевизм акөйн гәйтлыхс (мөңкәтәғасыс – Хә.Б.) ирыпъхазаз» ҳәа еилырганы Сталин иихәаз.

Троцкисттә, нас иара аконтрабандисттә, Ленин «икәшашатым» абри еигүш даара крыйтазкуа ленинизм зтцаарал ақны – абуржуазиятә демократия револиуциа асоциалисттә револиуциахъ аиасра ақны. Настыы, уи ариашаразы урт ирхәоит Ленин аибашьра қалаанза, хымпъада, абуржуазиятә-демократия револиуциа асоциалисттә револиуциахъ аиасра еилырганы издыруамызт, уи усқан буржуазия сстатә демократын, настыы револиуционер иашаны дәлалеит аибашьра аштыахъ Троцки «имфала иеанирхыя» ҳәа.

Ольхови ишәкәы ақны иара изгәамтаңакәа троцкисттә ҳасабла иалкаарахъ дагоит. 1905 ш. ареволиуциа дахцәажәоит аласала: «Хара хреволиуциа қәнагала иәианы ианықала, уи үхыраагас ироуеит апролетарцә Амраташәарахътәи Европа икоу, иара уаагыы, револиуциазы амџабз аурыштыразы. Амраташәарахътәи Европа икоу ауысуцәа револиуциала ирақәпһоит ркапиталисттә. Ус ианықала, нас хреволиуциа амч иацлоит. Үысқан апомешьчиктә инрыхганы, акапиталисттәгы ирақәпһаяу иқалаян. Үысқан – буржуазия револиуциа акәымкәа – пролетартәи револиуциахауан» (208 адәкъя).

Абас Ольхови ишихәаз иаанагоит асоциалисттә револиуциа Амраташәарахътәи Европа ақны ианықало аамтазы Урыстәылангыы абуржуазиятә револиуциа пролетартә револиуциахауан, ара зыңзак Троцки «иперманенттә» (инеипъшыны) револиуциа теория злақауала иахцәажәоуп ари аиасра.

Европа аламкәа Троцки изыхәан Асовет мчы абуржуазиятәрахъ аәниара иазхәан («атермидор»). Ленини абольшевиктәеи рзыхәан Октиабратәи ареволиуциа тәылак ақны, нақ-нақтәи асоциалисттә ргылара иазхәан. Иқақәоуп дырғагъ агхақәа. 41 адәкъя «Организацияла еиқаау акапитализм» атеория-

зы иаҳәоит: Ари атеориа – асоциал-демократқәа ирзааигәоу теориа оуп ҳәа, ари маңк иргүсігөнене ихәоуп. «Организациала еиғекаау акапитализм» атеориа, иашатқәкъаны шлаңк зларшәым социал-демократтә теориоуп, социал-фашист теориоуп.

53 адәкъя ақны иаҳәоит: «Социализм ақнытә акоммунизм ахъ аиасра қәпҗарада иқалоит» ҳәа. Ари иашам: апъсабара қәпҗарада ағиара залшауам. Уи ус ианықала (уи ииашатқәкъаны ус икоуп) асоциализм ақнытә акоммунизм ахъ аиасра қәпҗарада изықалауам, избан акәзар, макъана икоуп ҳаңацәа, ахәйнәтқарра мчы, ар, абңыар.

Иқақәоуп дырғагь ашигъкақәа, цқыа напы адымкылакәа арееира иахкъаны, настыы напы адқыламкәа аитагара иахкъаны иқалаз.

«Ринок» апъсышәала еиңагоуп аңызармыкъя (абазар). Аринок аңызармыкъя ҳәа аитагара зынзак иатқәахуеит аринок иатцаңакуа. Аринок ҳәа аполитикатә экономика иатцаңакуа, баша апъстазарақны ҳанцәажәая аңызармыкъя, абазар ұзара шыарал ахъыртиуа, иахъаархәяу ақәым. Адуңеитә ринок ианаңцәажәая ұзара иалкааны уалицак, ма ғнык ақәым изыхцәажәая.

Аринок экономикатә категориоуп. Уи иатцаңакуа економикатә еиңцаарапқәоуп. Ажәа «аринок» иатцаңакуа гәатаны, ажәакала апъсышәала ахәара зақа ицәгъю ала иақәнаганы исынхъязоит апъсышәалагы «аринок» ҳәа инхаразы.

203 адәкъя ақны иаҳәоит: «Ағыни аоппортунизм акы-аоппортунизм зыпъшра иаша «арматәни» революция жәала изтәахыуа ауп, ажәала уи абсолютизм ааста иара еиҳа «иңәңәоуп» (акавичка изтакыу сзеилмыргыеит, издыруада аитагацәа иарыңыам ҳәа ргәахәазар – Х. Б.) ауысағы уахәапъшыр, абуржуазияқәеи иареи еизыразханы ауыс руейт». «Иарымоуп» ахъатахыз «иарыңыоуп» ананыртца шақа еиланагази.

Абасоуп ишабалакъ аитагара, ма ишабалакъ хәапъшра атаны атыжыра иқанатцауда шхәартам. Насгыы ұзара-ұзара

абас еитагоуп: аксемрод (аксельрод ацынхәрас – 201 адакъа), «маҗалатә марксистқәа» («аргаматә марксистқәа» – урысбызышәала «легальные марксисты» – ацынхәрас) 206 адакъа. Даеацъарагъы иануп: «үи ағынтә иатахыуп маҗала ауысурға» (аргама ауысурға – легальная работа – ацынхәрас). Хымпәада, иатахын – аргама – избан акәзар, абольшевикцәа Ахәынтыккәрратә Дума, аргама аусуразы, аргама ахәынтыккәрра гәымхарақәа раарпәшразы, хымпәада иатахын аңәажәартა атрибуна.

214 адакъағы – апартиеи «арматәи» (ашәкәы ақны ақа-выичка атакым) хынаареи ҳәа хыс иамоуп – тәқа арђяа хы-наара ауп зызбахә ахәая. Шыта изахоуп, арт ҳазхәаңышызгыы иаҳдырбоит ари ашәкәы напы адкыланы иштыжымыз, наст-гыы, аиҳарак еитагоуп иқақоу, ихъантөу бызшәала, цъара-цъара зынзакгыы иатданакуа узеилыргауам.

Ишакәым аитагара иаҳкъаны иқалаз ашипқақәа Ольхови ишипқақәа раткыс харада еиҳауп. Уи ус шакәу хнарбоит ари аитагамта тәқа иарбоу: «Ауысуцәа ркласс азықәпәразы абуржуикәа дара-дара рыфныутқа аимакқәа ирымақәоу рхарштны өеизак фронтла изгылоит» (23 адакъа). Арақа ишаҳәауала «абуржуикәа рыфныутқа ирымоу аимакқәа рхарштны өеизак фронтла» аусуцәа ирыдгылозаап. Ари зын-зак цәгъуюроуп, аполит дырра ағынтә лашәроуп. Ихәыңы иқатказарғ алшоит, иалаадырауазеи аитагағ ус игәы итазу итамзу, аха афакт иаҳнарбоит аитагағ даара дшымғаҳкъаз.

Ас аитагара уажәшьтарнахыс иҳамбароуп. Ах-хык роуп еиҳаразак еилыжәкәа ирыщахәха еитагоу, ағырт цәгъям бзиам оғы дапҗхъартә икоуп. Иқалон итдагъ аазгар, аха шыта изахоуп, уиақара сажәа сроузом.

Абас икоуп атсышәала еитагоу «Ленинизм анбан». Ари аgraқәа иазеллалаз даара иаңыыхъантөу, убри ақнытә ашәкәы атыжърахъ инаштәттәым, арт агхақәа иамоу амымхыкәа. Насты, ари ашәкәы знапағы икоу арт аграқәа иамоу идыруазароуп, данаңхъяуагъы урт ашипқақәа идим-кылароуп.

## **«АӘЫЦ АИААИОИТ» – ДААРА ИКӘАДОУ ӨҮМДОУП**

«Аәыц аиааиоит» ҳәә хъзыс иамоуп ари Җқадуа иисыз ашәкәй. Иатқанакуа уиақара саҳцәажәазом, амала ағышың зеипһшроу иаазыркыаңаны өбәка ажәә ахысчәауеит. Рапһхәа иргыланы ихәатәуп, Җқадуа ифымта зынҗак асаҳъафра ам-пән ишиқәзам, ус иалқааны иагу ҳәә узыхцәажәара ағтықам, убри ақара ирыцхәхәа еибаркуп, акласстә қәпјара хыхъ-хыхъ ицәыргоуп. Иара зламғасуа адинаникала иаарпһшым. Агага еиңш иббаза цюук асцена иқәғыланы ицәажәоит, иршәым ирхам, ирықәнүм, ңұшра րымам. Ирхәозе? Апоетикатә ғемоция ақәыхх зларшәым ажәақәа. Ажәлар реизарағы адоклад қазтцо, инеихәаз зегъы акы аанмыжъзакәа ианитцоит, уи асаҳъафра митәы иаңырхагоуп. Ицәажәауаз ғ-саатқ րығнұтқала иихәаз зегъы ара изантатәзыз. Издыруада стенограммазар? Иқалап. Уи апһхәаф митәы иғәи арғыңуеит. Иқоуп политикала ииашам ажәақәа. А – 7-тәи адәкьяғы иаҳоит: «Аурис хәынҭқар ари амал ауыс азыура илымшеит». Ари зынҗак ииашам. Илымшоны оума, иқантцаң итахымызт, избан ақәзар аурис хәынҭқар Аңсны аза-маза злытцуа колониас иман. Ааглых ирәиомызт, аңыажәлар алашьцара итцахалан иаанхаразы, аексплоатация рзура иаҳа имариахаразы. Оғы исахъа иаша арбара аңынхәрас, арақа иаабоит аօғ инуыр, игага, аха иабақо иагъа үеушәаргы цъара узихъысуам. Ус анақәха, урт бзам. Аңсабара къыс амамкәа, автор ивөйрны ицоит. Ишакәхалакъ апһтазара иаша аарпһшым. Ағ. Җқадуа афора анапқазара зынҗак ицәмачзоуп, атема бзия штыхуп, аха изхәартоузеи. «Иагъжәфантәым, иагъдунеитәым». Аформа кәадоуп. Аформа анкәадаха иатца-

накуа амч маңхоит. Аформа иатцанакуеи анеидхәаламха уи сахьяфрахом, баша иабсурдмхоит, иабастрактхоит, баша къаадфырахойт. Ажәенираалақәагы формала ипсығезоуп, үзара жәенираала шәагак ала ифым. Арт ажәенираалақәа еиҳарәк политикатә бызшәала ифуп, сахьяфра бызшәала акәымкәа. Ағ. Җадау «Ағың аиааниуит» ҳәа атема иштихыз изаамырпшил, ажәакала, Ш. Җәыңбәа дшахцәажәаз акәхеит:

«Оғы иимбазаң формак ала исыйит,  
Аповест, аочерк ҳәа еимдырххойт убрі  
Хай, шәаақәыттындаз үйушыт!»  
Абрахъгы еиуам, убрахъгы еиуам уи».

---

\*Ари аңаахәағы автор иқаңдағареириағы ажәа «үйушыт» атыпандан «шәаргазоит» ҳәа ипсыхуеит. – Ү.А.

## **ТЕОРИАТӘ ЗТ҆ААРАҚӘАК АФРА НАПЫ АЛАЗКУА ИДЫРРНАНЫ ИАХӘТОУ**

Абри ахъз иатқакны, скритика хәыңы алгамта инацрақәаны сахцәажәоит асахъафра литература азтцаарақәа акық-фбак.

Ара сзыщәажәауа азтцаарақәа рыфра аан, схы иасырхәеит аурыстә литература, схы иасырхәамоу ңсыххә ахъамамыз, еиҳарак атеориатә зт҆аарақәа еитагазар акәхон, ус иагъықастцеит.

Аха аурыстә текст тәыс сәамтакәа, аитахъаарақәа иқастцауаз раан апжусатә литература ақынтәи ағырпүшыгақәа рыла еибасыркит.

Итабуп ҳәа иасхәоит Л.Кәйтцина ихағы иааганы аурыс текст ақынтәи ажәенинраалақәа сзеитазгаз.

## **ИЗАКӘУЗЕИ АСАХЪАТӘ ЛИТЕРАТУРА**

### **I. АЛИТЕРАТУРА**

Ажәа «алитература» иапжысшәам, иагъаурыстәым, уи алатинтә ажәа «литера» иахылтцуеит. «Литера» – иаанагоит анбан. Ус анақәха, «анбанра» ххәалар акәхон, аха иаха изла-наалоз, излашыцылаз аҳасаб ала ажәа «алитература» ус ахы иақәитұны иаанхеит.

Алитература иатқанакуа ажәенинраалақәеи, ажәабжыи (рассказ) рымасыра ракәзам, уи иатқанакуеит ажәатә ғымтақәа зегъы: иккыпжыуи, напыла ифуи, ма ус ихәоу. Афизика ртцага шәкәы, Д.И. [Гәлия] ичастушкақәа, М. Аҳашба ииғыз

«Алло», Л.Кәытниа иажәеинраалақәа, «Ленинизм анбан», Ленин ғылымтақәа – арт зегъы алтература иалапхъязоуп. Иаазыркөағыны иүхәозар алтература ҳәа иашътоуп ажәатә ғымтақәа зегъы: ма напыла иғу, ма акыпхъ аарханы итыжъу\*.

Алтература акәша иакым. Алтература ф-класскны ишоуп. Раңхъятәи акласс иаңданакуент аттара ду иалапхъязоуп атрактатқәа, апублицистикатә ғымтақәа уб. агыртгъы. Аттара ду иалапхъязоуп атрактат уалс иадуп: цқъя еилкаау, лыхәтала иразу, иабективу аиаша (истина) аарпышра. Ари аипш икоуп алтература рөуент аус злоу, икъағу ажәа бзиала ишъақәыртәаны.

Абри акәша иалапхъязоуп алтература иашътоуп апроза ҳәа, иара ажәа иртбааны излаанагауала.

Аха икоуп ас иабективу аиаша ҳазмырбауа. Уи иаҳнатоит изыхцәажәауа излақоу иаңданы, излақам ала ишъақәыртәланы. Ари ус акәзар ҳахәапхъыпи.

«Амра ацыпхъ ағылды ажәған инкыдфырны, ашъха инықәбылгъяны нхыттәни атыша атахара иағын. Ауағы ихы иғы ацәйрішза тып еипш апестхәақәа баҳт-баҳтза, анақа арақа ажәған азамға иаған» (М.Аҳашба). Абар ассир! «Амра ацыпхъ ағылды ажәған икыдфырны», «атыша атахара иағын». Апәтақәа «баҳт-баҳтза» «ажәған азамға иаған». Ари ұңашытәзами? Асоума амра шықоу?

Иаагап даеакы: «Абар шытә амра ဇаалыент. Атых пырыны иааниует амрагыларахътә. Ашыштықәа аиқәара ахарғаны ағыштынахуент ахрақәа рахъ, нас пәшбаала изаакәқәалоит агәафарақәа рахъ. Ишәаны ағатқәахуент еиасыз амш ашәапхъш».

Арақагъы хыхтәни аигьш иқалеент. Атых пырыны иааниует, аиқәара ағыштынахуент, ишәаны ағатқәахуент, еиасыз амш ашәапхъш – арт зегъы ииашағзам. Арақа ағылда зыхцәажәауа излақоу иаңданы еибытоуп.

Абас ишъақәыргылоу алтература иашътоуп апоезия ҳәа (иара ажәа иртбааны излатданакуала).

\* Ҳапхъақа урт аилкаарақәа итәгъ иҳартбаап. – Автор иазгәата.

Апоезиа аинтрес иахнатауеи, настыы апоетикатә ғырақә ахрыпхъян ҳдыррағы ашҳам иахнаркуа, ҳашшығ иадырратә аилкаара иахнатуа пъсихологиала зынзак иеиңшуп ақазара ғымтақәа: амутикақәа, асахъа тыхра, акәашарақәа, орнаментқәа ихартая адырра, ажәақәа ари адырра естетикала, ма сахъала ишъақәыргылоуп. Убри ақынты апро-за дырғағых иашътоуп асахъатә литература ҳәа, ағырт исахъафырам алитетатура ааста. Апоезиа жәенинраалала иғым макъана хызың чыдак азымпәшааит, уажәы аакыыскъа уи «абеллетристика» ҳәа иапхъяуа иалагеит, аха «абелле-тристика» иаанагоит – «исиру алитетатура», ус анақәха, уақа иатданакуеит ажәенинраалагы. Иқалар қалап, ари ахъз апо-езиа жәенинраалала иғым хъзыс иазынхаazar, аха макъана «асахъафратә прозақәа» ҳәа иашътоуп.

## II. АПОЕЗИА АДТ҆А (АУАЛ)

Итагъ хыхъ иаххәеит апроза ибалгъуи обиективи аиаша иалагъхъазоуп ҳәа. Нас убри оума мәфақәттагас иамоу апоези-агы? Ҳахәапжышып:

– Дариалтәни апѣста еиқәшоуп Терек азы ала Кавказтәни ашъхақәа рәғы. Терек даара ищакъзаны имфасуеит.

Абар иаазыркъяғыны Терек аилкаара. Абар иара убри апо-езиа ишаанарпәшүа:

«Тақа атқаулра цәйниқәара  
Мат трак еипәш иубоз еиөшшьара  
Итқъя иғны ицион Дариал,  
Терекгъы алым еипәш ипхуа  
Аңақъ пәрвіцәа ахәда иқәпхеса  
Иңәқәырғон».

(Лермонтов)

Абар иаахтқааны Днепр аилкаара: «Днепр аура – 2.283 километр. Абжеиҳарак азыббақәа хылар ауеит».

Аха Гоголь дшахцәажәая ас акәзам. «Асаркъатә мәғ, шәага амам аура, интәазом атбаара, адунеи еиттәа иалоуп ишьқырыуа».

Мамзар иаагап М.Хашба азырфаш дшахцәажәая: «Азырфаш исаркъапжекассараха еиқәыптысая илыиенуан».

Гоголь, Лермонтов, М.Хашба еилкааны дыргак амалагы иаҳдырбом. Уи инеиҳаны зыңзак ииашам иаҳцәажәоит. Гоголь излаиҳәаяуала – Днепр нтәазом, саркъатә мәоуп, адунеи еиттәа иалоуп ишьқырыуа.

Лермонтов излаиҳәаяуала Терек лымтас ипһоит, ацақы прыщәқәа ахәда иқәгъса.

М. Хашба итәы иаҳәоит исаркъапжекассараха еиқәпжсо... Абар ассир! Хымпәада, апхъағ еилиргойт арт хыхъ иаагақәоу шхәышу, излақам ала еибаркны ишаҳцәажәоугъ, арт еиғыржышызар излаизааигәоу ыкоуп.

Апѣста аиғпәара иағызоуп, аиғпәарағы итсыс-тыйсуа, апсы туушәа илеиуеит азырфаш. Азырфаш амат еипһи шәиттәниуа иракъто икоуп. Аиғпәара мат трак еипһи иубоит. Хыхынтаи ахаҳәқәа ирықәттәйрны азырфаш цәкәйрә ахланцы аеатаны илеиуа, алым аныштырғаяу иағызоуп. Ашъхақәа ихәаш-хәаша, цынхъны ианықалалагы абрыйцә еиғшхоит; азырфаш лбаақъа, ацақъақәа ирынгә, ишәахссарахан иаҳлениуа – саркъапжекассараха еиқәпжсо ғүшшәп. Арт, хымпәада, аиаша даара акыр иацәйхароуп, аха устыы излаиғургүшүша, излеидукылаша раңаоуп. Абарт асахъақәа рыла – Гоголь, Лермонтов, М.Хашба, азәы иажәеинраала, агырт ус жәа еиүкъла ҳдырра иаларгалоит, ҳахшығ уи ала иштырхеит, арт асахъақәа изыхцәажәая «ашхам» ҳалартсоит. Апоэзия адтас иамоугъ уи ауп изызхәоу: ажәала асахъа тыхны, убарт рыла ҳдырра еиғенакаауеит, ҳахшығ аетанахалоит, уи ҳара иҳазнартцысуеит ма агәалсра, ма агәырғъара, арацхашъара, ахаттара, ацьшьара, ацәымжхара уб. агыртгъы.

Абар Плеханов дшахәапжуша апоэзия дыррас оғы инағауа: «Сара убасқан аибашъратә гимназия ашытахъзатәи акласс

ағыстан. Крыфандықтахь пәннөң гәйепла ҳтәаны Некрасов иғымтақә ахырхынан. «Аихатәы мәң» апхъара ҳналгоны дауда инаст, афронттә тәрахь иҳапхъоз. Ҳашәкәкә ахтәахын, азехгаузахь абцъарқә рзы ҳңеит; ҳзыпхъаз да-ара ҳархәыңы ҳаман. Атаалым тәразы ағылара ҳаналага, сөйзә ашәақь шында инапы иампүттарәбәяа икны даасыд-гылан, даасахәйтхәытит: «Ex, иштыссын сара абри ашәақь, сагызын аурыс жәлар рзы еибашьра». Абарт ажәақә сұйрра луанытә иалалыеит. Убас енағы «Аихатәы мәң» сапхъаңыпхъаңа арт ажәақә сгәалашшөн».

### III .ЕИГЬШЫМКӘА АҚАЗАРА\* АИЛКААРА АХЦӘАЖӘАРА

Ҳара ишаххәаз ала апоезия иобективу аиаша акәым уалс иамоу, аха цьюкуы уи еиғышымкәан аилкаарақә абжъаргало-ит. «Ақазара (ус анакәх апоезиагы) – иатданакуеит апстазара саҳватә (образла) формала аилкаареи агәатареи. Ақазарагы, анаука аипш иаҳнарбоит иобективу аиаша»\*\*.

Абри аилкаара иаднакылоит даға хәегшрак: апоезия апстазара иасаркьюп, дағақала иухәозар ари иаанагоит: апоезия апстазара ҳнарбоит иара ус излақоу ала импісаңзакәа ҳәа.

Ари ас акәзар, апстазара иаша еиҳа амч аиуан, еиҳа аеахнардыруан, баша апстазара ианпішша (отражение), ихәашыу афотография иағызахон, уи хышәашәахон, усқакгы ҳазеимдарымызт, иара ашҳам ҳнаркымызт.

«Апстазара асаркья» акинемотограф ағы ҳазхәапшуша асаҳыақәа иреиғшуп. Иаххәап, ҳазхәапшуша ицқыаны зсаҳья

\* Ақазара иатданакуеит: ашәаҳәара, амузика, архитектура, асаҳватә литература убас ағыртты. – Автор иззәата.

\*\* А. Воронски. «Ақазареи апстазареи». Воронски ақазарағы иатданакуа аилкаара ма-циара алхны дахцәажеоит, аха уи айтакразы изматәахәу амалғар үсемимыршөеит. Нас-ғыы ари «иқашшит» классла еиғышымкәа ишықетылуу ауаажжалар рөштә абзазара аил-каара ашәаға класстәнди ишықоу. «Анаука аипш – ақазарагы иаҳнатоит иобективтуу аиаша». Ақазаратә ғымта еилкаарас иатданакуа Воронски джаҳәапшуша ала, абымтәғы зызбаха ахәая аидея, асаҳватә ғымтағе иану аидея обиективтә бза-зара шаға ианаалауаене уйқара иусым. Уи изыхәан ақазара аатуп, абзазара иаша аанарпшүеит. Ари меншевиктә хәалпшруп. – Автор иззәата.

тыху зауадзааит, фабриказааит, колхоззайт, ма пәсабара-зааит: афбагъ акоуп ҳанахәапҗуша иаҳгәапҗахашт, аха ҳаф-нут්ка ацыпҗхъ азыртцысуам, ҳазыргәрыөм. Уи афонағы излақам ала ихәыцу драмак, ма комедиак адхәалахар насоуп оғы идыррағы ацыпҗхъ анахылтца, оғы ихшығ аныштәнахуа, интерес назнархая.

Ари «аныпҗшра» ашьтағағы Чернишевски атыхәтәнзаңа ихәеит: «Апѣстазара аиташъақәырғылара – ақазара иазеиңш қазшыоу дыргоуп, еилкаарасты иамоу уи оуп. Дырғагыйх ақазаратә ғымтәкә даеа уалкгыры момууп: апѣстазара аилкаара; дырғагыйх уи уалс иамоуп апѣстазарағы иқалаяу апри-говор атара».

Уи азтәара Плеханов дшахцәажәуагы иара абасоуп: «Ақазара дтәс иамоу апѣстазара иаша злақоу ала ошытандыы излақалашала иантәшүа арбара; даеажәакала иухәозар – апѣстазара иаша зламфасуа, нас пъхъяқа излағиаша ала». «Асар-къя» ағы ианыпҗшүа адагы, апѣстазара аилкаареи апригово-ри анадхәалаха, апѣстазара иара злақоу ала ианаарпҗшымха, усқан, хымпәада, «асаркъя» баша саркъахом, уи даеакхонит. Ақазара ииашамкәа, цъя иразамкәа апѣстазара ианырғышны иаҳнарбауа ала апѣстазара иаша зеипҗшруу узеилкаауам, хара ағырғышыгақәа рөй иаабеит апоезия иаҳнатаяу афактқәа шиашам, излақам ала ишышьақәгылоу. Ағы «сахъатә фор-мала адырреи агәатареи» идырратә органкәа дрықәегәиңны иқаитцауа, хымпәада ахәатәи ахатцара даара ицәгъоуп (халала еилхаргар иаабоит километрк ахыбыжъоу, аха уи еихааргыы еитцахаргыы қалоит. Иара ус уазхәыцир угәы иаанагар қалоит: Днепр – алгарта амазам ҳәа, аха 2.283 кл. аура амоуп. Убагыр.).

Ари «аилкаара» зыпҗсоу арт ағырғыштәкәа рыла ишьақә-харгылап: Тургенев ироман «Новь» ҳәа изышьтоу ағы ареволиуционерцәа рыщахәха, иччархәны иқартцауа иа-қәымшәауа иаарпҗшуп. Достоевски иибиз ароман «Бессы» ағы арт ареволиуционерцәа, зыхшығ еилагоу, ипхастатәуу уааны, аиргъхәа рыщәаара убаратәи иарбоуп, настыры ареволиуционерцәа мазала русура иатахым, ауаа ирзеи-

цәоу ихәымгоу усны иаарпѣшуп. Абарт рөымтәкәа рыла Урыстәйлантәи ареволиционтә тыйсра ртцара ҳалагар, уи атоурыхи, ареволиционерцәа руси ңхастатәны аилкаара ҳнатоит. Иқалап, Тургеневи Достоевскии зыңрытцыз аклассқәа рзы ас «апѣстазара аилкаара» еиха ирзыманшәалазар: «Ижәбома, ҳара хус иаңышыкласу ауаа зеипѣшру. Алитература амџ ахәом, уи апѣстазара ианпѣшуа усуп, уи иара иасаркьюп» – аха ағыи акласс, апролетариат, уи иааңәырганы ихәоит: арт аңдәа рсаркъя иашам. Убастәкъоуп абуржуазиагь шахәапѣшуа апролетарфәа иаадырпѣшуга, аха абуржуазия ихәашуу бласаркъала, ркласстә кәтаңыцәа итатәаны, ажәбанахъ ина-пиршышишүа оуп «ишиеллыркаауа» апѣстазара аиаша. Урт апѣстазара «аиаша» хәыттрышишүеит, иртәахуеит, ркласстә интерескәа рзы. Апролетартә әңдәа затцәык роуп апѣстазара аиаша аазырпѣшуа, избан ақәзар апролетар затцәык иоуп «адуней злақамлаң алар ашъаңырғылара, аитакра иаңе» (Маркс). Уиднаханы иаңырихуеит акатақәа, апѣстазара иара злақоу ала (реально) дахәапѣшүеит, ус анакәха, иаахжәаны ақазара саркьюп, уи апѣстазара злақоуала импѣсахзакәа иаанарпѣшүеит ҳәа ахәара имарксисттәым. Аус злоу ари «асаркъала» ипѣшуа дызуста?

Ақазара апѣстазара еилзыргауа саркьюп ҳәа ҳанахцәажәа-уа иаҳхәммырштуазароуп, иаазырпѣшуда, ари асаркъя ианпѣ-шылауа дызуста.

Ас анакәха, иобиективу аиаша, иобиективу аилкаара араңа иңазхәазом, иухәар қалоит иобиективу инықәырпѣшны ахра змоу акласс интерес иақәыршаҳатны. Абраңагь апролета-риат затцәык иоуп абзазара злақоу еиламгакәа обиективла иаазырпѣшуа, избан ақәзар, апролетар затцәык иоуп «хышыңдула» - иаазырпѣшыз «օсы ихәашаз амистикатә цәа зхарпәз арың» (Маркс).

Абуржуазиаа рәказара уи зызку дара абуржуазиаа бза-ра аилкаара оуп; урт абзазара «амистикатә цәа ахарпәзаны» иаадырпѣшүеит. Иарбанзаалагь ауаажәлартә гәыпһ, иарбанза-алагь акласс инапаңы ари даара мчы змоу акоуп.

Иаххәап, «ақазарағы ҳара ұзыншытоу уи апетазара аилка-ара маңара оума? Насгы абри иоума ахъз ду зманы икоу ав-тор ҳәа иахтқызау, ифымта ҳанаңхалагы аштых ҳашшығ фактқәак рыла ианхарбейалагы?» ҳәа дтцааует Луначарски, иара уи атакгы қайтсоит: «Мап! Ҳара енагы ағыры ифымта амч, уи алшара қашшыас иамоу адырра ҳнатоит. Ақазара, абзазара аилкаарағыны, адырра аидкыларағыны амч змоу акоуп». «Ауаажәлар иреиуоу аօғы идырра аидкыларағы иабцъар дыууп» ҳәа дахтәажәеит Плеханов ақазара.

Ҳара ҳөы ақазара аңыажәлар рдирра системала еиднакы-лоит, емоциала иштәнахуеит, класстә пысыла иаашоит. Ленин абасала дахтәажәеит апролетартә литература адтә: «Ақазара ажәлар иртәуп. Уи луанытә иоунаштыроуп адаңқәа аңыажәлар, амасса ирылатқәаратә. Уи арт аңыажәлар масса еилыркаартә, бзия ирбаратәи иқазароуп. Уи еиднакылароп уырт рдирра, руус, ргәс шытнахроуп, иархатцароуп».

Ара ишаххәуала Владимир Илиа-ипһа ақазара иадипхъа-лауан «айдкылара», «алшара».

Убри алшара Толстои даара еилкааны дахтәажәеит. Уи ишиххәуала: «Азәы иқайтço, ихәыңы еилкаау адәнықатәйни дыррақәак рыла иара идыррағы игәйлаз, цьюукы ианаг-халагы рдирра ашҳам анаркуеит, нас уи риғонутқа имса-пәргойт».

Үс anakәха, апоезия уалс иамоу афакт ус излағоу ала импісахзакәа аарғышра акәзам, уи уалс иамоуп еиҳарак адыр-ра ашҳам аркра, аидкылара. Афактқәа рымасара ракәзам арақа аус злоу, арақа аус злоу абарт афактқәа рыла оғы идыррағы аңыпхъ иргылуу.

Убри ақнытә апоезия ҳара абасала ҳахәаньшыр қалоит: апоезия ауаажәлар рдирра емоционалтә шҳамла еидызкылыуа абцъаруп ҳәа.

Ари иаанагаζом зынзакгы апоезия уаҳа атахымкәа аилкаара аиүит ҳәа ахәара, амала ари иҳанаңәоит ақазара иалкаатәу руакы. Ари амалагы иҳанаңәаζом, абзазара аилкаа-ра апоезия иаңыхъчоуп ҳәа, ус акәзам аилкаара шатаху, апо-

езия афакт иаиуо аарп̄шуа, хымп̄ада иаҳнатоит афакт азгыы адыррақәа. Аха арт алитеratуra иаҳнатуа афактқәа, енагь ииашазаны икам, урт қалоит излақам ала ихәйцны комбинациала ишъақәыргылазаргы; еиха ииашахон абас ҳҳәар: алитеratуra ала еилаҳқаар қалоит ауаа, афактқәеи дареи дареи реиғәарақәа шеилыркаауа.

«Ашҳам атара шақа идуу убри оуп шәагас иамазоу ақазара зеип̄шроу. Ашҳамкra шақа идухая ақара, еиха еиңхойит ақазара, ақазара аҳасабала, уи иатҹанакуа атәы мхәакәа». Ари азтцаара иатҹанакуа зеип̄шроу абас ала дахцәжөйт Толстои ари риашарагы атахым. Убри ақнтытә аофы енагь хшыю азиштуузароуп, ифымтә шақа ашҳам оғы инаркуа, ацыгъхъ изнартцысуга. Абарт иаҳхәақәаз рышытыхъ иаазыркъяғыны ақазареи абас ала еилаҳқаар қалоит.

Ақазара сахъатә формала иаанарп̄шуеит асаҳъағы икәш-мыкәш икоу иаҳкъаны ишъақәгылауа аидеиақәа.

Ақазара сахъатә формала ишъақәнаргылоит абзазарағы иқалуа ҳшазхәыцуа, ус анақәха, ақазара уалс иамоуп абзазарағы иқалуа ҳшазхәыцуа аилкаара, аха агъсихо-идеология ақазара иалапхъазу, абзазарағы иқалуа аарп̄шреи аилкаареи маңара акәым уалс иаду, уи уалс иадуп абзазарағы аитасрақәа иқалуа рып̄сахрақәагы реилкаара.

«Аофы идырра, иобиективу адунеи аарп̄шра маңара акәым иатҹанакуа, уи иатҹанакуеит нақ-нақтәи ақаташъагы зеип̄шроу» (Ленин).

Ақазара абзазарағы иқалуа реилкаареи реитакреи азы иматәхәуп, аха ҳара иаадыруеит, ауаажәлар классла ишо ағы ақазара ағиара класстә қәпҗара ала имфасуеит, ус анақәха, ақазара акласстә-қәпҗарағы иабъаруп».

Иаҳъатәи ҳаамтазы абзазара шъататқыла, социалисттә шъақәгыларыла ағенапхъсахуа, иатшытәуп ақазара аидкыла-ра мч ду иамоу. Маркс итезис: «Афилософцәа еиңшымкәа еитархәауан адунеи зеип̄шроу, аха аус злоу иара злақамлаа ала ип̄сахны ашақәыргылара» – иара убастәкъя иаднакылоит ақазарағы.

«Асахъафра литература ақазара иалапхъазоуп. Ақазара – ауажәлларратә бзазара ағы күлтүрәтә қәыргыланы (надстройка) икоуп, уи базас иамоуп аօфытәиса инхара, иекономика» (Луначарски). Ақазара аидеология иалапхъазоуп. Аидеология класс қәпҗара формакны ипхъазоуп.

#### IV. АФРА «АМАРИАРА»

Цьоукы ргәы иаанагоит апоетикатә ғымта ақатцара «мариуп», избан акәзар, атцара змоу дарбанзаалак наңы-натә ажәақәа рыфра идыруеит, настыры игәы ианааташәа длатәаны исөиртә «игәы» ишианаҳәауала; агәы бзиа змоу ауаа мычхәума, аха апоет бзиақәа маңзоуп, унаңаала иупхъа заша роуп.

Афра «амариара» Пушкин абасала дахцәажәеит:

«Иөыхоит апоезия сара сұнны:  
Сгәы сыпқы зегзыы пәхашьоит лирикатә цәкәырғыала  
Пәхызк иалоу иеипъш инагәкъа-шыңғы аңыа бны  
Атсыхәтәаны ицәыртцеит хәқәитра мәфала  
Ара са сұнны иааниуюит асасцәа тәға змам  
Наңынатәгзы издышуа сыйгәтыха зыңдәзам,  
Схәйшрақәа схағы иғылжыуоит пәсшыара руам  
Арифм ласқәа уырт ирғыларц иғ еиштыоуп  
Снаңқъар сперо иазыфуеит, сперо ақыаад  
Минуткгы бжысусам ажәа еинраала чаптоуп».

Аха иабақоу, ара иануи, Пушкин инаң ифыимтақәеи еиқәшәауам. Иаңқәатдәағы инаңғымта ажәақәа үзара еилахәоуп, үзара итәағәоуп, үзара ирәңғыны ишыңқырыгылоуп.

Пушкин ифыра амариареи, аласреи усурала маңара акөын ишыңшыңқәиргылауаз. Уажәы хынх ҳазхәапшызы иаңхәауеи, инаңғырақәеи аиқәымшәара рыбжыоуп, избан акәзар, усқан ахра аман Гегель ифилософия – иабсолиуттәу ағысы; ажәен-раалақәагыры фыруан абри «апсы» аңырхырааны гәазхарала (вдохновение):

«Аха анцәатә глогол затңык  
Илымхә ақынза инаゾoit,  
Апоет иғәи арзыゾoit  
Әңгіл иғында ауарбажә еипңш».

(Пушкин).

Хымпһада, иатахуп аусура ду ағымта ашъакөыргыларазы.  
Иатахуп аусура, Пушкин аус ииуаз ейтамкәа, амала ани иаб-  
солиуту «апсы» ахь қәгәйеңра атахым.

Аха ағғы ажәенираалақәеи ажәабжықәеи ифаанзагы аус  
иуроп. Маяковски иаҳирбоит:

«Гәаса сгәи иаанагон, –  
Ашәкәкәа қартсоит абас:  
Длатәеит апоет  
Цъабаа мбајакәа  
Гәазхарала ашәа ихәеит  
Еразнак,  
Уыххъ згеит, уыст абар.  
Аха ус акәимзаап:  
Ашәахәара иалагаанза  
Кыр аамта иныкәозаап  
Апһашара ақынтәгы  
Азаңья рықәлозаап  
Әймәт инапыршышиуазаап ргәыхәттәақны  
Икоу шыкую хәйиңни аиғартәразы».

Ус анақәха, ағғы ағора далагаанза дазхәищроуп, ихы  
азишиштроуп, маңк иғнүтәқа имғаптаигароуп ииғырц напы  
злеикыз. Уигъ маңуп, зны имазароуп дзызхәищша, нас  
аус зыхеишааша. Җабыргны, ағғы, ңокы рдүрра аңыпхъ  
аиркаанза, ирхәищаанза, иара иғәгты амца ақызароуп, ңоукы  
иденеак диркаанза, уи аидена иара иғнүтәқа итахаланы даз-  
хәищроуп.

## V. ИАБАНТӘЙГОИ АФФЫ ИИДЕАҚӘА

Иабантәйгои аффи иидеиақәа, иажәақәа, игәы итоу, даға үоукы иидирдүррүц иитаху? Иара ихы итхәаану? Инаңқарақәа рұқынтың ақәзар? Ма иара ициуазар?

Иалкау оғы ицәа иалоу адыррақәа: амлакра, абзиабара, азышра уи апъсабара ақынтың ихыншуп. Ағырт – ахьяа, ашәара, агәахәара – урт абзазареи, апъишәареи, адәнықалеи оғы иштихуа акоуп.

Аекономикатә базиси (изықәғылоу – основа) иара уи иахәниааз асоциалтә-политикатә еиғцаареи ишъақәдьыргылойт аффи ипъсихика зыхәниаая: адырра (чувство), аидея, ахәыцра (мышление). Уи ҳарттағ ду, акоммунизм ашъатаксы Маркс абасала далаңәажәеит: «Аарыхтә ағынтың аиғцаарақәа икоу иқартцоит жәлар рекономика структура ииашатқәкьаны изықәғылоу абазис, уи оуп изхагылуа аиурристтәни аполитикатәни ақәыргылақәа, уи иақәшақатхауазароуп еилкаа формала ишъақәғылоу ауаажәлартә реилкаара. Аматериалтә аарыхра апъстазара қастауа социаллеи политикалеи, настың зегрырыла ибзазарағы хәйыцрыла процесс имаз зеипъшраз еипъш ауп. Ауаа рдирра акәым рбзазара ашъақәғылашья еилзыргауа, иаархәны, дара ауаажәлар рдирра рыбазары ашәақәғылашья зеипъшроу ауп еилзыргауа». Аффи дағұхьылағуоп, «иепоха бжысі, саркьаси дамоуп, уи дагәыуп», убри ақынты аффи енагы ахра змоу акласс аидеақәа шытихуеит. «Акоммунисттә манифест» ақынтың иаадыруеит: «Иарбан аамтазаалагы ахра зманы идеас иқаз ахра змаз аклассқәа ридеиа ақәын».

Аффи арт аидеақәа идиқылоит, настың уи мөалғағыс даиуеит. Ломоносови Кольцови изыцрыттың нхаңдаан, аха анхаңда ридеиа ааныжыны ахра змаз аклассқәа ридеала ашәа рхәон. Аха иқалоит дағақалагы. Зны-зынла аффи дзыхцәажәауда аидеиақәа ахра змоу аклассқәа иртәху ианақәшақатым, ари иаанагоит арт аиғкарағы иқалеит классла аиғынгыларақәа, ма ажәйтә цәйинхәқәа аанханы икоуп.

Ахра змаз аклассқәа ирықәнагақәаз аекономикатә епохақәа рыла ишаheит ақазара. Апоэзия (асахъатә литература) уигъ иаиуит ахъзқәа – атаудтә, абуржуазиатә, апролетартә.

Абасала, афғы иидеақәа икәша-мықәша икоу асоциал-економикатә еиғецаарақәа ирылихуеит, нас ұвоукы уи «ашҳам ырлеиттоит», уи ала ырхышығ штихуеит.

## VI. АФФЫ АФНУТҚАТӘИ ИБАГАЖ

Иарбанзаалакъ класск иеиуоу афғы, иара дзеиуоу акласс аидеиақәа мөбапһигоит, урт аидеиақәа рыла дышуеит, урт аидеиқәа сахъағыраны иртәарц итахуп, Арт аидеиақәа сахъағырала ишъақәыргыланы даеа ұвоукы ирыхәаратәи еитеиҳәаанза иатахуп зны иара дазхәыңразы, ихшығ ағы еидқыланы еиликааразы, доусы иахърықәнаго иргыланы ипъымтлартә иғеиҳәаразы.

Убри ақынтә афғы активла аус азиуазароуп иклас имфапһнагауа ауснагжатәқәа, абзазара далымтыроуп, иара ахырағы дғылазароуп. Афғы цқъа тарапеи дырралеи дазықатқазароуп, икласст өазықатцара ҳаракызароуп. Дыррала цқъа ағазықатцара анимоу уи инапһышыра маңхойит, ихараны дызхәыңцуам, атшәарра ипъирагылоуп. Афғы иааирпәш-уа иара игәи итоу маңара акәзам, уи иааирпәшүеит даеа ұвоукы ргәи итоугы. Убри ақынтә уи дазхәыңкроуп убарт ртყыңағы дықоушәа, урт ырқашшы гәйтәроуп, дазхәыңкроуп урт имфапһаргаяу аус зеипһшроу, ажәакала напы злеикуа аус зны даңғымғашшартә еиликаароуп.

Даеа класск еиуоу ауағы данааирпәшуа, уи ибзазара қазшыас иамоугъ еиликаароуп, моумзар аоғы бза далтцуам, ихәыңымтәхоит, гагахоит.

Ас икоу аусқәа реилкааразы иатахуп аматәахәкәағь днарныпһыр (амемуарқәа, асалам шәкәкәа, агәаларшәагақәа, адневникқәа), настыы адәнүйігы игәататәуп ауаа қазшыас ирымоу, рбазара зеипһшроу.

Ағофы дгәатаисөзароуп, деилкаағызароуп, нас урт иибақәаз аидқылашь дақәшәуазароуп. Ихшығ иалалартә, игәры итнымтәаартә иибаз, ихшығ аанызықылаз, еразнак шәкәыла ишътихроуп, убри ақынтар имазароуп арт зегъы зниңаша ак-нижка. Уи акнижка хәөычы ағыи иибауа афактқәа, игәры ағыи ииаиз ажәақәа зегъы аниңдоит, нас уи ииахәниауеит аус ду.

Убри аилкааразы ҳашаңшып Чехов икнижка арт ииңдәз зниңдоз: «Зхшығ ңагәыз, аттара дыу змаз, 24 шықәса аматқи иуыит үйара иқъарыз уыск қамтцаңакәа, амала уи ииара иеигүшыз зыхшығ тәшәаз, аттара ду змаз ауаң ңагәкәа апъсабара иқәиргылт. Уахыла, мазала ашәкәкәа ахъя рхайтсон, – уиоуп ииара еиҳарап дзызку, арақа уи дартиступ, агәазхараду изтүсүашәа ибоит. Уи иғыи ашәкәы ахъяғы, аттара дыу бзиа избаяуа, уахыла, мазала аттара еилиргойт.

Афицер ипхәйеси иареи абанахь ииңеит, уырт ағыңыагы аденишчик икәабеит, иқаларын, уи уырт оғыс дрымшызор.

Апхәйизба, апхыз зтыхәа ағада ихоу ииапшы, зөры атла-гәафара иағызуу, капеик убрахь итасыршындаз угәахәуеит.

Аһарцәа урыхәар еиҳа еиңуп, абеицәа ратқыс.

Иусырбап сара!

Апхәйисеба иләуеит: «Сара оғы иишимбаң ала шәааигәара анхара сыйқешәоит».

Абарт раамыштахъгы, ағофы, хымпҗада, дрыпхъяуазароуп асахъатә ғымтәкәа. Арт ҳзыхцәажәақәаз рыла шытә еилкаауп, афра напы аркхаанза аусура ду иатаху. Абарт еизигаз аматәахәкәа рәкнытә иалихроуп, абзазара иижа ианаалоны икоу, оғы дзырхәищша, нас уи даара хшығ тәк атаны еибарткәуп. Абри оуп Майаковскигъ «апшара ақынтар ақынтар азаңыа рыйәлозаап» ҳәа дызәу. Атема ишътихыз азхәйцира, ғонутұала амғапшыларданағу. Атема ашықәгылар аилагоит, иконкремтхойт, сахъала (образла) ағеендиқыларахь ахы кыдлоит. Убасқан иқалоит Пушкин дызәу аамта: «анаңқар аперо иазығуеит, аперо ақьяад».

Рапхъязатәи ағымта макъана иаζоуп, ацәра аршшара атакуп, ипхимтлартә ишъяқәырғылатәуп.

## VII. АЖӘЕИНРААЛЕИ АСАХЬАТӘ ПРОЗЕИ РЕИПЬШЫМРА

Ажәеинраалеи асахъатә прозеи, ғылъя ишаххәаз еипිш, ақазара –apoезия иалапхъаоуп; ажәеинраалеи асахъатә прозеи уалс ирымоу акоуп, аха арт еипිшым ғымтақәоуп.

Рапхъя иргыланы, ажәеинраалақәа еиҳарак рифмала еи-баркуп, апроза бзия уи амазам.

Нас ажәеинраалақәа еиҳа еиштаргыланы, еиқәшәаны ифуп, апроза атқыс, аха арт зегъы адәнықала излаипිшым ауп. Ус баша ианцәажәуа «апоет» анырхәауа иаңанакуеит «ашәа ихәоит», аха уи ус акәзам. «Апоет» – гректә ажәоуп, иа-анагоит – «ақатсағы» («творец»), ус акәзар, ари ажәа апоети апрозаини рзыххәангызы ағбагызы акоуп.

«Астих» – ажәеинраала – уи еиштаргыланы, риадла ицауа, еинраалоу ғымтоуп. Ажәеинраала еиштаргыланы музикатә риадла еиғартәууп. Уи ашәатә (амузика) шақа ираңааны иаңуа ақара ажәеинраалагь еиҳа ишъяқәгылахойт.

Ари еипිш апѣкара апроза иаднакылуам. Апроза ажәа аиғартәышыа аңәажәара иазааигәхойт.

Ахт҃а, ажәеинраалеи апрозеи злеипිшым: ажәеинраалағы еиҳаираңаоуп асахъя, асахъатә проза ааста. Ажәеинраала еиҳа ишъяқәырғылоуп, иштытқуп, аемоциа амоуп. Абри ало-уп еиҳарак ажәеинраалеи асахъатә прозиеи злеипිшым. Аха иқақәоуп ажәеинраалақәа еитцыху атакы змам, уи асахъатә проза даара акыр иаңыхароуп, даеа қазшықәак амоуп.

Алирикатә<sup>\*</sup> жәеинраалақәа рөү еиҳарак атема затқәык оуп иаабауа. Алирикағ атема аеартбааզом, еитцытқзом, строчка цыпхъаза иара уи аңырқъақәа реитаххәарала имфасуеит. Иаххәап:

«Ауаа ылаңырзқәа, ауаа ылаңырзқәа,  
Шәкатәоит пәхъагыы, шытыхъагыы, еилыхра қамтца,  
Шәкатәоит шәарт тынхадала, шәкатәоит пысшыарада,  
Жәрада, гәкахарада, тыххәаптәарада

<sup>\*</sup> Алирикатә поэзия, алирика – иалкаа ахатә (субъект) гәтакқәеи, ахатә усқәеи, изиғуа ихатә хәңырала аарғышра. – Автор иағзәата.

Шәкатәоит урағалантәи атқлашыцараз  
Апұхал хышәтәзышә ақәаршөи анауенігүш».

(Туутчев).

«Ауаа ылағырзқәа катәоит» фраза цыпхъаза еитеиҳәоит, үзара амч атауда, үзара өырпәшрыла, аха изхәартоузеи излақас ала иаанхоит: «ауаа ылағырзқәа катәоит». Адырра иазхауеит, аха түсра амамкәа иаанхоит. Атема аштымттра – алирика иазеиңш қазшоуп. Аха алирика ағыны икоуп ас еитаҳәара маңарала ианымщауда. Иаагап Л.Кәйтниа иқынтә:

«Амца шыра кәыркәа шоура  
Быштырхын брымоуп бирбүлуда,  
Былатпәш иштыоуп арпәыс Жора  
Ишар ихелаанза уыс муда».

Ма иаагап дағекы:

«Бымтәйуан сан!  
Сан бымтәйуан!  
Бымтәйуан сан –  
Иазхоуп ожәштә».

(В.Агрба иқынтә).

Ишакәхалагы апұшь-строчкак рәеси ихәоу «сан бымтәйуан» ауп. Аха ус акәзам апрозағы (апроза – латин ажәоуп – «ишаң ищауда») ишықоу: «Шылжызак аптацха ахахара амырхәага нқылығчан, итқистысса аиартта ахыштығас ахчы инақәшәеит, нас инеитатын ишнеиуаз иштығас ихахәйрхәы иналақәйт. Аштыхын иналсын илахь инықәпделан ағенікәйртәйрны ипҗынтиңда абжыара иныбжыятәан ицәаз илақәа нақ-аақ иртәпханауда иалагеит. Урт алашара рзымчхаст иаақөыс-қөысын иаахтит. Ашырхәа даахықәтәалт иштығас» (С.И. Чанба).

Ара атема апұхъяқа ифны ицоит: амырхәаг кылығчейт, ахчы инақәшәеит, иштығас ихахәйрхәы иналақәйт, нас ипҗынтиңда

абжьара иныбжъатәан, ицәаз илақәа иртәпхаяа иалагы-  
еит, или аақәыс-қәысын ихтиит, оғы дгылт. Нас ажәабжь  
ағеенитнахуеит, акәаркәашьа ғытланы идәықәлоит. Ажәабжь  
ағы иааирпәшүеит атқакы, афабула ҳәа изыштыо.

Апроза есқынагь иамоуп афабула, ажәеинраала еиҳарак  
оғы игәры арххойт, емоционалтә бызшәала еиҳа иҳаракуп,  
амч зманы иңәһәоу асахъала еиғартәуп ажәала, оғы идырра  
иалаңәһәоит. Зны-зынла апафос ахь, агәыштыхрахь ииасуе-  
ит. Иаххәп:

«Ҳайт, амарцъа, ахъырпәра  
Ҳаҳай азәы аашья умыхъын!  
Ишәкъя һәәала шәнырхаг өага  
Ишәхәа айеөөхәа анхар-ашәа!  
Хәажә-хәажә, ҹах-сах...  
Хәажә-хәажә, ҹах-сах...»

(С.И.Чанба).

Ма дағакы:

«Еи сашәақәа, шәарт сашәақәа!  
Шәөагыл, иштышәх шәа шәабцъарқәа!  
Шәтәаа, шәыихәа, шәгәыргәыр сдаулқәа  
Шәлыхъза, дахашәт шәыбжъыттарра».

Апроза уарла-шәарлоуп ари аигүш апафос ахь ианеисуа,  
аха амалагь ирхәазом, апроза есқынагь «ииашаны ицоит»  
ҳәа. Ажәабжъқәа рыйорақәа раангыы иқалалоит аштыхъка, ма  
апхъақа абжыңалара. Ари қартцоит аинтерес еиҳа аштых-  
разы, афабула пәхъақа итәгы аиттыхразы. Насгыы, алирика  
атема зынзак еиттыцны залшауам ҳәа ҳазхәом. Атема даа-  
ра пәхъақа ианцаугыы ықоуп. Иаххәап, Д.И.Гәлия «Арпәиз-  
беи апхәызбеи рыйәкәы» ҳәа иисөз атема мач-мачла  
ағеенитнахуеит. Апхъаңа арпәизба асалам шәкәы лзиғуеит,  
апхәызба дырехәаны. Апхәызба илыдылкылом, арпәизба

еитеиуюйт. Апъхэызба дырфагъ мал лкит. Арпъизбагъ мал икит. Нас апъхэызба дазаит, арпъизба дақәшашатхеит, аөхәара пъыртцәеит. Ишакәхалакгы аиргыхә атема иазхауйт.

Нас иаагап Гәлиа иажәамаана «Атцысыи ахәйхәи». Арақа атема иазхауйт. Атцыс аката ахапҗан ипъақь-пәкъуя иааташеит, ахәйхә пәшқа настха игыланы ишахыччозк иаапәсәеит, аха амажә тартаруан, амажә иамаз ашашә аиара иахашәеит ахәдацә.

Икоуп ажәенираалақә рәғы атема ианазхауа, аөнаптбаа-уа: иаагап Тәэыңба иажәенираала «Амула – дмыщәасуп, аҳақым – дхәарта дууп».

Ахәйчы дычмазафхеит. Иан амула иахъ дцеит. Даннеи амула апъара илтәеит «ашәкәи ахтра» азы. Амула далагеит апъшра. Апъхәис диқәшашатымхеит амула, ажәа еимаркит, лігъара имылхит, аҳақым иахъ дцеит. Аҳақым ахәшә литеит, ахәшә ахәйчы далнаргеит.

Абас икоуп ағымтақә епос ҳәа иашътоуп, арт жәабжүп, аха жәенираалала иофуп, арт ағымтақә музикатә риадла еишътагыланы рифмала еибаркуп, аха дырфагъых афабула рымоуп, асахъатә прозеи ажәабжыи рѣкны еипъш. Асахъатә прозеи ажәабжыи зәфа уигъы идыруазароуп ажәенираала аиғартәышъя, избан акәзар зны-зынла ажәенираалақә абжъаргылатәхалоит. Ажәенираалеи апрозеи злеиғышым ҳахцәажәеит, аха еиңүе еиңәоу ҳәа акгъы ҳамхәазеит. Апрозагъ ажәенираалагъ бзиуп ибзианы, напқазала ианыфха, напы злаикуа афра иарбан поэзия пәшроу иаитаяу, уи ииофуа зеипъшроу еипъш оуп.

### VIII. ИАРБАН ИФТӘУ

«Амелантра сымтцашәыргыл, уажәытцәкъа ажәабжъ сыйсеит» – ихәеит Чехов. Ари иаҳнарбоит, афыи ағонутцәтә тәк ду шимаз, адунеи хәәгъшра имаз ианааитаххалак сахъала артәара шилشاуаз. Щабыргны, афыи иғонутцә тәк анимам, афбагъ акоуп амелантра ағъалтцуам:

«Иғынтықа уалыршәа иантацәйу  
Мөа қәттагас иухәуам;  
Асахъа напказа ихыркыу,  
Раптбилетгы фашьара зықәзам».

Уи абасала дахцәажәеит Садовев<sup>\*</sup>. Ағфы ағнүтқкатәи атдакы имазар, аха имаңдан иқазар, уи хымпәада иара убастәкъа иныпшыра мачуп, уи аитахәара, ахфалара далағоит атәым поетцәа рұқынтығы изаны иара итәушәа итижкуеит<sup>\*\*</sup>. Иарбанзаалагъ ртцага шәкәры хәартә амам, арақа иатахуп ағнүтқка арбеиара, убри ақынтығы иатахуп: ағаатара, аидеиа ғылқәа рыпшашаара, ахәйцира, фнүтқала амфапттара уб. ағыртгы.

Абри еипш ағаазықаттара итыймхароуп ғың афра иалагауга.

Ағымтағ, иалкау ахцәажәа арғиари иашақәыргылареи зтаху атема ҳәа иашытоуп. Ари атема иҳарғиа, иаңнатаз ахцәажәа ғың ҳашытоуп аидеиа ҳәа. Ағымта аидеиа иатцанак-уеит автор аматәеи, ауааи, адунени дшахәаптшуа, ишеилика-ая.

Дарбанзаалагъ азәгъы «иара ихазы» иғзом. Иара афра атаххара иаңнарбоит, ағфы игәи итоу, аңыпхъ имоу дағаәзәи далаирхәырц шиғаху. Дағаәзәи илархәра иаанагоит апхъағ имазара. Үс баша аамта агаразы иапхъауа инағсгы дықоуп апхъағы ағымтағы игәи иаҳәо азтцаарақәа этак иоурц зтаху. Хымпәада, абри еипш иқоу апхъағ ибжыи ағфы дазызырғыроуп, уи гәникилароуп.

Ауағы, ирацәаны иауеит апхъацәа, ииғыз урт рәғаапхара ианақәшәа. Иқоуп, ауаажәлар рдырра зырхыцхыңду атемақәа, арт пәсра зықәзам атемақәа ҳәа изыштыоу.

Абзиаебабара, апхъа, ағфыи ағфыи реибартәра, ауааи ауааи ирзеибауа аексплоатация ақәхра уб. ағырт. Аамта изланаалауала, аепоха излахәауала атемақәа акиаки еипшымкәа агәапхара руеит. Иахъатәи аамта еихарап апхъағ дзазхәыщша атема ағфы ихшығ азиштыроуп, из-

<sup>\*</sup> Иахъатәи поетуп. Дұрысуп. – Автор иазгәата.

<sup>\*\*</sup> Үс ақаттара аплагиатра ҳәа иашытоуп. – Автор иазгәата.

бан акәзар, аңызажәлар иахъятәи амшаз убриала инхоит: иаххәеп ағың темақәа: аколхоз, абрагада, ағьеө-усуғ, даара крызтазкүа темақәоуп. Уи иханахәазом ажәйтәра злуу атемақәа шәыштыхъ азшәырхъ ҳәа. Иарбанзаалагъ аепоха аан еихарак аинтерес зыртаяа атема иашытоуп иактуалтәу атема ҳәа.

Аффогы ипҗашаароуп абарт иактуалтәу атемақәа. Убри ақнытә абзазара агәта далагылазароуп, дахәапҗшлароуп, еилкаалароуп ауаажәлар рхы зызкыду азтцаарақәа, нас уи азтцаара анагзаразгы амфақәетцара һайтцароуп.

Абарт зегьы еилкааны иҳархәаует: аффы игауазароуп иахъятәи абзазара иақәнагахаша атема, игароуп абзазара агәта иаагәйлхны. Ари иаххәаз акитантә гәара бжъанатцазом аффы атоурыхтә факт ааирпҗшырц итаххаргы.

## АЖӘЕИНРААЛА АИҢАРТӘҮШЬАЗЫ АЖӘАҚӘАК

Ажәеинраала – ишәоу, ритмалеи музикалеи еиңарттәү ажәоуп. Ажәеинраала еиштырғылоу еиңарттәүшьа закәанк ала ифтәуп. Ажәеинраала ишабалагъ ианеидхәалаха, уи өеихом.

Иахъа ожәраанза апѣсуа литературағы ажәеинраала аиңарттәүшьа аprobлема даара иштыханы иѣкан. Иара иахъагъы, уи акәшағ ҳазхыේхаша ҳәа рацәак ҳамам.

Ожәы аакысыкъа, еиҳарал ағар шәкәйіләцә рахътә ари, иштыханы иѣкоу аус, нақ-нақтәи аитцыхразы амбақәтцара аиңура иаңуп. Абри аиңш аформа еизада апѣшаара напы аркуп Т҆әыңъба ифымтәқәа рѣы, есааира ңұхъақагъы аитцыхра аиуеит. ҆оуп, рагъхъатәи иажәеинраалақәа рѣы иагқәоу рацәаңан, аха уақагъ шәагак-шәагак ала афра напы аркын. Ари аус напы зиркыз ағы дзыхъзаз алшарақәагъ маңзам, аха макъана иапъхъақа т҆оа змам аусутә шътоуп.

Л. Кәытниагъ, уажә дааzekәылаз, иажәеинраалақәа рзы иштихуха далагеит ари ажәеинраала аиңарттәүшьа ашәага, апѣхъатәи ағың мфақәтцара ақәыххәа нақ азы инатауа\*. Уажәы ғың дызқәылаз амба ашәыр бзия зыхқенаауа акоуп, аптырагъы иалагахъеит, аха ашәыр бзия иахылтцыртә ашъақәырђәһәразы уи амхағы макъана апѣхъаша татәатәуп.

Д.И.Гәлиа иажәеинралалқәа ажәлар рхәамта абарақъатра ду иалхны ишъақәиргылаз, даара цхыраара дууп апѣсуа жәеинраала ашъақәырғылара аусағы, избан акәзар, ажәлар рхәамта музикада, шәагада шъақәғылашьа амазамкәа иѣкам. Урт ажәлар рхәамтәқәа рѣы, хымпїада иаабоит ажәеинраала азакәанкәа иамақәоу рацәаны (ашәага, амузика, арифм).

\* Абас анысқәеая, ұюкуы ргәи иаанамгаит Майаковски иажәеинраала аиңарттәүшьа сағетаасуашәа. Ұи ғың мфақәтцароуп, апѣстазара ғың иахылтца ағыр шыбыжъы ахоуп – ғыртә поезиоуп, аха Л.Кәытниа ифымтәқәа рѣы уи изықәғылашаз адац азымпшашаит. – Автор иағзәәта.

Убри ақнытә иамғаны исыпхъазоит апсуа жәеинраала закәанпұкарас иамоу зеипшроу иаазыркөағыны ахцәажәара, иахъатәи ағымтаққа ахамоу ирыққөышақатны. Насгы арақа иаарпштәуп апсуа жәеинраалазы еиха изғыданы, еиха иманшәаланы икоу.

Иагъа ххәргыы уажәштырнахыс иҳағашаароуп ишъакә-гылоу, ажәеинраала иақәнагахаша азакәанпұкара. Убас ишъакәырғәбәуу закәанпұкарак ҳаяанза аңыркъра ҳзақәытт-ум.

Уи еиңш икоу аус ду, ас статия хәычык ағы иузышы-қәыргылом ххәа амамкәа, уи иатахуп нақ-нақтәи аитцихра, амала уажәы зны иқаттатәуп амғақәтцара.

Арақагъ иқалашт аимакқәа, агхақәа, аха агха иқалайша ҳацәымшәакәа ари аус нақақтароуп.

Ажәеинраала ишәоу, иразуу, алыхәта иқылху ажәоуп. Ажәеинраала иамазароуп: ашәага, аритм, амузика. Амузикатә зырғра бзианы измоу ауаа, ажәеинраала аиғартәышъа атео-рия мтәзакәагъ ирғуеит ажәеинраалақәа. Өңіц афра иалага-уа апоетцәа, атеория иалагаанзагъ ирғуеит пәыхъа изыпхъаз ажәеинраала амузика бжыы иазығырғоны.

Ари иағызоу афра автор пәыхъақа доунаштьуам, ағыщ мғақәтцара илымшауа дәжалоит, ажәакала пәыхъа дзыпхъаз ажәеинраала амузика бжыы дадхәалоуп, уаҳа неихыркәа изықаттауам.

Ажәеинраала аиғартәышъа атеория здыруа, уи ажәеин-раала иара ишишахыуала инархә-аархәуа иғуеит. Амузи-ка абжыы азызғырғра маңара арақа иҳағашартам, атеория анапшымханы.

## АЖӘЕИНРААЛА АИҒАРТӘЫРАЗЫ

Иарбанзаалагъ абызшәа ажәала еибытоуп. Ажәакәа абыжъ-қәа реилаларала (сочетание) ишъакәғылоуп. Абжықәа ғбаны ишоуп: абжынаңа (гласный звук), абжынамза (согласный звук). Апсуа бызшәағы абжынаңақәа раҳы ипхъазоуп: а, о,

е, ы, у, и\*. Абжынамза змоу анбанқәа рахь ипхъазоуп: г, к, қ, һ, х, ҝ.\*\*

Ажәақәа шоит ажәахәтақәа (аслогқәа) рыла. Слог цыпхъазабжыназакамоуп, убриабжыназаахыпхъазарала еилургоит ажәа шақа слог амоу. Иарбан ажәазаалагъ, әба, хпәа, еиҳаны слогла еилоу хаз-хазы ианухәа, слогк ағырт аслогқәа ратқыс реиҳа иалкааны абжы гоит, абри аипිш икоу аслог иашьтоуп абжықәыиңәәара мөғаптызгаяу ҳәа, ма иаазыркъаәны абжықәыиңәәара ҳәа (ла – ра, иа – ра, у – ца, уаа – ла, ам – за, ам – ра). Абжықәыиңәәара змоуи измами аслогқәа реилкаара дара кратцанакуеит ажәенираала ашықәгыларағы. Ажәа абжықәыиңәәара змоуи абжықәыиңәәара змами аки-аки еиштаргыланы закәанпхъарала ианеилыпхъашааха ихауеит ажәенираалатә бызшәа.

## АСТОП АИЛКААРА

Иаагап строчкак ажәенираала:

Әыхәа иатцәак сакәтәа снеиуеит,

аа-слогк змоу. Ара излаабауала апхъатәи аслог абжықә-рыиңәәара амоуп, афбатәи – иамам, ахпјатәи – иамоуп, апхъбатәи – иамам уб. итлагъы. Әбаны имшоу ариадағы абжықәыиңәәара амоуп, әбаны ишоу абжықәрыиңәәартा амам.

Арт аслогқәа зегъы әба-әбала иаҳшар қалоит, арт афба-әба ыркны апхъатәи – абжықәыиңәәартा амоуп, афбатәи ақәрыиңәәартा амам.

Абжықәрыиңәәартा змоу абри еипිш (–) дыргала иарбаяу, абжықәрыиңәәартা змам (') ихауеит абри аипිш асхема (ах-саала):

\* Анбанқәа у, и – ианжбыбжахогы ықоуп. Уи итагъ еилкааны Д.И.Гәлия итрактатқәа рәүи үозы ибоит «Иаазыркъаәны апсуса бызшәа аорфография». – Автор иазгәатә.

\*\* Д.И.Гәлия исистема ақынитет иаагоуп. – Автор иазгәатә.

Әы – хәа иа – тәак са – қәтәа снеи – уеит  
– ‘ | – ‘ | – ‘ | – ‘ |

Абас өбаны (иқалоит хңаны, итқагъ еиҳангъы) ақәры-  
һәғәара иалкааны тыпқ шытыхны измоу, насты астрочка  
нтыаанза уи атып қамыршәзакәа инеиуа ҳаштыуп астопа  
хәа. Астопақәа қалоит ңышбаны еилоу, хңаны еилоу, өбаны  
еилоу. Еиҳарал «ихаазаганы» икоу аштахътәи афба роуп.  
Ңышбаны еилоу астопқәа рәы арақа салацәажәазом, уи  
ашыақәыргыларазы итқагъ азыпқашаара атахуп. Хңаны еилоу  
астопқәа 8 ыкоуп, аха уажәи еилаңқаарц напы җаркуа хңа  
роуп, ҳара ҳазлахәапәшүа убырт ахпәа апсуса жәенираала еиҳа  
иақәнагауашәа аабоит, ожәраанзатәи ажәенираала ғышыа  
апрактикаргъ уи иаришоит.

Арт- ах стопк апсуса жәенираалағы оғы ихы иаирхәараны  
икоу абарт роуп:

1. Адактиль – асхема: – ‘ , ағырпәшыга: ажәларгъы.
2. Амфибрахи – асхема: ‘ – , ағырпәшыга: еиуыжыны.
3. Анапест – асхема: , – , ағырпәшыга: хәйлпәззак.

Өбаны еилоу астопқәа, аха өба роуп иаҳа иманшәалоу.

1. Ахореи – асхема – ‘ , ағырпәшыга: уыцәаз.
2. Аиамб – асхема ‘ – , ағырпәшыга: шәыгыл, салам.

## АШӘАГАҚӘА РЕИЛКААРА АХОРЕИ

Арт хыых зхы ҳартцысыз реилкаара напы аҳаркып. Иаагап  
ажәенираала ацыптәаха:

– , – , – , – , – , – ,  
Хыы – ла | итә – ыуп | а – хы – ис | ха – гы – ло (– ‘ ) (9)\*

\* Алогқәа рхыпхъајзара шақа ыкоу. – Автор иарбага. Аха арақа алогқәа (ацыракәа)  
рхыпхъајзара иашамкәа итхъајзоуп: 10 рымхәрас 9-хәа иаирбейт. – У.А.

И – қа | ла – զом | уи ина | ва – гы | ло (9)  
(Ш. Щәңғыба)

Шәазызыроғи ари ажәенираала: абжы қәыітәрәара змоу ажәа анағс ицоит абжы қәыітәрәара змам, насты ажәенираала нтәаанза ипьимтәазакәа ус ишъақәгылоуп. Ақәытәрәара змоуи ақәытәрәара змами аслогқәа арақа еиштыарғыланы ицоит, абри оуп амузикағы қазтауа, дағаткала иүхәозар абжықәытәрәара змоуи измами аслогқәа еиштыарғыланы (акы анағс акы гыланы) анеира ишъақәнаптылоит ажәенираала аритм.

Абри еигүш иқоу ажәенираала аиғартәыша асистема иаштыоуп итонтәу асистема ҳәа (тоническая система). Ажәенираала шәагас иамоуп аметр. Аметр ҳәа ҳазеу аба шәага аметр акәым, ҳәа ҳазеу еипшымкәа хә-хъзык змоу ашәагақәа роуп.

Уажәы практикала ҳахәапұшып урт реилкааша қазшыас иамоу. Иаагап:

«Ашырхәа жәғанғәашә аартны  
Анцәа иашта сыйғынталап,  
Имаалықыңағы неимырпны  
«Аңқыа» Гъарғы иееніқәа нтызгап.

Уажәы, ари ажәенираала ҳабжы рдуны ҳапхъап, ақәытәрәарақәа рәғы ҳабжы иазырхаяу; нас ҳахәапұшып ажәенираала ашәа аиузар. Ҳапхъап:

А – шыр – ҳәа жәған – гәашә аар – тны  
Ан – цәа иаш – та сыйғын – та – лап  
И – мaa – лықь – цәагь неи – мыр – пны

— , — , — , — , — ,  
«Ац – қъа» Гъаргь и – ѿы хәа нтыз – гап.

Абасала, абжыы қәырғәңәара ахъамам ҳшъапы ашътыбжъ ирмачуа, иахъамоу ирдуа, абри аипш азакәан шъақәхаргылар ҝалоит:

— , — , — , — , — ,  
Акы – әба, акы – әба, акы – әба, акы  
— , — , — , — , — ,  
Акы – әба, акы – әба, акы – әба, акы – әба  
— , — , — , — , — ,  
Акы – әба, акы – әба, акы – әба, акы  
— , — , — , — , — ,  
Акы – әба, акы – әба, акы – әба, акы – әба.

Хыхъ адыргақәа ишъақәхаргылаз рыла иаазыркъаөны абас иаафыр ҝалоит:

— , — , — , — , — ,  
— , — , — , — , — ,  
— , — , — , — , — ,  
— , — , — , — , — , \*

Абас ишъақәгылоу ашәага, абжыықәыиңәара апхъатәи аслогағы изықәшәауа иашътоуп ахореи хәа. Ари ашәагағы абжыықәыиңәара змоу анағос енагы ицилароуп абжыықәыиңәара змам. Иаагап ажәлар рхәамтақәа рқыннтәи итәгъ ағырғыштәкәа:

— , — , — , — , — ,  
Ам – пыр, | ам – пыр | шъа – пы | зтюу  
— , — , — , — , — ,  
А – ды – ә – ча | тәы – ә | зхоу

\*Рапхъа ишхәаз еиپш (–) иаанагоит абжыықәыиңәара адырга, (‘) абжыықәыиңәара змам. – Автор иаизгәета.

Ари хыхъ сызхәапҗышыз пәшь-слогк змоу ажәенираала иафызоуп. Ҳәхәапҗышып хыхътәи иафызоу, ажәлар рхәамта ақынҭа игоу даеакы, аха x-слогк змоу ахореи:

— , — , — , —  
Ya – ca | pa – da гәы – шья | – ӡа  
— , — , — , —  
Сах – тан | ei – маак | уы – шья | – тда

Моумзаргы даеакы:

— , — , — , —  
Лаң – ра | тәың – ра | ҭаст  
— , — , — , —  
Лай – қәа | тәеи – қәа | ҭаст

Иаагап, дырғагыйх ажәлар рхәамта ақынҭәи ф-слогк змоу:

— , — , — , —  
Са сөир | – бар – гыы |  
— , — , — , —  
Ба – ра | бзы  
— , — , — , —  
Ба бөир | бар – гыы |  
— , — , — , —  
Ба – ра | бзы

Моумзаргы:

— , — , — , —  
Дтәы – уан | дгәа – ҝуан|  
— , — , — , —  
И – ла – һырз | цон  
(Л. Кәүінна)

Ахореи ҳәа араҝа баша иаҳәаҳмыршәеит, уи ҳнацәкъара-  
қәа ирылхмыцәецәаит, уи хыхъ ҳазхәапҗәаз рыла

еилахқаартә икоуп апсуа жәеинраала ишацәтәымым. Ахореи ашәага ажәлар рхәмтәқә рөы иананаала, нас абызшәа аспецифика ишеиуоу өашьома.

Хореила иофәоуп Д.И.Гәлиа иажәеинраалақәа кры.

Цюукы ргәы иаанагоит Д.И.[Гәлиа] иажәеинраалақәа рөы арт ашәагақәа ықазам, уи ус закәанпұкарада иофуп ҳәа, аха ари иашам, еилымкаароуп иқазтцауа. Ҳаҳәапұшып уи ус акәзар:

— , — , — , — , — ,  
Дыук иа | – наа – луам | ап – сы | – шәа – ла  
— , — , — , — , — ,  
А – ха | ис – ҳәа | – роуп жәа | – хaa – ла  
— , — , — , — , — ,  
Сы – ңымшы | қыа – қыа | си – лахъ | ға – ша  
— , — , — , — , — ,  
Сым – ра | сым – за | си – иатә | ша – ша.

Ма иаагап дағакы:

— , — , — , — , — ,  
А – тыйс | а – кат | иа – ха | пәан  
— , — , — , — , — ,  
И – ңақъ | ңақъ – уа | иаа – та | – хыеит\*  
— , — , — , — , — ,  
А – ҳәых | ңыш – қа | нас – кыа | нақ  
— , — , — , — , — ,  
И – ша | – хы – чозк | иаа – пәса | – зеит.

Арақа еилшәарап амазамкәа аштыргыланы ицоит, настың астрочкақәа зегъы слогла (жәа-хәтала) еиқароуп, захыныңыара ааба-ааба ықоуп. Хореи амузика (арт хыых ҳазхәапұшқәаз излахдырбауала) аеапұсахуеит, зны игәырђоуп, зны ихаауп, зны илахьеиқәтцаоуп.

\* «Хыеит» – ажәеинраала анфыз гамтазы «х»-и «е»-и рыбжъара «ә» (уажәтәи «ы»). – У.А.) абжъарыларда закәанпұкаран иқамызт. Уажәи ағыщәи асистема ала «ә» («ы») абжъадырғылт ипшәқацәамхарц. Убри азакәанпұкара ғың азбоурала ара слогк мыңхәхеит. – Автор изазгәета.

## АИАМБ

Зегъы ижәдыреит, ацъажәлар зегъы ирзеиңшү ажәеин-раала «Интернационал». Ҳаҳәапҗышп уи ғышьас иамоу:

«Шәыгыл шәыипҗхъың дамың зыныңәу;  
Адуне амлашыңә, атқәа!  
Еилашуеит ҳәдирра уаҳа ззымчаз  
Ихыиоуп апһраибашърах ҳаразы».

Уажәы ңыхъа ишықаҳтаз еипңш: абжы аәахъықаранакуа ҳабжы иацтцауа, абжы аәахъыланакәуа ҳабжы ларкәуа ишъақәхаргылап абас:

Шәы – гыл | шәыипҗ – хъың | да – мың | зы – ны – қәоу (9)  
А – дыу – неи | ам – лашь – цәа | атә – қәа! (8),  
Еи – ла – шуеит | ҳәдирра | уа – ҳа | ззым – чҳаз, (9)  
Ихы – иоуп | апһра – ибашь – рахъ | ҳа – ра – зы. (8)

Абас ишъақәгылоу ажәеинраала аобатәи ажәа-хәтағы абжы қәрыңәйәара змоу иашытоуп иамб ҳәа.

Иамб амузика һәйәоуп, амч амоуп оғы игәы архатдоит.  
Иаагап итцагъ:

Еи са | шәа – қәа | шәарт са | – шәа – қәа!  
Шәфа – гыл | ишь – тышәх | шәа шәаб | – ғыар – қәа!

Моумзаргы:

Са – лам, | са – лам | си – п̄хәыс | – баәа

Са – лам, | са – лам | са – сык | – нытә?

Са – лам, | са – лам, | са – сым | – заәа

Са – сым | иатә, сым | – ра зегъ | – рык – нытә!

Абыржәи сызхәапһәаз рфызыцәа аиамбқәа ирыштыуп  
пәшьбаны еилоу ҳәа, избан акәзар иамоуп пшыңыара  
абжықәрыңәәра.

Хахәапһып хәбаны еилоу аиамб:

Шы – жым | – тан кав | – каз – тәйи | апһ – са | – ба – ра

А – за | – за, а | – қәу – ҳәхә | – а – цәа | – иал – тт

А – қәа | – п̄а әа | – п̄а а | – ка – тәа | – ра

Ахъ – зы | зы – кәу | – тәаз еипһш | еи – лаар | – цырт.

(Ш. Тәвыңба)

## ӘБАНЫ ЕИЛОУ АИАМБ

Сан бымтәыуан | – | – | – |

Бымтәыуан сан. | – | – | – |

Сан бымтәыуан | – | – | – |

Бымтәыуан сан. | – | – | – |

Арақа аметр бжымсζеит. Актәии ағбатәии астрочкақәа  
еипһшым, аха актәии ахпәтәии слогла еикаороуп, ағбатәии  
апһшыбатәии убас.

Иқалалоит ажәеинраалақәа рөы ма слогк аназымхаяу, ма акы анаңымцхәхаяу:

, – , – , – , – ,

Бзия | узбоит | сара | суызгәык | ны

, – , – , – , –

Ома | зыхтыз | гахьюу | Кавказ

, – , – , – , – , –

Зхы мша | тәкәа | енагъ | зөйрөө | ны

, – , – , – , –

Уара | хақәит | раз иқә | пәяуаз

(Ш.Тәзықба)

Ари шәагас иамоу абасала иааркъағыны иаағыр қалоит.

, – , – , – , – , – ,

, – , – , – , – , –

, – , – , – , – , – ,

, – , – , – , – , –

Арақа аметр пәымтәазеит. Иаххәап, алгамта ақны акәым-кәа агәтаны ұзара ипүгар, убысқан акын аметр анеилахәуаз, аха – арақа еилшәара қамтазакәа абжықәыләһәара змоуи измами иаңымтәазакәа атыхәанза ишоит. Иаххәап, ағбатәи астрочкақәа рөы абжықәыләһәара змам ( ’ ) акы мыщхәуп, ус икоуп тақатәи астрочкақәа рөгъы, аха арақа шәартта ҳәа акымзаралық ықазам, актәи астрочкақәа 9 слогк ықоуп, ахтатәи ағғы иара убри ақара, ағбатәи ағы – 8, апшыбатәи ағғы ааба. Ус анақәха, аметр пәирхага амам, ажәеинраала ишаана-гаяу шәагала ишъақәыргылоуп.

Ажәеинраала анеилагауа аметр агәтаны ипүтәароуп, ус рыхьеит өңіл иалагауа ағаңғы. Иаххәап, ажәеинраала – – ари ала ауроу-зоуруу имбаптате агәтаны – – ас икоуп алашәар иаразнак амузика еиламгар қалаゾом.

## АДАКТИЛЬ

Еихарак иманшәаланы х҆janы еилоу ашәагакәа раҳытә ипхъазоуп адактиль.

а) ө-стопкны икоу адактиль дара имачуп апсуа жәеинраалағы, избан акәзар, уи ала ифу макъана жәеинраала ықам апсуа бызшәағы. Убри ақынты сара уажәы уиақара саламлакәа хтәа-хәыгык асырбап:

Ам – ра ла | – ша – ра – ха  
– , , – , ,

Нак-нактәи аитцыхра уи ағар поетцәа рнапы иануп.

б) х-стопк змоу адактиль еиха ирацәоуп; абар уи ағырпұшыга:

– , , – , , – , ,

Ажә – лар – гыы | гәақ – уан, ам | – шын – гәы цәқәыр | – ңон,

– , , – , , – , ,

Хсыңь қам – та | – за – кәа уи |а – шәа бжыы | гон  
(Ш.Тәңіциба)

Абас икоу ашәага абжықәыңәера апхъя иргыланы измоу иашытоуп дактиль ҳәа.

с) иаагап ажәлар рхәамта ақынты дактиль, ө-слогк змоу:

– , , – , ,

А – шәыи – шәыи, а – шәыи – шәыи  
– , , – , ,

Бар – чан пәхә а – шәыи – шәыи.

Дактиль ашәага еихарак оғы игәы иатцахыхуа, агәалсра змоу музикоуп.

## АМФИБРАХИ

Ҳахәапҗышып амфибрала ифу пәшь-строчкак змоу ажәеин-раала:

Лашь – ца – ра | – хыеит, рың – ба – | гъы  
Зым – ца – | зо иқә – хыеит |  
А – бар шыта | ир – хы – тышт | рың – сы  
Иры – хәапҗ – шырц – | иашь – таз  
Хы – | хытә ам – за | уыгъ ыз – зеит |  
Еи – уыжь – ны | и – неи – уеит а – сы.

(Ш. Щәвіца)

Абас ишъақәгылуу ашәага, абжықәйәнәара асбатәи аслогағы изықәшәауя иашытоуп амфибрахи ҳәа. Амфибрахи ашәага иаафып хыхы ҳазхәапҗышыз ала:

, – , , – , , – , – ,  
, – , , – , , –  
, – , , – , , – , – ,  
, – , , – , , –

Ас икоу пәшь-стопк змоу иашытоуп амфибрахи ҳәа.\*

Ҳазхәапҗәоз излаҳдырбауа ала амфибрахи итынчу, рацәак цәкәырға злам атҗаша уныздоу музикоуп.

## АНАПЕСТ

Ари хъяны еилоу шәагоуп. Абри ашәагазы иаазгоит акы

\* Пәшь-стопк змоу актәни ахпәтәни астрочкақә роуп, агырт хъяны еилоуп. – Автор иззгаата.

затцэйк. Избан акэзар, апъсуа поезиа ё уаха ыжам.

Апъ – са – ба | – ра , а – ёыпъ | – сах , пъхъя ишоит |

И – на – за | – зоу ҝа – лом | зегъ еиқә – шоит |

(Ш.Тәзықба)

Анапест зеыштызхуа шәагоуп, избан акэзар, абжы амч аеенизнагоит атыхэтәны. Анапест иахылтца амузика оғы итэй шытнахуеит, иаргәрырьоит, иархатцоит.

Ағыц жәеинраалақәа рөү имачзам Маяковски иметод афра напы азыркыз.

Сара уи апъсуа жәеинраала иақенагауам схәом, аха макъана напы азыркыз рацәак ирымкәйтабзиамхаңт, уарлашәарла хара змам цъара иаламшәаузар:

Иаххәап:

Ишеит,  
Еисуеит  
Икәпђоит  
Иәниоит  
Аәар ахымца  
иалиааз.

(Ш.Тәзықба)

Ари аформа ала ианырфуа форма ама замкәа анахъгы еиуамкәа, арахъгы еиуамкәа ижам, угы иамазароуп ашәага. Маяковски ифынтақәа рөү шәагада ифзам, аха шәагак маңара шытыхны акәымкәа еилагұсаны исуан. Ари еипђаш аформа ғыц еихарак излацьшатәу ажәйтәтәи ажәа еинраалашья аканон ашьата илытқакны ипһнақоит.

Ари аформагь иалтца гәатазарғы цәгъамызт.

Уажәы арт сзыхцәажәақәаз рыла апъхъағ игәеитоит ари аилкаара хәычы сыйғу ағы «арыщхара» хәычы ижалаз.

Хореии иамби рзыхәан ағырпішыгақәа аки-аки еипђ-

шымкәаирацәаны иқалеит. Ашытакъ ишааниуз амфибрахи ағыи еиха имачхеит, аха устыы иааган өңирпәшыгак хар амамкәа. Агырт афба – дактили анапести ртәи ағырпәшыгакәа маңхеит, аха уи амалагъ иаанагазом арт ашәагақәа апъсуа жәенираала иахәартам ҳәа, аха арақагъы аф. Җәыцьба ищыраала иманшәалаз өңирпәшыгакәа арбахеит. Апъхъаф ишибуа аипъш дактили анапести итлагъ практикала аарпәшра, аратәи сөйреғы, афора иалагауа атак иауртә еипъш азтаара еитцихны изықамлеит. Уи үашыатәзам. Ус өңщуп, аарпәшра атахуп, икамжартә ақәыргыла ататәуп. Сара сахъахәаңшуа дактили анапести апъсуа жәенираала ианалоит, аха итлагъ имачны, уи схәеит ҳәа макъана ишъақәыргылатәуп.

Агырт ахпәа – апъсуа жәенираала аиғартәырағы ахәартара ирымоу риашара атахзам. Апъсуа жәенираала аиғартәыра абри азакәан пәкара амфала имцар пәсихәа амам. Уи ак амацароуп өыххас иамоу апъсуа жәенираала ашәага ашъақәыргылара. Ииашаны, абри аусағ аф. Җәыцьба напы злаикыз аус хаируп, ағар шәкәөңәа рзы өңщ мәқәеттәра бзиоуп, аха итлагъы иртбааны еитцихроуп аус напы зиркыз.

Ажәакала, апъсуа жәенираала итонтәу асистема ала ишъақәгылар үәгъамызт. Абри аизак сыйзааиз ала исхәарц стахзам – пәшь-стихк инарыхган афора қалауам ҳәа ахәара. Ағыщмәқәеттәра бзия қалауазар уи иамеигәрдьюода. Изееимхози Майаковски ифыша аформагъ, излақәнагауа ала имфағазар. Аха уи аарпәштәуп, макъана инагзам.

## АРИФМА

Ажәакәа ралгамтағы абжыы наңақәа (гласный) реиқәшәара иаштыоуп арифма ҳәа. Арифма ағырпәшыгакәа: акапитал – асаркъал – амарыал – ақәариал; сымала – өышәала – гәыкала; апъсата – апъхаста.

Арифма уахәаңшыр қалоит: слогла излаиғартәу ала, бжыыла излаиғартәу ала, атцихәтәаны ажәенираала қазшыас иамоу ала.

а) слогла аиғартәра. Арифма қазтцауа ажәақәа, ақәыңәңәара змоу слогла иалгаузар, усқан иҳамоуп ахатцатә рифма: апырпыл – ақаруыл, ашәымкъат – ауасиат, акамбашь – алауашь, ауардын – ихнатын, амаахыр – ауасхыр. Ашътахътәи аслог ақәыңәңәара змоу ашътагыланы ақәыңәңәара змам ала ианынтыңда, усқан иҳауеит апѣхәыстә рифма: алашара – амапара, аура – тәархра.

б) бжыла аиғыртәра. Арифмақәа абжынаңа змоу рыла иалгауа иашътоуп иаату арифмақәа ҳәа, абжынамзә змоу рыла иалгауа иашътоуп иарку арифмақәа ҳәа.

Иаату арифмақәа рәғырпұшыға: ашъха – арха. Иарку: уырт – арт, Шымат – ашәымкъат, анард – ауард – апѣсард, ашәағыш – ауағыш.

### *Арифм ақазша ажәенираалағы*

Арифма ашъақәғылашья раңааны икоуп. Арифма өба – өба строчка цыпхъаза еиңшны ищаузар иашътоуп өбабала еиңшны ищауа арифма ҳәа:

«Атцыхәтәантәи апѣстхәа фыртынла уеыушеит,  
Уара азә затәйк ула ажәған зегъ хыұқьеит,  
Уара азә затәйк икоутцоит ашәшшыра мыңхәны  
Уара азәк иурхәашьоит амш алахь еиқәны.

(Пушкин)

Ари ажәенираалағы излаабауала астрочкиқәа рыбжырағы арифма аиур қалоит. Аха арифмақәа строчкак абжъажыны ианеиқәшәауагь икоуп:

«Рымчқәа маңхоит афитонқәа  
Амчра аңәызуеит ауардын,  
Абна ршәыра аккар дыгүқәа  
Атехник иарлашеит ихнатын».

(Л.Кәйінна)

Икоуп дырфагъых апъшь-строчкак еипъшны ианеиццауа:

«Дыгә ижкира мың зымхәуа  
Пату зқәйтцуа креилзыргуа  
Ағычыи-қәйчыи знапжхау  
Ирасатраттәкъа итоуп иңшуда.  
Ашытәа шкәакәа мыңхәы излоу,  
Зкәац атқыс зышша еихау  
Зтәықа дыгуы зпјатца шлоу  
Артқәа роуп иара зыштыу.  
(М.Гочуа)

Ажәенираала арифма амоур қамлаزو иқағам, икоуп арифма змам ажәенираалақәа. Рифма амазамкәагыы иқалоит ажәенираала афора, аха ритмада, шәагада иқалазом. Ажәенираала арифма амазар бзиоуп, иаха амузика арпъшзорит, абжыы арбзиоит.

Схы иасырхəаз ашəќəқəа:

1. Краиски – «Афра иалагая иидырраны иахəтоу»\*.
2. Шенгели. – «Практикала ажəеинраала аи·еартəышъя».
3. Томашевски – «Алитература атеориа».
4. Ажурнал «Алитературатə ртцага».

---

\*Атеориата зтцааракəа еихəрак аратәи еитагоуп. – Автор иазгəата.

x. s. botajba

iaxiatəi  
apsua  
liṭeraṭura  
iaazərkıaφnə  
**Kriṭikala**  
axuapṣra

teoriat  
zçaarakuak  
nacçano.

aqua

apsnə

1933

apsnəz həntkarralıqna təjra.

x. s. bənajba.

İaxiaçəi apsuə liqeraçura,  
iaazərkıaçnə kritikala axuapşra,  
teoriaç zçaarakuak nacqanə.

(apxıaja iyəit a. fadeev).

---

apsuəç həntkarra lıquə təlra.  
apsuə. 1933 ş. aqua.



takzəpxəkuən aredaktor n. tarkil.  
atex. redaktor m. pilqik.

apsne a. s. s. r. apħənttəlra „lenin“ ixiz zxən.  
azakaz № 3753. aħħraz 2075. apliċ № 60-B.

## apxia-ja.

apsua literatura, xəmpada asovet məqə iaxiqəiaait. pəxia arı aliteratura zəfioməzt, izban akuzar aqəla carta amamıkua ahəntkar igeneral imagu iaçarqıəcnə iman, izban akuzar aurəst şovinizm dəu aşham megsarəda iabəluan azharazə rxə iyaxoz əmilatlı külitura. apsua jlar rhamtakua laşara mbazakua aksan-zara iaçən. astaxırpəi anxay qajlar irəlçəz abəipara aurəs həntkar ikonoskopuara iaçagələz, axırxura ekspediciakua enagi izkumuz, daşa rəmətələkaxı iaxərgar-ha ilua izəsuu iqaz, apomelijikjei akəpitalistjeli aeksploatacia zzəruaz, irəlşoməzt ajlar rhamtakua rərpiara ajətpəi aguaqra ıakuei, arəchara ıakuei rħara aaməltaxi daħfakala.

aċara zmou apxiajei, aċara zmou ayjei rəqamızara asaxiayra literatura aġiara aannakeluun.

apsua ralfavit (anban) 70 səkusa rəftaxi bartolomei isakuirgələz eiharak apsua rəurəstprə, dinr xuapsrala raasara iazhan.

arevoliucia qalaanzagı ui anban ıquə, apsua qajlar irzeilmərgakala inxəet.

aqajlar pəxia aips cara rəmamıkua iqan. ajarja, auaxua-maṛ şkolka raxi inargaz pətyək apsua үküənja zəfəzaz, aevangeliie anəharakuei rċara akuzan, aurəst qinuasai amissionerjei iċarçaz „apsua ralfavit“ nban ala.

iqaməzt aliteratura rəftaxi, izban akuzar dara azək-yə-qak iqaz apsua intelligentja eiharak xəxiṛəi auaajlar irəcət-kuaz rakun, nassia uərt, aurəs həntkar isoldat rəpsa iaxaçanə iaargaz „akulitürei acivilizaciei“ iakurşahatnə, ui apsala, iaraphe ifamxenəsgəlayjan iaazan. art aintelligentja, apstazara ψəcaza amyakuçara rələ iqaməzt. uərf eiharak irəlşon iqaz: apsua jlar rjətpərə dəu, psaala laxeikuçarəla agualarıvara, azəkupsəq-hara, alaosırz akurəra akuzan. apxiaqa rəi ausekua uərt irboməzt.

agumxarei, akulitüradarei, adinr lascarei rəla apsna eibar-rukne izmaz aurəst həntkarra, akolonialr kuonoskopuara apolitika iaxqianə, arevoliucia qalaanza iiltuaz ajyan eikuara rəpoxi-zaṛəi eijan dərmət gulia apsua rəla saxiayra literatura ašakurgəlara napə zirkəz.

axa gulia inaplakə, iyəmta ainiciatiwa, ipoetika rəla apsna eibar-rukne izmaz aurəst həntkarra, akolonialr kuonoskopuara apolitika iaxqianə, arevoliucia qalaanza iiltuaz ajyan eikuara rəpoxi-zaṛəi eijan dərmət gulia apsua rəla ixfhaż rəmha aqənsa izə-nazoməzt.

gulia asaxiyara literaṭura eixəeihaz, axa ait zəkəmfiacəz, rapxiəzəfəi jçəsən, axa jçək amacara aapənra azəqəcom, gulia imala izələkurgəloməzət apsnə azə aliərətəura.

apsnə aliərətəuraq aapənra fəkugələeit asovet məqə anəqala axtaxı.

Mart 4, 1921 şəkusa tourəxər haanə iqaləeit, ui iaanarətəit, cya zmam akupşələrə apsua literaṭura formalı imilatınə, çakəla isocialistinə arçıarazə, aənsura dəu.

ioumouanə ifakugəlaməzət rapxiəzəfəi apsua yja rəsəfa.

apşka rapxiəza anəquara danalago, ifapə eixəigo-cərpəxəza akə dəsxəqəso, dəşkəhaua aips, apsua literaṭura apionerja apxiəzəfəi aşəkuskua rzə irəman imayəmkua ryəmtakua rəqə agxakua.

amilatır xakuitra aiguronara, akuomouanara dəu' irxərəhəz ataks, dara rxaṭ milatır külətura aqifalarə aəpələrə, inagzənə aklassır fəzəqəcəra aymaçra iaxqianə apxiəzəfəi ayja atəpan-təri apsuat nacionallizm aixənaaraxı imyaxnagəeit.

uərt, apxiəzəfəi ryəmtakua proletarə ideologiala ifakugəlam, aklassır eirəngələrəkua eikudərşəsöt, ob'ektivla apsnət kərtərələei ikunxaua aqajlar requpiqərəxi, reikumlaraxı təgəvənə (iəhhəp qanba ipoemakua: „axşa təphə“, „apsnə hanəm“).

axa art aşəkuskua rzə agxakua şəqəzgərə iñəçan naq-naq-təri alşərəkua zəxəfəiaasəz auaşxər oumoua.

apşka dəşneiu a anəquara içoit, dxaçanə dqaloit. apsnə, aliərətəuraq çəsra aʃartbəaaan.

ui istanaxuan irajaynə açara zəcaua aqar, amilatır şkolkuei atexnikumkuei irətrəaa irtou, ecə araxu irəcəz, iaxia akəi-akəi eipşəmkua anaükəei atexnikəei rəhərəkərəkua itəzxua.

apsnətəri aiproletarə yja rəssociacia eidnaqəloj iimayəmkua aliərətəuraq kruzokkua. axa a. p. y. a. aformei, auaşsua ametodi anaaloməzət iaanəməgələzəkua apsua saxiyara literaṭura altra iaψəz.

aliərətəuraq var a. p. y. a. iaazən: ajlarə hamətakua rəpməbarala, gazətə sxematiżmla, nəsgərə aurəs poētja „kuznici“ „lişfrontəi“ ryəsa aformei, rətəmatika alxei iaψərəşnə irəyträpar, aṭəoriaq zəhaarəkua rixətərala, iəhhəp, apsua ja-einraala aifart-ərəsa aproblemə ub. agı.

xəmpada a. p. y. a. ariadkua rəqə igələeit rdackua oumouanə apsua literaṭura aqar-yja; kuçniə, ɻəqba, v. agrba.

xəmpada v. agrba iyəmta „amra gələeit“ daara ixucən nəpləkənəp 1929-30 şəkuskua rzə apsua kətəvəfə asocialist-ekonomikər „eitaçra dəukua“ iqaz raarpsərafə.

xəmpada, apoetja ɻəqbe, kuçniə apsua literaṭuraq rapxiəza, ijajeit içərəu, işəu կոմփարə bəzələla.

aʃart avtorja irəman „armar“, ileninrəm axuapşrakua: ajlar rəhamətakua pətəu akumçała, ikozmizmən temala, „duneir-

massstabla ayra, sxematismla hpsazara ყაც arbara, plakatla akulakeloi aoxey uesuyeli raarpsra, hanxała socialistlər rekonstrukcionala aphiara, atouraqxə dəu içanakualəei həzələrəi aqajlar idərra ფəclə afaugələfəi raarpsra aləmşara.

a. p. y. a. akuxra, nasgərapsnərəi aliteraturaç organizasiakua reitəsakurgələrə z. c. k. k. (b) p. 23 aprel 1932 ş. rzə akucara iqanataçaz ala apsuat saxiyatra literatura iaiuəit naq-naqərəi aphiaraçə amyakuçara bzia. uajə aakəskia ihayskuaz aşəkuskua rzə ihamoup daşa alşara dəukukua apsuat yəzəryə ryəmtakua rüvə.

d. gulia, pəxiya aidealisticəi, adinər-mistiqa fəpkakuei ixhanə, dəriainə, uajə iyueit alaçarazə, atatənazə, ajlar rhamtakua ixə iaxuanə, iyueit adinər-xamçəra ყəstüşkakua.

d. gulia, pəxiya znə nərqazarala dəairpsəit apsuat neqoşini; onegini rtip-aaməstjei-tauadjei, afeodaljei rəguta iagulçəz „ayər məxəvi“.

pəxiya znə iaairpsəit iaxia ojraanzagidə rəpxiərəi atəp itəzzua apsuat lirika.

uajə daara aqəs dəu azəiueit apsuat literatura aterioriə problemakua—agrammatika, aorografiya, aja einraala aiçərəpəsi, əxa hakuitəpi iahhar d. gulia içəri iğəcən asaxiatə literatura yəmtakua haitarazə.

s a m s o n ү a n b a, pəxiərəi ifəpkakua drəcərəcua, iquxua, iara ubaslıqia iñəipsaxueit kərzəçəkəa apolitikər tema - aklass kūparej, apsuat kətan akolkoz-rəglərəi eiləkaanə ayrazə nəpərəkənə (apovest „seidəq“).

küncnəi, ul iyəzjəi apoei əparakua rəqənər „rarmər“ grakua guatanə nəpər adərkəit uərt rərişara—uərt daara rxşəy azəstənə ialagəeit aforməi, astili rəfəkurgələrə aproblemakua rəcara, uərt, ajlar rhamta abarkiatra lamaž guatanə kritikala rxə idərəxuarç irədərkələeit, ajlar rhamtakua „aqajlar rpsazara zegərəi, rsocialr tourəxər pəfət“ eidnakəloit, „ayyə ui xəmpəda iderəuzaroup“, izban akuzar „ayyə iñələei iklassəi dərgup, ləməhasəi, blasəi drəmoup, iepoxa bəjəs damoup.. pəxiərəi şəqa, işbziyanə eiləikəaa aqara, iaxiərəi aamtagidə ubriaqara iara izən-eiha etligənə iqaloit“ (m. gorki).

ajlar rhamta tənxə kritikala iahdəkəlu, stalin isocialistlər realizm metodla həreibətə, h'epoxa asocialr çəkəi, asocialistlər process dəvəzzakua aqajlar idərra iaarhnə ifakuzərgələua apsuat apsuat əlitəratura abaa, formalı imilatrəu, içanakualəa isocialistlərə.

ubart zegiə, apsuat literatura aphiara amyakuçarei aperspektivəl hınarboit ari. x. botajba iñəz aqə auəsumta. apsuat literatura aphiaraçə daara bəjəxa dəunə iqan akrıtiqa amykuadara, akrıtiqa „əlitəratura azhara aprocessəçə ipxiagəlanə, imyakuçay münə iqlərəoup“ (m. gorki).

akritika ფრ აყრ ialagaua ačara inarçalaroup.

akritika ařar ყე amyakuçara rnataroup.

akritika rəxiarəi ayja ფეснə rəfakurgəlara iacəxraaynə iqazaroup.

akritika, aideologiar ərxuarakuei qamlarazə ibqayxaroup, klassla ihaonu aideologia iaarpşna ipnajalaroup.

eiharayək apsua ayja dəukua ryemtakua, marksist-re-ninr analizla raarpşrafə rapxiarəi ixucəu naplakəup x. aboajba iuəsumta. 1912 s. rapxiarəi gulia iaja-einraala eizga itəcəz inarəknə iaxiarəi apsua ličeratura nalaçanə iaazərkıapnə akritikər xuapşra azəzu.

aboajba iuəsumta iara zlaqouala makiana iakəup.

ფრ adə iaakulaz azə eipş apsua kritikagə makiana myadəuk uaqnəc myaxuastakgə əlnamxəct. iara ubri amyaxuastə apsuarazə, aqaçarazə axparazə, naq-naqṛəl alileraturaq kritikə amya azəlxrazə aboajba iyəntə ubri ařə naplakə bzioup.

xəmpada, ari aķek ybək agxakua irjəxikam, iqalaş qara-qara eimakəkuou azçəarakua, aha uəsgidə ari kər iapsou lag-loup apsnərəi asocialistə ličeratura argələrəvə.

a. v. fadēev.

## d. i. gulia iyəmtakuei apsua litératürei.

apsua litératüra açıara atourəx iacəup dərmət iesəf-ipa gulia ixiz. d. i. gulia ixan oup apsua litératüra əlapə ankxa, apsəp lagayagara ianalaga, axa altra ianalaga asovet-mış qalə-ejtei oup, amay-saçkua haarrquaçnə iahhozar d. i. gulia iyra fakugələeijtei ita içueit 28 şəkusa raqara.

d. i. gulia iyəra əfakugələrə aamtazə daşa social-p-ekonomikaş eñçcaarakuak əqan. uəsəqən apsnə iaapknə ikun aurəştəi imperializm aimprialist-p-kolonialş politika uəs myapgaua.

d. i. gulia iyra əfakugələrə aamtazə apsnə y-kuoniouuarak iaçagəlan: aurəştəi imperializm, atəpanşəi tauadəi-aaməstjei afeodaljei rəkuoniouara. d. i. gulia ayra nəpə analaiküaz aamtazə aurəştə şovinizm dəui, atəpanşəi nacionalizməi irəsakıa-həmtən iqan. amilat ssakua ələscara içaxalan. apsua lquyra xuyə airgi afora-ha axə ayaxara iəfəz adinş kata itaxalan, mışikala eibarkan, eiharak aqajlar dinş qazsala raazara iazhan.

zxə harçsəzəz azaçara içagı eilkəanə iahnarboit apsua litératüra açıara atourəx. rapxaza apsua nban lquə aleiçenənt bətalomei ixiz axna itəçəit kart 1865 şəkusa rzə.

ari „apsla anban“ aqajlar rzə xuarta alanə, lər aanaftua iqamləeit. qarək-yəqara iaxiapxioz auaxuamakua rəfəgi, atəp aankələn irəman xəxirəi auaajlar.

anban lquə uals iamaz axuəyukua dinçəsila raazara, aklassə intereskua reinərlərə ala akun. ui axuəyukua idnarçon: „auaa zegiə bzia ibala, anja iişaz aoyə izə oas uşqəqumçan; aiaorara anja iżəməriəup, anja aoyə dzəişa bzia eibabarazoup“. ari anban lquə eiharak apsuaa rəurəstəra iazhan.

ui astaxi dəuk mərçəkəua itəçəit „apşa atourəx iazər-kiapnə“.

1910 şəkusa rzə itəçəit ay. d. i. gulia eiteigaz ałquə „akiərsian iaşa ekklesia anəha dəukua“.

iara ubri aşəkusazə itəçəit k. d. maçavariani eiteigaz „anəharakua, ja zakuank, akura boiəc“.

1912 şəkusa rzə itəçəit 356 daqia zəçəkəua „ihakuitəu iisus xristos i'evangelia ckia matfei, markozəi, lukəei, iaannəi irəq-nərəu“.

abri hazxuapsəz iahnarboit, apsuaş lquyra ahra zmaz aklasskua rəşxua iştacalaz, adinş gumxara çəkəs iamanə işeibarkəz.

ari ałquyəra xşəyçəkəs iaman: aqajlar rərlaşcara dinş qazsala raazara, aklassə intereskua reinərlərə, akolonialş politika ariaşara.

1871 şəkusa, apsnə imyapərgaz areforma astaxı, apsnə at iasua iaalagəet akapitalistə eিষcaarakua aurəstə həntkar isoldat rpsa iaxarpanə iaanagaz. apsnigə iazhaua iaalagəet axuaaxutraq kapital, ui axuaaxutraq kapital pfala-pfala iφalair-xuan atuaad-aaməsta-afodal, axa iαşrəup ui ♦piara iαphuan inxanə iqaz ajər feodalət uəshartakua (axa ui ailərgara uajrəi hjajara iαcanakuan).

çoup, apsnə makiana iqaməzt akapitalistə eিষcaarakua, art ajakua işrəcərkua aipsəqqa, axa uəsgidə ui amya ikuən.

ubri aqənp, apstazara ƿec dataxən açara zmou axuaaxutyə, atuaad, akapitalistə uəskua rəmyapğarazə. ubri aqəc psta-zara qamta iataxxəeti açara. ari açara uals iamaz aqajlar rəla-xtra akumz, xəxiřəi auaajlar apstazara ƿec afakugəlara iαřəz anraalarazə, aqajlar dinr qazsala raazərazə aurə həntkar iko-lonialət poliтика ariaşarazə, apsuua rəyurəştrəzə ikuən.

apsua literatura aphiqarəfə iamyand isərxəzoi d. i. gulia iyəmtakua cikia marksişt eilərgarəla irəoitoru aarpşra, abri asta-tia xügdi, abri auaəsbələxəfə lagalashoup ssaxuapsua.

d. i. gulia aliteratura ascena dəkugəlt 1905 s. rəstaxi. iyə-rakua atəçra iaalagəet 1910 şəkusa idərkənə.

1912 şəkusa rzə, areakcia jkurpa ianasakəhəmtaz itəçəit „aja einraalakuei axizərərakuei“:

„aφə psər,  
adə at-nxoit;  
aoyə dəpsər,  
aja itənxoit“-ha.

epigrams iakuynə.

abri aips apstazara eikuaja aan d. i. itkaanə izəyuaməzt (iyərgiə iadraqoməz) ijuə iteikuaz. ubri aqənp iyəmtakua aua-xuamət mistika iakursahatnə, idealizmələ eibairkəti, iara uəsgidə, ari alquala d. i. gulia iaairpsəjt aja quşkua, uəsqanrəi apstazaraqəfə iqaz agumxarakua rakuşahatəmra, axa ui akusahatəmra apoliтикаr eিষcaara aqənsə izənəzəməzt, arevoluciət çakə amaməzt, irəc-haxuxa iqan.

d. i. gulia ilquə uals iamaz, eilərganə ihoup iara ałquə alagamtaqə:

„ja xaala irqçala,  
ja rquşgala ujajala  
ajablı ƿəckua xkə-xkəla  
isəzrahala apsəfala“.

aoyə ՚erra fakuzərgəluu ibzazaroup. abzazara akuzar uəsgan irxhanə iqan. abri ałquə aφə d. i. dalajajoi uəsgan apsuua rpsazaraqə aijiarakua iqaz. uərt irəoitoru agumxarakua aairpsueit, nasgiə ui aqamlarazə dhayəup:

„anja iżemoxax aonəqra cəigoit,  
jlare irjəmotəu, rgu ialsşa qaiçoit;

аіbei, аrечai гeрaxu іsoit,  
anexa iara istoup, auaa dөrlеiueit;  
abziaraxi dөzcom, аjgiáraxi dxөnhueit,  
agunaha dөnnarxuam, jgiala dөnnarjоit".

„anja“, „anexa“, „agunaha“—abart roup abqars imou avtor ikuparaivә, аxa aues zlou, ari aja enraalaqә d. i. аomеуra daba-  
syaur, аjgiara iaxxеiaaua eifkaau ajala iahirboit. adgielaqә  
exeraayә dөnөimba xemprada ajyanaxi ixе irxеit, ui ajyanre  
amу ajeriarala art аjgiarakua aaneikеiarc.

аomеуra dshabafyaz hnarboit aja einraala „yәqa zкомzt azk  
drехizometz“:

„yәqa aifja iasak dreman,  
razok дsayen, yәqa omеujan;  
znе aefja xarak icauan  
yәqa rgua itan azara  
azk daftan agara“.

„yәqa itәrcieit jeikuazak  
agiuol itәrcieit jeikuazak“.

izcou nas art eibganә аз taxиentalaз yәqa ftnaxoit, azk  
dөxnaçeit, yәqa xuapzeit, azk daiseit. abas „uahamem“ itәr-  
xеit аomеуja. abasala adgielaqә exeraaray danеimba (izban  
akuzar dara tauadai aamasteigi ui iastan) iiurerez, ma ajyanaxi  
ixе irxar akuen, ma daqa riagakuak ipshaar akuen.

d. i. Iaairpsueit ixuartani aqzifakua: „aya gra xtөgoup“,  
„saqa dөpsә яebzaxuzei . „ablayafa xablaqiala“. art aja  
einraalakua, iaxia ojraanzagie kte zçazkua, aafaja, uperja ire-  
sua, rmaska rөzrxua daara naqazala eibetoup.

„saqa dөpsә-jebzaxuzеi“, ari daara xsey çake zmou „ja  
einraaloup. ari aja einraalaqә daarpshup uasqanreoi asocialq  
tip, „aoуe mәcxu“. art reips auaa qazcauaz daqa aamitan,  
daqa eipkaarakuan, daqa qa xuapsran. uasqan aqa raten akumzi,  
gupjagan, gurgagan, gueicarxagan. ui ihanahoit aja pqagie:  
„aupha logradij aj ixion“-ha. art „apsre jebzaxu bzia“:

„açara ijemorueip, аomеуra zaqa bzia ibuazei,  
anxara jaueisuan, arhra saqa deilahuazei,  
ahara dajerxasoit, аjgara saqa iguapxozei,  
zexiенqara daxiengalaki apsrukua zaqa dreipshuzеi“.

apsre jebzaxue, apsre bzia, apsrukua ireipsue, apsre  
gupjaga. apsre baapsre, apsre gezmal, apsre pөrxaga, apsre  
xpara, apsre neхre—abas anel daitoit agiезlam „aoуe mәcxu“.

„ablayafa xablaqiala“—uеigij „imәcxu“ oyemir, ari aqa  
nазаза jaехqiasaz, iblayafsanе, xablaqialanе aguar bjarar  
ibtagialdezuaz ioup:

„anxarei, auasurei patudaras ipxiasonit“.

„aqarakuei apsxurakuei drөgxuam“.

„daxineiua ucahá iarhaanza acasa dakułom“.

„nəsəda iñə abora kəljanə iñələjəit,  
xəda anəquara ikumijə çnarxaait  
abəlagialara zənzak ipatəu bənaxəit,  
isamərqlil dşasuz dəyəbzəra daxəsəit“.

avtor, ari inəñənträgi aqar axairgəlt:  
„ari mariam, zegiə irəzuam,  
ləpsaa xılałak iakumzar,  
ari mariam, zegiə irəzuam  
mxuc pagiak iakumzar“.

ari aips zegiə irəlsom „axa zmou oyə qalak, abəlayafa xabəraqialak, guar bətar ყənənak iakumzar“. „iməcxu ayoə iaarpşra daara kraçanakueit d. i. iyərafa. larban literatura-zalakgiə, eipsəm aamtakua rəzə daman ari aips „ayoə məcxu“. „abəlayafa xabəraqiala“ „şaqa dəpsərət jəbzaxnə bzliouzei“ — ara xşəyçakəs iamou „iməcxu ayoə — obłomov, peyorin, evgeni onegini reipskuaroup. coup, evgeni onegin, peyorin, obłomovraa uərt iaha açara rəman, xəxirəti auaajlar irəlapxiəsan, axa ans həhangiə, as həhangiə, inaharhərgiə, iaaharhərgiə uərt çläk iacrəçək lərəup. apsnərəvi „ayoə məcxu“ iman adnəqala daşaqa qazlıakuak, axa xşəyçakəs iamou aybagı aksor. iahliap, peyorin iaaiqua — sigurəvi apstazara „igu anaxia“, dərkikənçəçnə iaazara aqa igu anaxnarla, daaqumçakua ddəkuləbeit nəquara aڑəlakua eimdo. coup, „apsnərəvi peyorin“ aڑəlakua izeim-tərəqüargiə aguarbələrə dəbələn, apszurakua, aqarakua rrə iəra dəqən, atarpei nəquigon, doniəquan, ub. agi. obłomov eipşqia apsuar „ayoə məcxu“ „anxarei auaesurei pañudaras ipxiəsuun“.

abri azçaaraqə d. i. daara iqfətəvəp, abri eips kərzəcəzkuə apsua literatura uaquəç, adnecirə literatura-içə azeips „oy“ daxiəairşəz. yajak rəla „xoqan dəu“ saxjajoit. (u i mayk ineqəxnə daşaqa şətiək aqnə saxjajaxəbeit, axa aamta məftəkua araqagi mayk axhaatəvəp).

dinla ixyanə izlaqou alagıcı „xoqan dəu“ daara kraçanakueit d. i. iyəmtaφə. araqə daarpşəup ajlar rja rxəzzuaz apsua feodal:

„ahseiba ja jəirhxeit,  
axajakua iñaxeit,  
reiharayək xəirjaxeit,  
iaanxazgiə iriñaxeit“.

iara eipsəup ipəjagio:

„rxə azaqəankua dara iapərçoit,  
aφan auaxiad dara ianərçoit,  
kər rəməzəkua içəxurə pərjroit,  
drəchərsəzəam ixə xərjroit“.

uaje, hara hzə eiha kərzəcəzkuə: as kəs imamkuə dəəmyasən „xoqan dəu“? „asamartal“ daanamələjəit: art iqaiçəz zegiə apxasta, „iəxikzəit“ içəxurə, „iəxixərxəixuaz auaa rja:

zegiə apēigalt ipsata“  
„ilalazaap azya dəu  
innarjazaap itaaja dəu  
ikusaazaap iraxu, ipsasa iynra dəu“.

dalgot dinp xucrala ixyanə:

„sgu dalsəit xoqan dəu  
gumbəl qbara suoy dəu  
dəqam şəhəz anja dəu  
dalaimələi amca dəu“.

ari ayəraqə d. i. anja dicərxəraanə „xoqan dəu“ iyəzja  
aqajlar jzərhuaç ahaiuanja auəs xunga iqrəcua iajirloit.

eitashoit, aja-einraala eizga „həpəla iadəruazaroup iara  
aşey-uəsuja“ aqə „xoqan dəu“ xəmpəda iakunagamkua irfəcəup.

„xoqan dəu“ irfəcəna iməysargia akritikə ui iaçanakua  
aiaş ahanamərpsər qalauamət, iążaxərgiə tourəxç qazfala iişa-  
xoməzt, „xoqan dəu“ ailərgara sara abri aipş aizak aqne saa-  
nagəeit:

„xoqan dəu“ aradikalp çəkə zmaç teman, iara anyəz  
zaamtala. abri ailkəara xuyə iqahçaz astaxi haxjajap ialkaana içagi  
azçaarakua, d. i. gulia iyəmtakua rəph daara iħartanə iqou: adin-  
rəii, aklassə intereskuei, amilatrəii rəzçaarakua. uajə makjuna  
eilsərgaua aja einraalakua asovet məqə fakugħelaanza iiykuaz  
roup. asovet məqə anəfakugəla iiykuaz içagi aladaxiqa salaja-  
loit. d. i. gulia iyəmtakua aqər, uaxuamət xuapsrala, evange-  
liap dərrala eibətoup. ubri aqnət iamyane isəpxiəzit d. i.  
iyəmtakua rəph iaxiatel i amta iapərxaganə iqou raarpşra.

aja einraala „atənəqra“ („aja einraalakuei axiżerprakuei  
rəph ianəu“) uaj əaakıeskianza a. m. үoqua irçaga īukua irnəloz,  
aşkolkua rqnə aakıeskianza iaxuamışsakua irçaloz proletar  
ideologiala ifakugələzəmət aklassə intereskua reindərlərəxçi axə xoup.  
sara iara abərjəgi iszeilərgom, abri aja einraala arçaga īukua iz-  
nərcoz, axa „kämpəl iqa anənəja aila dəkusuan“-ha sta iuhərəzəi.  
uajəgi, kərqara, eiharək akətan iuboit art arçaga īukua. 1929 ș.  
rqənsəgə iara ubriala auəs axialəruazgiə əqan. haxuapsər ui  
iħanħħua:

„egiżmaməz amazara şeguxiaaigoz dçəkukuażżeit  
dəsxucuaz, dəsfəcuaz intazgiə axicək imbaseit  
abri ala macara, qabaada mazarak izmərħażeit,  
amazara raja zmaç eipsiqia abrəgi tənqräk imbaseit“.  
„abzañxara zmougiä naq-naq iszejlagar-ha dajloit.  
izmamgiə daftoup jgħiġaqie iguryoit,  
ubri ala kər zmougi, egiżmamgiə tənqräla eipşxoit  
ħ-pan īazzxucər, iiaşana aja isħaż-ċabergxoi“  
(ħ-pan īazzxucər iiaşana imcxoit—x. b.).

ari iahnarboit auaa zegiə mazarala eipşemkua iqoup, akrə  
zmoui, izmami, ma izjmaqəui, art ayəqagħiə tənqra rəmam iġua-

queit, aotar amal soundaz-ha ixə qabaa airboit—uəigى dguaqueit, abeia, ui isəmou sjeilagar-ha dəztənəxauam—uəigى dguaqueit.

art ayəqagi iguaqueit iguryoit, uəs anaküxa akra zmougiə izmamgىə guaqrala eipşxozaap.

nas iapsəxuazəi ari arəchara, xüles lataxəuzei? ui marioup:

„anja ipqarakua raxı ajaba dapxiar inarçoit  
atənçra apsfara zlaqalaua inarboit  
ajəgi-fəsra, agurya zegia ixnagoit  
dtənçnə, ipsfana apsabarafə dəqanacoit  
apqarakua rəçəxanəza igəlou ajaba iahnarçoit  
azə iżə naçaməcən, iumou uara iuəzxazoit.“

„abri apqara ckia eilkaanə ianguahta iahoit çaga: ajəgi-fəsra hguapxarəm, ihamou, hazxar ihamam azə hpsə jgialxarəm“.

ajakala, ari xəxi szəxjajaz laanagoit: iqahiçarəm asocial pqrakua reilagara, atanıra eilaagarəm, abciarei aotarrei, aguaqrei—arguaqrei einharaalap, ihamam azə hpsə jgialxarəm, izban aķuzar:

„amprei, ajəgisəcrei roup oyə ipsə izmərsaua,  
azə iżə amakrei, ajgarei roup oyə atənçra izmərbaa“.

hara hazçaaueit, darban abri xizə zmazam aoyə? ui xəmpada abeia ioup iaçanakua“.

abas, d. i. iyəmtakua apolitika anacaikuaz ob'ekтив müata ahəntkarra p aifkaara adgəlaraxi dəmyaxnaqion. ari as danəqaz, eitharak areaksiya aamta „azoup, uəsqən rəi aintelligenzia axəpxırak rzeips çəmazara (apessimizm—agukahara) irəmaz d. i. iman. sara skritikə p xuapsrakua rəp d. i. iyəmtakua ob'ekтив myala saxxajarc staxəni. iahpərxagou naq luənət icahcałap, „alaotum agudhçap“, ibzou hadahkəlap, həxə iaharxuap. d. i. iyəmtakua mayk ada zegiə ari hzəxjajaua aamtazə din p xuapsrala eibətoup. ui uəs şakənu ariaşarazə haxuapsəp „ipsnə ibzaxaz iaja“. „ipsnə ibzaxaz iaja“ içəgi eilərgənə iahnahoit d. i. gulia idunəixuapsra din p xuapsrala işeibarkəz „ipsnə ibzaxaz“ ajlar agura dərgoit:

abas oup işəqou anja ipqara  
iuəskua eilazgaua, izmam ijlara  
adunei aφə iauam tənq apsfara,  
iənəigünamxua mşkə ipgoit inxara  
daňazgizə dəqam pəs-φəxuyəs anja inays.  
ari jdəruazaait, uaha eiginashauam exia anays.

ari, aqajlar adgələvərəi ruəskua rxarştnə „naqqəri“ aideal p (iqam) adunelaxi ixiyanarpşuan.

„eşsoua itəpança“ aφə d. i. gulia agura hirgoit, uərt marsanaa rkəta rzə rgue bəluan; uərt rzə eibafjan „ajgiaraan irxəlapşuan“ ub. ic.

uərt rzən eibafjan akumzt iataxəz, iataxən uərt rxə iarxanənə dara r'intereskua rzə eibafjan. anxajei amarsanai as aguabələrə rəbəjaməst, ui məcəup, uərt irəbəjan klassla aipəngə-larakua. ajgilaraan irxəlapşuan uaquç, amcabz iaparçalauan.

iğəksapan iqaz apstazara gurgaga eidahalan iaman apstazara əfəc azəkupara. abri aamtazə ainqelligenija iznəz apstazara rguə anajca apsnə ajəvrə dəu axı rxə dərxəeit, ui xuarta alaz qla. uərt irəlşon iqaz apsnə ajəvrə dəu, azəkupsəuhara, laxeikuçarəla agualariara akuən. ui aquən d. i. lyəmtakua rəpə oyə igüetarəp iqoup. iara ubri amyala iğəun aja einraalakua „ajər“, „ajər uaa rahatər eikuçafa“.

apxiarəi aja einraala işəhauala:

„aiflarei aijəpxufarei məçxu iqan ajər,  
ui aqara iqam uajə haazkulaz aqəp,  
atahmada drəcharlauan, aiba draazsauan,  
ananamga icxraauan, ajgia daxidərxuan.  
apa-dromət ab iğə,  
aicbə aihabə iğə  
zegiə rguə eizəbəluan, məçxu bzia eibabuan  
zegiə abziaraxi rnapə eikurşənə eibagauan,  
kər zmaz ipa egizəzməməz diaazsuan  
acənxuras amazara rajanə igazuan“.

ari zegiə zəxqia rəküşə-məküşə apstazara agu ajcara, ajkahara oup. ałrakua iqaz raarpşra azə amy anərzəmxa, rguə anaj-kaha apsua ajər atourəx dəu iaxiənhalt. coup:

„oje eips usqangıə iqaq aizbrei, aimakrakuei,  
axa uəsədan iqamətət auaadukuei aiqu-yərakuei,  
zegiə neiuən çla dəuk amçaqə eimanə,  
uaqa ipən zegiə eizanə“.

coup, art ajakua rqngiə d. i. ibauan ui apsua ajər tourəx dəu zənzakgıə ickianə işəqaməz, axa ui ajər dəu aślara iapar-pşnə iaairpşarc itəkarrat eipçaaara agumxarakua iamaz, axa ui tkaanə izhomət, dajlauan.

uajəftə halajajap 1913 şəkusa rzə itəcəz „arpəzbei aphəz-bei rəlqui, daşə xəzərtrakauakəi, ja einraalakuakəi“.

estetika hasabla art aja einraalakua agiərt hazzuapskuaz aja einraalakua reipşiqia nərqazala eibətoup. d. i. iaja einraalakua rərəfei, estetika hasabla asakurgələfei xazə ialkaanə haxjajap içagi açoxuştanı.

uajə haxuapsəp „arpəzbei aphəzbei rəlqui“ iaoiou. ajakala iuhozar ui aphəzba lxəxra iazhoup. apxiarəi arpəzba iaja:

„bara ibħaşa bara ibdəraait  
hajgei bzlei eżakəzaait;  
ari gunxaras iqbəmċaait,  
ackə ajagħi səgħemxaait“

aphəzba dazaaiuam ilədəlkəlom:

„səməş səçəx, uəapsəzei;  
səlaşara, səurpxuazəi;  
səda uxuartamlagıə uñazəi  
aja uameikzakua iuəpxiəzəi“  
„sara ubri eilsərgoit,  
uara amala uaapsəzei“.

aftaxırəi asalam ıquaṛə arpažba apsia staçanə içagi ahara qaiçoit, Igū qaiçarc, Igū ifələrc, iihaz dazaigarazə dəsnə dəir-pxuoit.

axa aphəzba dəryagıex iluam, ans lhargiə, as lhargiə map lķəup; ataks iltəiuagıə akoup:

„mdər eiləmgas səumpxiəzaait,  
sməp səsməpəu uədəruazaait“.

as auəskua şeilaxuaz angueita iahħakuo irzəuazei arpəzbagıə iżżeġixxəeit, auəs bay şalaz eiliərgəeit, iuxuazəz itaxə-itaxəm iħar akuxaii:

„mya bzia bakułaaít,  
bəməş-aabziixaait“...

as iżarrznak arpəzba ixşeyçaķə anəipsax, aphəzbagıə darbjaleti, maġk deillanarxəeit, aċċe ajagiə, uaanxa aipşakumkua içagi iquandaz bjeila ilnarheit:

„ta ulepka səmazaait  
ugu amərgara sələalaait  
ugu aqaċafa zdəruazaait“  
„iszməndrəz səvəumbaaít  
bzialagıə haibabaait“.

i laukuo irzəuazei sarpežbagıə as gubzəo aja aniaha iləmha qapfəit, axa dəryagıex aψħara apjara asorab ilanaiqueit:

„exiatai haja xairxaait,  
ta aψħaragia ždəruazaait,  
habzelbabara naqzaxxaait,  
varġubzəora eijagamxaait“.

varġubzəora eijagamixxəeit, auəs zamananə iqaləeit, arpəzgiə eijaramkua aċċe iħħajt:

„ugu iaxuua saftazaait,  
aψħaragia pħażazaait  
utaxxəzargiə iaaskiżzaait  
ta bziala haibabaait“.

abar laarkiąpnə „arpažbei aphəzbei rəlqu“ iaçanaakua, ideoloġia hasabla iaxiārəi abzeibabara xuapṣra ianəmaalozargiə arī daara yemta bzioup, ja lasəla, eitvarġeu poetikaż bəżlala eikuriela iżżeġur. coup, ara abzeibabara eiharak aphəzba ja-xaala lhxəxrəzə ihoup.

abzeibabara xsejčakəs iamazaroup eikuşahatəu aiyəzara, rda abaazarakua rəla eildərgarę aipş adərra. uəsqanṛəi aamtala

d. i. gulia diaşoup; սազդ իշեմայ իշակուլակցի սալամիկուլա  
ծխէնք, մա ծանը լգար ակուն, սդա աբազարցի յաժմանց.

нəşqan iqamət zinlə aiqarara abziaebabaraçə axaçei apħəsəi rəbələrə. nəşqan abziabara daara atlarrı dəukua irtacalan iqan. amala iħarrəcup, „arġəzbej apħəzbej rəlqiex“ ari azċaarragħe makħana iakħeup. apħażara mətxeu amammar içagi eioixon, axa iabaqou apħażra nəşqan daħfa īagħek ala iħxaupsuān, d. i. nəşqan dzexxjajau apħażara jaalkaan, xəxrej əuaaħjar apħażara iħxaupsuaz daxxaupsuān, ui eiħarrak djaejr akkien „ja-xala“:

„səməş, səcəx, səlaşara!  
 şfakar-kanfet, səxaara,  
 səqəməş qələqia, səlaxı-phaşa,  
 səmirə, səmizə, səsiyəsəsa,  
 sə-msər kiaadəş, səxixəz;  
 təlatlızələtə səla-tşaşa.  
 səxjərgialı, səlməha vəqədətsəxa,  
 dər eilərgə, lətxər-xərə, lərəjə“.

ari xəmpada imcxu, hara iahxəm estetikoup. amala iha-  
rəup, aja daara eikurloup, aforma bzianə eipərəpəup. aforma  
eiharak itənəpəup, ugualsrakua zegiñ uxarştna, aja utanagaloit,  
uərtənqoitoit, ari jkurpa zlam apstazara ilapxiazoup, klassikaç  
formoup, nərqazara eibetoup. abziaeibabara temakua uəsqan-  
rəi aurəstər literatürəvə eiharak ahra zmaz d. i. adərra inam-  
taz auaməz. „arəzbej aphəzbej roiqə“ daara ibziano eibatou  
akoup—klassikat yəmtoup, ari iaxia ojraansagıə psra zmam  
psuaç lirikoup.

ასეთ იუკა რხევ ავტონე არ აავს. ბეჭა იყო იახატები აამთა იშანდაკელი ალ თადერპშერი იასანე ისაკურგელი აკომუნისტ ბზაებაბარა იახან აბზაებაბარა მაცხუა ხარიგა შრელა აარპსა. აბზაებაბარა ასახიარა ლიტერატურა იალკამი, იზბან აკურა უეგი აპსაზარა იალპაშაპ, კრეცკაუ უასეურ-

uaje haxuapşəp. d. i. abzazara dşaxuapşua. abri azçaara  
d. i. iajia einqraalapə ova iğen aakanałərə irşəfşəpə iħouq-

„...apsabaraთე, սխըր, իզու զեգի զաթեսր,  
iguoutazər, habbzazara արքսկա ռախ իրհազաքեսր;  
եօսնի ելյու լիգաց րելերգարա մասն իշանտ-սսար  
nas ապսաբարե զեգի զդերել, eilsərgəeit  
zhua, amc imhozaiit, ckiia deilərgaքեսր“ (ձեսաста  
eilegətəսը!?)

ara dzeñxeljajaua abzazara (hara iahħar apstazara) mq amam, jkurpa alam, itenquar „apxexxua raxi ipxiżasxar“, eioñioui eijouġġaqi reilergara“ u eigin daara xianta dəun. Ari apstazara aseħha aqiaqiera ikulana aza inelua iayżooup. apstazara as irrechana, aibafara iarmu alxnə axxajara, oy īgħu zərxaċauaz akę akumzt. Coupl, ari anyeż areakcia aq-aist intelligencia eiharak rguu kahane, areakcia jkurpa iaxuwaqnou ianeqqaz oup. ui apesi-mizm d. i. daqiqi.

asovet məqə qalaansa apoet d. i. gulia uəsəqənərəi idəc-logiə proletarplə ifakugəlaməz. ui uəsəqən dəzlaqaz, akaki çereteli iyəmta iəfərpşə eiteigaz aja einraala „apoet“-ha xizəs izməu zənzək iəpnəusalarp iqoup.

ui aja einraala lahoit:

„zə səmdərəp, zə kər zdərueit,  
zə sqoufalaş zəgər zlouha,  
ckia sgoutazar, seiləuķaasar,  
sagijyanərəm, sagiduneirəm,  
sara sdərra daara ijgioup...“

\* \* \*

abrioup-ha zzərhua sakum,  
daφaç iouphagi izkurkua sakum,  
sgubjanərəp, ssouyiaşoup,  
sara sdərra daara ijgioup;  
zə sduñeirəp, psabarətəp,  
daφa zənxəgə səjyanərəp.“

ari aja einraala, iqalax zdərxuada ob'ekтив myala gulla uəsəqənərəi iduneixuapsra qaimatla iakuieit. xəmpada d. i. iyəragiə zənə iduneirop, ipsabarətəp, daφaznəxgiə iijyanərəp, apsabara iajxərəp.

ajakala ara arçayə dzeipşraz aips açaygıə dqaləeit.

uağəftə iaazerkəniañə yajak rəla salajajoit, asovet məqə qaləel-łtei itəçxiou d. i. iyəmtakua. ubri inadhalana salajajoit amilat zçaaragıə. rapxıaza haxuapsəp „aja einraalakuei axızərərakuel, aiakuel“ 1923 şəkusa rzə itəçəz, araqə ianəup aja enraalakua, eiharak amenşenivikja rxaanərəi iyəmtakua roup. abart aja einraalakua rəqə d. i. əfəximəhəit amilat dgələra (apsuaç nacionallizm) açara zəfiçaausaz akərtə poet-nationalistja rəqənə „dəzqıəfəz“.

d. i. açara zəfiçaausaz akərt ləquyja rakun. uərt akərt ləquyja açara zəfiçaausaz rxaç milat bziabara zmakuazgiə əqan. iaagap, çereteli iqənp eitagou „abassel“. ari daara krəçəz-kuanə ipəssənə iyəu poemoup, eitazgazgə napqazala eiteigəeit, haxuapsəp çereteli apsua pacxa dşaxjajaua:

„dədəi-majəs ellayəntua  
afxai agəei anarsəsua  
amza kapxa anakuyqua  
amra cañ-cañ ianarlaşua  
aptei afxəei eibargurovua  
dara abartkua ianərəpəluua  
ari aynə guronıaxuxəzoiť  
baai xanəi açanarszueit  
uərtkua abri iuzadkəluam  
iguazərhagaxoit ipəssəzəsaxoit“.

apsua iakuzar:

„apər touotan, abqar bzia,  
xtarparkiakia ayməxu ərgiālta,  
iuap-xulda eilahaua...  
ualiagi akə deilahauam“.

apsua pacxa arə imərişxəeti; „ui baai xanət açanarsueit“, uindustriagi htaxəm, hapsua eiha eionəur, hara həqə adagia uaha daşaqəkə hailahauam „hara həqə amarqa“—abrioup iaçanakua, arı xəxi iaago. arı xşəyçəkəs iamoup atşəpanrəti amilat kulitura eiçaxanə iqou, istəxnə, iharaknə, hmilat aiçaxara, ixizərkənə axjaşara, ajakala axar milat kütəoui ja atəşpara—əsovinizm (axar milat arşxuara). d. i. açara zırıçaaaz as ianəqala ui aşham largı damqıəsər auamzt, dagıaqış.

amenşevikja rahra d. i. idəimkəlt, iblə tkaanə izəyuuəməzt, axa ui uəsgəsi simvolla iheit aja einraala „sbahıa“ apə:

„abar lasəit aladaxırət  
ənaai kərcxəi apşəori  
iarxueit rəmaxu rəgutagio  
akgər nnaməlt rəbəoniagıe“.  
„sbahıa bahçam daşaqxəbeit  
axəi aixuei zegi tajxəbeit“.  
„amza aqut arlaşara,  
sbahıa lajəst apşzara...  
guroei qçarei rənrxuras  
bətək aatəyt mətəkumaças“.

axa arı aamtazə gulia iblə apsua qajlar rəməha aqənsə inazart iqaməzt, ui eiharak laxeikuçarala, gəe pşəara-la daxja-jauan asocial-imperialistə ixuaşənə irəməz apsnə: iblə dəuməzt, eiharak apsuara azəkupsəşharaxi ixan:

„səxəara səpsadgiəl,  
iqalazei, zaķuzei?  
iupşaaузei iujəzei  
abas ulaxi zeikuzei“.

gara-qara içəgi inəihanə dalanaxaloit axar milat adgəlara —anacionalizmox:

istaxən sara səfəhərə qalua  
sqalarcə,  
apsnə iazeiōtən akumzar daşaqə  
səmħarcə,  
apsua eidgələs iħħar  
ekularcə“—ub. aqar.

art ajakua irəoitoru axşey çak daa aħħapsu. Cəqakas reikumiħaraxi ixoup. art ajakua irəċarkueti: tagħix minifatkha, şeqazaalakgħi, amarqa ubart apsuua napro təgħemxha, tħallu seviġ k gurgagħkua apsnə ianaa açara saqo bixx, irreggħiżżei zekk, zak ixuaşnə irəman. art zegi guamtakua tixerxmsiż d-did iż-

mtakua rəfə. ყაუკაუзе iüemta iaqərpəsəu aja einraala „iltəit ałxakua“ rəfə d. i. pəsəla ulaqara „imərxiaakua“ dçaaueit:

„iltəit ałxakua  
iltəit arxakua  
iltəit abnəkua  
səpsadgılə səzkuxşasa  
uara ianbəkəsu uanələtua  
ajlarkua pxiala icoit,  
rəbzələla açara rçoit,  
fatamərzgas ul qarçoit,  
səpsadgılə səzkuxşasa  
uara ianbəku as anəqauçaua“.

art ajakua rəfə iaabot d. i. ajlar rzə açara dşaftaz, apsuua rxatə bəzələla açara rour şeitaxəz (coup ani ყაუკაუze iqənərəi dəryagıex „səpsadgılə“ ixixərsəlit) d. i. açara dşaftaz aabot dəryagıex çaqəpəti ajakua rəla:

apşzara myasueit,  
iaanqasuum naq icoit,  
açara əzia uinazaz  
ubri.uara iuzənxonit.

əmlat nəsəvəfə d. i. iyərakua rəfə ələrtakua şəimou hnaroit „ařəm jyan açaqa“ ařəgi. ui „ipş eifkaanə iyuən aprobə hapsua literaturaçə daara imalzouր. ui rənnxiarəi jçəsən apsuu literaturaçə, aha abri ayəmtəppigə ləqouр aħər milat nəs adgələrə. apsu ja pqa „dəsəu ipsadgılə ſam eips iboit“-ha alaqamtaçə ikuirgələz iəmrou nacionalizməur, naşgər ari xəs iamou imanlıalam, „ařəm jyan açaqa“-ha ƿeim. əorięp „ařəm jyan açaqa“ dnənagəeit, ipsadgılə dşazgusuaz, itaaja şguxiiaigəuz dşegujajoz, dşəlaçərəzəsuaz, dşəkupsəphauaz idunei ifərə aħelx. ari daara ipeimxəeit. eihə eioşən maŋk içagi oyə iguə tnago iqazar. elqan ubra sibra dəməkəua, yarpxia iftaxiqa daagənə içagi aueš iləxzar qalauan, aha ui iazaauazei iqam haxıləmərəm. amala ihərəup: ari şaqə ibzilənə iyəzaala-kgiə apsadgılə axılıəura iblənaxueit.

Ita yajak rəla haxjajəp d. i. iyəsa aformə ari elharak stiliş imou, klassikər stilięup.

d. i. iyəsa aformə eifkaanə nařqazarəla eibətou, garmoniär stilięup. d. i. iaja eilgouր, ickiouր iataxəmkua, imcxunə qara akə alam.

d. i. ayra nařə analaiķuaz aamtażə formagi əqaməzt stiliġiə əqaməzt, ubri aqənəp d. i. ixala dalagəeit ayəsa aformə apşaara, ajakala, ari ayra danalagoz qara dəzxienħalaſaz maxa-kgiə əqaməzt. d. i. elharak dazxucua dalagəeit iilyu aja ein-raalakua apsuu qazfa amanə, apsuu iləmħaçə imanlıalanə iqalarażə, izban akuzar iarbanzaalaki abəzla iamouր iara aspecifiča-kazfa; ubri aqənəp ayyə ubri ablgie dazəzərgyrouр. abri ablə

azəsəryra d. i. eiharaq ixşəy azəistəit, axa ixə iairxuarəzəz, yəfa formas istəixrəzəz? abraqa d. i. ajlar rhamtakua raxi ixə irxəit, ari ajar rhamta abarkıatra dəu aja einraala aikurłarapə iabgar dəunə iqaləit, d. i. iaja einraalakua zegər ajlar rhamtakua ixə iarxuanə eibəitaz roup. ajlar rhamta daara nəpqazala iairxueit.

haxuapsəp „xoqan dəu“ zlayəu aiforma „xoqan dəu“ yəup ajlar rhamta iavərpşnə. „xoqan dəu“ ari çəqa iarboui zləcip-şəmzə?

„ab xuhə rəya dəu,  
abnaxı iagəeit abga dəu.“

hara iacahçap:

„sgu „daxuell“ xoqan dəu  
inxara imazara iyndə dəu“.

art zənsək „adənəi kuađənəi“ roup, xəmpada ari daara nəpqazala eibarkəup, ixuəcəup.

art ahamitakua ixə iarxuanə iyueit iaxiatəci apolitikər məsə iaçanakua apsua qastuşkakua:

„ugiala, ugiala uargala,  
nərman burzui paçgiala  
gela, gela-gela, gela qəmfə  
şaxa nərlən həndə ləssə“.

abar ui zifərpşəu:

„uasarada gusasa  
saxtan eimaak uşaça“.

ari zənsək sedevrəup.

iaagap içəgi.

ajlar rhamtaç iahoit:

„sa sifərbargıə  
bara bzə,  
ba bəfərbargıə  
bara bzə“.

d. i. ari alamta ialəixəz aja einraala iahoit:

„istaxən sara səphərə qalua  
sqalarçə  
aqajlar irzeiñəu akumzar daşakə  
səmħarçə.  
aqajlar eidgələua rħařə  
ekularçə  
rəuskua bzijanə adərraxi rxə  
dərxarçə“.

ari zənsək iqaimatəup.

art hazxuapskuaz iahdərboit d. i. gulli dəzneləz amya səlaşaz, ayəfa aiforma napə zəirkəz, ixucnə, daara imanlıalanə apsua bəzla abjə aqazsala işeibətou. ui daara nəpqazara dənuup.

ապար յա d. i. ilşarəkua rxə iarxuanə, ui iacçaua, apec forma-  
kua pşaaua ifakudərgəlaroup ckiə iżəiu, iqua apsua bəzla  
abtlə ianaalarəpə aja einraala ayəsa aformei, astili.

ubri aqənəp sara saxiəxuarpua iamyanə isəpxiazoit eiləp-  
sauu d. i. gulia iyəmtakua eizganə rtəlra, apear lquyja ayəsa  
aformal dnarbalarazə, aqajlar apxiarazə, ui auəs dəuk xara imga-  
kua apħənttəlra inuyapanagar daara nəs bzixon, izban akuzar  
d. i. iyərakua as xiəlra azəunə iaanhałər, hxə iahzamərxuaza-  
kua iaħżejjazzzoit.

aakieskua d. i. yərə ƿec haimtact. aqastuškakua (eihar-  
rak) iljuu rqnə xəmpada iaxiərəi haamtə seidəikəlaz, dhadgə-  
lanə asocializm shacirgəlaua hnarboit. d. i. uaṛəpi iaja ein-  
raalakua rəpə hara dhadgəlanə apstazara ƿec azə dəkupayəup;  
iqastuškakua rqnə haotaja drabafyeup, basa ajaeizadala draba-  
fuam, ui drabafueit daara xşəy çakə zmou ajala. ui şiaşou hdər-  
boit çaqa iaagakuou:

„akutkuu qarqarueit,  
akə kütəonič açazaap,  
yəqə auaa parparueit,  
pəpi dikuani rəkuzaař“!

amxhaçarakuugiə iara ubasjəqia amca rəcreiçoit. , naq tħa  
xaala abłelxak iżxieiceit“.

„ałei gədə uqma gədə,  
uaxi ałiřaxi iumgan;  
dəuk zzəmdərua ugulaja,  
akəqouia iumjan.

\* \* \*  
zgu bziam aqəmazay,  
gəd iżiřaxi umcan  
uſragiə ařəya ianķnə  
uaxi ałiřax iumgan.

\* \* \*  
apar məzda iuaahja  
aha rqaanə ala rzəiſt  
axuaqa giangiash tyəmta  
amdər ixuda inaxiſt.

\* \* \*  
aġemza ƿəckua nadərkən,  
ixxasa iderlaſeit,  
aças baapskua rəjhauan,  
sargiə snarəkuşahatxəeit.

\* \* \*  
kulak neptman axicaua,  
pařək drəftouř dħazua;  
ipača dəu apşa sən,  
igudhaloit igialua“!

d. i. iyəmtəkua rəfə iqoup haçıja irəsua qasmuşkala eïfəkaau:

„ugiala, ugiala, uargiala!  
nərman burzui paçargiala;  
gela, gela-gela qəmisi,  
şaxa nərjan həndə laffə.

\* \* \*

küjak-küjak quaraquanqa,  
uabacoı „qəm“ garəgəfa!?  
amala iuxoup uxarpaı,  
iuzeruaanza lajxarpaı.

\* \* \*

unan xsa atauad  
ixiən damgəei atlaua!  
ui distargalı aaməsta,  
inəpə dənəup „ayəstaa!“

kıarang oıarəi drəpxioıt rəfiəbətanə, rəmə aknə rəsə iaku-parazə:

„kıarang oıarəi ʃeibadər,  
aıqu ʃəcəkua tərəpxiala;  
tauad inaqmei neidərgəl...  
naq akuaraxı tərəgula\*).

d. i. gulia iaxiatəi huəs nagsərkua rqəngiə iaja einraa-ıakua rəla acxəraara həitoıt. ui iyeit alaçarazə, atatən azə. aloyu uəsuy izə:

„dçarəup rheit dahar izə  
ipjərə dalgəeit ianuar azə,  
adgiel bzioup „trabzan“ azə  
egiəjgiəzəm, „samsun“ azgıə  
auəs iloup qütən,  
ipsə ifaloıt jəstən  
iarma iakəup „trabzan“ xıar�  
iaromu agazet „apsnə qapı“.  
afərxaca mac fərtən,  
y-gak ləeicəlt atatən,  
daara dacxraait irəleit  
ianamtaüzə içkueit.  
atatən ağa-adamet,  
daara idərueit ha-himamet  
dagıadxalom uəs қaametk  
minutk irpueit ui sapetk

art hazxuapskuaz iahdərboit d. i. dhadgəlanə asocializm şhacırğəlua, nasğıə imü izlailnadauala ajərərəi iqxukua şkaiłqua.  
asəxə literatura ağa macara akuzam d. i. auəs axiəiu,  
ui auəs iuelt apsua bəzəla afakurgələrə ariaşarazə. tarxiəzəgə  
lliəlt kər apsua ayra iaxuaz „aorografia iaazərkıaçnə\*.

\* art aqaslıyıkakua ojraanza szəxjajauaz 1929 şəkusa rzə lykuou rov-

axa İhaçup, asoveç məqələei̇tei d. i. gulia asaxıayı literatüraçə rajaç haimtact, ihaftaxeugis zənzak inməzoup. d. i. makianə ayra ilşoit, imy kudasasangı dəqam. aqar ıquyja dhadğəlanə auaəs haciulaşt akər səkuskua.

d. i. ipxasa apsua literatura amixaçə daara irajoup, kracanakueit, ubri aqənət hakuitəup iahhar, iħħiargiə azin ħəmooup; d. i. apsua literatura dabəəup-ha. apsua ɸar ıquyja, d. i. gulia rapxiasa aliteratüra eixəeliħaz rxə iarxuanə, kritikala irədkəlanə idərəfiarıoup apstazara ƿec iakunagaua kommunist ideologiala iżru asaxiayra literaṭura dəu.

### „amra għel-eit“—tematiċka bzioup ajsuha literaṭura aqiera aqnə\*).

„amra għel-eit“-ha xizəs iż-żon op ay. vi. agrba iż-żon itaqəz-ari aż-żon aqnə ianxep ay. agrba iyəmtakua rqnə ireonu, „ħapsua literatüraçə iaġi-jorċez aapən jċes“ „ħkolxoz“ „pxiexaq“ „aiaħxa“. aġiort ianxax ja einnralakuoup. apsua literatura riċiara aet-arr-aqbej ay. agrba iyəmni daara lagala bzioup. ari ayraç-nejha arkeup apsua literatüraçə iflarranə l-iqou auseknagħżejj, ara ixtexxep akēta nxara ƿec formalia ajejt qazsakua eimġur-paua asocialist uajjal il-miyala aqiera. akēta nxara ƿec formalia afakugħelara iazħoup—aqanxayejjal rxucra socialisti duneixuap-ṣrala afakugħelara.

ajejt qazsej, ajejt seċċarakuei akēta nxaraç-ħad iż-żerġexha, eixetta-eipprett xarx mal psixologiala eibarknə iż-qażi anxayejjal—akollektiv psixologia aqsa liż-żgħad, akēta nxaħla socialisti uajjal imxaxi ikużuwa apstazara ƿec aarpsera iataxxep daara napqazara. avtor, ari apstazara ƿec aairpserc napre analaik, xemppada iċċairpseroop ari apstazara ƿec aiaħfa zeipserou, amysxa, iċċairpseroop ari apstazara ƿec zergħelawa ad-jejju-uu, rmaska tgħeixiroup, ui auəs iap-ċekklasua, ajakala—ui apstazara ƿec eikumilarla (protivorejha) aqiera zeipserou.

ui aips auəs dəu aarpsera aqquyya deib-tazaroup mark-sist dialektika abqarla, ui ayara aqanxayejjal „ruġġura aqnə iċċairgxuwa aarpsnən aq-żejt iċċairpseroop, iż-żejt xaxxu u aq-żejt iċċairpseno iadna b-l-ġallu u aarpsera“, emocijal iftnaxxoup, rəkxsey sistem-mala eidnak ġie iċċairpseroop, iż-żejt u iċċairpseroop klassla rguuappana.

ubri aqnət aqquyya socialistiż realizm metodla deib-tazaroup (psixologijaż realizmla macara akumku) apstazara ƿec başa xucrala aarpsera akumku, apstazara ƿec aprizma dalpsnha iċċairpseroop.

ubri ait-ġalha hazneiroup ay. agrba iyəmtakua hrəxjajarc napre analahk.

\* ) v. agrba iyəmtakua tgħid aqazza qadakua iż-żemmi u dafvaznə saxja jošt, iz-żan akuzar uert r-efakurgħelara inel-ċexxu aamta raja rtaħxoup.

amala uajə znə haxşəyaqnə iaankəlan ihamaz, uaftan hzəz-neiu aizak: ay. vl. agrba iyəmtakua rqnə zənzəskgiə „dər-səckiaran“ dəqam, imakuoup ablaştarakua, anəmyaxqiara, aamy-axqiarakua, amala, irmiqnə iaçfrəup, ilşarakuagıə quazəup (ui uəs şaku çəqa iħariaşap).

uajəsta haiasəp „akolxoz“ „pxiaqa“ „aiəsa“ ailərgaraxi. iaarkiąpna haxjajap asiuzet (iaçanakəua).

1930 s... aslagara ilagaşaz aiuəit, ui aslagara haoraja rslagroup, ilagauagiə akətə znəlaz amya ɻəc—akolixharoup. zegiə irzeimakəran ari auəs. ezəg iynə ipan „eibarqəvuna, azəi-azəi ajahaxa rəibamtau, eilaqarqarua, ecəbarbarua ahşakua“ eiharak ləbz thanə dəkugəlan axuaqa ipħes nangua, ui iləclərəzəuan abʃagiala iasət ipħes mafha. uərt (haoraja) akolxoz riəiu, aċexua artuan, apsjaha ja axadərpauan, aħxa zəmta inxauaz ajiłar akəmzt, zegiə eipşemniż, zegi eiqraməz, iqakuan sahan ipħes nangua iləkuşahatkuaməz, iqakuan apħes eiba mania lyəzja izəmūaz, art rəbṭjara iqan klassla aipşemzaara, malla aipşemzaara iaxxiənə aimak, ui akolxoz uəs aiçaqıara iazķen jgħiamş iqna „akrəfara“ iqaz, ui akuzan izəftaz atauad kacəi, axuaqa fahənəi, apap kwesti. uərt iaftan akolxoz aizara axərbgara. uərt rxə iadərxuan apartieci akomħarəi ruəsura kəlhara cərxiasa iaxxuauz akə aannətķua, uərt irədkəlanə irəman „ayər-xal uaa“ taħex lyəzja, uərt rxə iadərxuan „apsuara“, apsuu qei-đeka, akəyəq yedi, akucar ċaa.

apartieci akomħarəi ruəsura axiəttra rxə iadərxuanə uərt eiċarqeit apxiarəti aizara akolxoz afakurgeləraz, izban akuzar uərt zaanaç rəsham ddərkəit aiharayek, izban akuzar akətanġəti apartieci akomħarəi irəjmaqən klassla agħaqapnra, ckia irzeilergomx klassla akupara aformu aħħapsaxua. ui uəs şakunə hnaroit ezəgu iajja:

„axakuitra-dəu ihauəz xuəyék hguə arpškan, haorajagiə hxaştla hqaləbeit, aoiura, apəxia hazzékupozgħi, pət̄k iħarku-deit... axa, nas dəuk mərcəkua hxə aadərəit, jgħiamşej, kacəi rxala bżiexula iħadderdərəit izuəstaz, īguə itaz, hara hajgħia apəxia aċċəsgie eijana ojje iſaftaz“. aizara axərbgara ajajaj iħażżejjie ix-xeit, ajajaj iaiaż aqajjal reilxuara iastaz drejuu, ui akulak dəiagent, axa deiləmkaazakua drədərkelt. abri astaxi apartiċċej, akomħarəi irəgħxaz auəskua zegiə guatana aqan-xayejjar eidkluu, dara rgħanax idbજ̠alua, auəsura imyaparguaz amjala, apartkom iaaral, rnaysan akətan iqaz akolxoz aqənġət iħ�aiz laşarbei ijajjarala ifakugħəleit akolxoz „pxiaqa“—iaapxəeti işap-şapua akolxoz mra. aonej-ha ineuan hkolxoz pxiaqa, inħxeit „atoubet uaa“. amra għel-eit—akolxoz mra. abri oup iaarkiąpna „hkolxoz“ „pxiaqa“ „aiəsa“ asiuzet. ay. agrba iyemta, sara saxiħuapşua makjana daləmgħact, apxiaygħi eili ċarr-għarr iċqu. ui akolxoz „pxiaqa“ aiəsa harboup, axa iħarba-ɻəup iċaġi, akolxoz auəsufa, aqa-aifkaara, klassla akupara

elementkua akolxoz aynəncqa iqou, ubas agiertgiə. abri ahəsab ala, sara caxixauapsua „həkolxoz pxiaqa aiəfa“ makianə ialgam, içagi apsəzar akunagoit. ui uəs şakənə hərboit art ajakua: „laaləei, laaləei, səslagarapə hləeinə, ət yarknə əffəha tənq hneijajap.“

makianə habaqou!

makianə habaqou!

makianə hardərua qərləft.

uaha agıhaləmşargıə pətyək... hpsə... iaçahçar...

laaləei! laaləei laaşnə!

eistənə, aşər-sərha, rxə təhlükənə arxan itagələz jgiamş islagaraxi rəvələrxəeti“.

xəmpada art qara jgıarək qarəmçar ruamzt, axa iabaqou ui arbam. apxiat igu ybanə inxoit.

xəxi iaazgaz ajakua ipəxxaa ikurçoit ay. agrba „ataubət uaa“-ha iiaşamkua aja içairiñaua.

uaşəftə laarkıapənə haxjajər ay. agrba ari aja einiət iliyəz aqnə agxakufa imou.

„ezəgui aredakciel“ aqnə vi. agrba ezəgu iñala iñoit:

„Inapərssua izagulouzei ajərrə“!

iäxiə hara, hara zegiə həztagələnə aamta mən təysnə təzcozei?!

hara hləku iaşa iacəzgaua ləkü-əqəm atourəxəfə“!

ari iiaşam, leninizm lapəngələnir.

as haxjajəson hara ajərrəciə akulitura tənxa, ajər iqaz həxərştueit-ha ui zlou aayər qalom-ha həzəm. ajərrəciə zegiə ləeilaguənə, eilmərgəzəkə, iğgiougıə, ibzliougıə həgutəsnə atourəx xərpəsta itahətueit-ha həqəzm. ajərrəciə uaajlarə atourəx iərəfiəz kritikala ihadkələnə thargəloit aprobətarə kulitura.

ui aqçuxualı harçay dəu lenin 1920 şəkusa III akomşar r'sezd aqə abas iñeit: „ckia eilərgənə eilkəamkua, aoyərəysə itourəx çiləra laanarpəzə akulitura eilkəanə adərra macarala, ui iaarhnə aitasakurgələrə macarala iqaloit aprobətarə kulitura asfakurgələrə—ui eilmərgəzəkə ari auəs hara iahzənəkəm. aprobətarə kulitura iaxlaaz oyə izəmdərə istiqaz akə akəm, ui aprobətarə kulitura qəzəjouz zhou irxucəmtəm. ari aips ahara zənzəsk başoup, aprobətarə kulitura qalaroup aoyərəysə akəpitalistər uaajlar, aprobətarər uaajlar, aqinovnikər uaajlar aqənpər adərra eizək iaairpsəz zakuanpqara çilarala“.

abas eilərgəzənə harçay dəu lenin iaja vi. agrba ila igucarakəm, zənzəsk inagzam.

ay. agrba asaxiayra inalaknə „akritika“ qaiçoit, apsua ləquyərakua zegiə pərgənə asə eitoit, zegiə kiəlk-kiəlk rəməoup-ari „akritika“ ara asaxiayra izadhalaxaz szəmdərəit, ari zənzəkgiə iataxzañəzət. ay. agrba agunamzarakua imazar kritikət statiala iaairpsər eiha eliñən-ha səqoup, ara akritika xuəyə iqaiço oyə dəzərxucuum, başa lajəmçxunə iapəhhoit, naq iamxzar laha

„ipsapan“. ay. agrba iguə zzənamzuanə asaxiař yrakua iqou asaxiyra iapairgəlar elha eionən.

haxuarpər ari akritika iqaiçua aqñə ay. agrba „dəckianə“ dəqazar. iara abragı zegi manılasam. ui hnarboit çaga iarbou:

„kooonia liyəz ajablıka hara akolxozaa pərxagamzar xuartak hartasom. ant reips iqakuou ajablıka ajər akun lanər-huaz anxayəjlər alaajər-ħa. uərt hgu pərəxəit, hxarəc rəxəit, həməhə rgaxeit, habz azaoui əçarçaxəit.“

harə akolxozaa—sarei syəzjəi, —iňtaxəu xazəur, zənsək daňakəur. slihoit, iqalua ake akuzar sta naxəs hanifet, beslə-nəi ňaraqunaçnə, axanipajei, məşfənaai nəkəlnə „allo“ eips iqakuou, ui ačkəs eionkuou. Irajanə ihaztələtrəzə\*\*).

kooonia iyəmtakua as axjavara iaşam. dzəxjajama jərəur, axa ui azouma dzəkədçərəvəz kooonia eilərgənə, poetikala eif-kaanə eiteiholt ajlar rəoliķlor, rbəla zeipsrou ala. ubri aňənər kooonia iyəmtakua irəçanakua guamtakua as axjavara xparanə isəpxiəsolt. apxiatəi aboniəcəpə kooonia iahirboit ilquə uals iadəu:

„ahə səlqəvə upərlə  
rəməyaxu umamkə ucalə  
ajər ajablıka nahala  
zakü aamitazgə dərhala“.

ari ilqua iadəiçaz aual xəmpəda liaşouř, iagιəneiķeit nərqazala, daara dakułana. kooonia dzəxjajama ajər ajablıka kər rəçarkueit. „hguə pərəxəit, hxarəc rəxəit, həməhə rgaxeit, habz azaoui əçarçaxəit“-ha hərətənənə ajərəvəi hxahar-stueit, ui iazaauazei-ħa. fajkubla hagutənə ażə iahzatauam. ubart ajər ajablıka, ajlar rhamtakua rəla eilhargarouř uəsəqən iqaz zakü aamtaž.

sara art xaxi isħaua ajakua rəla kooonia iyəmtakua ujyanaxi isərpərueit-ħa saňzam. xəmpəda, koooniagi imakuouř, imaqəməkəa agxakua (ui xaz qədələ dəvəzənə iarbaxaşt). sara araqərələ saxjavara zəzhəz kooonia iyəmtakua iapsouu-iapsatməu rəfakurgələrə zajek akun. hzəxjajaz iahnarboit kooonia iyəmtakua v1. agrba dşaxjavajaz axjavara şataxəm.

ay. v1. agrba ajlar rhamtakua ileninrəm apozicjalə dşaz-neiu hnarboit dəryagiqəx daňakə.

d. 1. gulia iyəmtakua rtələrazə inapəyərakua rəxuarpərə aən qara ianən ajlar rhamta atak („axuəykuā rata“):

„art iaxixi izbaxiada auaa amxə larçonə?  
qari, qari, qari-rama, auaa amxə larçonə! (?)  
art iaxixi izbaxiada auaa amxə draʃonə?“

\*) as ahara zənsək ileninrəm, „arma“ xiərjəiaarouř, ańgar iquyja īrzeljou konsepcioou, abas iqou akonceptia iahqublaař, ləmənət çaga iċacalatəvəp, ańgar aċarqualatəvəp, iprexa iſlačařəvəp.

qari, qari, qari-rama, auaa amxə draʃonə! (?)  
art laxır izbaxıada auaa qəkurei ғərxiyanə?  
qari, qari, qari-rama, auaa qəkurei ғərxiyanə! (?)

ari ajlar rhamtakua aña zənzək ixuartaqqam-ħa ixtnə izəmheit,  
axa uəsgidə akər affarrakua irticalt;

„вместо „ағекуреи“ сделат „ататөн“-ħa\*), аякала аттурəхр  
çak iamaz aacrəxnə, axə iakuinə iaqaiceit. sara saxiəxuarpşua  
atтурəхр dokumentkua, ajlar rhamtakua as axərbərə həkuitəm,  
ui aipsgidə azin hamam. ui tourəxylə iiaşaxom. atatən azə ajlar  
rhamtakua rəfə aña əqamzar, hara aqar lquyja iaayəp ajlar  
rhamtakua atтурəхр çakə iaorou aguəlməxəkua.

ajər uua rhamtakua irəçanakua iaxiərəi aliteratura aphia-  
raqnə ay. z. agrba daxjajoit abas ala: „apsnə eiharak kuakı  
għwaxxanha iqoup—lqlu iyəm apoeтика rhamtakua—apsuər aqaj-  
lar rfoliklor. aqajlar lquyərada irəmou apoeтика rhamtakua  
xəmpadə iadhaloup azeips tourəx socialr kupara aprocess,  
alakukuei, alakuei, aja-pqakuei ub. agiərtgiq rqnə īaarpşua ui  
aprocess. art reiħ afoliklor ianaküzaalak çakə rəmiamikua  
iqasam.

ari cya zmamkua ibeiou arsenal rxə iadərxuaroup kritika  
azəunə apsnərəi ayja riedkəla. ari apsuər qajlar rfoliklor  
iaxia ojraanza kritika azəunə ixtəxəm. aiiərgarei, aizgarazə  
amyakuçarei—apsnərəi ayja rzə nagzərə uəsür. ari afoliklor  
maħraxu analiz azəura aan eilkaana īguatazaroup ui klass çakəs  
izəmou, apsua qajlar ybana aguəqra izċagħal; aurəs həntkarəi,  
afeodalr-aaməstja rxərakuel, akepiṭalişt elementkuei rəqət  
akuotuotuara iaxqianə isħeqalaz. apsuər foliklor eizəzgaua, xəm-  
pada ari afoliklor ahamt dən iazneirou socialr faktorni  
izlaqou eips. iara ubaqsqi, ari ahamt dən eitazħaua imər-stroup  
afirma zepħrou. saxiayrala aipkaara, aștli, abri aqnə iataxəur  
aċara“.

pəxix sara səzħəz ara iiaşaxəciet. aformei, saxiayrala aip-  
kaara stililəei koordini iż-żepp u qazala eibətoup.

ay. vi. agrba iyəraqnə daara imaqnə iahirboit apartieei  
akomiparəi ruəsura daifakala uaxuarpşer, ui qasażżam. ay. agrba  
ištixxa akētaφə apartieei akomiparəi ruəsura amykuadaraoup  
jgħiġiemšaa kċacai rəmij zəroġuwa akētan apartieei akomiparəi  
klassla aguawpanra rəjxja. aħiħabera īaarrastżed deiləm-kasażakua  
aizara xərtet. haqarat kuabta diazċaueit:

„aqwañt daarəstħit-ħa səqoup. uara uanqaz iħħaż—ada  
uaha dənkə häimħa sejt. mixa ixixseup, amala iż-żajfa u xşej  
az-eusħtər, maċura dənk imou uħarrappa dəqoup“. klassla agu-  
awpanra ajnejre, akulak iourotuuna iuəsuredi, ari eips aqajay  
akulak iagent danaa xəmpadə aizara xəbgar akun. ui uəs iqaz  
axa, rəgxakua guatanə aubusura ianalagagħiex īaarpşem aorjei  
abatraqkji seidħerk luuaz, abjara-nxaja şazəqarċauaz. coup, qara  
yajak rəla iħoup:

„ari abjarač hkečan inxoz ošarkeč ažə · daanıməlkuə zegiə lkaa-lkaala, azačala hrajačit „akomixoz“ ačexualı“.

axa iapxioua ari aipş aizak aqne dzaaiuam. apxiay alquə apxiara danalgalak iihasz iara alquə aja eizadala iuanahoit. uaha iabaaugarəl asxematiżm!

„lkaala, azačala, oyə dənməlkuə“—axa darban, dəzusta, dzepşrouzəi, iaxəħħaazəi—akemzarač. ari zənzak slack zlərləm sxematiżməup. — cikia iaarpşəm aybərəi aizara aħwazəqaċara. apartkom daait, lašarba djajeit, rnapkuə einorqeit—iaraznak zegiə akolxoč ialal. zegiə mərxixlażkuə affha iqaləeit. aragi sxematiżməup, izbən akuzar, eħħarak auəs zlaz apartieci akom-phařeč, aorjarja rədkəlanə, abjara nxa ja razəqaċara akun, ui aiquə aqne ibla jačup. ajakala, inagħand iħarrap partieci akom-phařeč ruəsura iasha.

ay. agrba iyəmta aqne iqakuoup saxiela eibarkəu, axa iaorou baapsnə apolitikač pstażara iäčanamkuu.

iħiħap, iaanaguazei „atoubet uaa?“ xempada araqa avtor dzexxjajau haorja roup, iħiġouma nas art ajakua? mar ixalkgħie iħażam. uert toubet uaażam, uaa bzakuoup, uert kħelħara cəpxiżza iħazo huu's aċċaqjara iastou roup.

toubet uaażar, uert uiaqaragħi rakupara ataxxaromzt, ui aqaragħi u iuadaxhomt rəkuxra, ui uəs şakum (ui ċabergħi qiegħi uəs akusam) iħannarbojt ay. stalin iaja:

„oja akətəħa asovet międ iż-żorr ħemmni iqakuou—uert reih-rayek ubart reips uaa „xaakkuoup“ uaa „cikakuoup“, uert akolinx-xara rontaq xara ipşa-reħi, uert iara akolxoč axata ialoup, uaqa izavxozəup, sxejtovodjoup, mazzan-equgħajoup, ub. agiertygħi ir-ħelakuoup. (stalin iaja „akətən auəsurazə“) axa as akum vl. agrba iż-żeihha, ui iħha ari iaprengħeloup, „uert uāamzt ita!“ uert toubet uaaup ita! abasoupi d'salga vl. agrba iyəmta. ari zənzak iħiżam, apolitikač pstażara iäčanakkuam. art ajakua iaxixiż-żejt qaloit klassla hguuwa panra.

nas dəryagiex għxa dənuuq daňaqkə.

ħalakuou uua ażgiż matra iħen, pṣra imam, qoukə agaga eips ascen ikugħelana ajaġġa la-ħaqbi. fouskə ja joit, ixucueit, axa rəpsa tasam, agaga iayżożoup, rjaara-ħa qara akē eilu ġarrar iħubżom, art ideal-ħa uaaup, material-ħa quxk amalagħi ir-ħelarliem. asaxxiyra aqne amalagħi iħaż-żiżam aindividuum dzepşrougħe aarpsra, izbən, akuzar akollektiv egħi ibziazargia zegiə eipżżi, uagi ħalamlar qalazom eħha iouluou, eħha żelšua, eħha uəs zuu, eħha zxucua, ubas agiertygħi uəs anakħxa, akollektiv aqnejn tiegħi iħarrapżżeż aħżejjha aindividuum dzepşrougħe. akollektiv as -aħħexha qamċasakku ileila jnneħ haxxjajjar ui iħażom, apsa ax-xanə iz-żeqjalom.

amala iċċaq-ħarrap. ay. agrba avnueqqala analiz daara ibzianə iqaċċoħi. ay. agrba dqqozoup psixologijač analiz qaċċara aqne, axa dkuu ad-dan qed ayoġa dzejpşrou aarpsra aqne. „ənxa fakuk zegiə eipşem dadraa!“ „ouma ja iubaşa“-ha axkuu tqnə ay. agrba

daara dakułanə, dəigulalənə psixologiala analiz iziueit. psixologiala analiz ay. agrba iyəra aqna daara iabqar dəsuur.

ay. agrba itaxxar izamananə ilsoit aoyə adnəqalagia iaarpşra. iaagap, akə załek ialarləu, akət-sovet axənpayıə ham-pal aizaraqnə danaaz, dzeipşraz saxiayrala dşazneiuə; akət-sovet aihabgiə, aqara iuzätz imaxuar xiarsfa, ixterpəj aqaj saara iləstasua, axca-xca dkaorjaua, auəshartei ajlarəi drəbjan dəblaquia argiala aips. İkəf jəs akəyəq yə alatata llən, iəbəlkua təgga, ipşəcənə djeşqaqarasa dəqan". ari bzioup, izamanoup, ara asaxiayyə iiaşəlliqini həqə rəxirfoit ham-palağyəzzə auaa. irətörou sguaməi eips, irguamnə iaairpsueit. ari abqar bzioup.

ay. agrba dakułanə daairpsəit akət-sovet axənpayıə, akətakja irədkəlan irəməz-hampal. hampali kaldını ("lədələm") zleipşkuou daara irajoup. aidea uaxınlı igazargı, apsua qazfa ianraalənə-narqazala eibətoup. hampal daara ibzianə daərpşəur. başa daarpşəm, apxiat igu ixılarp eips daarpşəur, imaska iəxəxəur ni bayxatərə bzioup. ibzianə iaarpşəur akulak iklass kupara ayciqliqəkala, "apsuarala" ixyanə. axa ui mayəur, gankə macaraoup istəixua agiert afomakua iaarpşənə akçıə arbam. apxiat igu iaanagar qaloit: "gıiams iynə akrotərə iqiçaz iaxqianə macara aizara eiləgəeit-ha, axa ari as macara izəqalomızt. akulak aoiar iqəngiə dneirən, abqlara nəxay iqnə dneirən, axa ui amalagia iarbam. ui daara uəs dən jənxouur.

ay. agrba iyərakua rqnə azenəi apxənəi eiləlxsoim, ui izən azəngiə-prxənəur, ma iaapənəur, uərt eiydəraafa rəməm.

azən-perual mza... ams. aapən aguə stəxənə, iləşa կակապərəzə, ipxayəyəzə akuən işəqaz. amərxuag dgıəlgıə, təşəngiə, uaaapsəragıə, ləpəqərgiə, psaartıgıə, həiuangıə ake aənmətkua zegiə agucaknə, zegiə irxapanə, zegiə irfəqəllüa, irfəxumtarua dgıələi jyanəi irəbələ.

ałapəqəpərəkənətərə amərxuag iaarəkuyuoz ixisərkənə iqa-naçan, isirxa, iķualəkuaqua, eilaarcərəua igəlan ataca leipş eixələtləua.

afac eijħaharażza, eilaqnə, ijjrasa, afa-iċċa alpxxauna arxkuei, ahəstakuei, adkuei irəkutkən".

ara sara saxiayxapşua, azenra zeipşrou zənzək iarbam. azenra pxənrxəeit, abar assir!

ui amacarouma: amra acpxiəqəddə iaxipxoz "adgiel, amca şoura zmou aqəmazay guaq ieips iəşnə icaficahua iqan".

ari perual mzam, ari kurkua mzoup. azen zənəzar iżżeñenən iħarba, apxən səpxənəu, aapən ʂaapənəu. uərt aamtakua zləeipşəm akaka rəmoup. azen aptakua jkurpaua ajyan ialoup, ase bəbəsza iaaueit, ma akua leiueit, iċċaueit, ixitoloup, aħertən aseit, aħxakua rəftaħha səlia ixəbnə igəloup, adgiel jħeup, aħaskiən psəur, ałapəqəpər qiantazza igəloup, amra, ala traas

ipxoit. coup, apsnə azən uiaqara işhaməm, axa nəsgirə azən ssənrou xəxi ssaxjajaz imyasueit, apxarrakua qalaloit (eiharak, fevralı), axa ui amalagıə iazərsuam azənra zeipşrou apeizaz.

aapən akuzar, uigı iara azakuanıua amoup: pxaraxoit, amra içagi iləx pəxxoit, apxara rəjanə adgiələxı ilanastoit, alapəqap afeñabara ialagoit, ijtueit, eñjhaharasa ahaskıən igəloit, asə zətueit, asərs ləelueit. ubas zakuanı zakuanı rəmoup aamtakua zegiə.

uaçəftə yajak rəla saxjajoit ay. agrba alşarakua imou. coup, v. agrba iyimta lamakuoup imayəmküa aideologia xiartəiərakua, axa saxiayra eipkaara aqar lquyraqnə hkolxoz „pxiqa“ aïəsa makiana apxialəfəi atəp stnaxueit, ayəfa manəloup; abzla beioup. v.l. agrba iyemtəvə ipoup oyə ixşəy zzəitəşa, dəzəxucşa.

asaxiayra zda ixuartam afař — saxiayrala aipkaara oup, iaotrougıə xəmpada klassı çəkə eilanamgauazaroup, klassla hguapana arooumouzaroup, ayəmta aformei, iacanakuei eibar-kəzaroup, uərt reiməxra qalauam.

sara uaçə eiharak szəxjajarcə staxən aforma analiz azənroup. xəmpada, asaxiayəntə saxiala aipkaara anamou, ui akə iapsam, iampaxoit, məqə amam.

saxiala aipkaara aqnə ay. agrba ipşaaueit akəi-akəi eipşəmküa amətələrakua, allegoriakua, asimvolku, ubas agiərtgiə. ari abqar işakunagou darbanzaalığı ayyə lyraqnə ixə iairxuaroup. auəs zlou başa apsabara saxiala aparlıret təxənə alquyəra iaxiatəxəmgiə agulaçara macara akum, auəs zlou, iara ubasqıa alquyəra ləlou iğajaraqəngiə ialaazaroup saxiala aipərcəara, uəs ianəqamlı majaxoit.

ay. agrba iyəmta aqnə eiharak saxia bəzilala djajoit. ui uəs şəkəni arçabərgrazə haxuapsəp çəqə iarbou:

„alapəqap xəxiqət amərəxuag iərəkuyyoz iəxizərkənə iqanacaç, isirxa, cılıpxxa, iķualəkuaqua, eilaarcərua igəlan ataca ləeips eixələluu“..

ara başa ihəm. amra zkuypaz alapəqap əkualəkuaqra, ailaarcərra, asırta macara akum auəs zlou, „igəlan ataca ləeips eixələluu“. as wəpərlərə apsabara dəu asaxia təxra daara kراçanakueit asaxiayra literatüraqə. ari qarak akum; ari ala alquə amla lamkərə ipoup. haxuapsəp içagi.

„aqəmazay danəjalıq dyaplaua ixərəou assəha igəlanə daaderpərəha ilanə, əmət-səmt, içərkükənanə iəşcua eips, apsa eiləskiraaua, iquandasərəza, alapəqar aarla-aarla-ha rxəkujkua inəkusua ixaləuuua ixalon“.

„afxakua aşə-şķuaqua ialxəz aſal—çora, aſal pıssı, rxə tañhanə ipxafa—pxaçua... amşən dəu, amşəntbaa aguə—çora inxəpsəlouon“.

„amşən xazə ipələqqua, zkiəf əqou arap elips aqəku-qəku-ha azakia ialaqqua, alagian dəu lanətlan, amlaguər ibaləbatua“. (abra arap dalamzar laha ickiaxon).

хəməpəda art həzxiapşkuaz iahdərboit ay. agrba saxıayrala iñeqaara aqna nəpə zləeiķua auaş dəukua. (coup asaxia eiq-kaara məyik apsabara ialgala iqoup, axa ui agıaurəm).

ay. agrba deigsom akraska apsabara asaxia təxra aqna. ay. agrba apsabara başa asaxia təxnə iyəra iañoreicom, ul iaxiakunago, iaxiataxən iñalicoit, iara iñalou auaa rjajara aqəngiə, (iñahhap „adunel hərəqətciua hakuzçaz“ həmpal danjajaua.) vñ. agrba ui adagıə aja xparakua iñoup. uərt ajakua rəla, iñtəxəm auaa, apxayı igü rəxəñar eipş iqaicoit. nangua axuqaqə sahan ipħes „abbə ləxga“, ərtagliala iñas iñħes, ma aihabəra iañarətəz „ixx nəkūça aakuçaua, iñapkuua jyannə iñcazla iñəstar-hazua, ipalta iñyaxər iñušanə, iñartfel iñgħialua iñknə „deimax-xulana“.

vñ. agrba səxiala aiñeqaara daara ixə iñairxuoi. rapxiatəl alzara danaxxajjaua. araq aiaşaqqianə iñħierboit eizaz auaa zeipşraz, xucras irəmaz, rguu t̄qianə işeqaz.

v. agrba iñyakua rqnə aja dajemliakua iañirpsuoit apstazara zeipşrou aiaşa. iaxiataxən iñja daara iñħaməup, daara eikurliənə açač bzia amanə eibəitoit, daara dakułana iañirpsəit rapxiatəl aizataqəf aifisakua rguñqira. „aħsakua, akuqma larfaz auaixad reipş ieidgugulanə“ aihabəra iañarətəz iñuapşuan. ari məyik iñaqoup, axa apstazara aiaşa hnarboit. dañpaqaragie: aihabə danərba, „akambastuua məyela ażmax itercunz“ reipş affəha iñyagħel-eit ajjar.

qara-qara, dakułana apstazara aynəcqa xlançə dagululana iañirpsueit. apstazara zlaqou dinamikala aarpsra daara uəs uadayəup. akolxoz ƿec ianəqalaz, ajjar şaqqa iñruxucuaz abas dalaħajjiet:

„aħsakua ləqqiagie rjyaxər iñqadnə iaxigħelaz „akomxoz“ ażvaxu zhuzz qahfiu hara.

psak agaġanġ ianaaslakgiə „abri iāanaguozəf“-ha hlem-hakua kēdċana ażżeरyra halagon.

akuaridħakua ləqqiagie aiyprakua irəbħaq, axrakua irəkus-əkusua iaxxileiuaz „Jabjik aarguoz“-ha egħiayek rxsxey az-żeritxien.

iñħixxgħelaz aħlakua ləqqiagie riegura aagħau aməz, hazku-nəquoz, ziegħi hzaa soz adgiex ħajgxu; alyan zguu rikṣara iħarginej iñħixxgħelaz ħajtuun—abas macara aamta hxaagon“. ari aksxayçak īamou xəməpəda iñasou, asaxiala iz-ləeñeqkaa ulagiə vba amam, ara daara dakułazanə iyuieit akolxoz ƿec ianəqalaz aqanxayejjal şaqqa axucrakua rnataż. abart həzxiapşkuaz iahdərboit ay. v. agrba d'saxxiay kuadam, ari napə zlaikua ak dəuk iñżazhou.

Ita īaarkiav pənne iāanahkkelap, hkolxoz „pxiäqa“ ayəfa ail-ġara napə zharkəz.

uajesta haissejja aja einraalakua reiħergaraxi, art aja einraalakua eidkəloup „amra għel-eit“-ha xisxəs iñtanə.

архиатрі аja einraala „dad, dad.“ fet laja einraala іафәрпәла eibethouр\*) („я пришел к тебе с приветом... рассказать что солнце встало, что оно горячим светом по листам затрепетало“).

ay. agrba daara napqazala ixə iaiərxuoit aklassikja ryəfa aforma apstazara ψoc çakəs iatanə. ui ixə iaiərxuoit uərt ryəfa aforma iiaşou aroetikər forma կան ապշարազ. ui uərt drastagəlanə iyzom, iаfіrpsua aqəngiə uərt ibzianə irəmou idəikəloit, iataxəm naq ikaʃua. uəs qalçalıroup darbanzaalakı iiaşanə aja einraala aforma bzia azəpsaarazə.

apoetikər yəmtakua ianakuzzaalakı ajyan ialyernə oyə imçahaua iqazam, qabałla, çarala laarpşträup. ui aarpşra azə xəmpada iataxəup ləşəkusalə aklassikət literatura iaanarpşəz axarxuara. axarxuara anəshua, fəukə rgub iaanamgaait aklassikət literatura alşarakua iamou akə aannələkua zegiə hadahkələr-ha shauala, uəs afiara leninizm iapəngəloup. aklassikət yja rtənxa ihadahkəloit marksist-r-lenint kritika içəxnə, materialist-pdialektika iuapşrala. uərt alşarakua irəmou ihambaaít-ha ɬambahara qaçanə sajkuplu haguçasua haqazam. hproletar literatura argəlara iaxuounə iqou akə aannələkua zegiə hxə iaharxuaroup. iahamçıcarəzpi saxıala aiqlikaara şataxən aklassikət literatura aqənə. xəmpada iaharxuaroup, hxə iaharxuaroup iaxiərətə aurasət literatura alşarakua. uhart alşarakua iqou hxə iamərxuakua, hkuçauo ja htaçanə eibatou eïfəkəsuapsu literatura hzərgələuam. lenin ihot, kommunist iasaqqianə uqalar qaloit ubasqan, aoyərəysa itourəx iarqıaz akülturala uxşey anuərbea. ari idəuszzanə axşey çakə zmou lenin iaja daara rxşəy azərtəroup aqar lquyja.

uaejə hzəxjajoz aja eirraala aqnə ay. agrba ibzianc ixə iaairxuelət fet iyəmta aqnə dəzvəpşəz.

axa labaqou aideologija baaps açakəup.

alət amra gələeit iqapfza, adunei siçən, açarkua ψəxəeit, altkua jərcəit, apstazara iasnə eilaşuan, zegiə-zegiə guronon, xuçgiə daugıə kuaş-kuşon, adunei xaşa iqan, açarkua aña rħauan, idəumikua, iſlərnə, Igukşa! ui bzioup, ui aſlərəti apstazara aup, axa çaqə apolitiqa zçazkua akuplet akə iapsam. akə iapsam-ha səzəvən aideologija iacanakua aup, aforma vba amam, axa aideologija anpheimxa aforma zəpsouzei, xərhaga alam.

aja einraala algainta aqnə iahoit:

„iuəmdəruoi dad, —  
akuarkua myasuoit,  
akuarkua amışnaxi iynə icolt!  
iuəmdəruoi dad,  
aqajlar neiuoit—  
aqajlar  
akommunizm dəu iazcoit“.

\*) axa v. agrba amalagi ūçelməriət սառնəi dşaçəpşəz, ui həjəisət. axa lagia iahjəlsalargiə məkə znə açəxua lənkənə iğərhamgar qalom as aqəcara xuartam.

ata poetikər formala ixyanə iaçou aldeologıa zənəkə lişam. haxuapsər ui uəs akuzar (ui lişaçqianə uəs oup). „akuarıkua myasueit, amşənaxı iyne icoit“ aqajlar neiuoit, aqajlar akommunizm dəu iazcoit“. art eিপərşəu zənəkə eiməram. akuarıkua təşəkusala, million səkusalə rəmya alxən irəmou, qabaada ianəlanə „aguədə-guədə-ha“ amşən iazcoit. axa art akuarıkua affəha agudə-gudəha amşən işazcaua aips, aqajlar akommunizm dəu izazcarəu? ui lişam. ui başa agizləmçü xucra ajoup. aqajlar affəha qabaa mbaküa, akommunizm iazneiuazar, izataxəzəz uiaqara akupara, axərguəqra, akuarie-akommunizməl zənəkə reiφərpsər anaaləzom, zənəzagıə eimanılam, eibaküam.

„hara ihələmşua lqouzei?!“ xar amamküua, ui aqara vba amamküua eikurlanə iyəup.

ay. agrba iaja einraalakua, formala aipkaara xar rəmam, gara-qaragiə imanıtaloup, ibzioup:

„ari başam!  
ari xumarram!  
ari başam—  
akə dəük iazhoup  
adunei dəuñza  
zəxis aħələz  
adər iagulçəz  
hara haup!

axa qara qaragiə iatalaloit ckia eikumlaugə. xəxi iaazgaz ja einraalaqnə iahoit:

„kollektivla hanxaroup,  
hiaqekə stahxroup,  
iħplankua aopey-ha  
inaqzażżeup“.

Kürlet xuəyək aqnə akolxozgiə, aiaqeika aftəxragiə, hiplan aopey ha anagsaragiə anəmsaləbeit, iajəxiantaxxiət. amala iħarəeup ay. agrba iaja einraalakua saxiala aipkaarei, aformei rzə zənəzagıə dkuadasam.

Ita ari ailərgara xuəyə iqahcoz iakurşhatnə həzkəlsər qaloiť abri eips aizak: ay. agrba napə zləelkəz aubə arbara aqnə xəmpada imoup alşarakua,abayxaṭra, atalant saxiala aipkaara aqnə. ay. agrba iyəmtakua (uajə eilhargoz tematiķa bzioup apsua literatura aphiara aetap aħżei). „ħkolxoz „pxiqa“ „aiħla“—ala ixiairpsəti aħfar lquyja apstazara φəc—akoinxara saxiayra la arbaraxiə. ay. agrba iyəraqnə dakutənə iaairpsəiet akulak ikupara apsuarala, apsua qei-qəkala, kaqəyə yəla ixyanə iklass kupara.

ay. agrba iyəmtakua rəqnə imoup agxakua, axa xəxi hazla jajakuaz. iyəmtakua iahdərboit napqazarala apstazara φəc lazlakunagauala iaarpşnə ayra şeilişoua.

## S. i. ყანბა ასუა dramaτurgie.

s. i. ყანბა აყრა დალგენიტე შთ 15 ვა შეკუსა ცაშ, არ ალ-ტერატურა დანეილება ასოვთ მუჟ საკუგალენი თე იუ. s. i. ყანბა რარქიატე იურა ინარქე დარა დრამატურგი იურიუა ასუა დრამატურგია ამხაფა, ყანია, დრამა, კომედია, ფარსა იაარპსუეტ ასუა ქლა რეკრაკა, რეკრაკა, აურა ჩენტკარ ხაან ამუმხარაკა იზეკულავა, ისდერგაუკა, რამყ მორხაკა მიჟარა, ჩერკულანგა ისცა, უ იაარპსუეტ ასპნე აგუაყრა დაუკა იზეკულაზ ამენშევიკ გუერგაგაკა რაჟა აა.

ასპალა ასუა ქლა ქლას, ინიგინალ აკიერხი აარხანე იგა-  
ზამკა, რარქასა იტეცეტ აკიერხი აარხანე იდრამა „ამჟარე“-ზა  
ხას იზმუ.

არ ადრამატ ყანბა იაარპსუეტ იუ იგუე იაჯახხესა, ასე ალაირეზე ზეკულო ათორეხ დაიკა, ასუა იხავეს აფრა  
რემუჟაკა აურა ჩენტკარე, იარ იმაჯეუ ასუა ფედალე რაკული  
რაკული ათორეხ იასა. ავთო ათორეხ იასა რომანტიკა  
იაჟერბი, ახა არ რევოლუცია რომანტიკო, არ იაპხაუე, ას-  
ტაფა იაჯერეუე აკულავე რეკრა ქლამხე ებერთა რომა-  
ტიკო.

батალ-რომანტიკა საქიო, ახა ჩემოფარ რეპე ცინე-  
მიკარი ბატალ-აბრაგი აპლე აენტე იხე ფეხნე დერაგი ხ იუა-  
პარტია რაქ დანხონჲა. ალგა ასცენატ „აბრაგია რთუბა“  
ლეუანე ირმანტიკო, ახა არქია იგუე იანამაგაზო, ბატალ იუ-  
ჯე რემა პროლეტა რევოლუცია ლას ისხეკი. ნასგე აილ-  
გარა სამაუცამა, აბარ რეკრა აბრაგია რემე რასხარ, არგუადა  
რენე რეკრა ედა აბასარაკე რე ახა ურატრა ამც ვარია-  
იკა არევოლუცია ეკურ იალამცარება, ბატალ იუა რაკული 1917 ს. რე დარა აუნა და უმა ადერ „keraz“ ჯოლე.

„ამჟარე“ — თორეხ ხრონიკო. არ მას ქლა იარკუადიტ  
ადრამა ამუ.

ეინა ციონ ყანბა დაფა მუაკალა ძარ: ამჟარა ათო-  
რე ზეგი აარპრა დალმაკა, ერიზო, ცერდახა, საგი ეინა  
მასტაბა ეიდილი ტემა შეხე საესპანტე ასოციატ ციარკა  
იკალაკა ჩერბა, მამზა ავთო კარა-კარა ატემა და აიასუამ,  
ატემა ადაურე, იალი აუა რეგაზე, იჯერე აიასკა (იიბია)  
რექსანტ აფარინა იტ, იკუსინი ს. საესპან ავთო საერტკა  
იხე რექსიკა დალიტ, უბრ აზო ასხემატიმა იხე ირიტ, ახა-  
ასხემატიმა ხუა ეკამ. უბრ აენტ ავთო ილა იალი  
აუა ავერე რეგაზა აარპრა.

ა გენერალ, ა, არა, ასოლატ — ვერს თუ და კარა არ არ  
პლატკ აენტე სამი საქიო. ავთო უარ ვერს არ არ არ არ  
მარ აუამეტ, უარ რედა აპესა იაჯანაკა ასკეს იასა აპა-  
რა აიას, უარ რედა ავთო იაარპსუა ამჟარე იაჯანაკა  
ასოციატ ტრაგედია ზეიშრო. აპესა აულა ისხემატისმ აპე-  
სატ იკიო ვერს თუ, ასა ზიო აუა, აპე ჯილ ასტამისმ.

barei aguaqrei irəxjajaua. 1-řəl akt axrətəl asaxia iaçanakua daara ibeioup xəmpada, ara avtor rajak inapə iamquçisələvəm, deigzolt, batali fazinei rbzeibabara ascena içagi aicəxra dajteit.

səra saxiəxuapsua abragıgi imai iara ixat uəskua, nas ui dakułamzi abzeibabara? ajakala isharc istaxəu abzeibabara ascena içagi mayk eicəxրən, uəsqan xəmpada oya-emocionalla eiha delimnadauan.

ari asaxia, avtor dzləeigsaz alagı, aprixay idərra aqənsə inasarp iqoup, izban akuzar tiasoup, oyə igub iadəxəxəloit, amq amoup, oya ida abnəzərakua rəqənsə inazoit.

astaxirəi fazina laja: „u-u-u agiaurkua? alarax eips dkəd-cala drəməoup! izban?“ — dərbanzaalakı eilirgoit, izban akuzar ari darasa krəzçazkua akkordup. ari iaçanakueit ahaguş ırzəniagaxa irxaləz aguaoi, agueibafara, bzin ilbuə akə ixirəhə llara, nəsgərə apħes lguşəra abziaebabara alyaq rəxqio rəməcara ianeid-paiz.

abas iqoup aibərətəl asaxia. amhaqərja agaqa aənələnə amşən ixəxuxuala iandəkulaua açlıhesti rəfət, zlaotərs zəfə iakuaşa provokciyalı, məqələ, izkünxox radgiəl ikukükkuua apsuə nəxja iğəna aənəttüs, oyə ix-əy ləuanərə iataloi, oyə ixşəy iotuoranə axtanaxaloit. ari atəp daara tragedia otonomoup.

kıamət xüçəp iğət: „nən ijeit, ijeit amra“ — ari oyə iləm-haç abələ goit aguaqrei arəchareti axinəhhə.

adramda „amhaqər“ oyə igub kanaqua, igub eçərə arkualdua iğazam, ari oyə akuparaza deibnatoit, iaoja içagi rguəst istnarxueit, drakuparazə etihə igub eibanarfoit, nəsgərə ajeř gurəgaga jəmənəs, oħra inatoit.

oyə dakugonər qalot ari daara krəzçazkua apsnə apsta-zara atourəxx tema dən qanba ibzianə liçaz, eiləikəaz, uəs iaa-niötəm, içagi iacçanə eibəitəst. dərvagıə hascenaçə iaa-baxp ari krəzçazkua apsnə apstazarařət atragediyař epoxa atou-rəx iəşə, nəsgərə ihərəup: qanba ibəzələ, daara ibeioup, itbaaup, izlaitxuala ifakuirgəloit, „amhaqər“ axuapsra iaazərkıaçnə abra ianəskəloit. uajəfta iaazərkıaçnə salajajoit əmənşəvikkja — asocial imperialistija apsnə ahra anrəməz iaxħakaouu apies-sakua.

apxia „apsəlala“, xaala iastaləet ruəoru apsnərəi aqajlar irxadərparc apsnərəi aqajlar axakuitra iroñəz imçarsnə īrgarc ari başa xəxirəi ajan, altaxi amqələragıə nacərcən rxakuitra iaarəfəçkukua iagiərgəeit.

abri aamta, aikuara arəchara axinəhhə apsnə iaxəpaz qanba daxjajeit y-piesak rəqənə. ake: „apsə-hanəm“, ayba — „ihaysxiou amşkua raxiř ake“ (satirani iyəup).

amilatř xakuitra çəsra aiguəronara, irxərhəz aguaqra ataks rxarə milatř kulitura irlasnə ფiarala apəlara, işakunago klas-sələ aphażəqəcara ajmaçra pətyək apsuə intelligentja, apsuər nacionalizm xənaaraxi imyaxnagəeit.

ari apsuat nacionalizm axənaara eiharak təjərganə iqələbeit s. i. qanba iyəmtakua rüə. ubri aqənə art azçaarakua, ilənişçəm aqyakuçara irəciou aarpşno, alaotum agudçarşəur, tənuanər içacalatşəur. qanba iyərakua amilat zəcaraşər Martou asovet mədə apsuə ianəfəkugələz aamtaza iiykuaz roup: „apsə hanəm“, „axşa təphə“.

apiesa „apsə hanəm“ simvolla iyəur, „apsə hanəm“ simvolla iaçanakua apsuə oup.

„menşeviz“ simvolla iaçanakua amenşevikja rtarnak loup. menşevizə dalaigkeit apsuə hanəm. Igər qaçanə phess dəigarc, „apsəxuəhə aqneşa kərtəyə əz-dən ianalaçarc“, „apsəngiə kərtəyətvi ademokratia alşəra iaçəfiarc“.

ari iakun aguərya sasə, axa ari iaja „apsə hanəm“ lləd-iemkələbeit, dakuşahatmxəbeit, ui əllərgəbeit aguərya sas dzəstaz eiharak arəpla amal şakuz.

uəsqan amenşevik dguaait:

„tagia arəla pgargıə apsuə hnaparafə iqalaroup! apsuə hanəmgiə sa dəşxaroup, uəs apsəlala ianəqamla, ajərəi, iguatou axuf!“

„iżərəu, iguntou axul aln“ apsuə rəmipəçarkoit, axəsəbət gəeit, „apsə-hanəm“ dənəqadarsəit, nas amış aimiqian, amra aakarpxəbeit, axakuitra — asovet mına amano.

abar iaazörkətiyənə „apsə hanəm“ asituzət, axa ari apiesa proletari ideolojiyalı ifakugəlam. ari apiesa iarbəm apsuərəi kərtəyələnpəi aqajlar rzeipş interes. aqakala avtor iahibom art aqajlar rəbəjərə aiaşara irəbəjou, rtourəxə uəs akə şakubə. kərtəyələnpəi iahibom amenşevikja rtarnak loup. ui uəs akuzaiat, axa dabaqou akərt qajlar rtarnak iara ui amenşevik iabafua! ui daərpəsi, ui dəşxəsəp. apsuərəi kərtəyələnpəi aqajlar ari apiesət eiqutxoum, eidəm, tuvəs aknə iaarpşəm. [redacted]

[redacted] çabərgəoup, avtor ari apiesa astaxi-təi adət jərə dan maşq irxvejkeiit, akərt qajlar rtarnaks akərt qajlar ireiuou abolishəvik dairbeit (uapxıə kartvelişvili). xəm-pada ari arxeira maşq iqaiçaz agxakua zegid azəməzəit. apsuə simvolla iaanxəbeit. axa iahşəp, arxeira iadtaz maşq, -iaikunars-şəit, axa uəs pəxəia izlaqaz iazəmpsəxt rəjak. abasala ari apiesa şaqı ipşənə iyəzaalakgiə -kərtəyələnpəi, apsuərəi aqajlar reikumilara oup iaçanakua. „axşa təphə“ aqə „agurya sasja“ danrəxjajaua ihoit:

„uərt-rakun agurya sasja,  
adunei zegidə eiməzdəda  
axxə axuaaxutra bzia izbuə  
enagi iastou llar rərlərə“.

art aqakua xəmpada Haşoup, iahdərboit adnəqə zəpəzzəkəz bzlərə igər iştəməz, axa iabaqou ui axəxi iahəni zənənək ifahul-gəlam, axşəyçək ieqələou baəpsəcup:

„araxi ařəlakua dralapsueit,  
rəm drəlamkua rxata rəla,  
apstakua, arxakua tərpaa  
guazərhaga lpaja rəla“.

\* \*

„Igu pərueit daxirəlapşua,  
evəsnə iaxeibaryua,  
axukua, anaarakua iřpaxumaru  
ipagıasa lpaja apsuas“.

„Rəm drəlamkua rxata rəla“—iaçanakueit axəp milat adgełara, amilat eiləxra, apsuar nacionalm. apsnə „apstakua arxakua tərpaa“ guazərhaga pajas iamaz apsuə rəmacara rakusam, ui pajas iaman, uajəgi iamoup milat eiləx qamçakua aqajlar zegiə\*), aguorya sas adnəqərəi zifəazzaz apsuə rəmacara rakumzt izoraz, uərt racian agiert amilatkug zegiə ireiuou aqajlar axa ari ayəmtəvər ui aərpşəm. ari ayəmtə işahuala apsnə pajas iamaz „ipagıasa apsuə“ rakuzaa.

nas ari ayəmtəvər imaqəmkua kərgara ihakuoup abart reips ajakua: „rəpsadgiəl apsnə“, „ařəm milat“. ari „afxa təpha“:

„araxi ařəlaxi danaaxıah,  
lkıel pəzə aqqa aakuziž;  
ilbeit lpaja işrəlapaz  
iňas iqaibaçəz ařəm milat“.

\* \*

„aamita iqanamço iqouzei:  
pajas ilouč ařəm milat,  
rguəi rpsəi ləlaxəeit,  
rəpsadgiəl rxaştəit, iaanxəseit“.

„ařəm milat“, „rəpsadgiəl“—art ajakua irəçərkua amilat arxuara tendencioup, apsuərəi nacionalməoup ui ouma iqoufaşa „ařəm milat rguə rpsə ləlaxəeit rəpsadgiəl rxaştəit“. ari iaçanakueit apsuara xəxi axgalalar, iyyədənə, ialkaənə axjajajara. arə apsnə daňa missiak, daňa xəz qazlık (самобытность) amoula oup isəqaiəz, axa ui uəs aķizam apsnə xəz xəz qazlık aman iqam, ui agiert arespublikakua iryəzoup.

ui amacara ouma araxi ařəlaxi danaaxıah“, „ilbeit lpaja işrəlapaz iňas iqaibaçəz ařəm milat“. araqagi imanılamkua iňoup. „ařəm milat“, „lpaja“—art ajakua əqamzar iaha ičkiaxon. abri ayəmtəvər amilat politika axjajoup ileninčəm apozziala.

icagi aakıeskia iyəup „ihaysxiou amşkua taxır akə“ (asatira kugələrək amanən).

\*) coup, araqə ajər dənə aslara oup iaçanakua, axa ui auəs azpərgom, araqə nacionalm psəla axjajara aznəup. ajərərəi aslara amaskə aphaçanə araqə amyakuçara baapsə acıroup.

ari apiesaφe ყანბა dakuლanə iaairpsueit pilenkovo afront აpjara.

pilenkovo afront pjeit-ha şaarahazjgia apsnərəl əmənsevik eihabora eibargujajua, iğarçara rzəmdərua işqarxuxanə, iaarrəxialaz para sara akə aannələkua arəmərəla oibakua rəponartafna ikuçit.

İhaysxiou amşkua raxirə akə, ari asaxia eilərganə iaanarpşueit, ari apiesaφ iğakuoup ibzianə iarbakuou auaa rsaxiakua, təhəhp, karapet axuaaxutja, rtarnak, daara daarpşnə darboup.

ari axuaaxutja gəzməl dəstəz amenşevik iğuəla aqəçara akuən, iküa atalarə akuən, uərt irzeilou ყანბa daara ibzianə iaairpsəit karapet iğala:

„sataumçan presedətel uxəçkə-iceit, zegər rərxıaza aquarəl akupeckua rəxisəla suara xaixabəra ifuashoit asalam, xara akupeckua guək psək ala suara izə xəkoup, anaus xara ɻuanat qanat deməkratiyəski respublikı iaxia izyəu aibafra iqnə cxa-saras iqalara zəfər-nəzəkli manat parəne lalaagaloit“.

ari apiesaφ ijaara arboup angliaçəi imperializm agent, axa ckiə daarpsəm, dərgam, içagi iaarpsərən amenşevikja n'imperialist-həntkar magnatkuə rnaparə xumşarganə, uərt rma-skə rxarpana auiş şoruz. apiesa daara eidcəlan ifakurgəlooup, ineiçəxzargia jətiyət.

iqoup dərəyagi ayara bziakua: „ayə iəfəz ipsja iżəuan“, „anja savaof“ ub. agi.

„ayə iəfəz ipsja iżəuan“ aqə ყანბa iaairpsueit iaxia ojraanzagıə asocialə bzazara aqənə ibaapsnə iqou—ayə iax-φəiaaua abapsrakua, ari akomedya yəup daara irmanlıalanə, apstazara bla çarəla ialkaana. ari akomedya beioup daara oyə asəryra iguanarpxrərə ja xparala, əforizmla.

agit-satira „anja savaof“—adinxamçaro uəsurazə daara imatrxu bzioup.“

s. i. ყანბa apiesakua macara rakum iiyu, ul lyueit əprozagid.

„əi alah, alah!“—daara ixucnə ialkəu temoup.

ari ayəmtəvə s. i. ყანბa iaairpsərc nəpə alaikt ləşəkusala aqəjlar aekşploatacia rzəvurəqə ahra zmaz aklasskua məparəfə ixəixnəgə tərəxunə iqaz „elərnəxə“ socialı uals iamaz, ul auihxumətəvə ajetət atara dəu iqaz acərqia iaxia ojraanzagıə pətyək aqəjlar irəzkəmələc, ajakala ari ayəmtəvə „elərnəxə“ amas-ka aqəixərc nəpə airkət, axa astılı maşk ifakugəlam, avtor kərgəra imariou aiumoristikxaxi\*) dəmyaxnagoit, axa ul agiaurəm.

ari ayəmtəvə ყანბa alşarakua imoup. ari ayəmtə daara eip-ķaa, ipşzou saxia bəzləla iyəu akoup. simvolla aiφarpsrakua ķiqalcaua zənsək iğalimatır.

\*) aiumor—arışığıga rəjənə təzou.

iaagap, „axuňtye“ \*) qaimtxan danaai, gedlau iphes leborai ake interħedaa ianaanakela.

„druk mərcəkua aşorħa daayna səlt axubla daċasua, taķuaj- orarqan“ druk apsəbay ał-ċarġe axarpazar eips, l-ċarġe l-ekna-han, abans dēqan axa ġarék laķun, l-penqa jaħsa, l-ekaku saq- saqiea, kasekuaqjal l-eklaxi čakke“.

dancozgi īara ubas: „xuarta bour-lhan abay-dəu iż-żarru ież-żejjeiçnaxxen alaxi aphaenaxxet abejxettja eil-żejjani ikapsar uħarafxa“.

xemprada art ajakua iaadərpsueit amcqazayə adnəqarrei lsaxia dəmqażxun, ugħu ēx-xiarr eips.

aħ-ġejji atakuajji „ell-ernexha“ ianazaiguaxa irbazei? „ianaa-xiars abba guara all-akusse mauxxuwa iakuršana il-ixxiep-sejt, aġ-żorr ba-aħ-ġuara all-apalarsu iakben. ugħu ē ianagarən aġ-żorr aamta anqajjixxar kua yawayża anxaja, ara jaġara dəu iqaz, rjarr ja-iałapsn īqazla“. ara zənsaqk izamanoup, eż-żonni iuzhom, saxiala ibzian ēi-faqarxu.

s. i. qanba urəshbzälalagi ayra il-ħoġi. iyemtakua reiharak urəshbzälalagi iż-żewr

s. i. qanba pexiexxet if-erkakuk қatua uajj iż-żerpsaxha daqfeu. ui ojja aakċekkia ayra dalgħejiet urəsilalaei, apsəlalaei apovest „seidaq“ — apsuu keta aklonixxar-rerei, aklas kuparei čakkes izmou. aqbar dramaturgja qanba iyemtakua rre irbojt rx̋ iadherxuwa saxiala eif-kaan abeszla bżia, ikiex fuu, immanilou aja.

s. i. qanba daqra dramaturg otiomoup apsuu literatura. apsuu ħġi dramaturgia qanba iyərakuk rrela naq-naq aphiarazz- anaykuċċara ainsu. s. i. qanba iyemtakua rrela rapxiex apsuu dramaturgia aqbar ķxżejt. apsuu dramaturgia atourex aat-ejt. qanba iyemtakua rrela. s. i. qanba apsuu dramaturgia dafatakyeu.

### „ħ-rēla iadheruazaroup iara aοιευ-սեսոյա“ -ha — aja einraala eizga itēcex.

„ħ-rēla iadheruazaroup iara aοιευ սեսոյա“ -ha xisxes ġamouprej arri aja einraala eizga itēcex. iaqkuou aannetnej haċċajozar, arri aja einraala eizga daara lagħal bzioup apsuu literatura aqne. iħiġana luhożar arri rapxiex iż-żebiż apsuu qar yu ja-ġroezia aqba. arri aqqu a saxiayrala iahnarbojt apstazzara ipsis argħelara, atourax isambac ala aqajjal rrbzazarei rdarei aq-żonni xuapṣra ipsis ifakugħelawa. aqazara\*\*) daara kraċċanakueit aqajjal ipsis pstażzarala raazara aqne. ui aklitura kurgħela (надстройка) iāl-pxiex formoup, iżekugħelo (база) aογħiex-ya iż-żonni, iekonomika aup. aqazara aqajjal rderra sistemala eidna kəlo, em-

\*) elha eż-żonni amcqazayə.

\*\*) aqazara urəshbzälala — искусство, ianagħuwa uażżeen all-karrar aż-żonni.

ciala rguə stnaxueit, ruəs aiaairazə iadınpxialoit, kommunistər du-nei xünpərlə jaasoit, aqazara aideologia iaçanakueit, aideologia klass kupara formakıu ipxiasoup, ui abqar dəsəp aqajlar phəc duneixuapşrala raçzarażə, aqażara əhra zmou aklass inaparafdaara kər zələo abçarəup.

ubri aqənər iaxiayəi aamtażə zaxiənqara iataxəup klassla aguappanra, ui anagsara azə iataxəup marksist-lenińç teoriala aφətəniouvara. ubri aqənər saxiayrazzaait, piesazaait, poeziayaait, ui iakurşahatzaroup, ui ala eibarkəzaroup. ubri aqənər, sara saxiayxaşsa iaha auds zlou, işpanargəsi həvar yja ari azçaara, nasgia ryəfa aforma zeipşrou, izban akezət, iuyua iaçanakuei iara ui aformei requiriara qalauan, uərt eibarkəup, astılıgiə ui iakurşahatup.

izlaçaraş-ala (rapxiarəl ʃuəs təcəui ahəsabala) uərt uəsgidə rnapa ianəz auds narkəzit, axa (axa gunapşaroup rhaşt qoukə) ui agıaurəm, ak zgəniçxaua dubaxiou. uəsgidə ybaqa-ja hařəup. ubri aqənər haixjajap rapxia ay. ɡəqba.

ari aliteratūraqnə uaja aakjəskia iñədirdərt aakjəskia itəcəz iaja einraalakuel, „amat zəbəra ptoni“ rəla. (ui uajrəi hja-jara iłlapxiəsam). aprixəvəi aja-einraala „hara“ iahnarboit, ui aqara uagulalana iumihozar, iaarkiənə hara huəs:

„hara amşənəi okeanəi  
irxahçap acha eixaṛənə,  
parizəi, londonəi, berlinəi  
iharkəqəqəp irlanə“.

ui bzioup, savalom, axa ay. ɡəqba znə-zənla adgiel aakələnə ajyanaxi alalara ğjia ibauam, abar ui:

„xəxi mars ixaagalap  
aklub-qapsəla ixqianə  
hara ui lenin xisəs iaxahçap  
dunei iazgələz imranə“.

art ajakua rəpə ay. ɡəqba imoup „kuznica“ aqxukua. haxua-psəri ui uəs əkuzar. izleipşəmzəi xəxi iaazgazəi çəqa gerasimov rəpə iarboui:

„mars aksanalap ikuhargəlap  
aduneli komuna abəa dəu“.

iaha eionəup-ha səqoup ay. ɡəqba abri „aklub—qapsəla ixqianə“ znə adgielaqnə iqahçər. haquçəp hnəpərəssua ajyan alalara.

iara ubaslıqə eikuriənə iñəup „amillion uaa raja“. arı aja — einraalaqnə konkretlə auseşnəgəzətəkua, drəxjajarc nəpə aier-kueit, nasgia art auseşnagəzəkua tqnə abṭaxa qamlarazə, abasala daxjajoit:

„haſja irəgxaz eiclabrəla  
hasnə onielya inahagzoit  
ha ihaləmşo qargiə əkəqəm“

hfançouր, hamcouր zegiե րը,  
jaya nəzəki ga atatən eitahhap  
akə zaլek eips ipxiazanə".

Aja „hfançouր“—abra ckiа ianaalaum. alanca amca alçueit, cabergəup, axa ari ckiа ionouam, iagiaumhan, xahəup. ui açaqa ihoit „hara zgu գրքու, zəbz eixou“. ui bziouր, saxia hasabla ipşsouր, axa „hara zgu գրքու, zəbz eixou“ auəsuraqəfə hfançaxəeit. map! hara „zgu գրքու“, iaxialbalagi auəsuraqngiə hgu գրքու, eilləfək hamasam.

„akulak“-ha xizəs iatənə, akulak daniexjajaua ay. լզբա daara deçrkiueit.

av. լզբա dzəxjajaua akulakja ryəzja uajə iubəzom. ay. լզբա dzəxjajaua akulak, işəihuala, uiqara dpərxagam-ha eilbəgar qalqit, amala iakum ajakua ibaloit, ajlar draloup icixueit, išham „iaxuziaz rxə atəp“ ikulqion, irua rzəmədərua iguryon, rguar amazlia apartla eisuan, iakum ajakua rhon“.

„ikulqion, iguryon, eisuan, rhon“—ahara iaanagoit pəxia akuən akulak iləetla anəggiaz, pəxia akuən akulak meigzaranxa danhakupauaz. ojə? ojə ui ibz şham oreit, ui aqara mə amam. abri eips ala oyə ieliəgar qalqit ay. լզբա iajakua.

Ispakuahxuei akulakja? ui mariouր „ibra pəhçeit, (labalaaku-izla—x. b.) iaamta ceit ibz išhamxa ihalagiuaz halaaít hara, imqədahṛeit“. eiləlkauou, ari ibz akuzaap imqədahṛəz akumzar, agiərəxi deibgazaap makiana. akulak ibz şham baapsəup, axa auəs zlou nxałala idafxu pahqəeit, akət-nxara koi-xozprala imya danahceit, iara ui akolxozprala amyalala akulak klass hasabla ikəxra haçəup, axa makiana ui dəmpssəct, ui eihənə, ui uajə akolxoz mərə içənə „sargə akolxoz saftouր“-ha affəhə stəbəla akolxoz xəiərbgoit. ay. լզբա, akulakja klass hasabla rəkuxra apolitikaxi haizgaz alşarakua drəxjajazom, akolxoz amyalala şəkənə amalagis iħəzom, nəsgə ay. լզբա, akulak iqne iaha baapsras iibaua akulak ibz ouր, daφakala poliṭikaṛ bzla iuhozar agitacia ouր. agitacia załek ouma akulak abqars imou? sara sariaxuapşa: akulak atatən kəzarmakua anəibəlia, akətkor dənəsiua, klass kupara formalə iaha idəuu. ui ala sara amalagi istaxxam isharc, akulak asabołaz iqaiçaua, agitacia uəs imyapigaua, amq maqəup-ña ahara. ay. լզբա iara ui aja—ein-raalaqə ihoit; „ukuçra aamta anuədgəla, acxra ualagəeit uara ynəcəpxiasa -unkədgəlo“. ari iaşam, akulak as' argama auəs iuazər uiqara ipşararğı jgħaxaraməz, axa ui uəs argama auəs iuazər. akulak adnəqa akum daxiəpsaaṛəu, ui daxiəpsaaṛəu akolxoz aynəučouր.

akulak ikuçra aamta anıədgəla stəbəla auəsura dalagəeit. ajakala ay. լզբա dzəxjajaua akulak „apsəp dayəzouր“, „išara imam“ dəməpədouր. ay. լզբա iaja-einraala īrmayər qalqit klassla hguafanra, izban akuzar akulak uajṛei aamitazə uiqara mə imamzar, nas izataxəzei klassla aguafanra. ari aja einra-

İəf əkulak daarpşəm, daarpşəzargıə sxemalač daarpşəup, apla-  
kačkua rəpə lşanəu eips „əkulak“-ha atəma dəu, atəma tbaa  
anəstəix sara sguə iaanagauan inarounə zxə irçəsəz azçaarə  
daxjajəp, içəgi saxiala iairpşəp“-ha, axa uəs agiaabauam.

aja-einraalai axəi,—aja einraala iaoroui cki elmadam, içəg  
agulalanə aarpşra ataxən, axa ojəsta rnaħex əkulak-saxiala iar-  
bara iakurşahatzaroup abart ajakua ay. skalin z. k. (b) p.—a-c. k-i,  
a-c. k. k-i. ianvar mza 1933 ş. rzə iqaz rzeips plenum aqnə iihaz:  
„oja akətəvəfə asovet mię iazħemmu iqakuou—uərt reiħa-  
rayak ubart reips uaa „ċikakuoup“, uərt əkol-  
xozkuu rəntəc xara ipşaarrəm, uərt lara əkolxoz axata ialoup,  
uaqa izavxozəup, sħejtovodjoup, mazanzegugajoup, ubas agiərtgħie  
ir-ħelakkuoup. uərt bzanček iħauani— „iħambaait əkolxozkuu“.  
uərt əkolxozkuu „irażguakċepur“. axa uərt əkolxozkuu rqnə ubri  
asabotazzix aprexxaga qaċċara uəsureri nədqurgoit, uərt raxix əkolxoz  
guabziżiżiż aħiżżeġ. oħra eiliərgħeit ikuşa məkuşa aψeitanaż  
eiliərgħeit akətəvəfə aħżei tgħellara alħasha dəu īamaz. iħoħipsaxt,  
eiteikiet itaqktika—argama əkolxozkuu rrapgħellara acenxuras steb-  
lħela aprexxaga qaċċara uəsureri dħiassieit“.

ay. żeqba qara-qara, zənzak iaxiərət apstazara ψec jaġ-  
tħemm u ajakua iżżejjel.

— eh!—iħieth duazernu niķua,  
— aamta jgħi hanəup hara,  
uox zaueit fuqni xu muəkku,  
axa imaqżeup hapgħala.

iħħap, xaż-żenxha ipgħali mażżar aamta iaxarouzi? aamta  
pxiäqa dżelċasa, apgħala iż-żiża amya dēkunam iċa? as  
ahara ix-ħerħaqou haram, iħrəup.

ay. żeqba qara-qara irpəs-sajana dżajoit. ui hnarhojt  
„apħażba laxi“. ideala ui bżio, axa jaġeu akċeż-żappoup:  
irpəs-sajana ihoup qara-qara ajakua. iztaxxużżei, iżhażżouzei  
„sbərfen xje“, „səlmas bla“, „səxj dəu“.

art reips ajakua ay. żeqba iħxa einraalakua tqnə irajoup  
shaxom, axa uəsgie akkék-ybik nalaleit. amala haiba rōup iħam-  
baroup iħaxxem, iməcxu apszara. iħħap ariaqara „irkienċeċċe“  
iżhażżouzei:

„səməs-səċċex sħeħlašra  
səmza-səmra səħiex-ħa  
sħakar kamfet səxaara  
sbərfen bərsa seixħata“. \*)

abart reips iqou ajakua naq aħżei, hliżżejtura iħallċaxaroup.  
sara abrialha zənzakgi ġie iħiarc staxxam asaxiayra apszara -ata-  
xem-ha. asaxiayra apszara, aifkaraa agħemzaroup, ppszara zlam,

\*) coupl d. i. għidha ari anelijah daħfa aamtan, axa ari jət-tneji tħenkor, iunar-  
bojt ajjer apszara xexi-xexila iħsxuapšuaz. axa oja hara hħbzagara ψec aq-  
asuma apszara iħsxuapšra? map! u aq-żeq bazarra iourian, lanraalan eibda kien.

saxiaia eibətmə ayra—ui başa yroup. amala anəi xəxi szəx-jajuaz iayəzəd, apşara akum, izlaqam ala ařeyakua axargəlanə akum hara apşara şadahkələua, hara apşara hadahkəloit iara apsabarəqnə izlaqou ala (realno). apşara izlaqam ala ixisər-knə naq ihaumarban, ui ihayskuaz aamfakua irşəur.

zən-zənla ay. ɻəqba „arma“ lozungkua raxi dagaloit. iiaşo-uma laaxjənə ahara „ajər“ dunei əkuahxəit, iaabləit“ (40 adaqia). ajər dunei ajənxakua makiana irəjou, ui elianə aybařəi axu-səkusařəi aplan daara uəsnakzət dəmənə ikunargəloit aqajlar rəxsəy aqənə ajər jənxakua rəsətə. „iaabləit“—ui mayq iqba-ranə iccəkjanə ihoup.

ajər-jənxakua aqajlarəi aproletarjei ruəs eiçazqıaua, rpstazara ɻəc argələraqna iapəşkəlahu xəmpada iaabəlueit (iaabə-lueit-houp işəshaua, „iaabləit“-ha akum) axa ajər dunei ihaxu-artanə lamakuogıa kritikala ibadahkəloit, ari adialektika ɻəqba izeilmərgəeit. ajər dunei amca acraçanə ihabləit-ha alavra həfatənə, hifəritənənə həfəməxə eikuçanə həzərazom. ay. ɻəqba ihaz laanagar qaloit: „ajər“ dunei əkuahxəit, iaabləit“—ita uiaqara axərguaqra ataxxarəm.

ay. ɻəqba iaja einraala „akambas“ aqənə xuəyək imoup akambas ařambarə həkəta nəxaraqna, çəbərgəur, rapxıasa akambas daara başa psakuat dadəşsəloit, idealizasiyalı daxjajoi:

„ayəza, akambas! ixiantoup ueidara,  
uargaquaqeit, uaraapsoit ui  
izboit, enagi uəçəpər gəei ixəeti rəbələra  
iugoit aidarei auaaj“.

ui uiaqara dəşşələra ataxəm. akambas makiana amuzəixi ihazdəkuçauam:

„enagi psaxa umoua aubəs uuoit  
uzərlə zegiə urzəzəryunə“  
„axah, asaba, aħənqa—ak pəmkua  
unəquoit uizəzəryua uzmou“.

ajakua „atraktor“ aaiueit—akambas uargiə uxə uakuitxoit“ iaargar qaloit, iagiaargoit: „akambas enagi unəquoit ueixəei-guou, uzrəpə ihəpə xəcəua, axa ita iazxoup, umpsəfa, aubəsura uaqnəc, atraktor aaiueit“.

as ahara pxiaja pərrroup. akambaslıq e xia atraktor iava-gəlanə aubəs aubəroup anxała ɻəc asfakurgələraqə. akambas, ařambarə, daara bzia iboit „zəxuda psəlogiə“.

„ams umgan iaxia“-ha xəs izmou aja einraalaqə amş umgan-ha dzəxjajlu aasəja „itənqənə iqou, xiaa zmam, eiguronan iastou amsgara“. azauadkuei afabrikakuel ɻərtueit art auaa rzən: „laamtam uajə, uias haşqa, uias uccaknə“.

akolinxarakuei, asovnxarakuei uərtigə guaanə irxuapşueit aubəs mua, ibjagialdəzua, aamta başa izgaua, „eiguronan iastou amsgara“. ui marcxalıq iiaşam. hara ianaķuzaalak hərəpxiəzom

hfabrikakuei, hzauadkuei, hsovkozkuei hkolnxarakuei raxı ibqarğıldəzua, „eiguronan iastou amsgara“. art reips iqou muqajoup. art reips iqou təp rəmam hfabrikakuei, hzauadkuei, hkolxozkuei rqnə. uərt reips iqou rəchafara qamçazakua hrakupauet, as qazçaua hara dəhəm. art reips iqou akapitalizm iərφiaz uaa eilabəqakuoup.

ay. ɬəqba iaja einraalakua qara-qaragıə asxemətizm iəjəxüçüni. iaagap abart ajakua „maiakovski“-ha xəs izmou aqənəri:

„uyəmtakua rəpə  
iùmən agxakua  
sxemətizm-ha izəftou  
ubas agiərtgiə“.

araqa zənsək asxemətizm aaxəylaua iqoup. „ubas agiərtgiə“: sxemətizməup, izban akuzar iəarpşəm— „ubas agiərtgiə“ irəçarkua. sara saxiavaxşua maiakovski igxakua rqnə ubas agiərtgiə-ha dəzvənu, eihə kraqanakueit. „ubas agiərtgiə“-ha dəzvənu iəçanakueit alyər burzuaziaçşsa individualizm jənəxakua fətankeşia ağa aənməlkəu izəkumxəckəu znəzənlə gagaças, silueti hasabla astamta iaaizjərçlələuz.

„ubas agiərtgiə“-ha axə anıərcəsə iəçanakəuz aaiərpşər aküən, moumzər, iətaxşəməzt agualırlar.

asxemətizm rəmoup içəgi aja einraalakua. iaagap „akrət axuşəkusa“. saxiala anapqazara ari aja einraala zənsək iəməzəm. həxuapsəp şaqı saxiala eibärkəu art ajakua:

„apartia amyakuçarala  
aùsəsuərtəda harsəit hara,  
iħarcphiöt, pxiaqa eiçahxueit məqəsiusuala  
aagaləx xianta azərhara.

\* \* \*

akətəvə aiaaita stərxəit  
akolnxarei esovnxarei,  
aφəc rgəlarakua fakugəieit  
iħarcphiëit aneftei axañ rajei“.

ari aja einraala, sara saxiavaxşua, zənsək iəməzəm saxiə hasabla apşəra, nasgire, ari aja einraala aifərgəfəla iagkuo əqoup-çabərgəup, algamtakua rıfmala eikuiərtoit, aya aja einraala arifma akum hauas iəmou, ui hauas iəmou rıtmoup-muzikoup. açəiaa ahaua anamolak ağa isəpsəm eips, aja einraalagıə laixoit, iəknagaxaşa arifmei (zegiə rəpxiə iргəlanə) arifmei anamou, nasgire saxiala iəneibətamxa amgilət am.pə iayəzaxoit.

ari aja einraalaφə saxia-napqazarala aatpşra acəñxuras başa Jala alşarakua rəpxiəsəra dalagoit. ari aja einraala xuəyə aqnə akrət axuşəkusa alşarakua zegiə pxiazanə iəniərsalarç iğuə iteikəti,

„açaaı axytei iriaaina  
„turksib“ agulha igoup sibir  
nasgia iqahçelit, auəsgia rueti eisəlne  
magnitogorsk, uralo-kuzbass,  
iazhait amilat ssakua rkulitura,  
ixtəit aşkolkua irajano“ ub. agıərtgiə.

art reips. ajakua iaxiapəi hpolitika rastazarə aleksikən  
aşə çya rəmam irajazonr aüəs zlou art rəpxiasara akum, saxiala  
arbaroup.

sara saxiəxuapsua ari daara gra dəsəur. „nasgia iqahçelit“  
— uaha iabaugo axsəmatizm iaşa. iara araq: zənzək iajmaqəp  
saxiala aibarkərə.

ağəpəi axuşəkusa zegiə stəməxkua, konkretə temak aalxna,  
halşarakua ubri afoküs aşə iahierbar, uəsəqan akunən asaxiyra  
litəratürə auaad anənəgəzəxauaz.

ay. ɬəqba gra dəsəim oup, ake iaja einraalakua uaxırə-  
xuapsua iubot saxiala eikurlanə iykuou aja einraalakua, ui una-  
ysor, iubot daara ɬquadakuou aja einraalakua, iaharək, aformə  
aganaxi, axa aiormei açakəi eibarkəzaroup. rəpxiasa iaagap,  
formala xar zməmkəua eibəton aja einraalakua rəqənəpəi akek ybək  
alğaakua, nasgia uərt irəpharpəp işçigə zəməq ɬquadanə iqakuou  
aja einraalakua.

ay. ɬəqba iaja einraalakua rəqənə qara-qara iqakuoup oyə  
iguə zərxəcəaua, oeyla iykuou, saxiəyra nərqəz-urala eifəkaanə  
eibarkkuou (amala iacərəup „qara-qara, irajəzəm“), iaagap. ɬəqba  
iyəmtakua zegiə rəqənə eiharak amq zəməq aja einraala:

„hara amşənəi okənəi  
irxəhçəp acha eixərənə  
parizi, londoni, berlini  
iharkəqkəqəp irianə.

xəxi marsaxi ixaagalar  
aklub qapşala ixqianə  
hara ui lenin xisəs iaxahçəp  
dəunei iazgələz imranə“.

ari xar aməzəm, oyə igu stnxueit, iaxxaçoit, amq maqə-  
mkəua iamoup, iabaqou, ari aja einraala zaxiənqəra as eibətam,  
agıərt akuplətəkua art xəxi iasərbəz aqara amq rəmam eifəka-  
rəlagiə işçigə iquadoup.

sara, amq maqənər anəshəua, iaxşəkua şaqı aja dəula iyən  
akum, sara aja einraala amq anamou-ħa isəpxiasua iaxcanakua  
aklassı iasa şaqı saxiəyra-nərqəzələ eifəkaanoup. formala eikurlou  
aup. uərt amamkəua işəbanə ianəqələ, ui təyə amam, başa  
jəjərəoup. iaagap dəryagıəx daʃa ja einraalak („aphəzba laxı“)  
ui iahhaz ariaşarəzə.

ari aja einraala oyə iguə aqnə iaaiueit, ari aja-einraala  
aqnə aroet iahierboit liəşəqəianə oyə iguə-aça eimnədarə, oyə

ixucra iaaçaxxer, dzexxajaua apxiay ilaqarr. sara uajé eiharak, szoxxajaua apoej iyrala apxiay saqa aderra iitaua ynəuçqala, lyera aşham təlirkua, uiala saqa apxarra iitaua oup.

„aphəzba laxı“ dğajoit abas ala:

„sara isgualaloit səxj dəu  
bəyamgur arño asof bənəkutaz,  
aquaşa papa, abaxu dəu  
afrəvəcga amza anəlaşoz  
itənərən, bələjgia qargiə igoməz  
ahaua aləmha kədçanə isəryuan,  
aryaş bələ iaayuaz eixəmonuaməz  
bəyamgur bələ iacorəzuan“.

sara ari aja einraalakə eiharak patəu zkusçaua iaçanakua saxiala aïfəkəara amyaxi izlaqou alaoup.

rəcharas iqalaz, xəxi szoxxajauaz aja einraalakua amq irəmou agiert aja einraalakua irəjməyəup. ubri abəjaxa anakəzəraxı daara isəkuirovouaroup. ui azçaara belinski dəxjajeiť abas ala:

„irzeilərgom, aqazara asierəfə rapxiəzə irgəlanə, talantda (bayxaqrada) iarbəzələk amyakuçara kəpeik işapsam; iara amyakuçara izəvənə ixəfə aqazara macara akum auəs zlou, rapxiə irgəlanə iguafəi isəfəi ialazaroup, ui iara instinktnə iman dəqəzəzaroup, nəs art irəməzaroup xşəy-cək zmou aidea, pxiarəla, ma uəs zəryələ istəxəu, axa iara izəyua ixəfə natürafə imyapagamkua ianəqala, ui başa ipseü kəpitələup apoei-kaz məu, iarban naplaqəzzələk azgiə“.

„ui dpoetəm, zda baazarakuei, zgu faləei izəmyua“, ahöt daipaqları. ay. ɻəqba iahərəup iəja einraalakua saxiala aïfəkəara aqne daara doiarsooup, cəbərgəup ɻəqba iaja einraalakua ɻəgək-ɻəgək ala iyəup. axa isəkunagou auəs azəməm, nərə agətəup, ma irceckajoup. sara saxixaüpsəu ari zəxqia aja einraala aïfərəfə aproblemə ckiə auəs azəməniroup. ɻəqba iaja einraalakua rəfə apsua bəzəla abjə aspecifika guatam, amuzika ajməyəup. ari iaja einraalakua rəfə oyə igəitarəp iqoup ay. ɻəqba aʃlar rəhamta abarakiatra dəu ixə isəmərxuac, izbən akuzar uərt ahamətakua rəfə oyə eilirogoit apsua bəzəla abjə qazfas iamou. aurəs ja einraala aïfərəfə mexanikala apsua ja einraalaxi aigara akum auəs zlou, auəs zlou apsua bəzəla abjə iakurşahatnə isəkuiρələroup.“\*)

sara ui ala, aurəstəp ja einraala aïfərəfə apsua ja einraala iaqublaup-ha şharc staxxam, ui abarakiatra dəu lamougi həxə iahxuaroup, axa apoej danəyua apsua bəzəla abjə aqazla dəzəzəryroup, ubri abjə isənaalaua, isəftənxua eibəitaroup. hara uajé həstəou, apsua külitura aformə milatənə, açaķə socialist-

\*) sara as zəxəshaaua ari aizga ianəu aja einraalakua roup. uliştəl iyəmtəkua rəfə xəmpəda ianəştə alşərakua rəjənə.

բու ագիար օսք. սէս անակսա պրօյտյա կը լայց  
առսա եղիւ ազալ, իար աֆորմա, իար ակոլորի. սիր զզնու իա-  
շարօր ագալ թենձ, այլ դհման աելար ճաւ հայ իահքա-  
րօր. աբր ս-չենյայա աւանցարքա լզեա ձախւըր ճար  
իւաշելախան, ճար ալը բիզ աանտւան. նացիւ ապէս մակու-  
չար, ապշար, առսա յա ընտրալ ավագթեա բիզ ազ-  
-սարազ. լարանզալակ անյակւար քաս, ճար իբիուր, ամալ  
ապէս որդիկ լզէկուգելաժա, լկամթա ածա իկուլազօր, իւս-  
-շարօր, աս լանգալ խաբա լայքուաս րայտօլ.

ay. یەqba iýərakua r̫e, saxiala arbeiaera sələməqən hnarboit „amat zəbəra p̫ou“. „amat zəbəra p̫ou“ aqə یەqba iayaırpsueitapsua kətan aqolxara iaxqıanə aklass kupara iqou. sara uəje ui, iagəu-ha, szəxjəyo aqə załek oup.—ari ayəmtaq daara imayızoup saxiala aifəkəara, ajjalar apsabara skup, goulə ikəlpş-kełzərgya abna iloup, exa iabaqou uərt axinəqəuaña apsabara eəqazam, apsabara aqaimatra asaxiayyə ixə iairıxaşla aləflanı iaarşəm, avtor tənəizəməphəza alagamtei algamtei r̫e maçzak apsabara səqaz aigualairlan, szastouzei-ha inaquləseiceit, iara uəigü rajaq əqazam, imayızoup, avtor airgi-ha imqucielət, imqucielət saxəneha aqə oyx ibare iqoup avtor absabara hirbərç itaxxar, iýəra saxiala irbeilar itaxxar xəmpada işilsou. iaaṛpşər aipşgəl amq dən lažan işimou. sara eiħarək inasərpşər istaxxə یەqba iýərə-eo asaxia aifəkəaraqəfə maqk napə şədəimkəlauaoup. saxiala aifəkəara atanou asaxiař literatura iagria ideologiala elkulazargi amq maçxoit, aprixiař dazemnadom, idđerrət aşşam inarkquam, ajałkař uiaqara aprixarra inatom.

„amula – dəmchayəv, ahakiəm dxuarta dəunur“ aqne iəfiot;

„—xyək axşara bara ibəmoup,

aihab iouř iqmazayəu,

—mamou, yəqə roup axşara iżəmou

aiçbè ioup zguè baapsəu".

ari aja einraata eiçarçəfala (iaçanakuagiə iara ubas) xar  
amam, eikułop.

axa ari ája einraalaqč iqakuouř aiφkaara zějmaqzou:

ahakiəmja dədmərbakua

**İxasçoz aınıla seizceit.**

joxu-maatkgia aiqu axtrazə

152

*thus izomeric denucleo-*

„nura izəmidərnia danəkux  
sərgubzəqəxə ixtiyyat

sərgubzəoraxı ixərxəcəit  
axa spara imanı dəneixa

“axa spařa imaně dneška  
saxiřského hledání jízdy“

art akupletkua r̄e, ckiia eikułam astaxirəikua astroqakua. sara ariałam amalgia isharc staxsam, ay. Ɂəqba aja einraalakua izəyuam, ul lsara imam-ha. ui spəzəqələi. alşarokua imou may-sam, irələzəp, aha uərt alsarakua irələzəp aqxakuağıa.

լզեա լիքրակա լիք սար զեգե թիհա սցւ էլիքմա աբր szəxjajaz azcaarouր. սբր մայք լամփեր նաս „այբաց ակուր հարա համագենագե” անհա ծես զալաշ”.

այ. լզեա, չն-չնլաց այակա թիհարա իդըւնել, „իմայէ սւել, լիդըւնել”, „չցն ջերս, չեր չիկու” — ճարա կերգար էլիհուր. „իմայէսւել, լիդըւնել” — ար այակա ապտարա վեց լանալաւամ, լոգայուր. ածերա-ցուրրուր. հարա հապտարա վեց ցուրրամ — սի միկաս սեսար, ածլիւ օյ լումբարգար միլատա լում, „ախմա հպատան” — սի կերգար էլիհուր. սար էլունը-հա. սեծուր, այակ լրայն ամիհարա ասնքար ապէս այակա թսալազար. աբաս ամիհարակա այ. լզեա լայա էնրալակա չնոնչկի լայէխիւն լում, գար-գար լամայլուտ. լահ էլունը չնէ լուհազ, թէս սփամտակա, սփացուլամերհակա ասլի վեց արքսա այրա, տում-զար, արքայ ից ակսքուուր զալու ար այակա.

ար ագրակա հուլայայ ամալաց լրջախօմ այ. լզեա լիքրակա րզն ալշարակա լուու.

այ. լզեա լայա էնրալակա րզն լոր ալակւել լրիանը ապտարա վեց արքսա. ալեմակա լիտէխսա կոնկրէլա լուն ալը-կւել. ալեմա ալխա դակուուտ, իմանլան ապտարա վեց լուրին լիտէխսւել.

այ. լզեա լիքան անսուր լայա էնրալակա աֆորմա էլ-քարթա լուց լուրաց. \*) ալինտ այ. լզեա լիցամ. այ. լզեա, ճարա ճար օնուսան ծցիւնել ապսա լիտ. լիրագ. այ. լզեա օյթէ լիքրակա լիք լոր վարժար այա — էնրալա զականքարա այր. լիանա ար լոր չիրկա ասէս ակ դես լաշիուր. իբալա մանիլուր. սբր ազոնդ, այ. լզեա լախ կեր հակուուել, հակուուր լիք աչինգա համուր.

օյ լա հախյայ, դ. ի. գուլիա կեր թաշ շկսան, ապսա լի-րայրա աբա արցերագ ճար զախա շիախու, սապսէլ-հա թա-յախ զամշազակա լար սայէյ անսուր լայք ապսա լիտէխտա վեց ֆակուր լրազն, լիտէխտա ար ալզա լանկու.

արագ լանուր այ. դ. ի. լայա էնրալակա ակէ, յեկ. սար ար այա էնրալակա լրէցուր թել. դ. ի. լիտէխտ զական վեց-կակ ասարշան ակսոն. սի այս ասէս լոր անալաւէ, խեմ-բադա սախյարուր դ. ի. ավրա դալայիտ աշար լարկո. սի սայէ լոր լիահկէ ասէս լապէհիուտ դ. ի. լիրա լախյարազ լիք ախ լակստն լիւէք, լիբան ակուր սի լաշանկւել 28 շէկուս լնրէ-հան աամտա.

ախ սայէ սար մայք չնչեյայարա լոր լիահկա աբր ալցա լանուր այա էնրալակա րուր.

լրիա հախյայ, լիանուր ատէլյէ արքիազն լիիհաս? սի լիուտ: „նաս ար ալզա լանուր 1891 շէկուս լիդէկն ալզա յրա լափա կեր լափուր դ. ի. գուլիա լիտէխտաց լու, գար յագար մայք լամիմերփէզ, լաս իշյէզ լիկուազ”.

\*) ամա լիահկա, ս. լզեա լայա-էնրալակա լագակ-լագակ ալա լիտէխտ, ախ օյ մակուս շիա լիչչեմ.

ari xəmpada iiaşoup, axa iaxiişakuamgiə ədqoup, sara amalagia tisharc staxsam art aja einraalakua uaʃtəi hpsazara mşə azə lajxeit-ha. d. i. iaja eigratalakua iaxiatəi hpsazara iajrəmənnə, iapəngəlanə iqam, uərt iaxiatəi aamta iakunago temakoup, izban-akuzar, art aja einraalakua iahdərboit ałquyyə ałərətəi aças baapskua dəşrakupauaz ałərətəi cikia eiləmkəakkua aňapřətəi amalagia iuəzçəsom. araqə sara səzxjajarcə istaxən „xoqan dəu“ oup.

„xoqan dəu“—daara yəmtə bzioup, eikułoup, axa pəxia işyəz akumkua iaarhənə iaxiatəi apstazara iakursahatia „içloup“.

„içloup“—araqa malərnə isfəsmərləft, ui aja einraala iara iunardərueit. haxuapşəp, eidahkəlap pəxia iyəzəi, uaże işebətouəi.

pəxia izlayəz atekst aňə abas dalgoit:

„sguə dalsəiť xoqan dəu  
gumbəl qbara soy-dəu  
dəqam səlihoz anja dəu  
daləeimələi amca dəu“.

ińfəcən aqna ilakurgəloup abas ala:

„sgu iaxueiť xoqan-dəu  
gumbəl qbara „soy-dəu“ (akaviyəkagıə iteikəit).  
iśərəumboz aqajlar dəu  
iaakurmxzəi uçəxurə dəu“.

„sgu daxuaseiť xoqan dəu“—ińfəcən aqna „daxuaseit“ akoviýka itakəup, ui alaup ari aja zlarfiyezou. „imejajei aşaja“—uərt psaxəup „imejajei ixıərjaz“—ha ub. agı. abart ishakuaz zegi rəla szəzneirc staxən abri oup: ay. gulia ałərətəi iduneixuapşra dəlaaino ikaijərc hərbərcə anlıtaxxa, ałərətəi iyəmtə aarhənə akumkua, aňapřətəi iyəmtəla iahıərbar akuən. sara sgu iaanagoit: „xoqan dəu“—abréjə „ińfəcən“, ipsaxnə izlayən eiha pəxia izlayəz iaha poliťikalə kraçanakuanə, daaraq amu dəu amanə iqan-ha. d. i. ari aja einraala anəiyəz iarban aamtaز ari 1912 səkusa rzəoup, areakcia eikuḍa aňkurpaku aqajlar irxapanə ianəqaz, zxə iakuitən jak ahara aguəoura nəigaz, amilatə qulitura xuaşzənə ianəqaz, ałkontrrevoliucia meigzərəxda iarpañka ianəkuz uəşqənərəi aamtaز „xoqan dəu“—sapşərləşəməzəi areakcia apolitička aqnařəp xəmpada sapşərlən, xəmpada aradikalər çəkə aman, apja imyra akugusura ala izleibarkəz alagıə. nas abri aipş kərəzçəzəkua iakunagəm zlapsaxra, iaxeijou aganaxi.

izəpsouzei iaxiatəi aamtaZə „abʃayafei xabʃaqialəei“. „şaqa džəbzaxu bziouzei“ art makiana aamta iamgasəct. şaqa iriəşənə, eilərganə, iləsnə iarpaşəuzəe apsua jlar pstazara aqənřəi ahamta „yəqa zcomzət-azk drəxizomzət“.

uajə iaarkıaşnə haangəlap abri aizak aqne: d. I. İaja ein-  
raalakua makiana ijərçxiou aja, einraalakua eipkaaşaləci, muzi-  
kala rəfałəei xəmpada irapəsueit.

uajə haxuapşəp I. kuchenia łyemtakua ari alquə iankuou. I. kuchenia ipoezia ojə eihargarc hazəvəi, pəxixə haxhuapşxeui mayk apstazara ialgənə eibətoup, I. kuchenia ipoezia daşa qaz-  
fakuak amoüp.

I. kuchenia apstazara laşa „duneiř narciarala“ daxjajoit. ul  
daxjajoit hrevoliucia amq dəm, aentuziazm dəm haftəxənə haz-  
mou, axa iabaqou art zegiə cikia iaarpşnə ibzou sintetikar  
saxiala ifakurgəlanə realistipla (izlaqou aiaşala) iarbəp, eiharak  
formula qazlaia iarboup, iabstraktup.

ui daxjajoit atəma dəvəzzakua: „aproletariat“ (e.s.s.r. rja-  
jaua), „tquarqalırgələrə“ (xəxi-xəxi, apstazara qazço aoy ყəc  
damərbəkə), „12.000“—ubas agiərtgi. araqd ikonkret tema  
amalagi iqam. xəxi ishaz hasab ala iyəur apoema „12.000“.

„12.000“-ha dəzxəjajaua apsnərəi akomşparroup.

sara saxiavaxupşua ari iaorrou eiharak deklaracioup.

qara-qaragıə markş ifilosofia nalaiçaloit: „aşər asilosofja  
astan adunei şəqou əitahara,—axa uəigü ƿeimixəeit ilakunənqə-  
ləeit, hara hastoq adunei şəqouqia ailərgara izlaqamlacala ait-  
kraxigə hxə harxəeit“. hxə harxəeit“—ui mayəup. hxə arxara  
macarouma ajər dunei zəkugələz aflatə əcjanə aitakra haqəup,  
lageitahkəit adunei fəqara işan xutak izlaqamlacəz ala irfəcənə.

iqakuoup dəryagıex atəpkuā, dəzxəjajaua eixiətta-eipətta,  
axşeyçak ərbəlaqiana ianəqou.

kupletk aqə (112 adaqia) ihoit:

„marksizm-leninizm bğars ihamoup  
ui stəxnə uaxəi-ψnəi haibəsueit.  
akətə raxi hnəquoit, akalaki aşə haqoup,  
kiatara zkuəm jəmzənə iaharkuoit“. \*)

ari akuplet aşə daara dakuiənə ihoit, axa çəqa mayk  
ibrəit, dəşneiuə xəxi iihəz amq irmaqneit:

„axa ui bğarnə iahkəm ui ɬəkinə itharqiom,  
ui ha iaupl ui həjoup, ui həqəup“  
ui həjəsuam ui həqəba itiom,  
ui həfa hdərra ialoup, iahpsəup“.

ara marksizm y-eilkaaraknə uazxucər qaloit: akə—marksizm  
həfa, hdərra ialoup, iahjoup iahjəup, iahpsəup, hdərra ialoup,  
yba, marksizm həqəba itoup, „ui həjəsuam həqəba itiom“. araqə

\*) acıtałakua laazgaua alquə aşə işanəu elş akumküa sara pl-stixnə llakus-  
sərgəloit, ui aforiza akə lapełklaşua iqam, ui inaxganə, uəs ifakurgələrə aformə  
lahə lazeiənənəlagı zboit.

ailkaara elzakəmxeit; akərə iəşouր, aybařəi phimxəeit, mark-sizm hara hqəbařə akum iaxitou, hdərra hpsə, huəsura ialoуп.  
115 adaqiařə zənsək iweim akə anəur (ui xəmpada avtor agiəixaram, izxarou itzələz rouр):

„hara hamı aportunistja zxə jərəzgaz;  
naq agirələmşə eimzərəz,  
uərt ui eips uaha irməxirazə  
raja axah ikuča atəysə eips izəxxəz“.

atoğkəei azapiatoii iaxiakunagaz ianərgəlamxa ara axşey-  
çak iamou zənsək izlaqaməz ala ifakunargəlt. ara išahuala ha  
hakuzaap aportunistja (!).

aja „eimzərəz“ mayk imanialam, aimərprə auma aportun-  
istja əçəua pəla ianəmələzəkua ipətəfəit. „eimzərəz“—ckia  
əməy atanə iunarbom aiasa.

saxiala aifərcəaarakua, aifərərəkua iqaiçua rqnə mayk  
apstazara iaxiamalalam əqouр, qara-qara iagijyanəm, iagi-  
duneiřəm, ui adərra daara ijjioup.

şəlin if tourəxər pərakarua abas daxjajoit:

„stalin nagsatəs fuask ikuirgələz  
hara iahnarəup, hara iahnarəup,  
uərt hara auəskua ihanfiəz  
riiaira aphařxia blasarkian iarkouр“.

axa mayk ibyləzxua akə əqouр. „hara iahnarəup, hara iahnarəup“—art ajakua araqə ianaalom, fizioligia hasablagı iiəsanı. hñapkuei, hnapkuei hara ihəmouр, uərt şəlin ifuask rakum. şəlin ifuask amyakuçara hnatoit, huəskua rənagzərařə işeionιeu  
auəsura hnarboit. şəlin ifuask iaxiřəi huəsura fataçakəs  
iamouр. abri ahasab ala akən alraqagı axjajara şataxəz.  
saxiala aifərəgə mərəxukua apstazara iazaiguanə istaxřəup,  
iabstraktəmzarouр. xəmpada uəřəi aphařiçiyja, eiharak l. kuznici,  
„aduneirə nərqiazala“ ayra nərrə airkəit. „kuznica“ aquxkua  
mayəmkua imouр. apoet gerasimov ianiasakiaħəmtaz hnəpə  
ianəiçon:

„mars aksanalař ikuhargələp  
aduneirə kommunə abaa dəu“.

l. kuznici iyərakua rıqə as iżergan iqam ui „anapqıraqa  
axa uəsgia izlazaiguuo rajoup, aṭema astəxrařə zənsəkgię  
eipşəup, uəs alouр işeibətou.

akomşar danrxajajaua abas ihoit:

„xrazar-irbgouр  
mşənzar-itarbouр  
həfərə-axiħargəlo  
haſxua təp amcabz əcōup  
adəp b'lə eçəyueit enagi iċarza“.

ara saxiařarşəgas iaigaz zənsək ijuantəup. art aphař-  
şəgakua iudərbəzəm akomşar auəsura iasha ikonkretiňə. aja

dəvət iquaznə ihoup. ara isahua iaanagar qaloi: akomipar irəlşo axra arbgara, amışən atarbara akusaap, iaxineiuagi uiaqara feida zlöu uas əqam, amala iaxineiu a adəd bələ əcəyueit. as axjajara zənzak idgirələrə.

I. kuchenia iyəmətakua rəpə (uajə eilhargaua) iəmoup daara oyə igəə stəzxua aja xəcəkua, aidea bziakua: „aideologiya haaps afront alaorun agudçarəup“, ma „əjgia məjgicə luənər çəqa içahcaloit“.

daiphqaragie:

„hara hpoezia  
başa  
poemiam!  
hara hpoezia qərəup!  
ağər atə  
ahoiit.“

art həzxiapşkuaz acərəjaxakua iahdərboit (uərt ryəzja rajaşoup) I. kuchenia ipoezia amı dəu şalou. qara-qara zənzak imantlaloup.

ay. I. kuchenia ipoezia ikonkret yərənə iqua ifakuirgələrəoup. adeklaracia, aformulakua, „adunet napqiarakua“, naq ifteiçarroup, içagi apstazara xəxi-xəxilə akumkua, isakunago iaaırşərəoup. sara məjək sajloit kuchenia iyərakua rəpə xəxi-xəxilə ajajara zanaats iftəixər-ha. ui eiharak, „ərəla əpiot“ aqə aqəunardarueit. axa I. kuchenia ianaamtaz ui agxə gueiteit, ui uaja iyəit daara kərəçəzakua atemə dəu „farizan“.

ari apoemə ailərgara uağrə skritika aqə izanələm, ari apoemə I. kuchenia iqaiçit daara afaqə dəu pxiqa. ara aform iftəixəzgi dəra imantlalaxxəit. apstazara. tema iəarətnə daotrapşəit daara bla sarkıa çarəla.

ayra kuchenia ilşoit, ibzla otonoup, amı amoup, iqueit, iqaiçit. aform aqəsi zənzak dkuadasam, cöp apşatlıku iacqiazlı iqoup, axa iaaidahcar, xar amamkua iqaloit. amala sara analiz iqasçaz isnarbeit I. kuchenia pəş-stixkia dəyuazar iaha təsikuirlaua, as ipsaqınanə aqkəs, qəhərgənə art astixkua pəş stixnə aidəlaraxı rxə xoup. haxuapşəpi ui uəs akuzar aja einraiala „aşənoq aqno“:

„afel, asaat  
bələba rəzə  
dğəloit.  
deilqia-eiloujza,  
dçarxa.  
iaamta anaaiua  
uəsginə  
idəruoit,  
ixə aqə ikuñhaup  
asaat  
rxəia“.

uaje píe-stixknə isakuhargəlap:

„afej, asaat b̄ba r̄z̄ dgəloit,  
deilqia-eilojuža, dçarxa  
laamta anačiuia uəsgie ideruoit,  
i xə aþə iðnahaup asaat rxia“.

sara saxiňxuapşua çaqadət eihə imantaloyp, xəxi ixar-  
boiur apşaňtakü, iacqaziaz akiakı ianpsalou akçəs. sara art ajakua  
rəla aþər myakuçara sapəfklasueit-ha saþsam. izərxianta ðəuzei,  
izəpsaqiärðəuzei, aþxiaragis jgiamd izəfakurgəlärðəuzei 4-stixknə  
ansalara auazat? sara saxiňxuapşua aja-einraala eihə izlaqua  
aformala istəx-rəup.

I. kuçnia uaje dəzlayua aforma mayk areformia azəiuroyp,  
ixiantajoup, apsua b̄jə ianaalom. I. kuçnia eiharak açara axiəičo  
maiakovski, bezmenski, zarov r̄pə oup. mexanikala uərt ryəla  
aforma apsua ja einraalaxigə iñigoit, axa iabaqou ari apsua  
b̄jə ianaalom, izban akuzar iarban bəzlazaalak iamoup iara  
aspesifikasiq qazfakua. kuçnie, jəqbej açara axiəčo aurəs iquyja  
r̄qənə zaþək aþr. uaxirəi aqazfakua apsua ja-einraala afakurgə-  
laraxi aþə iakuitnə iñigoit-ha daþəup.

ui sara iñgioui shəsom, axa uəsgie ari amacara axuat-  
tam, iagiazxom. I. kuçnia apsua jlar rəbzəla aqazfakua içaroup.  
ui ixə iñidərxuaroup ajlar rfoliklor, d. i. gulia iyəmtakua,  
köonia ajlar rhamita iaxnə apoetikəp forma isakuirgələz ub-  
agiertigə.

art ajlar rhamtitakua (alegendəkua, alakukua, alakua, aþha-  
kua axiərərakua) r̄pə hara iaaboit ajlar rqazfa, rbazara, nas  
ui ajlar zxəsəz atourəxp faziskua.

ubri aqneñt ajlar rhamtitakua (afoliklor) atourəxp cara dərga-  
kua irxərpənə ianarpşueit amilat zeipşrou aqazfa. ubri, apsnə-  
rəi ajlar rhamtitakua daara abqar dəsuup asaxiyyə inaþəph. ui  
abqar zxə izzamərxuuaz egia qabaa ibargə izaarpşuam amilat  
iamou aqazfakua. ajlar rəbzəla, rhamta ckiä eilkaanə içamkua  
aqajlar irxəxuarton irzaaiguu asaxiyyə literatūra afakurgələra  
daara jgia iuadayoup. ajlar rfoliklor işabalagi irədərkəlaait-ha  
shəsom. ajlar rfoliklor rədərkələrōup -klassır faktornə izlaqu  
ahasabala. abri auəsnagzəp rxşəy azərstroup iaxiəpəi apsua  
pear iquyja. ari auəs ńambara azuəməxaroup.

ay. kuçnia „aduneir“ temakua daarquaçnə hapstazara  
þəc aqazfa zeipşrou hıørbaait, iahıørbaait atatən, akolxoz, abri-  
gada, aþey uəsuu mac daairpsaait, rmaska „r̄pəixaait akolxoz  
ialalanə akolxoz prərgaua jgiamşaa“, iaaipşsaait aþərja, auə-  
sura aþaþəxılıja, uərt haþrakupaua, ajak ala hapstazara adi-  
namikala iaaipşerooup.

art rəftaxi: ianəup ay. a. ńaslansia iaja einraalakua. ay. ńas-  
lansia iaja einraala ńiaþkua rəla, iaaipşəlt ayra şəilşaua.  
ay. ńaslansia iñemoiəup aþəma dəüsszakua, aja dəulə iyuə. ari

atema ištixua eiharak apstazara, lazaalguanə iqou ouř. abar ui džəxjajaua atemakua: „tagalaroup-eilaxaroup“, „hixə neilah-kən ihəzbəit“, „rajan“, „akolxoz kiaraz“. art iasəqqian konkretla ajian dalamlakua ištəxəu temakuoř. ui uəs şakupu guahəp aja einraala „tagalaroup-eilaxaroup“—ala abrigadir:

„axuə eikuəla çlaşaueit  
amza gəlast ojəsta  
uardənkuagı rəbələ gauueit  
apş axtərgo ahəsta.

\* \* \*

səif, ubriraxı jək qaaueit;  
raxuək tamzaait ha həpxiə  
amaganakuagi səpşəaueit  
hargiə hcəroup amxaxiə.

\* \* \*

igəl adrəuha ieiñanə  
aph mzala iharxlap  
coseiclabra myapganə  
foukə iñəho həpxisalap\*.

as itaşanə apstazara aqənərət ianaagaxa. apxiay xəmpada aiaşara agura igoit, agiaorazamkua apstazara zlaqam-alə uax-jajar apxiy amalagiə ixəcəim aiaşara.  
ara aformagi, xar amam, amala iataxəur maçk 'qara,  
ariaşarakua. ciha 'eionən „gauueit“ acənxuras „goit“ əqazar,  
„qaaueit“ acənxuras „qaat“. xar amamkua eiñkaanə eibətouř „hə neilahkən ihəzbəit“—amala iagkuou akək ybək ədqouř.  
qara-qara alaba anirxuaxuogid ədqouř.

ay. kaslansıa işəihuala akambas ajmara şcrahəou atourəx guayara itəhałtouř. axa uajə znə sara sazçaayəur: ajmara şəqazaałkğıə akambas zəxqizəi? ui aja səzqəu eicəxəur abart ajkua rəpə:

„səməqə ʃəməra „busgəei lomei“  
iñəcrəhəz istiit“.

abraqa daara iqouř akambas ařambara. anxay uəs anioňuha şaqə akambas aazara iguampxara, akambas təira amya dəkunaçoit. ui akusouř dzəstou „nəstxa iğəlaz, zəxuda psəlaz, zəfənəzzaz iñhanə“.

ui adagie ay. kaslansia daara iğutqiagan, iğərləgan dax-jajoit atraktor. ui işəihuala atraktor mifan dəsuř, igurəm-irə-mua, ihaş-haşua, imlaſua amır dəu anaajərc:

„sənəxaygiə ubraqa  
iguə akərgiə iaatrəst“.

ihaş-haşua, igurəm-irəmuia, ařəyra xlançə ianəçəsə, ubas-ğan: „anxayə diestəsən, zeips qamlaua agiəqam-ha inəstəixəit

leigui". sara saxiavaxapshua, arā xuēk iacçazanə ihoup. uajesta anxaja esq̄qia iqt̄lom, izakuz eildərgəeit atraktor aketa-nxara ianalaşçelaxa, açəxuğanə ihəfip aja einraala ailekaaraqə a. qaslanzia imayəməkua alşarakua imoup, ayragiə ilşoit.

ui axtaxi ianəup g. papaskiər-pfa laja-einraalakua—aja einraalakua airḡha apsəp naga-yagara iaqəm, izban akuzar, uərt irəmam zda xuartəqəm ahaua, aja eirəala iamanzar zda ixuatam, uərt axarxıruk ay. leo (l. kucnia) ikrılikat statiya 1933 ə. 2 aprel əzə itəçəz asovetər "iquyja reidkəla" agazetaqə iemirxaiköt, amala ay. kucnia xuəyək lvdərən kritikala axuğra anəqaiçauz qara-qara alaba irxuaxueit, izban akuzar akritika inalaguuanə xuəyək aja qbaral inayancə djaejit, axa ui agau-rəni amala ay. kucnia ihamtakua rqnə xəmpada dəiasoup. sara; amala inacəscoit xuəyək apolitika aqənpəcə acərkirakua iamu. „mşapə rxəstəit”—axa, iankə aslapaqlısa asxematzim eibarknə iakəup. asxematzim ay. kucnia daxjajaxet.

həxjajap, isparxastəl nas kutołaa amsap? ui marioup. aues-hartaqə auaa eizeit, agrafomos səirxa ala ahon. aihabərgiə aanə iqan, uəs işəqaz ajəjarakua qaləbeit, apx:asa ijaejit aihabərə iaaiz. uərt irheit mşapə sxuartam, pərxagamızar xərləhaga şalaməz, asocrgalara işapərxagaz. ui axtaxi luməngiə mşapə həmbaait-ha djaejit. „anəxəei agutəxəeigə” əkudərgələbeit, abri naxəs-aaxəs kutołvəi anxaja mşap „dən” rxəstəit, iaxicazgiə rəmbeit.

daara uəs bziaxon adinxaxarakua as iaarmariənə kampania bziak aamyapganə, alfa iankə iahzəçxuazar, axa ui uəs ianarmiəzə kampania hasabla arzra auam, papaskiər-pfa araqə ilhava axaçara daara iğgioup. izban akuzar, apxiat iböli ui şiasan. „mşapə rxəstəit”—ha həşərənənə hazxom, məkliana akupara dəu hapxia iftoup.

uajesta haisəp ay. amkuab iaja einraalakua reilərgaraxi. apxialəpəi aja einraalaqə drəxjajoiç “açey-ha pxiaqa inəiu”. adnəqərəpəi aueskua danrəxjajaua, qara agrakua aairpsueit, akrizis, arəchara iqou, ui ala akapiyalizm asata şəkuadkuadua danaxjajua iböli abart ajakua:

„uərt rəynənəçqa rərəharaxkua  
ckia imanıalam (!)  
azyə լgia rja ialoup  
xulə-ha akgiə amam”.

ara rəcharas iqalaz uərt rəynənəçqa „rərəharaxkua” ckia imanıalamzaap, iagia rja xulə zmam zya alazargiə. arəharax ckia imanıalamzər alərgara qamlarəpəi ari ay. amkuab xəmpada dakusahatəm, amala, xulə zmam akgiə əqam. akapiyalizm xuləs iamu proletarə revoliucioup: klassla akuparala, aproletariat idiktaturlala.

ari xulə zməxua azyə xiaa enəgi ibahbəyua rja ialoup, rguə adackua ryaua „axa psəxua anamouzalakı, xulək anaməxualakı rjei rjəi iameiçsakua mcabzla ianərbəllakı dəryagiyək

iaafinə mazasəzəla iplənə rəei rəei təbələloit aguakı-ha eilaşnə“. araqə aroet ittaxəz daara ailərgara լցուր, izban akuzar medicina bəzilələ ihour, izdəruada ahakəməja iraxiçənyələzər. „rər-haraxkua cki imanıalam“, ibahbaqaua „mazasəzəxə“—abraqə izeskəu aarpşər uaqnəc, zənsək iapəngəloup, avtor iaxxəitaxəu akumkua, dəmyaxnaqiar qaloit, ubri aqara irpşkanə medicina bəzilələ ixyanə ihour. akapitalizm arharax cki amanialarına, mazasəz ouma, nafataqənsə uaita carta amamkua eilabaaiteł, axa dəryagi, mavr nüçəla akumzər, axala atouřəxt avanscəna iançua iqam. art aja einraalakua rqnə iqoup iajxiou ajakua:

„ijboma?! ijboma,  
ařəmuaas, ijboma  
išneiu aqajlar  
nře eikurşala,  
ijboma?! ijboma  
ařəmuaal... ijboma?!

art ajakua akəmzarakgıə rəorram, başa aja eizadakuoup, aja guayakuoup. „ijboma, ijboma“-ha hməhhargıə uajəsta ui rbarx iqoup, nasgiə „ařəmuaas“ maqk imanıalam ajoup, aso-vinizmaxi acha nəxnaçar qaloit.

nasgiə amkuəb iaja einraalakua formala reiφartəfa içagıə ibeiazar kunagan.

azeipş qusa aqəngiə iqakuoup agxa dəukua. azeipş qusa-qnə zegiə reiha ipsadənə, saxılıa aïfəkaara aymaçsanə iqoup aja-einraala ay. qkadu liyoz „akolxoz“. ari aja einraala içagıə eimərlənə saxjajar qalauan, axa szoxjajara-ha agiəorram, ubri aqara anarpqazara aymaçəup. ari adagıə, iqakuoup dəryagiəx aja einraala kənadakua, cki eïfəkaam, jesiylə litératurət kənon-nla iyəm (sangulia).

abri astatıa xuəpə aqnə iaarkıaçnə halajajeit uajrəi apsua φar-uya irəgən irəbzou abri aja einraala eizga itəçəz iakurşəhatnə. apxayı, izdəruada maqk guborən səitar ari shamtalkuə rəqnə səfərqəbaranə iaharək agxakua saxırəsua. ui apxayı işəltəxəu iara dakutəup, amala sarà uəs shoit; aिशara ui şəlsarau inxoit oyə izgom, amala uərt alşarakua iqakuougıə aləndəqura itaçətəm iaarpşəpəup (ari həjjərə xuəpə aqəngiə uərt alşarakua rəjxra haftəsaməz, iaaharpşuan). daňaşkəpəup agxa, ui iataxəup aiaairə, haiaairə anahtaxxa iaaharpşəroup dəra agxakua zəkü-gəloւ adac. abri skritika xuçgıə, ubrəxi oup axə axixou.

## I. կուշնիա լիյէզ ալզէ „արելա փօլի“ azə ybaqa aja.

apsua litératurə arevoluciə iaanagaz, iaciəz akooup. aso-vet miə qaleiştəi oup apsua litératurə altra ianalaga, alşara dəukua iamougiə daara irajoup. ui alşara dəukua iamou xəm-pada iaaboit apsua yyja r'kadr azharei, asaxiyra (художест-

веннэя) litteratura atərja azharel rəla. rnaplaikkuağı e bzioup, talanlılagıe (bayxaçrala) ikuadazam, zmaxuar çerkuakua, fəqə tbaala aliteratura vəc abaa aypara iaqəu, aideologıa gumxara-kua zegiə rəlapə rəçarqualo, kommunist mcabzla ipaxxaaua.

araqa iməcxum iaarkıaşın hñaxjajjar, apsua literatura kommunistr ideologıa haşabla pxia eitazgaua azək-yəqək iqat-qatua iyeiuu ryəfa.

ihařəup hapstazara vəc socialistr hasabla afakurgələra, nas iara ui lacəu ajər jənəkakua iqakuogıe arzra saxia yrala işazneiu, klassla akupara iqou şaadərpşua.

art reips auseksua hrəxjajarcə nəpə analahk xəmpada iah-phaħararoup art axızkua: vl. agərba, l. kuçnia, s. ɬeqba, m. ahaşba.

l. kuçnia (uaże hñaxjajarcə hñaxəup, aqıert iaanxaz aamitala daňaznə\*) iaxiərəi apsua literatura daara faqə otoruana daça-gəloup, artı ayra dalagejite miřek ɬuanı, axa ari aamta aynə-uçqala iaarpsəit imaqəmkua alşarakua (uiala zənzaskıgıe istax-zam agxakua imou rəqəxra). ari atemakua nəpə zləeikua daara rəçarkeit, ubri aqənər l. kuçnia taxır kər hakugunueit, iiasa-nə, „ařela φioit“—tema dəuup, tema thbaaup, kraçanakueit, anagsara kər anap qazara ataxoup (ui apxiay işəidərəua eips ay. kuçnia igzam).

rapxiaza haxjajəp, iualəuzəl alquu yyə həfələvəf iqou ar-gələra, aklass kupara danaxjajaua? iaxiərəi alquyyə ixaimər-stuazaroup hərcəy dəu lenin akiəpxi aze liyəz. ui akiəpxi daxjaj-eit abas ala:

„anaplaķdəukua rqnə, akətə azeips nxarrakua rqnə kuna-gala aqabaa aifqəara akup iaxiəzə aueş otonuakua irəfətanə, zegigide rapxi irğəlanə aueş zzevəpnə ihəmou asovet məqə aqənə. hara aqa iaçagəlou hñarə disciplina astəxrazə, akə iapsam hñər aueş aķaṭrazə, akapıtaluaa rħəntkarravę eips abraqagıe aueşura aqşajemixiżazarəz—acxərażra otonuua hñaxəup akiəpxi aqənər. akiəpxi iaanarpslaroup aqabaat kommunu anxamy aqnə iagħaxua, ubart agxakua rnəxrażə rəchafarada ikupalaroup, hanxamyuqə ařrakua zegiə aarpşen ipnajalaroup, dara ubart ařrakua irtakuou azyakuagiə rtxraza aqajlar adnagalalaroup“.

uaże iaarkıaşın hñalajajəp art lenin iajakua kuçnia „ařela φioit“ aqnə işəneigzaz.

apxiərəi apoema xizəs iamoup „aproletar“ (70 daqia raqara ačanakueit). rapxi irğəlanə ay. kuçnia drəpxioit aorey uəsuja, inzenerja, ařexnikja, aximikja, kołxozaa—“asocialist rgələra znaqə alakəu zegiə”, karandaſla ikupo, kiaad zəmçou, apsən-giərəl iasua, ajaħa zkəu, bahala izua, aşaxta itou, astanok iad-gəlou, amışen ixəu-asoceiċlabra stərxərc, atempkua hararkərc.

ui astaxi inarouna daxjajoit həfələvəf alşarakua ihəmou axušekusatərəi aplan anagsara aqnə, aqajlar enagi patəu zkəu

\* ) Izban aķuzar art apxiaza lyəz stətlioup.

kommuistî partîia anapxagara-abzourala, ui a'5 şekusare'i aplan 4 şekusa râla anagzara, azə işekupauaz, hsovet məqə şəoruonou, okean jkurpakuua məqə şrəmam lara azə, izban akuzar hara ihamoup „ar qapı“—abaa güara xəl bombei zməxuo sovet məqə iapəkərşoup eskıengi“! „əhəntkarrat politika uəsharta—almas bla zxou eiçaxom akazə, nas irounə dəlajajoit amal—həntkarakua rqnə lqou aixulaxara, arəchara irəmou, ni işzəhməçua, izamanoup, ui zegiə bzioup.

ay. kuçniaipoema aqna „sara“-ha irjajaua essr oup, ui oup iğub itou zərlhäua, ui ala ifarc itaxən: essr alşarakua aproletarja irəlşaroup, izban akuzar aproletarja roup aqanxayəjlar rəcərxəraakzənə hərəla apşra zəpsaxua, (axa iabaqou, ay. kuçnia ixairştəlt wərt relyəzara).

ui adagi, art apoema aproletar (aproletar ləhan daulia akum — aproletar laşq) tkupara atəzəarpşnə, aoney uəsuy dəar-pşnə iahnarbom.

yajak râla drəxjajoit xətə aüəsuja (filomov, kartasev, ko-saurov), iszəmdräit donbasənza, acara załaxəz, hara haqnə iqam qusap aoney uəsujə. ui áxiəshəz uiqara iqəfətsəm, izban akuzar, aproletar asaxiyara aqna irbara ‘anəutaxxa iazzom agazet, məcəra, iataxoup apstazara aqna aguatara.

mapl uxə iħħanaa iġuamtakua, kabinet hasabla uajtəi apstazara asaxiyara literatūra ançara, ui başa kiaadyroup, patret təxroup, fikcioup. ui açaqa yajak râla iahoit wərt „rəmçula (ant axyək — x. b.) inaqzaxəeit aagaləx piani eihanə“. araqagi cikia lħam, iataxoup art reips iqou rəmçula.

ay. kuçnia alşarakua īħamou zegiə akakala iaanməlķua rəpxiəsəra daqəup, saxiayrala arbara acənxuras.

abar ui: sxə, səxuň, sbomba, slaki, stapança, sbzarbzankua, splimotkua, saħa, sqama, saħəzba, smagħana, eixa, aneft, araja təpkua, aqaz, abyā, abamba, ayal, atatən, ajla xəkkua, szauad, sfabrik, nas kuzbass, ural, moskvət afəmca zauad, tquarjal, abas akə aanməlķua ipxiəzoi. ay. kuçniaipoema aqna halşarakua, axar səra sguə iaanagoit art halşarakua içagi eioġuə partitja eizara akucarukuei, hxađaja tgħajjarukuei rqnə lan-eup-ha, uajtəi h'socialist rgħelara aleksikon aqna art reips ajakua çya rəməzam, rəpxiəsəra rajazoup.

“aproletar“-ha xəs īanelta, sara sguə iaanagħauan dahir-bar-ha aproletar „zguə dərəu, zəbz eixou“ (s. təqba bżia tibua ajakuoup), aues iaraznak ikujanā iş-niekiżsaua, abħaxakua dse-riatua, „tquarjalrgħelara“ aqəngiə laarpşem akompiar aaga-ləx planaza işekupauaz, abħaxakua ḵadher-tħalli, aunesura aphażej-qa ja isħrakupauaz.

ay. kuçnia „tquarjalrgħelara“ anəiyuaz aamtaż „tquarjal-zgħelara“ aqna iqan dara abħaxha (prorva)—laarpşem apartieei, akompiar ei ruəsura aagaləx piani anagzaraφə, ajakala apstazara

laşa aarpşəm, inagzam lenin iaja akəpxi azo; „apxamyə aqñə lagxaua, ubart atrakua tñəxfə aza rəchafarada ikupalaroup, hanxamyə aþə atrakua zegiə aarpşənə ipnajalároup, dara ubart atrakua itakuou azyakuagıə rtəxrazə aqajlar adnagalalaroup“.

ay. kuçnia lihua ala zexiəngara bziaroup, gxaþ əqam, bñaxagı əqam ıträgi əqam.

„tquarçalrgələrə“—duneit nərpərala axjajoup. apstazara oyə dərbəzam, „tquarçalrgələrə“—yəwər nban dəñla. ui uəs saküən hnarboit iara axgiə. tquarçalrgələrə—nban dəñla akumzət isəaarpşəz eñharak iarbərəz tquarçal zergələuz aoy phəc iaken, konkret—temak stəxnə hara həssuslaþ eñharak kəzçəzəkua: abri argələrə dəñə aprocess iaxqianə aqajlar rdərrə phəc duneixuapsrla asfakugələrə, marks iidea dəukua auaa rbəzəra oup rdərrə sakuzərgələua aiaşaxara oup. auaa rbəzəra iaxqianə rdərrə şəfakugələua asaxıajra literatūra iarbərəup.

uajniəanza inaroula haxjajauan, uajniəsta içagi atekst axı hñadkəlanə hrəxjajət agxakua.

amal uaa, aþarja, apsapouja, axuaqaja rapxia irgəlanə iləiua, imataneiuia iaxia uaþəhə asovet-məcə açexua pçara isastou dañaxjajaua ihoit abas: „uaxəi, vñəi iastoup (dara amalua x. b.) axəxraz (asovet-məcə x. b.) kər iguaqxəit, axa ikuciam! ul namzər qalom! xuşəkusa-ha ipxiasoup, axa pñəşəkusa rəla inagsaxoit, iara ubri anqamta akusoup pharas irəmou— inqəsoit“, (amala guborən simtaait avtor astix aformə axiəsəm-sataua) (56 ad.).

abas ala ellərgəeit akapitalistja rəkusaara ay. kuçnia. akalendar aankəlan „art pharas irəməzou xuşəkusa-rəi aplan“ oup, ui anqamta uərt rənqamta oup-ha hazhəuam. uəs izalşom. ay. kuçnia lihua iaanagoit (ui sara kuçnia iguə iaanagoit shom):

iaznauzei, izataxəzei klassla akupara, axərguraqra, aybagıə akoup 5 səkusa-rəi aplan oup uərt „pharas irəməzou—inqəsoit“.

„iaxia—uaþə—ha akapitalistja əkusaaueit-ha hazhəuam, atourəx uaxi ixianarpşxeit axa.

ui ari eips qarak macara akuzam iaxiəlhaua, daþaqara iahaxueit akapitalistja guryala, iþxucua, içəkükuuanə inqoit-ha. ui abas ala daxjajoit: „rgurya rxucra rguə itaxoit istac faqua-quala, iaryoit ui (agurya—x. b.) içnarkukuoit (hai izəkuazei—x. b.) iagışneiuia iagoit“ (adnəqəpəzphaszxo—x. b.) uəs anakuxa:aproletarja inəpa fəmqiələn, akapitalizm guryala jığala nəzəza itaxoit, abri axioup iaxicaua ay. kuçnia iajakua. daþaqaragıə ihoit abas: „məşkə yəməş xakuəitrlə aþsabəra ikupşəz guaqəjlar iaxucua rxə itamso!... rxə itamso iqaleit. ari alagıə art şəsəz işəpsəz“ (62 ad.).

ari iaanagoit: ızərguaquazei, iataxəm axərguraqra, izban akuzar, uərt, uəsgəi guaqəjlar iaxucua rxə itamsoua ianəqala uəsgəi ipsəşət.

akapitalizm eilabaaxeit, axa ui ianaķuzaalakgīe guryala, iara axala, mūda itaxasom. ui aproleṭar̪ revoliuciā oup iku-zaxua, marksizm—leninizm išahauala, klassla akuparala, aprole-tariat i'dikṭatura afakurgelarala.

uajē haxjajap akulakja klassla rəkuxra ay. kučnia işei-liergaz: „sa spsə şesia, xakuətrelə ssənxo! sa slajja şekusxəz”<sup>t</sup>

„oy dşəqazam”. ui açaqa yejak rəla iñoit „inxaz zegərækio, pxiasəşco”, axa xəxi iñhəz ibənaxueit, makiana psfasazam, iqoup klassla akupara, klassla akupara aformə aypapsaxueit, axa, iaçakəu akoup, formas istnaxlakgīe. lenin iñon, akapitalistjei, apomeflikjei uərt iaarlasne ikuahceit, axa auəs zlou nasoup, nasoup oup arevoliticia iaşaqqia anəqalaua.

art xəxi həzərxajakuaz irəkursahatna iaarkiəfnə uajē zpə abas iñhar qaloit; ay. kučnia iyərakua.(uajē eilhargakuaz) rqnə ijməyəup klassla aypazəqacara, qara-qaragiə inagzam lenin iajaku.

nas qara-qaragiə ialalakuoi aja bərkua, iahħap abart reips: „smajəsueit, sgurgurueit” (15 adaqia), araqagi maŋk iqaqan ihoup, „agurgurrei”, „adədrej” ara iānaalauam, izbən akuzar „agurgurra” aqno oyə qara akə alkaanə izeilergauam. „agur-gurra”—həpstazara iānaalauam, „adədrej”—ui ajagi ckia imanflam. „smajəsueit” ui iaanagauaz zənzakgīa iszeilmərgəbeit.

ay. kučnia iaamtanə ikiürgəlt zqāra bziak. ui houp abart ajakua rqnə: „napxəck iaqarou auəsərgiə duneit revoliucia sər-cərc”. ari bezimenski iqənərəi iñtəxəup „(кто умеет за каж-дой мелочью революцию мировую найти” дафакалагия: „кто умеет за каждой мелочью человека живого найти”).

ayja soukə, ialalanə aduneit temakua irxjajoit, axa auəs maŋkua rxastuet. uərt auəs maŋkua—„napxəck iaqarou auəskua” daara kər raçarkueit. ay. anatoli vsevolod-ipa fadeev qara iaja ialaçanə daxxajet abri xəxi səzərəz azçaara.

„çəpxxja-ihei” ay. fadeev—m. sarei apsua kətakua raxi hnə-quon. xulpažək amşigja hakulan ylou qara hneit, zynə hneizəi syəzei rabaja afa rəbəjan jərəaxəs, ajət iara ubri əsaura açə-xualia apima ibaşa xşanə ylou iñait, hazustkuaz anahhakua ahşa iaarjəmoxixet (apıma dəqaməzt apıma aplatja dalan, akət sovet xənpəyəs dəman) dənk mərçəkua. apıma daait, hatər hakui-çeyit. qara akə iguə ialaoup uñhərəpə dəqaməzt. añəl hancauaz alamtala apıma dyagolan uəs ihei: „iñxiadəpha aamitous, ajət habaja daftakala iqan, dəpha çaskuak rəman, əsauragiə hxaharştroup”. abri qargiə iñaməzt, axa arevoliticia aza şaqə iuəs duuzei-ha” dəlgəeit ay. fadeev.

ubas iqou auəskua (uərt ryəzja rajaoup) napxəck iaqaroula uboit, axa arevoliticia aza ui miřə acanakueit, ari iaçanakueit aqajlara təxşəy aqna arevoliticia iqou.

bezimenski xəxitəi ajakua zxəħħaa asaxiayta literatura aqna aoy „bza” (aoy iaşa—„живой человек”) iaarpşra azoup. ari

zxəiħaa auəsuу „başa“ irbara azə akum, ari zxəiħaa auəsuу konkreṭla, iara dşeqou, pstażasas imou saxiayrala arbata azouρ. ui uəsqan abri aja ala drakupauan apsabara aakalna ayra zta-xəz. kuċnja ari auəs dżəxjajaz nagħżepp. daara rxşej azərɛt-taroup avar īquyja abri xaxi hżexxjajaz anagħsara, izban akużar ubri aqna ziegħi mayk-mayk icċerkueit. iara ay. kuċniagiä daje-xiħam ui.

ay. kuċnja auəs maykua „narxek jaqarou aġġeskua“ tqna uiaqara iproq aana iż-żebi, ubri aqnepp iara iħhażżei iara iiyxżei xużeqqek eiku luuam. amala ay. kuċnja jaħarżepp pxafara qamċa-jakua, „aproletar“-ha iiyxżeq aqna aproletar „bza“, asteyp ha auəs zuu isaxia aarrpsem.

aja dəuła ihouρ, ui bżioux, axa ul azzxom. apstazzara φəc iċagi agulapṣra atħaxouρ. axxayej, atalantxi ay. kuċnja igħsam axa iż-żefta aformar irmanifla rroup.

iiħaqqiана l-kuċnja nara zlæiķua ak dəuķ iazhouρ, afa-żakua iqqaċaua daara itbaaup. xexi hżexxjajoz „tquarżalrgħejela“ daara yemta bżioup, jaġkuu aqneñu. ari aprommaφe iż-żon ġad-daxxjajoit tquarżalrgħejela aix-żira, auəsura dəu iż-żon, apstazzara φəc argħelara iz-żon, čabergaup, aha xexi-xexila aixxajara amouρ, axa uaqbi a kien tħalli minnha.

qara-qara daku lanə asaxha tħixxeit apsabara:

infaqas  
jaφekurşouρ  
aħxa  
dəuķuka

xaxi  
eixxarpa  
eċċarpa  
ipšaxha

jyan  
għaq  
ċkiatala  
amra  
xumaruoi,

amra  
xumaruua  
ipxoxit  
ilaşxa.

daφaqaragħi:

lxæsi,  
quarei φarei  
ixqiou  
ċla  
pszala,  
urəlapšoit

apşa  
rəlasua  
ipərua,  
es Փենլար  
ainra ca  
irəkupxo  
ala,  
uərt  
bərləşxa  
ituoit  
iφərbua".

ara çabərgənə ibzianə eikurloyp, eιφαրթəfəlagiə izamənoup, ყac yərala, maiakovski iyəfa aformala iyəup. abri xəxi iñərəbnə eitaknə pə-stixknə iqabüçargıə iakunagoňa izboit; haxuapsər uəs iancaložar:

„maqaças, iaqəkürşoup, aňxa dəukua  
xəxi eixarpa eiçarpa ipşsaxa,  
jyan gua ckiala amra xumaruoit  
amra xumarua ipxoit ilşaxa".

sara saxiavaxarşua qaçarəgisi xar amam, oyə ırsarır iqoup, aja einraala aforma zənizakgiə akə iapərxaganə iqazam. xəxəri gara, aangəlartak amasamıkua aizada ikulanə icoit. sara ui ala iñəzəmən Maiakovski iyəfa aiforma Փeimħa, sara iñħo: kucniä, iñħe daħrafakəup. aġnəqala uaxiavaxarşua Maiakovski iiforma iacəpħaxoup, aha uaproxio uphaauxar aidalaraxi rxə dərخoi, pə-stixknə aħararaxi rxə dərخoi, abjegiə uaxi icoit. ubri aqənṛ kucniä iyəfa aforma (adnienqarəi əpsta) aaipsaxər zənzak eikułauan.

amala iataxəup aueşura, apstazara içagi īaarpşna agulapşra. aueşura ayəza kucniä iğəru-ha shasom, ui „lzaaṛəi“ \*) ikritiķa astaxi dara izħait. idahinħaloi ay. kucniä içagi alşara dəukua! xəmpada ui iagħiha taşt daara iprou, komunist ideologija ala cibarkəu asaxiayra aliteratura dəu.

„leninizm anban“—olixovi iiyəz apsəħala  
eitagou azə ybaqa aja.

Stalin „abolışevizm atourəx azə zçaarakuak“-ha dzəxjajaz hapxia iargəloit xəmpada aideologia front içagiə aronuonuara, ui ihadnacoit, rəchafara qamċasakua rakupara trockist̄—kontrabandist̄ „kəlhara cəpxiaza mguajxha iħazo“ (Kaganovič).

abolışevizm atourəx „aqiəſra“, eilaganə aarħra iastou marksist̄ lenin̄ teorija aarħra iastou, nas dara ubart irakumpaua aliberalizm eilabaagħa.

Stalin iħamtala hazlagħaz abolışevizm atourəx rċaga īquku reiħergara, rəxuavşra jaanarpseit imaqəmku trockizm ideakua,

\*) „lzaaṛəi“—m. goqua ixix qedha.

łrockizm gumxarakua, dərə ubart eips aşıpkakua iżżeixiżam „leninizm anban“—akəta partşkolku rza acxeraaga īquę—olixovi iżiż apsəħalagħi iara şyau eips eitagogu.

ubart aşıpkakua leninizm ailagara „leninizm anban“ aqna ipxiżou abri: avtor ikuiġġeloi t-eipsnə, eiqararnej lenini roza liuksemburgi aduneiaproletarja klassia rēkuparaġġi. olıxovi ita-şanə iahirboit aybaṛej iñternacional ilaz auesu ja rklass eitla-ni aburzuaziaa raxi iżiżas, auesu ja rklass ainteres aburzuazia. iżrətaz, ubriala aybaṛej iñternacional aburzuazia eiharak guoġertas iżremou. ui aħxa iħoġ abri: „einaalarəda, iaaqimċza-kua areviziżonistja irakupauaz aybaṛej iñternacional axutak aktun“ (lenin, roza liuksemburg – 203 ḫek adaqa). olıxovi ita-şanə iahirboit roza liugsemburg daşrevolucioneru, asocial-demokratja ajala auesu ja iradgħelou; aues aqne burzuazia faqas iraçagħolou raasta, axa ajakalagħi daxxajau am roza liuksemburg imayeqkuka aşıpkakua illem, lenin aduneiaproletarja rapħi-għela iħha u davalana aprofletar revoluċiū aproblemakua rqen-għi aşıpkakua illem.

1916 s. oktjabr mzaż - aibafra aan, lenin iunlus (roza liuk-semburg – l-psevdonim) ipozicja daxxajau abas iħeit: „iunlus uażżeaanzagħi a nemecx arma social-demokratja aƿeiquṣa ħaj-ħaua, arevoluciua lozungku inaqṣan ħahha iż-żgħira xara dżer-jemcieit - ha. abri eips eilergan ġen lenin iħxa roza liuksemburg Iz-zi, nas dura ubart anemexx k'arma social-demokratja rza oħiżovi iż-za-han m'hux aram, ui iżiħu r. liuksemburgià lenin eipsiż-żgħi areviziżonizm rēħafafra qamċasakua dakupauan. ari azċaara tiegħi it-a-ħaż-żgħi - olıxovi idirbom zekkyekla aparışskolkua irtou roza liuksemburg Ipozicja ħażu, izbax aħżuż roza liuksemburg areviziżonizm akuparaqna jaal-erpsa it-dara imayeqkuka amyxaxqakua, abjaġġara, pasa' Iniefa Iniefa amfakkha.

lenin iana kuzzaalakgiex iż-żemorien abas abjaġġara, abqam-phant. aduneiaproletarja rēħċay – dəu lenin iana kuzzaalakgiex iġu ġe iazzu hawni, iaqiġi u ammexx arevoluciua markszism aarħha, ailagħara ztaxex drakuppaqka. ui drakupauan uert opportunisti elementi kwa auesu ja røyngħu iqaż, qara eillħarak imasamkka, qara rēħafafra rēħmatazakua.

abas dawsiet olıxovi lenini roza liuksemburgi aipšemra iż-żejtou, leninizmi liuksemburgianstvel iż-żejtou.

lenin xempda, daara kär iħaraknə, patu akiċċan ġen daxxajau roza liuksemburg alšaraku illem, aduneiaproletarja klassia rēkuparaqno.

lenin rmasķa rxieqion aduneiż menševism axadaja roza liuksemburg zemixi demyaxxergarc ztaxex, axa ui ala lenin amalagħiex iqaiċomexx xiेħtra lara aşıpkakua illem, raarpşa aqne, nasġiex, išaabauala olıxovi ix-xaštix aybaṛej iñternacional – arma mżejja aqne „aboliszivizm aktun gutlaxs (myakuċayex x. b.) ipxiżas“ - ha eilergan sħalim iħha.

trockistja, nas iara akontrabandistja, lenin „ikusahatəm“ abri eips daara krəzçazəkua ləninizm zəaařak aqne—aburzuaziař demokratia revoliucia asocialistř revoliuciəxi aiasra aqne. nasgiə, ui ariaşarəzə uərt irhoit lenin aibasra qalaşa xəmpəda aburzuaziař-demokratia revoliucia asocialistř revoliuciəxi aiasra eilərgənə izdəruaməzt, ui uəsqan burzuazia - ssarř demokratjan, nasgiə revoliucioner laşanə dəqaləei aibasra astaxı trocki „imyala təpanixəia“-ha.

olixovi ilqə aqne iara izguamtazakua trockistř hasabla ailkaaraxı dagoit.

1905 ş. arevoliucia daxjajoič, abasala:

„hara hrevoliucia kunagala jıflanə, ianəqala, ui cxe-rraagas iroueč aproletarja amratalaraxiřəi evropa lqou, iara uaagiə, revoliuciazə'amcabz auřastrazə, amratalaraxiřəi evropa lqou auəsuja revoliuciala irakupoit rkəpiṭa-listja, uəs ianəqala, nas hrevoliucia amy iacloit. uəsqan apomefikja inrəxganə, akapitalistjagia irakupaua iqala-uan. uəsqan—burzuazia revoliucia akumkua — proletarəi revoliuciəxauan“. (208 adaqia).

abas olixovi işəihaz iaanagoit asocialistř revoliucia, əmratalaraxiřəi evropa aqne ianəqalo aamtazə urasřəlangiə aburzuaziař revoliucia proletarř revoliuciəxauan, ara zənsək trocki „ipermanenč“ (ineipſna) revoliucia teoria zlaqauala iaxjajouṛ ari aiasra.

evropa alamkua trocki izəhan asovet myə aburzuaziařəxı aphiara iazhan („atermidor“). lenini abolisəvikkəi rzəhan 'oktəbriřəi arevoliucia ələk aqne, naq-naqəri asocialistř rgələra iazhan.

iqakuoup dəryağı agxakua. 41 adaqia „organizaciala eip-kaau akapitalizm“ ateoriəzə iahoit: ari ateroria—asocial-demokratku irzaigouq əteoriouṛ-ha, ari mayk irpsəvənə ihoup. „organizaciala eip-kaau akapitalizm“ ateroria, iaşqıianə slack zlarləm social-demokratə əteoriouṛ, social-faşist əteoriouṛ.

53 adaqia aqne iahoit:

„socializm aqnař akommunizmaxi aiasra kuperada iqəioit“-ha. ari iaşam: apsabara kuperada aphiara zalşauanı. ui uəs lanəqala (ui iaşqıianə uəs iqouṛ) asocializm aqnař akommunizmaxi aiasra kuperada izəqalauam, izban aķuzar makiana iqouṛ haoraja, aħəntkarra myə, ar, aħħaqar.

iqakuoup dəryağı aşipkakua, ckiça napə adəmkəlakua arpe-ira iaxqıanə, nasgiə napə adəmkəlakua aitagara iaxqıanə iqalaż.

„rinok“ apsələha eitagouṛ aqarməkia (abazar). arinok aqarməkia-ha pitagara zənsək iaxxueit arinok iaçanakua. arinok-ha apoliṭikař ekonomia iaçanakua, başa apstazaraqne hanja-jaua aqarməkia, abazar qara farač axiəttəiu, iaxiaarxua akum. aduneiř riqok ianaxxajaua qara iħallxa ualikak, ma ynejk akum izəxjajaua.

arınok ekonomikař kategorioup. ui iaçanakqua ekonomikař eipcaarakououp.

Ajə „arınok“ iaçanakqua guatanə, ajakala apsəlala aħarā - zaqa iżgħiou ala iakunagan īsspxiżasoič apsəlalagħej „arınok“-ha inxaraze.

203 adaqia aqnə iħoħit: „agħiex aopportinizm akt-aopportunitaż-żepġi iż-żara, „armařei“ revoliucia jala izdaxxha aup, ajala uł-Abolitionizm aasta ġarr-ejha „iarr-ċonvju“ (akavijka iztku s-szelimiegħ-żejt izdheruada ait-agħajja iarr-ċonvju r-rguaxużar x. d.) aueşaφe uaxxuapşer, aburzuaziakuei iarei eż-żarrx-xanx aueş rreuit“. „iāqomoup“ axiatakż „iarr-ċonvju“ ananerċa saqha eila-nagazej.

abasoup išabalakı aitagara, ma išabalakı xuapşra ataqe atetṛa iqanaqua sxuartam.

nasgiex, qara-qara abas eitagoup:

aksemdir (akselirod acenxuras 201 adaqia), „masalař marksištiku“ („argamař marksištiku“—urbsbżilala „legalityne marксисты“—acenxuras) 206 adaqia, daqqaqaragħej iāpəu: „ui aqəntr iataxxep masala auešura“ (argama auešura-legalityna padoħta-acenxuras). Xempda iataxxen—argama—izban aķużar abolitionikja aħənkkarrař duma, argama auešuraz, argama aħənkkarra gumxarakua raarpşraz, xempda iataxen ajajarta atridha.

214 adaqiaφe—apartieji „armarrei“ (aliqu aqnə akavijka itakom) xenaarei-hu xəs iāmoup-ċaqa ardin xənaara aup zəxbux aħħaua. Ita iazzxoup, art haxxaupr-żejġi iahdärboit ari aliquə nara adkellane istaqmex, nasgiex, aiharaq eitagoup iqaqou, ixiantou bżilala, qara-qara zənzakgi jaçanakqua uzeilergauam.

išakum aitagara iaxxiex iqalaz asipkakua olħovi išip-kakua raċċex xaraża einau. ui ues şakus u lharboit ari aitagħamta ċaqa iarbou: „auešu ja rklas azekuparaza aburzuikua dara-dara ręynejn qsa ailmakkua irēmakkuu rxarstnə φειζ-żak frontla fiegħ-żebbu“. (23 adaqia) araqi isħaha uala „aburzuikua ręynejn qsa irēmou ailmakkua rxarstnə φειζ-żak frontla“ auešu ja irēdgħozaap. ari zənzak iż-żgħiouroup, apolit derrra aqəntr lafrouri. ixucxen iqaċ-ċazargi al-ħsoċi, iħlaad dheru aittagħi u aqneħha itaqiegħi u tħalli, axxa aħlaqt iħarbaroit ait-tagħay daara d'semyaxqiaż.

as aitagara uajfha rnarax isħambaroup. ax-xek roup eiħar-żarrak eilejjha ir-ċechaxha eitagħi, agħiex jgħiġi bżiex oyé daphixiż-żarrak iż-żon. iqalon iċ-ċagi aazgar axa Ita iazzxop, uiaqara saja strouzom.

abas iqoup apsəlala eitagħi „leninizm anħan“. ari agrakqua iż-żarrak laž-żon. ubri aqnət ari aliquə atiरt-xi ina l-żorr, art agħxakqua iħamou ammexxekha. nasgiex, ari aliquə znapaφe iqou art agrakqua iħamou id-żarruazaroup, danapxienagħi e-żewġ asipkakua id-żemk-żon.

## „aфec aiaaiuoit“—daara ikuadou yemtouр.

„aфec aiaaiuoit“-ha xizes iamoup ari үкадua iiyez alyqe. iaçanakua uiaqara saxjajazom, amala ayela zeipsrou iaazərkıaçsanə ybaqa aja axəshaaueit, rapxia irgəlanə iħaqxepur, үkadaua iyəmta zənsak asaxiayra ampən isəkuzam, uəs ialkaanə iagəu-ha użexxajara agiəqam, ubri aqara irəchaxuxa eibarkəup, aklassep kupara xəxi-xəxi. iżergoup, iara zlamyasua adinamikala iaarpşəm. agaga eips ibbasa qoukə ascena ikugəlanə iżajoit, irħam irxam, irəqunəm, psra rəmam. irħozej? a-poetikař eimocia aquxk zlariem ajakua. ajlai rezaraqə adoklad qazço, ineihaz zegiə aķə aannəlżakua ianəiçoit, ui asaxiayra mięp iapərxagoup. iżajauaz y-saatk rəynejnqalha iħiżz zegiə ara izanċatqəzəz. izdəruada stenogrammazar? iqalap. ui apxiay mięp iguə arfəoniueit. iqoup politikala iħaġsam ajakua. a-7 adaqiaqə iħoij: „aurəs həntkar ari amal auəs azəura ilħemseit“. ari zənsak iħaġsam. ilħemsonə ouma, iqaiċar itaxəmzt, izban akgħar aurəs həntkar apsnə aza-masa zləċua kolonias iman. aagħaq ixplomazt, aqajjal alascara içaxalan iaħxaħaraz, aeksploaṭacia rzewura iaha imriaxaraza. aoy isaxia iasha arbata acenxuras, araq aia-boit aoy iənuer, igaga, axa iabaqou iagħi użżejjargie qara użaxixiəsuam. uəs anaķuka uərt bzam. apsabara kies amamku. avtor ivyernə icoit. išakuxalak iapstazzara iasha aarpşəm. ay. үkadaua ayra anapqazara zənsak iżmauqsoġġ, atema bzia ftxeħeup, axa ix-xuartouzei, „iagtijanprəm, iagħidunnejprəm“. aformu kuadoup. aforma ankuadaxa iaçanakua amu maçxoi, aformei iaçanakuei aneid-halamxa ui saxiayraxom, başa iabsurdumxoi, iabstrakħxoi, başa kiaadyrərxaq. aja einraalakuagi formala ipsəψzoġġ, qara ja-einraala īgħaqk ala iyəm. art aja einraalaku eiħarak politikař bəżiela iyəup, saxiayra bəżiela akumku. ay. үkadaua „aфec aiaaiuoit“-ha atema iſtæixek izaamerpşei, ajakala, s. ɬeqba dṣaxxajjaz aukxexet:

„oye iimbasac formak ala iyəit,  
apovest, aqverk-ħa eimdərxxoi ubri  
hai l-aqquċendaz qəušt  
abraxigie eiuam, ubraxigie eiuam ui“

---



# **teoria p zçaarakuak**

ayra napə alazkua idərranə iaxutou.



abri axız iaçaknə, skriñika xnəyə algamta inacrahanə sax-  
jajoiť asaxiayra literatüra azçaarakua akək-ybak.

ara szəxjajaua azçaarakua rəyra aan, sxə iasərxueit aurəsp  
literatüra, sxə iasərxuamou psəxua axiamaməz, eiharak ateo-  
riaṛ zçaarakua eitagazar akuxon, uəs iagıəqasçeit.

axa aurəsp tekst rəs səfəmtakua, aitaħarakua iqasçauaz  
raan apsuap literatura aqənṛəi aφərpşəgakua rəla eibasərkəit.

itabəup-ħa iashoit l. kuçnia ixəvə iaaganə aurəs tekst aqən-  
ṛəi aja-einraalakua szeitazgaz.

## izakuzei asaxiap literačura.

### I. aliteratura.

aja „aliteratura“ iapsələm, iagιurəstəm, ui alatińr aja „litera“ iaxəlcueit. „litera“—iaanagoit anban. uəs anakuxa „anbanra“ hhalar akuxon, axə iaha izlanaaloz, izlaſcəlaz ahasab ala aja „aliteratura“ uəs axə iakutnə iaanxəbeit.

aliteratura iaçanakua aja-einraaləi, ajabəi (rasskaž) rəma-cara rakuzam, ui iaçanakueit ajaṛ yəmtakua zegiə: ikıəpxiəu, napola iyəu, ma uəs ihou. afiziqa rəaga ıquə d. i. iqastuşkakua, m. ahaşba iiyəz „allo“, l. kuçnia iaja—einraalakua, „leninizm anban“, lenin iyəmtakua—art zegiə aliteratura jalapxiəsou. iaazərkıəvənə iuhozər aliteratura-ha iastoup ajaṛ yəmtakua zegiə: ma napəla iyəu, ma akıəpxi aarxanə itətəu. \*)

aliteratura akusa iakəm. aliteratura y-klassknə işou. rap-xiərəi aklass iaçanakueit, açara dəu jalapxiəsou aṭrakṭatku, a publicistikə yərakua ub. agıərtgiə, açara dəu jalapxiəsou aṭrakṭat uals iadəup: ckiə eilkaau, ləxutala irəzou, iab'ektiṇvəi aiaşa (истина) aarpşra. ari aips iqou aliteratura rəyueit auəs zlou, ikiəvənə aja bziaia ifakurşanə.

abri akusa jalapxiəsou aliteratura iastoup aprozaḥa, iara aja irthaanə izlaanagauula.

axa iqou as iab'ektiṇvəi aiaşa hazmərbaua, ui iahnatoit, izəxjəjəjaua izlaqou iacçanə, izlaqam ala ifakurgələnə.

ai uəs akuzar, haxuapşəpi.

„amra acəpxi aṭrəddə ajyan inkədyərnə, asxa inəkubəl-gianə nəxəcərəi atəşa atahara iəvən. ayağ e ixə məpə ejərşəsa təp eips apsthakua baht-bahtsa, anaqa araqə ajyan azamüya iəvən“ (m. ahaşba). abar assir! „amra acəpxi aṭrəddə ajyan inkədyərnə“ „atəşa atahara iəvən“. aptakua „baht-bahtsa“ „ajyan azamüya iəvən“. ari qafərəzəmə? asouuma amra şəqou?

iəqəpər dafrakə: „abar ita amra zaaləeit, açəx pərnə iaa-iueit amragələtaraxıṛ. aʃəha aikuura axarpanə aφəstnaxueit axrak-kua raxi, nas pfaala izaakukualoit aguayarakua raxi. ilanə apha-jaxueit elasəz amş ałapř“.

araqagi xəxirəi aips iqaləeit. açəx pərnə iaa-iueit, aikuura aφəstnaxueit, ilanə apha-jaxueit elasəz amş ałapř—art zegiə iia-şazam. araqə ayşa zəxjəjəjaua izlaqou iacçazanə eibətou.

\*) həpxiəqa, uərt aikəarakuca içagi ihartbaəp.

abas ifakurgəlou aliəteratura iastoup apoezia-ha (iara ajə irtbaanə izləçanakualə).

apoezia aintəres iahnatauei, nasgrə apetiqaṛ yərakua hrəpxian hdərraçə aşham iahnarkua, haxşəy iadərraçə ailkaara iahnatua psixologlala zənzək ieipşəup aqazara yəmtakua: amuzikakua, asaxia təxkua, aķuasarakua, ornamențkua ihartaua adərra, ajakala ari adərra estetikala, ma saxiala ifakurgəloup. ubri aqənpər aproza dəryagıəx iastoup asaxiatə literatura-ha agiert isaxiyəram aliəteratura--aasta. apoezia ja-einraalala iyəm makiana xizəs yədək azəmpşəait, uajə aakjəskıa ui „abelletristika“ ha iapxiava ialagəeit, axa „abelletristika“ iaanagoit—. isirəu allteratura“, uəs anakuxa uaqa iaçanakueit aja einraalagıə. iqalar qalap, ari axız apoezia ja-einraalala iyəm xizəs iazənxasar, axa makiana „asaxiyərat prozakua“-ha iastoup.

## II. apoezia adça (aual).

İçagi xəxi iahheit aproza ibalgıəui ob'ekтивəu aiaşa ialapxiastoup-ha. nas ubri ouma myakuçaras iamou apoeziagıə? haxuapsər.

— darialəpəi apsta eiquşoup terek ażə ala կավկազəi ałxa-

kua rəpə. terek daara iccağsanə imyasueit.  
abar iaazərkıaçınə terek ailkaara. abar, iara ubri apoezia işaanərpşua:

caqa acaulra jəjikuara  
imat trak eipş iuboz eiyfara  
itqia iynə icon darial,  
terekgiə aləm eipş ipua  
acaqı prəjkua axuda ikupsa  
iğkurpon.

(lermontov).

abar iaaxlanə dnepr ailkaara:  
dnepr aura—2.283 kilometr. abzeiharak asəoibakua xəlar  
aueit.

axa gogoli dşaxjajaua as akuzam.  
„asarkıat mya, īaga amam aura, injəsom atbaara, adunei  
eija ialoup ifkiərua“.  
mamzar iaagap m. haşba azəryaş dşaxjajaua.  
„azəryaş isarkarpxassaraxa eikupsaua iləciuan“.

gogoli, lermontov, m. haşba eilkaanə dərgək amalığı iah-  
dərbom. ui inehanə zənzək iiaşam iaxjaioit. gogoli izlaihauala  
—dnepr nəqəsəm, sarkıat myoup, adunei eija ialoup ifkiərua.  
lermontov izlaihauala terek ləmças ipoit, acaqı prəjkua  
axuda ikupsa.

m. haşba təpə iahoiť isarkarpxassaraxa eikups... abar  
assis! xəmpəda apxıay eiliərgoit art xəxi iaagakuo şxucəu, izla-  
qam ala eibarknə isaxjajougi, art eifərpşəzər izlaizaaguo ədqoup.

apsta aiypara iayəzouր, aiyparaғe içes-çesua, apse tola iləeiueit azəryas. azəryas amat eips ipliğeiuа irakito iqouр. aiypara mat trak eips iuboit. xəxənərəi axahkua irəkutərnə azəryas jkurpa axlançə aflatənə iləeuа, aləm anətəpauа iayəzouր. afluxkua ixuaş-xuaşa, cərxinə ianəqalalagi abrəj eipsxoit; azəryas lbaaqia, acaqıakua irənə, ilaxssaraxan iaxiləeiuа—sar-kiyarpəxassaraxa eikupsо qulap. art, xəmpada aiaşə daara akər iajəxarouр, axa uəsgıe izlaiψurşəsa, izləeidukəlaşa rajoup. abart asaxıakua rəla—gogoli, lermonťov, m. haşba, azə ja-ein-raalala, agiert uəs ja euylə hdərra ialargaloit, hxşəy ui ala iftərxueit, art asaxıakua izəxjajauа „asham“ halarçoit. apoezia dicas iamougi ui ouр iazəhəou: ajala asaxra təxnə, ubart rəla hdərra eivnəkaueit, hxşəy aştanaxaloit, ui hara ihaznarçəsueit ma agualsra, ma agirolara, arəchəfəra, axaçara, aqfara, ajəmoixara ub. agiertgiə.

abar plexanov dşaxjajauа apoezia dərras oyə inataua:

„sara ubasqan aibaſrat gimnazia astaxisərəi aklass aqə səpən. krəfan itaxi pətyək gupla həpanə nekrasov iyəmtakua hrəpxiauan. „aixərə mya“ apxiara hnalgona adaul inast, afrontr çaraxı ihapxioz. hañukua həjaxən, acexgauzaxi abqarkua rzə heçit; həpxiaz daara hərxucnə haman, aṭaaləm caraza agələra hanalaga, syəza ałaki sxua inapə iampəcarəomoruа iknə daasədgəlan, daasaxutxutəit: „eh, iftəsxrən sara abri ałaki, sagıcarən aurəs jlər rzə eibaſra“. abart ajakua sdərra ləuanər ihalaləet. ubas, enagi „aixərə mya“ sapxiacəpxiaza art ajakua sgualalon“.

### III. eipşəmkəua aqazara\*) ailkaara axtajajara.

hara işahhaz ala apoezia iob'ekтивəu aiaşə akum uals iamou, axa goukə ui eipşəmkəuan ailkaarakua abərgaloit.

„aqazara (uəs anakuxa apoeziagi)—iaçanakueit, apstazara saxıař (obrazla) formala ailkaarei aguatarei. aqazaragı, anauka aips iahnatoit iob'ekтивəu aiaşə“.\*\*)

abri ailkaara iadnakəloit dəfa xuaþrak: apoezia apstazara iasarkiouр, daþakala iuhozar ari iaanagoit: apoezia apstazara hnharboit iara uəs izlaqou ala impsaxzəkua-ha.

\*) aqazara iaçanakueit: alahara, amuzika, arxitekitura, asaxıař literatura ubas agiertgiə.

\*\*) a. voronski „aqazararei, apstazare!“.

voronski aqazararei iaçanakua ailkaara macara alxnə daxjajoit, axa ui aitakrazı ismətaraxu amalığı ipeimərəit, nəsgər ari „ixşit“ klasslı eipşəmkəua ifakurgəlou auaajlar rəqə abzazara ailkaara aiaşə klassevə işəqou.

,anauka aips—aqazaragı iahnatoit iob'ekтивəu aiaşə“.

aqazararei yəmtə eilkaaras iaçanakua voronski dşaxuapsua ala, ayəmtəvə zəzəbaxu alhaua aideea, asaxıař yəmtəv ianəu aideea ob'ekтивə bəzəzara şaqə ianələləueit uiaqara iusəm. ui iżəhan aqazara aatəup, abzazara işa aənarşueit. ari menşevikə xuaþroup.

ari as akuzar, apstazara iasa eihə amq aian, eihə apha-nardəruan, başa apstazara ianpsua (отражение), ixuafən afo-tografia iayəzaxon, ui xıflaxon, uəsqakgəh həzeimdarəməzət, iara aşham hnarkrəməzət.

„apstazara asarkıa“ akinematograf aqə hazxuapsua asaxia-kua ireipsəup. iahħaj, hazxuapsua iċkian įzsaxia təxəu zauad-zzaait, fabrikazaait, kolxozzaait, ma psabarazaait: aybagi akoup hanxuapsua iħguapqa, axa haynəuqça acəpxi azərcəsuam, hazərguronom. ui afonaqə izlaqam ala ixuəcəu drammaq, ma kommediak adhalaxar nasoup oya idrraqaqə acəpxi anaxəlçua, oya ixşey ansiñnaxua „interes anaznathaua.“

ari „anəpʂra“ afasati, qerniševiski, aċexuħpanza ihej: „apstazara aitafakurgəlara—aqazara iazeips qazsou dərgoup, eilkaaṛasgi īamou ui oup. dəryagiex aqazara yəmtakua daqa ualkgiə rəmoup: apstazara ailkāara; dəryagiex ui uals īamoup apstazaraqə iqalau aprigovor atara“.

ui azċaara plexanov dṣaxxajauagi iara abasoup: „aqazara dċas īamou apstazara iasa zlaqou ala oſtangie izlaqalašala ian-psua arbara; daqajakala iuhozoq apstazara iasa zlaqou ala īana-rəpşemix uəsqan xəmpada „asarkıa“ başa sarkıaxom, ui daqak-koit, aqazara iiaşamku cikia irażamku apstazara īanəpʂnə īahnarbaua ala apstazara iasa zeipşrou uzeilħaauam, hara aqər-pşegakua r̋ea iabebit apoezia īahnataua afaqtukua şiaşam, izla-qam ala iſoħlakurgəlou, ayy, „saxiäf iormala adđrej aguata-rei“ idđarrat organku drékuguojn ieqiçaua xəmpada aħaħaġa axaċċara daara ijjoui (halala eihħargar iħabot kilometr kxi-e-bjou, axa ui eihaxargiex eiċċaxargiex qaloit, iara uəs uazzuxer uguə īaanagar qaloit: dnep—algarta amazam-ha, axa ui 2.283 kl. aura amoup. ub. agiør).“

ari „ailkāara“ zepsou art aqarpsęgakua rəla ifsakuhargələp:

turgenev irəman „нөвь“-ha izəstou aqə arevolucionerja rəchaxuxa, iżżeqħu, iċarċaua iakumluu iaarpşəup. dostoevski iiyəz aromian „Бесы“ aqə art arevolucionerja, zəxşey eilagou, ipxastarpu uaan, airgiha rəjaara ubaraqə iarboup, nasgiə arevolucionerja mazala r'ūesura iataxem, auaa irzeijou ixum-gou uəsnən iāarpşəup. abart ryəmtakua rəla urəsəħelənqəi are-volucioner çəsra rċara halagar, ui atouraxəi, arevolucionerja ruesi pxastarpu ailkāara hnatoit. iqalap, turgenevi, dostoevskii zəcrəçez aklaszkua rzə as „apstazara ailkāara“ eihə irzamanialazar: „iżboma, hara huəs iapəħķlusua auaa zeipşrou. aliteratura amc ahom, ui apstazara ianpsua uəsəup, ui iara iasarkioup“—axa agieli aklas, aproletariat, ui iaajerganə iħoħit: art ayja rsarkıa iasham. ubaqbiqou aburzuazia ixuafən bla sarķiala, rklass r-kuċċaoni ja ita’pan, ajyanaxi inapərħesua oup „išeilerkāaua“ apsta.

zara aiaşa. uərt apstazara „aiaşa“ xuçrəssueit, irjaxueit, rklassı intereskua rzə. aproletarın yəzə zəjək roup apstazara aiaşa əazərpşua, izban akuzar aproletar zəjək ioup „adunei zlaqamıac ala afakurgələrə, aitakra laffə“ (marks). ui dnaxanə iapətəixueit akatakuua, apstazara iara zlaqou ala (reálno) daxuapsueit, uəs anakuxa iaaxjanə aqazara sarkioup, ul apstazara zlaqouala impsaxzakua laanarpşueit-ha ahara imarksistəm. auəs zlou arı „asarkiala“ ipşua dəzuəsta?

aqazara apstazara eilzərgaua sarkioup-ha hanaxjajaua təh-xahmərştuazaroup, iaazərpşuada, arı asarkia ianpşələua dəzuəsta.

as anakuxa, iob'ektiivəu aiaşa, iob'ektiivəu ailkaara araqə ihazħasom, iuhar qaloit iob'ektiivəu inəkurpşnə ahra zmou aklass interes iakurşahatnə. abraqıgi aproletariat zəjək ioup abzazara zlaqou eilamgakua ob'ektiivla iaazərpşua, izban akuzar aproletar zəjək ioup „xşay dəula“-ha iaazərpşəz „oyə ixuasəz amistikar ja zxarpaz arəc“ (marks).

aburzuaziaa rqazara ui zəzkəu dara aburzuaziaa bzara ailkaara oup; uərt abzazara „amistikar ja axarpəna“ iaadərpşueit.

iarbanzaalığı auaaşlarṛ gup, iarbanzaalığı aklass inapraφə arı daara inqə zmou akoup.

iahħap „aqazaraφə hara hzəftou ui apstazara ailkaara məcara ouma? nasgiə abri iouma axiż dəu zmənə iqou avtor-ha iahpxiəzua, iyəmta hanapxiyalığı astaxi haxşay faktkuak rəla ianharbejalagi?“-ha dċaaueit lunāqarski, iara ua atakgiə qaiçoit:

„map! hara enagi ayva iyəmta amq, ui alşara qazfas iamou adərra hnatoit. aqazara, abzazara aiķaraφəi, adərra aidkələralarə amq zmou akoup“. „auaaşlar ireiuou aoyə idərra aidkələralarə lab-qar dənuup“-ha daxjajeit plexanov aqazara.

hara hifə aqazara aqajiar rdərra sistemala eidnakəloit, eimociela iftnaxueit, klassı psəla iaasoit. lenin abasala daxja-jeit aproletar piteratura adċa: „aqazara ajiang irrəup. ul īoun-nər iounastroup adackua aqajiar, amassa īrelaqararə. ui art aqajiar massa eilərkaarr, bzia īrbətarə iqazaroup. ui eidnakəlaroup uərt rdərra, ruəs, rguə stnaxroup, īarxaçaroup“.

ara işahualal vladimir ilia-ipa aqazara iadəipxiəzalauan „aidkələra“, „alşara“.

ubri alşara tolstoi daara eilkaanə daxjajeit. ui işəihualal: „azə iqaiço, ixucnə eilkaau adnəqarəi dərgakuak rəla iara idərraφə igələz, qoukə ianpxiyalığı rdərra aşham anarkueit, nas ui təyinənəçqa imyapargoit“.

uəs anakuxa apoezia uals iamou afakt uəs izlaqou ala impsaxzakua aarpşra akuzam, ui uals iamoup eiharak adərra aşham arkra, aidkələrə. afakkuua rəmacara rakusam araqə auəs zlou, araqə auəs zlou abart afakkuua rəla oyə idərraφə acəpxi irgəluua.

ubri aqənər apoezia hara abasala haxuapşər qaloit; apoezia auajlar rdərra emocionalı şamla eidəzkələua abqarəup-ha.

ari iaanagazom zənzakgıə, apoezia uaha ataxəmkəua ail-kəara aişəit-ha ahara, amala ari ihanahoit aqazara ailkaarəp ruakə, ari amalagi ihanahəsmə, abzazara ailkaara apoezia iajəxikoup-ha, uəs akusam ailkaara şataxəm, apoezia afakt iaiuou aarpşua, xəmpada iahnatoit afakt azgıə adərrakua. axa art aliteratüra iahnatua afaktkua, enagi iiaşasanə iqam, uərt qaloit izlaqam ala ixucnə kombinasiyalı ifakurgələzargıə; eihə iiaşaxon abas ləhar; aliteratüra ala eilahkaar qaloit auaa afaktkuei, darei darei rəfiçəcaarakuş şeñərkəaua.

.aşham atara şaqı idəənə uəbri oup ılagas iamasou aqazara zeipşrou. aşhamikra şaqı idəənəxua aqara, eihə eioñixoit aqazara, aqazara ahasabala, ui iaçanakua ařə mħakua". ari azaara iaçanakua zeipşrou, abas ala daxjajoit tolsioi ari rişaşragı ataxəm. ubri aqənər ayəy einagi ixşəy azəistuzaroup, iyəmtə şaqı aşham oýə inərkua, acəpxı iznarçəsua. abart iahħakuaz zəstaxi iaazərkiafnə aqazarei abas ala eilahkaar qaloit.

aqazara saxiat formala iaanarpşueit asaxiayyə iķus-məküş iqou iaxqianə ifakugələaua aideakua.

aqazara saxiat formala ifakunargəloit abzazaraφə iqlalua hşazxucua, uəs anakuxa aqazara uals iamoup abzazaraφə iqlalua hşazxucua ailkaara, axa apsiko-ideologia aqazara ialapxiəzou, abzazaraφə iqlalua aarpşrei ailkaarei macara akum uals iadənə, ui uals iadəup abzazaraφə aitasrakua iqlalua rəpsaxträkuagıə railkaara.

„aoyə idorrə, iob'ekтивə adunei aarpşra macara akum iaçanakua, ui iaçanakueit naq-naqəpəi aqaçafagı zeipşrou“.

(lenin).

aqazara, abzazaraφə iqlalua reilkaarei, reitakrei azə imarxip, axa hara iaadərueit, auajlar klassla işo ařə aqazara aphiara klassp kūparala imyasueit, uəs anakuxa aqazara aklassp kūparalaφə iabqarəup“.

iaxiərəi haamtazə abzazara fataçakəla, socialistə fakurğələrlə aphiapsaxua, iaçfəpəup aqazara aidkəlara mə dən iamou. marks itezis: „afilosofja eipşəmkəua eitarhəuan adunei zeipşrou, axa auəs zlou iara zlaqamlac ala ipsaxnə ifakurgəllərə“ iara ubaşqia iadnakəloit aqazaragi.

„asaxiayra literatüra aqazara ialapxiəzoup. aqazara—auajlarp rəbzəzara ařə külütərap kurgələnə (nadstrойка) iqoup, ui bazas iamoup, aoyrəysə inxara, iekonomika“ (lunaqarski). aqazara aideoologia ialapxiəzoup. aideoologia klass kūparala formaknə ipxiəzoup.

#### IV. ayra „amariara“.

goukə rguə iaanagoit apoeñkař yəmta aqaçara „marioup“, izban akuzar açara zmou darbanzaaňak naq-naq ajakua rəyra idərueit, nasgia iguə ianaataia dlařanə iyəit „iguə“ işianaňuala; aguə bzia zmou auaa məqsuma, axa apoeť bziakuə mayzoup, unajala iupxiasaşroup.

ayra „amariara“ puškin abasala daxjajeit:

iňfəxoit apoezia sara sqnə:  
 sgəu səpsə zegiř pxafot lirikař jkurpala  
 pxəzək ialou ieipş inapqia-fapqi aqa bnə  
 ačəxurpanə iňerçueit xakuitra myala  
 ara sa sqnə iaaieuot asasja cya zmam  
 naqnařpgiě izdərua səgutəxə zejzam,  
 sxucrakua sxəpf igiňtuot psfara ruam  
 arifim laskua uərtiřpəlarc iy eistoup  
 snajkiar spero iazyeit, spero aksaad  
 minutkgiě bələsuam aja einraala qapoup.

axa iabaqou, ara ianəui, puškin inap iyəmtakuei eikuňauam. i'aikuňaqəph inapryəmta ajakua qara eilaxoup, qara iňtaoup, qara iňfəcənə ifakurgəloúp.

puškin iyəra amariarei, alasret uəsurala macara akun işəfakuiřgəlauaz. uajə xəxi hazzuapşəz iahuae, inapryərakuei aikumıra rebəloup, izban akuzar uəsqan ahra aman gegeļi ifilosofia—i'absoliutəu apsə; aja einraalakuagıe rəyuan abri „apsə“ acərxəraanə guazharala (вдохновение):

„axa anjař glagol zařek  
 uləmha aqənza inařoit,  
 apoeť iguə arzəzoiř  
 phəc iňfəxaz auarbaj eipş“.

(puškin).

xəmpada, iataxəup auaesura dəu ayəmta alakurgəlarazə. iataxəup auaesura, puškin auaes iiuaz eicamküa, amala ani iob'soliuňəu „apsə“ axi kuguora ataxəm.

axa, ayyə aja einraalakuei ajabłkuei iyaanzagıe auaes inerroup. maiakovski iahiərboit:

„pasa sguə iaanagon, —  
 aňqukua qarçoit abas:  
 dlářpeit apoeť  
 gabaa mbazakua  
 guazharala aňa ihəit  
 eraznak,  
 uəxxi zgəeit, uəst abar.  
 axa uəs akumzaap:  
 aňahara ialagaanž  
 kər aamita inəquozaap

аршаара аqənərgiə  
азаона тəkulozaap  
φəmt iınarərləməzaap rguñlaqna  
içou şədou xüəcənə aifqarfrazə".

uəs anaküxə, ayyə əyra dalagaanza dazxucroup, ixə azəif-troup, maçk iynəuçqa imyarpaigaroup iiyərc nərə zləelikəz, uigı maqəuپ, znə imazaroup dəzəxucsə, nas auəs zəxφəiaasa. çabərgnə, ayyə, qoukə rdərra acəpxi airkaanza, irxucaanza, iara igugıə amca akəzaroup, qoukə ideak dəirkəanza, ui aidea iara iynəuçqa itaxalana dazxucroup.

### V. İabanxəigoi ayyə iideakua.

İabanxəigoi ayyə iideakua, iajakua, iquə itou, daqə qoukə idəirderəc ittaxuپ? iara ixə ithaanəuپ inajkiarakua rəqənə akuzarپ ma iara icəliuzaپ?

İalqau oyu lja iatou adərrakua: amlakra, abziabara, azeşra ui apsabara aqənərəi ixiərşəuپ.

agıart—axiaa, atara, aguaxuara—uərt abzazarei, apəlarei, aðnəqaləei oyu istixua akouپ.

ækonomikaپ bazisi (izəkugəlou—основа) iara ui təxφəiaaz asocial-poliitikəp eifcaarei ifakudərgəloıt aoyə ipsixikə zəxφəiaaua: adərra (чувство), aidea, əxuxra (мышление). ui harçay dəu, akomimunizm asatakyə markə abasala dalajajeit:

"aarraxə aqənərəi aifcaarakua içou iqarçəit jlar rəkonomika struktura iləşqəriənə izəkugəlou abazis, ui oup izxagələua aiuristəri apolitikəri akurgəlakua, ui iakuşahatxauazroup eil-kaa formalı ifakugəlou auaajlarp relliqaara. materialp aarəxra apstazara qazçaua socialləei politikaləi, nasgəz zegiə rəla iəbzəzərə aqənərəi xucrala process imaz zeipşraz eipş ayp. auaa rdərrə akum rbəzəzərə afakugələfa eilzərgəuwa, iaarhənə, dara auaajlar rdərrə rəbzəzərə afakugələfa zeipşrou ayp eilzərgəuwa". ayyə dapxiagəlayəur, "iəroxa bətəsi, sarkiasəi damoup, ui dəguəuپ", ubri aqənərəi ayyə enagi ahra zmou aklass aideakua itəxueit. "akommunistə manifest" aqənərəi iaadərəueit: "iarban aamta-zaalagi ahra zmanə ideas iqaz ahra zmaz aklasskua rideia akun".

ayyə art aideakua idəikəloıt, nasgəz ui myapgayəs dai-ueit. lomonosovi, kolicovi izəcərəcəz nəxajən, axa anxaja rideia zənələnə ahra zmaz aklasskua rideala afa rəhon. axa iqaloit dafakalagıə. znə-zənələ ayyə dzəxəjaua aideiakua ahra zmou aklasskua ixtəxəu ianakuşahatəm, ari iaanagoit ari aifqəaraqə iqaləeit klassla aipəngəlarakua, ma ajər jənxakua aanxanə içouپ.

ahra zmaz aklasskua irəkunagakuaz ækonomikaپ eropoxakua rəla işaxəeit aqazara. aroezia (asaxiap literațura) uəigı iaiuəit axızkua—atauadər, aburzuaziaپ, aproletarپ.

abasala, ayyə ildeakua ikuşa-məkəşa iqou asocial-eko-nomikar eifcaaraku irələixueit, nas qoukə ui „asham rələei-çoit“, ui ala rxşəy stəixueit.

#### VI. ayyə aynəuçqaçı ibagaz.

İarbanzaalakı klassk ieiuou ayyə, iara dzeiuou aklass aideakua myapəigoit, uərt aideakua rəla dəşueit, uərt aideakua saxiyəranə irəparc itaxəup, art aideakua saxiyərala ifakurgəlanə daşa qoukə irəxurərə eitehaanza itaxəup, znə iara dazxucrazə ixşəy aφə eildəlanə eiləikaarəzə, dousə iaxırəkunago irgəlanə ipəmtəlarp ipeñiharəzə.

ubri aqənər ayyə aktivla aues azəiuazaroup iklass imyapənagaua auaəsnagzərkəua, abzazara daləmçəroup, iara axəraφə dgə-lazaroup, ayyə ckiə çaraləei dərraləei dazəqəazaroup, iklassp əfəzəqəçərə haraçəzaroup, dərrala ckiə aφazəqəçərə anəimou ui inapşəra mayxoit, ixaranə dəzxucuam, atlarrə ipəragəloup. ayyə iaairpsua iara iguə itou macara akuzam, ui iaairpsueit daşa qoukə rguə itougi. ubri aqənər ui dazxucroup ubart rəpərafə dəqoula, uərt rəqəzələ guaitaroup, dazxucroup uərt imyapargaua aues zeipşrou, ajakala nəpə zləeikəua aues znə dajomyalərə eiləikaaroup.

daşa klassk eiuou auayə danaairpsua, ui ibzazara qazfas iamougi eiləikaaroup, mounzər aoyə bza dalçuam, ixucəmtəxoit, gagaxoit.

as iqou auaşkua reilkəarəzə itaxəup amərəxukuagı dnarnəpər (amemuarıkua, asalam iqukuua, agualıñ-ıagakua, adnevnikkuua), nasgia aćnəqagı iiguatařəup auaa qazfas irəmou, rbazara zeipşrou.

ayyə dguatayəzaroup, deilkaayəzaroup, nas uərt iibakuaz aidkəlaşa dakuiluazaroup, ixşəy ialałarp, iguə itnəmjaarp iibaz, ixşəy aənəzəkələz, eraznak iquqla istəixroup, ubri aqənər imazaroup art zegiə znəiçəsa aknizka. ui aknizka xəçəy aφə iibaua afaklikua, iguə aφə iaiż ajakua zegiə anəiçoit, nas ui iaxphiāueit aues dəu.

ubri ailikaarəzə haxuapsər çexov iknizka art iitaxkuaz znəiçoz:

zxşəy caguəz, açara dəu zmaz, 24 şəkusa aməç iuəit qara ikiarəz uəsk qamçazakua, amala ui iara ieipşəz zəxşəy tiaz, açara dəu zmaz auaa cagukua apsabara ikuirgəlt. uaxəla, masala ałqukua axqia rxaiçon,—uioup iara eiharağ dzəzəkəu, araqə ui dərtistəup, aguazharadəu izçəsualtı iboit. ui iφə ałqəe axqəyə, açara dəu bzia izbaua, uaxəla, masala açara eiləirgoit.

aficer ipħesi iarei abanaxi iceit, uərt ayəqagı adenličik ikuabeit, iqalarən, ui uərt oyəs drəmfozar.

aphəzba, apsəz zçəxua ayada ixou iaipsəu, zphə açlaguaya iayəzou, kapeik ubraxi itaşərləndəz uguaxueit.

asmarja urəħar eiha eionəup, abeaja raçkəs.  
iusərbap sara!  
aphəzba iləyueit: „sara oyə işəimbac ala laajguara anxara  
səkuloit“.

abart raaməstaxigia, ayyə xəmpada drəpxiauazaroup asaxiat  
yəmtakua.

art həxçajakua rəla ita eilkaup, ayra napə arkxaənza  
auəsura dəu iatəxəu. abart eizəigaz amərəxukua tqənpər ialeix-  
roup, abzazara iaha ianaalona iqou, oyə dzərxuçşa, nas ui  
daara xşəy çək atanə eibarkəup. abri oup maiakovskığı  
„apsaara aqəpərgə asaona rəkuləzaap“-nə dəzəpəu. aṭema iftə-  
xəz azxucra, yənənqala amypagara danəvəu. aṭema asakugələra  
ialagoit, ikonkretxoit, saxiala (öörazla) aφeidakələrəxı axə kəd-  
ioit. ubasqan iqaloit puşkin dəzəpəu aamta: „anajkiar apero  
iazəyueit, apero akiad“.

rapxiəzəpəi ayməta, makiana iəzəup, ajra, arşsara ataxəup,  
ipəmtəllər ifakurgələpəup.

### VII. aja einraaləei, asaxiat prozei reipsəmra.

aja—einraaləei, asaxiat prozei pəxia işahhaz eips aqazara  
—apoezia ialapxiəzoup; aja einraaləei, asaxiat prozei uals irə-  
mou akoup, axa art eipsəm yəmtakuoup.

rapxiə irgəlanə aja einraalakua eiharak rismala eibarkəup,  
aproza bzia ui amazam.

nas aja einraalakua eiha eistagəlanə, eikułanə iyəup, aproza  
açkəs, axa art zegiə adnəqala izləipşəm aup. uəs başa ianja-  
jaua „apoet“ anərhaua jaçarkueit „dia ihoit“, axa ui uəs aku-  
sam. „apoet“—grekej ajoup, iaanagoit—„aqacaya“ („творец“),  
uəs akuzar ari aja, apoeiti aprozaiki rəzəhangiə aybagı akoup.

„astix“—aja—einraala“ ui eistargəlanə, riadla icaua, ein-  
raalou yəmtoup. aja einraala, eistargəlanə muzikat riadla eipər-  
əup. ui afət (amuzika) şaqı irajanə iaiua aqara aja einraa-  
lagı eiha ifakugələxoit.

ari eips apqara aproza iadnaķeluam. aproza aja aifərgəfə,  
əjjajara iazaaiaguoxit.

axpa, aja einraaləei aprozei zləeipşəm: aja einraalatə  
eiha irajoup asaxia, asaxiat proza aasta. aja einraala eiha  
ifakurgəloup, iłtəcəup, aemocia amoup. abri aloup eiharak aja  
—einraaləei asaxiat prozei zləeipşəm. axa iqakuoup aja—ein-  
raalakua eicəxu açağə zmam, ui asaxiat proza daara akər iajə-  
xaroup, daşa qazlakuak amoup.

alirikə\*) ja einraalakua rəqə eiharak aṭema zaʃək oup  
iaabaua. alirikə aṭema aφartbaazom, eicəçsom, strojka cəp-  
xiəsa iara ui acərqiakua reitaharala imyasueit, iahħap:

\*) alirikə poezia, alirika—ialkħau axar (сүб'екти) gutakkuei, axar nəeskū-  
ei, izyua ixar xuerala aarapṣa.

„auaa rəlaotərzkua, auaa rəlaotərzkua,  
 İkarpoit pxagie, itaxigie, eilexra qamça,  
 İkarpoit iart tenxadala, İkarpoit paslarada,  
 Jrada, gukəharada, cəxuarqlarada  
 İkarpoit uratagalantəri açxlaşcaraz  
 apħal xəltəzlia akuarşyə anaueips“.

(tiutqev).

„auaa rəlaotərzkua kərpoit“ fraza cəpxiasa eiteihoit, qara amq ataua, qara vərpəsrəla, axa izxuartouzei izlaqaz ala iaanxoit; „auaa rəlaotərzkua kərpoit“ adərra iazhəueit, axa çəsra amamkua iaanxoit. atema astəmçra—alirika iazeips qazfoup. axa alirika aqfigə iqoup, as eitəħara macarala iañəmcaua. iaagap l. կունia iqənṛ:

„amca şera kurkua şora  
 bəstərxən bərmoup bərbələua,  
 bəlapş iſtoup arpəs zora  
 işar ixulaansa uəs muə“.

ma iaagap daħakə:

bəmtənuan san!  
 san bəmtənuan!  
 bəmtənuan san—  
 iazxoup ojsta“.

(v. agrba iqənṛ).

işakuxalagħi apf-stroujkak riġe iħou „san bəmtənuan“ aur. axa uəs akuzam aprobata (aproza-latiniż ajour—„iiaşan icaua“) iżeqoq:

„fəlżek aqasxa axaxara amərxuaga nkələyyan, içəscəsua aiarta axiəstaz axxə inakuleit, nas ineitaçen işneiuaz iestaz ixaxurħə īnalħeit. aħħaxi īnalsen ilaxi īnekupalan aħnejkuriżżejn īpənċa abżara īnəbħarax iżżejjex ilakua naq-aaq irtapxaua ialagħeit“. uert alašara rzemūħaż-żiaquς-qusən iaaxtiż. aşerha daaxxekurpalt iżtaz“. (s. i. qanba).

ara atemja arxiada iż-żejjed iż-żejjed: amərxuag kələyyeit, axxə inakuleit, iżtaz ixaxurħə īnalħeit, nas ipenċa abżara īnəbħar-xan, iżżejjex ilakua irtapxaua ialagħeit, ilia aqquqs-qusən ix-torit, aoyę dgħejt. nas ajaħbi aƿreċċaxxueit, aqwaqkuasa pətlanq id-dekkiloit, ajaħġaqfa iż-żia iż-żiex.

aproza eskiənagi iamour afabula, aja-einraala eiharak oyə iguə arxxoit emocionaliż bəzżejla eiha iħbarakħeup, amq zmane iż-żiexuou saxxala eifgarġżeup ajala, oyə id-ħarrha iħlaotu. zneż-zenla aqafosaxi, agustexxaxi liasueit. iħħap:

„hajt, amarqa, axiərpara  
 hahai aż-żejjed aħħar  
 il-qiġi orixxu u la ħiexi“

iňha aoteýha anxar-aňa!  
xuaý-xuaý, çax-sax...  
xuaý-xuaý, çax-sax...

(s. i. yanba).

ma daňakə:

ei salakua, lart salakua!  
iyagel, ifteliň la iabqarkua!  
iňaa, iňha, igurgur sdaulkua  
iňexsa, daxaič iňbelçarra.

aproza uarla-larloup ari aips apafosaxi ianeisua, axa amalagi irħasom, aproza eskiengħi „iiašan īcoi“-ha. ajablkua r̐eyrakua raangie iqalaloiť astaxiqa ma pxiqa abjapalara, ari qarçoit ainteres eiha astəxrazə, afabula pxiqa iċagi aicċexrazə. nasgię, alirku aṭema zənzak eicċen qal salšauam-ha hazhom. aṭema daara pxiqa iancuagħi əeqou. iahħap d. i. gulia „arpəzbej apħəzbej rəlqua“-ha iifyeż aṭema maç-maçla aperċenaxheiet. pxixa arpəzba asalam īqu ļzżejiet, arpəzba dərġixuana. arpəzba il-dedekkom, arpəzba eitejyeit. arpəzba dərġi map ikkien. arpəzbagi map ikkien, nas arpəzba dazaait, arpəzba dakušatħxæit, aphara pərġejt, išakuxalakgħi aigħiha aṭema iazħaueit.

nas iaagħar gulja iajja maħna „aċċesi ahħeħi“. araqa aṭema iazħaueit. aċċes akata axapan ipaqi-paqnua iaataxheiet, ahħeħ pëska nastxa iġelano išaxxekk iż-żappix, axa amaxu tarċaruan, amaxu iamtaz aṣ-ṣala iara iaxxaleit axudajha.

iqou aja einraalakua rreġa aṭema ianazħaua aphanartbaaua: iaagħar żeqba iajja einraala „amula—dməchħayəur, ahakiem—d Xuarta dəsuar“.

axuq dəqmazayxheiet. ian amula iaxi dceiħ. dannei amula apara il-itejt „aīqu axtira“ azo. amula dalagħeit apsra. apħas dikus-sahatrxheiet amula, aja-eimarkiet, lpara imlxkej, ahakiem iaxi dceiħ. ahaktiem axu l-leiteit, axu axuq dainargħeiet.

abas iqou ayemtakua epos-ħa iastoup, art ja'bnej, axa ja-einraalala iż-żewġ, art ayemtakua muzikar riadla eistagħoln ħaż-żimala eibarkeu, axa dərġiġejx aħlabu rəmouř, asaxiex prozei ajab-jei rqnè eips. asaxiex prozei, ajab-jei zəyua, nsejji id-ruazarou aja einraala aippar-żefha, izban akuzar zna-zemla aja-einraalakua ab-targħol-lexxaloit. aja-einraalaei aprozei zl-eipšem haxxajeit, axa eio-nu eijou-ha akgħi hamħażżeit. aprozagi aja-einraalagi bżio u ibzianu napqazala ianu, napro zlaikua ayera iarbar poezia p'srou iaitaua, ui iifya zeiħsrou eips oup.

### VIII. iarban iyeħu.

„amelantra səmċalərgħel, uajjalqia ajab-ż-səyueit“-i-heiet qexxov. ari iahħarboit, ayya aġnəuqçaq, čak dəu šiġħmaz, adunni xuapṣra imaz ianaitaxxalak saxiala arrara šielsauaz. qabergn, ayye iġnəuqça čak aniemm, aybagħi akoup amelantra agħiġi.

սոնաւ սալերտ իանգյուն  
մյա կուշաց յոխամ;  
ասախ նարզա իշերկու,  
թարբելցի յաֆա շէկում.

ui abasala daxjajeit sadovev.\* ) այս այնաւորքի աչակ  
imazar, axa imazan iqazar, ui xəmpada iara ubasqia inapşera  
mayəur, ui aitahara, axyalaara dalagoit, ařəm poetja rəqənərəl ısa-  
nə iara ı̄ənət itiəlueit,\*\* ) iarbanzaalagi rçaga ı̄quə xuarta amam,  
araqa iataxəur այնաւորքի արեիա, ubri aqənər iataxəur: agua-  
tar, aidea վօշկա րըշաара, ахура, унөսչղա ամյապղար уб.  
агјերտցի.

abri eips արազգաշար վեց այր ialagauag. այստափ, lalkau ախյա արփար աֆարկուլար շտախ  
atema-ha iastoup. ari atema ihanփiaz, iahnataz ախյա վեց հա-  
toup aidea-ha. այստա աւեա իանանկուտ ավտ ամարե, ауаи, аудунеи դշахуարшա, իշելիկաаша.

darbanzaalagi azgi „iara ixazə“ iyzom. iara այր ataxxara  
ihnarboit, аյս իցու իտու, աշըրի իմու դափար ձալարխուր շե-  
taxəu. դափար իլքհար իանագոит, արխայ имазара. սա ասա  
ամա ագարա լպիաս ինայցի դեզուր արխայ այստափ  
իցու իշու աշա աշաարա շտակ իուր շտախ. շեմպա աբր էիպ  
իցու արխայ իվլե այս ձազերյուր, ui ցնիկերուր.

այս, irajayn և աւեւ արխայ, լիյզ սարտ րցապշար իա-  
կուլ. իցու, ауајлар րէրր շէքքազ ատեմակա, ար պր  
շէկում ատեմակա-ի լշտու.

abziaeibara, apsra, աօյ աօյ րէիբար, ауаи, аудуне  
irzeibaua աէքսպօաշա ակուր, уб. աշերտ. ասմա իզланալաւալ,  
արխա իզланաւալ ատեմակա ակե-ակե էիպսեմկա ացապշար  
րաւեւ. լախար ամա էիհար արխայ ձշէքսւսա ատեմա այս  
ixşəy ազէլտրուր, izban ակուր ագայ լախար ամշա սբրիա  
inxoit; iahhəp ավետ տեմակա ակօխօ, abrigada, աօյ-սաս,  
даара կրաչակա տեմակուր. ui իհանահամ այերա շլու ա-  
տեմակա լշտաւ աշլախ-ի. iarbanzaalagi արխա ան էիհար  
անտեր լշտաւ ատեմա լշտու լակտալու ատեմա-ի.

այցի լիշտար աբր լակտալու ատեմակա. սբր ազենր  
abzazara ագут ձալարչար, daxuapslarouր էլլիկալարուր  
аудунеи րխ շէքքազ աշաարա ան, նաս սի աշաար աւացարցի  
ամյակա զակար.

abart zegi էլլիկան իհահաւեւ: այս լցանար լախ-  
ար աբզար լակնացախ ատեմա, լցար աբզար ագут լա-  
гүлхна. ари լահհա ակիւր շուր ելանացամ այս աւուրէք  
ֆակտ աարպօրտ լտաքարցի.

\* ) լախար պօւր, դեւրէսը.

\*\*) սա ագաշա պլացիտ-ի լշտու.

### aja-einraala aिफагрәмазә ajakuak.

aja einraala—išou, ritmaləei, muzikaləei eifagrqəm ajoor. aja-einraala eistargəlou eifagrqəsa zaķuank ala iýrəur. aja-einraala isabalagi ianeidħalaxa, ui ƿeixom.

iaxia ojraanza, apsua literaturaqəf, aja-einraala aifagrqəsa aproblem daara istaxanə iqan. iara iaxiagħi, ui akusaq hazxephuxaşa-ha rajak hamam.

oje aakīeskia, eiharak aifar īquęyja taxixi, ari istaxanə iqou auəs, naq-naqṛəi aicxexra amyakuçara aiura iāfəur. abri aips aform aezada apšaara napə arkəur ɜeqba iżemtakua r̥fə, esaaира pxiaqagħi aicxexra ainei. ɿouq r̥apxiarəi iaja-einraalakua r̥fə iagkuou rajasan, axa uaqagi ɻagak-ɻagak ala ayra napə arkən. ari auəs napə zierkżed aif dzəxizaz alşarakuagi ta'żżam, axa makiana iapxiqa cya zmam auəsurn stouq.

1. kūcniagi, uajj daazkulaz iaja einraalakua r̥z iżteixha dalagħeit ari aja-einraala eifagrqəsa alaga, apxiarəi iifac myakuçara aqixkuu naq azz inatua.\* uajj ɬo dazkulaz amya alər bzia zexxepiaua akoor, arətragi i alagaxieit, axa alər bzia axel-ċergħ afakurosuuwarazə ui amxaqe makiana arħxaşa tarrafəur.

d. i. gulia iaja-einraalakua, ajjar rhamta abarkiata dəu ialxn ħiġi, daara cxeraa dəuap apsua ja-einraala afakurgħelara auəsafha, izbar aķuzar ajjar rhamta, muzikada, tagħadha, fakugħelafha amasamkua iqam. Mert ajjar rhamtakua r̥fə xempada iaaboit aja-einraala azakkuankua iamakuou rajanə (alaga, amuzika, arifm).

ubri aqənpr iamyānə isəpxiāzoit apsua ja-einraala zaķuan-pqaras iamou zeipṣrou iazzerkiażnō aħxajara, iaxiagħi ayem-takua iħamou ir-riekursahatna. nasgiex araqqa iaarpstħeup apsua ja-einraalaz eihha iżyēdan, eihha imaniłlanan iqou.

iagiħħargi uajj-ħiġa rnasx īhapshaarouf ifakugħelou, aja-einraala iakunagħaxaşa azakuanpqara. ubas ifakurosuuza zaķuan-pqarāk hauaanza acerkira hzaqqużu.

ui eips iqou auəs dəu, as stati xhəyek aif iuz-żefakur-għelom xhaa amamkua, ui iataxəur naq-naqṛəi aicxexra, amala uajj znē iqaċ-ċarap amyakuçara.

araqagi iqalaşt aimakku, agħxakua, axa agħxa iqalaua hajjemla kua ari auəs nahaċċarouf.

aja-einraala išou, irażou, allexuta ikelxu ajoor, aja-einraala iamazarouf: alaga, aritm, amuzika, amuzikar zeryra bzianə izmou auaa, aja-einraala aifagrqəsa aterioria mċaṣakkuagi ir-riayueit.

\* ) abas anəshaua, qouk ħiġi ianamgħa iż-żalla aja-einraala aifagrqəla sagutusuha, ui ψeç myakuçarouf, apstazara ψeç iaxalċu ađżejj-ħiġi aħxouf—dærf pœzliouf, axa l. kūcniha iż-żemtakua r̥fə ui iz-żekkugħelašaz adac azempa sajt.

aja-einraalakua. Վեց ayra iyalagaua aroetja, ateoria iyalagaanzagı irayueit pəxia izəpxiaz aja-einraala amuzika bətə iazəzəryuna.

ari iayəzou ayra avtor pxiaqa dounaftuam, aqəc myakuçarə iləmşəua dqaloit, ajakala pəxia dəzəpxiaz aja-einraala amuzika bətə dadhaloup, uahə neixərkua izəqəcauam.

aja-einraala aিপার্তেլա ateoria zdərua, ui aja-einraala iara işəitaxəualı inarhə-aərhüa iyüeit, amuzika abətə azəzəryura macara araqə ihaxuartam, ateoria anapəsməx.

### aja-einraala aিপার্তերազə.

iarbanzaalagı, abəzəla ajala eibətoyp, ajakua, abəlkua reiləlara ala (сочетание) ifakurgəlop, abəlkua yəvənə işoup: abətə-naza (гласный звук), abətənaməza (согласный звук). Əpsua bəzliəf abətənəzəkua raxı ipxiəzoup: a, o, e, ə, u, i.\*)

abətənaməza zmou anbankua raxı ipxiəzoup: g, k, k, ɔ, x, q \*\*)

ajakua şoit aja-xutakua (aslogkua) rəla. slogan cərəxiala bətə nəzək amoup, ubri abətənəza axərxəzərala eiliərgoit aja şaqı slogan amoup. iarban ajazaalagı, yba, xpa, eihəna slogan eilou xaz-kazə ianənəha, slogan agırt aslogkua raçkəs reiha ialkaanə abətə-goit, abri aips iqou aslog iastoup abətə-kurəoisiuara myapazgaua-ha, ma iaazərkjiaqənə abətə-kurəoisiuara-ha (la-ra, ua-ra, u-ca, uaa-la, am-za, am-ra), abətə-kurəoisiuara zmoui, izmami aslogkua reiləkara daara kraçanakueit aja-einraala aিপার্তələrəqə. aja abətə kurəoisiuara zmoui, abətə kurəoisiuara zmami akəi-akəi eistargəlanə zakuanpqarala ianeilərşəxaxa iħueit aja-einraala təbəzla.

### a'stərəp ailkəara.

iaagap, sṭroykak aja-einraala:

Փəxua iajak sakurpa sneiueit,

aa slogan zmou. ara izlabauala arxiatəi aslog abətə kurəoisiuara amoup, aybařəi-iāmam, xərətəi-iāmoup, arşətərəi iāmam ub. içagigə, yəvanə imşou ariađadəfə abətə kurəoisiuara amoup, yəvanə işou abətə kurəoisiuarta amam.

art aslogkua zegiə yba-ybala iahşar qaloiit, art ayba-yba rəqəne arxiatəi-abətə kurəoisiuarta amoup, aybařəi akurəoisiuarta amam.

abətə kurəoisiuarta zmou abri eipş (—) dərgala iarbaua, abətə kurəoisiuarta zmam (—) iħaueit abri aips asxəma (axsaala):

φε—χua ia—jak sa—kuṛa snei—ueit

— — | — — | — — | — — | — — |

abas yəvanə (iqaloit xpanə, içagi eihangia) akurəoisiuara ialkaanə təpək təxənə izmou, nasgiə astroykə njaanza ui atəp

\* ) anbankua u, i—ianbətəbzəxogia ədqoup. ui içagi eihangia d. i. gulia itraqətəkua rəqə uoyə iboič („iaazərkjiaqənə apsua bəzliə aorografija“).

\*\*) d. i. gulia isisətəma aqənəp Igoup.

Կամերժակա ինյուա hastoup a s i o p a -ha. astōrkua qaloit p̄shbanə eilou, xpanə eilou, ybanə eilou. eiharač „ixaaazaganə“ iqou astaxirči ayba roup. p̄shbanə eilou astōrkua rrə araqə salajajazom, ui alakurgəlarazə içagi azərşaara ataxəur. xpāna eilou astōrkua 8 ədqou, axa uajə eilahkəarc nəpə zharkua xpa roup, hara hazlaxuapşua ubərt axta apsua ja-einraala eihə təkunagauala aaboi, ojraansərəi aja-einraala yəfa aapraktigagı ui iariaşoit.

art ax stopk, apsua ja-einraalaçə oyə ixə iairxuaranə iqou abart roup:

1. adaktili—axsəma: — — — aqərpəsəga: ajlərgiə.
2. amfibraxi axsəma: — — — aqərpəsəga: eiuałnə.
3. anapest axsəma: — — — aqərpəsəga: xuəlpazzak. ybanə eilou astōrkua, axa yba roup iaha imanialou.
1. axorei—axsəma — — aqərpəsəga: uəjaz.
2. aiamb—axsəma — — aqərpəsəga: təgəl, salam.

### a լ ա գ ա կ ա ւ ր է ր ի լ կ ա ա ր ա .

axorei.

art xəxi zxə hərcəsəz reilkəara nəpə ahərkəp. iaagap aja-einraala acəpədaxa:

xie—la | i—r—əur | a—xə—is | xə—gə—lo (— —) (9.\*)  
i—qa— | la—som | ui ina | va—gə— | lo (9).  
(ş. լ ե զ բ a).

ləzəsəryeyi ari aja-einraala: abtə kuoisotuara zmou aja anays icoit abtə kuoisotuara zmam, nəsgə aja-einraala nəqənlə ipəmələsəkən uəs ifakugəloup. akuoisotuarei, zmoui akuoisotuara zmamı aslogkua araqə eistargəlanə icoit, abri oup amuzikəgi qazçaua, daňačalı iuhozar ahətə-kuoisotuara zmoui, izmamı aslogkua eistargəlanə (akə anays akə gəlanə) aneira ifakunargəloit aja-einraala aritm.

abri eips iqou aja-einraala aiřgarřəfa asisṭema iastoup— itənpəru asistema-ha (тоническая система). aja-einraala լագա ıamoup ametr. ametr-ha hazvən aba լագա ametr, akum, ha hazvən eipşəmkəu xu-xizək zmoui aflagakua roup.

uajə praktikala haxuapşəp uərt reilkəafa qazfas ıamoup. iaagap:

aşərha jyanguač aartnə  
anja iاشta səy səntalap,  
imaałəkijagi neimərpnə  
„ackia“ giargi ipeikua ntəzgap.

\*) aslogkua rxəpəkiasara şaqə ədqou.

սայե, ար այա-ենրաալա հաբլե րժնուն հարխիք, ակսօնուառա  
կա րդէ հաբլե լազերհաս; ոս հախարշըր այա-ենրաալա ալա-  
ասազ.

հարխիք:

ա-շը-հա յի-ըն-ցուն ար-տն  
 ան-յա լաշ-տա սե-ն-տա-լը  
 ի մա-լեկի-յացի նե-մեր-րուն  
 ա-կիա\* գիարցի ի-պ-քա նթ-ցար.

աբալա, աբլե կորօնուարա ախամամ ինքը աժել իրմայս,  
խամամ րժնուս, աբրի այս ազական լակարգելար զալօլ:

ակ-ը-նա, ակ-ը-նա, ակ-ը-նա, ակ-ը-նա  
 ակ-ը-նա, ակ-ը-նա, ակ-ը-նա, ակ-ը-նա  
 ակ-ը-նա, ակ-ը-նա, ակ-ը-նա, ակ-ը-նա  
 ակ-ը-նա, ակ-ը-նա, ակ-ը-նա, ակ-ը-նա  
 ակ-ը-նա, ակ-ը-նա, ակ-ը-նա, ակ-ը-նա  
 ակ-ը-նա, ակ-ը-նա, ակ-ը-նա, ակ-ը-նա

խել ածերգական լակարգելազ թելա լազերկիապուն աբա լա-  
յեր զալօլ:

— — — — — —  
 — — — — — —  
 — — — — — —  
 — — — — — — (\*).

աբա լակարգելուն ալագ, աբլե կորօնուարա արքաթե ասլոգափք  
լազեկունա լահուր ա խօ ր է հա. ար ալագափք աբլե կորօնուարա  
զնուն անայ եղարօն ա բ է կորօնուարա զմամ.

իացըր այլ րհմանական լզերթել իցար ափերշեցական:

ամ-րը, | ամ-րը | ֆա-րը | չզու  
 ա-դ-ք-օ-գ-գ-ա | թ-ք-յ-ա | չզու

ար, խել սեշխարշըր պֆ-սլոգ զմուն այա-ենրաալա լայեզօն.  
հախարշըր խելքել լայեզօն, այլ րհման ազուր իցուն  
ճափակէ, ախ ք-սլոգ զմուն ախօրէ:

սա-սա | րա-դա ցու-լա | լա  
 սա-խան | էլ-մակ | սա-լա | լա

մումզարց ճափակէ:

լաօ-րա | լեօ-րա | լատ  
 լա-կա | լե-կա | լատ

\* ) բեխա լահիհազ ելք (-) լանացօլ աբլե կորօնուարա ածերգա — ելեպ  
կորօնուարա զմամ.

iaagap, dəryaqıæk ajlar rhamta aqənpəi y-slogk zmou:

sa sər | —bar—giə |  
 ba—ra | bzə,  
 ba bər | —bar—giə |  
 ba—ra | —bzə.

moumzargıə:

—tə—uan | dgua—quən |  
 i—la—oərs | con |

(1. kuçnia).

axorei-ħa araqa başa iah-pahmørleit, ui hnajkuaraku irət-hməjjaaít, ui xəxi hazxuapşkuaz rəla eilahkaarṛ iqoup apsuja-einraala işajjəpməm. axorei ałaga ajlar rhamtakua rəpə iana-naala, nas abəzla aspecificika işeiuou yasoma.

xoreila lykuoup d. i. gulia iaja-einraalakua kṛə.

goukə rgua iaanagoit d. i. iaja einraalakua rəpə art ałaga-kua əqazam, ui nəs zakuanpqrarada iyəup-ħa, axa ari iəsam, eiləmkhaaroup iqazçaua. haxuapsəp ui nəs akuzar:

dəuk ia | —naa—luam | ap—sə | —la—la  
 a—xa | is—ha | —roup ja | —xaa—la  
 se—qəm | qia—qia | es—laxi | qa—sa  
 səm—ra | —za—səm | Tei—es | sa—sa.

ma iaagap daňakə:

a—çəs | a—kat | ya—xa | —pan  
 i—paqı | paqı—ua | iaa—ta | —xəeit\*)  
 a—ħəħ | pəs—ka | nas—kia | naq  
 i—sa | —xə—qəzək | iaa—psa | —zeiṭ.

araqa eiftarak amazamikua astargəlanə icoit, nasgə aştroy-kakua zegiə slogla (ja-xutala) eiqaroup, zaxiəngara aaba-aaba ədqoup. xorei amuzika (art xəxi hazxuapşkuaz izlahdərbuala) aphasaxucit, znə iguəronoup, znə ixaaup, znə ilaxeikuçagoup.

a i a m b.

zegiə ijdeürueit, aqajlar zegiə irzeipşəu aja einraala „internacional“. haxuapsəp ui yəfas iamou:

\*) „xəeit“ — aja-einraala anyəz aamtaza „x“-i, „e“-i rəbətara „ə“ abla-rgəlara zakuanpqrarada iqaməzət. nəjə arəcəvəi asistəni ala „ə“ ablaşadərgəlt ipşkajamxarc. ubri azakuerpqrara əcə abzourda aja slogan məcxuxəbeit.

լեցը լերքիազ ձառօր շնուկոս;  
ածուել ամլայ, արկալ  
ելաշւել հծերրա սահ շշեմփազ  
իշեօսր ապրաբարք հգարչէ

սայ քախ իշազահազ էիթ: աել ապահերանակս հաել  
լաշաս, աել ապահերանակս հաել լաշաս իֆակարգելար աբաս:

(թ—ցը | թ—ցը—քէզ | դա—մօօ | զ—ո՞ւ—կոս; (9)

ա—ծաւ—ու | ամ—լա—յա | ար—կա! (8)

ել—լա—շւել | հծ—րրա | սա—հա | շշեմ—փազ, (9)

իշ—եօսր | ապր—իամ—բարք | հգա—րա—զ. (8)

աբաս իֆակարգելու այստեղ այստեղ այստեղ այստեղ  
կրօնոսուրա շնու լաշոսր լամբիա.

լամ ամսիկա օնոսուր, ամպ ամօսր օյ լիս արխաշուտ.  
լասգար իցաց:

(եի սա | լա—կա | լարտ սա | լա—կա!

լիա—ցը | լի—տօն | լա լաբ | լար—կա!

մումզարցի:

(սա—լամ, | սա—լամ | սե—քիս | լա—կա,

սա—լամ, | սա—լամ | սա—սէպ | լո՞վ?

սա—լամ, | սա—լամ | սա—սամ | լա—կա

սա—սա | լալ, սամ | լա զէց | լա—կա!

աբերյ սեշխարքսկազ րյօյ ալամբկս լրեժօսր թիբան  
ելօսր-իա, լիբան ակազ լամօսր ելօսր աբերյ—կրօնոսուրա.

հախարքը խսնա ելօսր ալամ:

(թ—լամ | լան կավ | կազ—քէի | պր—սա | լա—րա

ա—չա | չա ա | կո—իի | ա—յա | լալ—շտ

ա—քա | պա քա | պա ա | կա—յա | լա

ախ—չէ | չա—կս | լազ էիթ | լի—լար | լարտ.

(Տ. լազբա).

յիբան ելօսր ալամ:

սան թեմլենսն սան թեմլենսն սան թեմլենսն սան

թեմլենսն սան թեմլենսն սան թեմլենսն սան

թեմլենսն սան թեմլենսն սան թեմլենսն սան

թեմլենսն սան թեմլենսն սան թեմլենսն սան

araqa ametr bələmszeit. akṛəii aybaṛəii astroukakua eipr şəm, axa akṛəii axraṛəii slogla elqaroup, aybaṛəii apṛbaṛəilara ubas.

iqalaloit aja-einraalakua rphə, ma slogk anazəmxaua, ma akə anazəmçuxaua:

bzia | uzboit | sara | suəzguək | nə  
 omə | zəxtəz | gaxio | kavkaz,  
 zxə mṣa | takua | enagi | zphərotəy | nə  
 uara | xakuit | raz iku | pauaz

(§. 1əqba).

ari ɬagas iamou abas ala iaarkiafpnə iaayər qaloit.

( ) — ( ) — ( ) — ( ) —  
 ( ) — ( ) — ( ) — ( ) —  
 ( ) — ( ) — ( ) — ( ) —

araqa ametr pəməqəseit. iahħap algamtä aqnə akumküa agutənə qara ipgar ubəşən akun ametr aneili luxuaz, axa—araqa eillara qamçazakua abṭə kuoououara zmoui izmami iapəmjażakua aċexxurapənza iċoit, iahħap aybaṛəii astroukakua rphə abṭə kuoououara zmam ( ) akə təmxur, uəs iqoupr qaqqarəi astroukakua rphgiə, axa araqə farta-ha akəmzarək əqazam, akṛəi astroukakua 9 slogk ədqoup, axraṛəii afgiə iara ubri aqara, aybaṛəi aphiə—8, apṛbaṛəi aphiə aabar, uəs anakuxa ametr pərxaga amam, aja-einraala işaanagaua ɬagala ifakugħəloup.

aja-einraala aneillagaua ametr agutənə ipjargoup, uəs təxi-ueit, ɭeċ-ċi alagaua ayjagħi. iahħap, aja-einraala ( ) — ari ala aurop—zourou imyapgarəu agutənə — as iqou alaħar iaraz-nak amuzika eilamgar qaləzom.

### a d a k ḫ i l i .

eiharak imanjalana xpanə eilou ałagakua raxix iрхазоуп adakħtili.

a) y-stopkna iqou adakħtili daara imaqəup apsuu ja-einraa-laqə, izbən a'kuzar ui ala iyəu makiana ja-einraala əqam apsuu bəzżeq. ubri aqəntr, sara uajə uiaqara salamlakua xjl-xuəħek asərbap:

am — ra la | — şə — ra — xa.  
 ( ) — ( ) — ( ) — ( ) —

naq naqqəi aicxexra ui aqar poetja tħarré ianwəup.

b) x-stopk zmou adakħtili eihha irajoup; abar ui aqərpsəga  
 aj — lar — giə | guaq — uan, am | — şən — giə | ɻənər | — roñ,  
 xsəoui qam — ca | — za — ɻua ui | a — ħa | bħel | gon

(§. 1əqba).

abas iqou alaga abłe kuomouvara arxia igelanə izmou  
iaftoup daktili-ha.

c) iaagap ajlar rhamta aqənərəi daktili, yslogk zmou:

a — īēi — īēi, a — īēi — īēi  
bar — qan pha a — īēi — īēi.

daktili alaga eiharak oyə iguə iaçaxəxua, agualsra zmou  
muzikoup.

### amfibraxi.

haxuapsəp amfibrala iyəu pşə stroqkak zmou aja einraala:

laſ — ca — řa | — xəeit, rəoi — ba — , giə  
zəm — ca — | zo iku — xəeit |  
a — bar ſta | ir — xə — çəst | rəp — sə  
irə — xuap — şərc — | iaf — taz  
xə — | xır am — za | uəgi əz — seit |  
ei — nəl — nə | i — nei — ueit, a — sə. (s. ɬəqba).

abas ifakurgəliou alaga, abłe kuomouvara aybařəi aslogaçə  
izəkulaua iaftoup amfibraxi-ha.

amfibraxi alaga abas laayəp xəxi hazhuapsəzala:

— — — — — — — — — — — —  
— — — — — — — — — — — —  
— — — — — — — — — — — —  
— — — — — — — — — — — —

as iqou pşə-stopk zmou iaftoup amfibraxi-ha.\*)

hazhuapskuoz izlahdərbaua ala amfibraxi itənəqən rajak  
jkurpa zlam apşa unəzdou muzikoup.

### anapest.

arigı xpanə eilou lagoup, abri alagazə iaazgoit akə załək,  
izban aķuzar apsua poeziayı uaha əqam.

ap — sa — ba | — řa a — phəp | — sax pxia icoit |  
i — na — za | — sou qa — lom | zegi eiku — štoit |

(s. ɬəqba).

anapest zəfərtəzzua lagoup, izban aķuzar abłe amq aƿeiz-nagoit açəxüranə. anapest iaxelçua amuzika oyə iguə ftnaxueit, iarguəronoit, iarpaçoit.

\* ) pşə stopk zmou, aķřəi, axtarəi astroqakua roup, agiert xpanə eiloup.

ағас ja-einraalaқua тұғы імаңзат маіаковски иметод аяра нағә азәркәз.

sara ui apsua ja-einraala iakunagauam shom, аxa мақиана нағә азәркәз راجاқ irəmquəçabziamxact, uarla һарла xara zmanı qara ialamılaуазар:

iaħħap:  
isueit,  
eisueit  
ikupoit  
iφioit  
aғar axemca  
ialiaaz.

(s. ɬeqba).

ari aformä ala ianəryua forma amazamikua anaxigie eiuamküa, araxigie eiuamküa iqam, uəig iamazaroup alaga. maiaқovski iyəmlikua тұғы ғagada iysam, аxa ғagak macara itəxne akumküa eilapsanə iyuam. ari eips aformä өңс eiharak izlaqsa-тəu ajərətəi аja einraala akanon asata iləçakna ipnargoit.

ari aformagi ielčua guatazargı ɬgiامəzт.

uaјə art səzxaupskuaz təla əpxiay igueitoit ari ailkaara xneħħe səzqəeu aғə „arəchara“ xneħħe iqalaz.

xoreii, iambai rzəhan aғərpşəgakua akəi-akəi eipsəmlikua iraqanə iqləseit. altaxi, iħsaniuz amfibraxi aғə eħha imaqħəseit, аxa uəsgie iaagan Әərpşəgak xar amamküa. agiərt ayba—daktili anapesti rəqə aғərpşəgakua maqxəseit, аxa ui amalagi iaa-nagazom art aiagakua apsua ja einraala, iaxuortam-ħa аxa araqagi, ay. ɬeqba iċxeraala imanħalaz Әərpşəgakuaq arbaxxeit. əpxiay iżżeibaua aips daktili anapesti içagi praktiċkala aarpșra, агəрəi syəraғə, аура iħlagaua atak iauərət eips azzaara eicxenə izqəqħamlaeit, ui qalàrżam. uəs ғəcəur, aarpșra ataxəur, iksam-harr akurgəla ataxəur. sara saxixauqşua daktili anapesti apsua аja—einraala ianaaloit, аxa içagi imaqnə, ui sheit-ħa maķiana ifakurgħelaħa.

agiərt aħxa, apsua-ja einraala aifqarżeraғə axuartara ir-elou riašara ataxsam. apsua ja-einraala aifqarżera abri azakuan pqara amyala imcar psəxua amam. ui ak amacaroup ғəxgas iamou apsua ja-einraala alaga asakurgħelara. iiaşanə abri auəsa-ғay. ɬeqba naғə zlaiķez auəs xairu, aғər-lquęyja rze өңс myakuçara bziou, аxa içagi īrtbaanə eicxixroup auəs naғə ziərkəz.

ajakala apsua ja-einraala iżon-тəu asistema ala ifakugħelar ɬgiامəzт. abri aizak səzzaiz ala isħarc staxxam pf-stixx inarex-gan ayra qalauam-ħa ahara. aғəmyakuçara bzia qalauazar ui iameiguroħonoda. iz-żeimxoxi maiaқovski iyəfa aformagi izlakuna-gaua ala imyapgazar. аxa ui aarpşəur, maķiana inagħam.

**arifma.**

ajakua ralgamtaqə ablıq nəzakua (гласный) reikułara iastoup arifma-ha.

arifm aqərpsəgakua: akapital—asarkial—amarial-aķuarial; səmali—ψαλα—guékala, apsata—apxasta.

arifma uaxuapsər qaloit: slogla izlaiφargəu-ala, bəjəla izlaiφargəuuala, açəxurənə, aja-einraalaφ qazfas iamou ala.

a) slogla aifagərəga. arifma qazçaua ajakua, akusiusuvara zmou slogla ialgauazar, uəsqan ihamoup aħaċat rīfma: aperərol—aqaruel, ałemkiat—auasiat, akambaf—alauaf, auardən—ixnaṭen, amaxxer—auasxər, astaxirəl aslog akusiusuvara zmou astagħelanə akusiusuvara zmam ala janənla uəsqan ihueit apħəs rīfma, alaşara—amacara, aura—parxra.

b) bęjla aifagərə. arifmakua, abłənaza zmou rəla ialgaua iastoup iaħa arifmakuha, abłənamsa zmou rəla ialgaua iastoup iarkəu arifmakuha.

iaħa arifmakuha rıfərpsəga: aħxa-arxa. iarkəu: uert—art, smat—ałemkiat, anard—auard—apsard, aħapf—auapf.

arifm aqazfa aja-einraalaφ.

arifma asfakurgħelha rajnej iqoup.

arifma yba—yba strogħka cərxiaza eipsnə icauazar iastoup yba—ybala eipsnə icaua, arifma-ha:

acexxuraptei apstha fertənla uφeuseit  
uara az załek ula ajyan zegi xəneqeit,  
uara az załek iqouçoit aħsera məcxunə  
uara az k iurxu asuoit amš alaxi eikunə.

(ruskin).

ari aja-einraalaφ izlaabauala astroqkakua rəbzaraғgiə arifma aiuər qaloit.

axa arifmakuha strogħkak ablażnə ianeikułauagħi ədqoup:

rəmukua maġħoxt asfionkuwa  
amqra aġżeżeit auardən,  
abna rħera akkar dəukua  
aṭexnik iarlašeit ixnaṭen.

(I. kuċċia).

iqoup dəryagiex apil strogħkak eipsnə ianeiccauwa:

dəgu iż-żira mæc zəmhua  
paġġeu zkuiċċa krejżergua  
onieħżei-kunċċi znärxha  
irrasatraċċaq iż-żoup ipšua.  
ufera skuakua mæcxu izlou,  
zkuac aċkəs zəsħxa eihau  
zreya dənnej u zpaċa slou  
artkuha roup iara zəstou.

(M. goċċa).

aja-einraala arifma amour qamlaso iqazam, iqoup arifma zmam aja einraalakua. rifma amazanikuagis iqaloit aja einraala ayra, axa riitmada iagada iqalasom. aja-einraala arifma amazar bzioup, iaha amuzika arpssoit, abjə arbzioit.

sxə iasərxuaz alyquəkua

1. kraiski—"ayra ialagaua iidərranə iaxutou".\*)
2. şengeli—"praktikala aja-einraala alyparpəsa".
3. tomaşevski—"aliteratura ałteoria"
4. azurnal "aliteratura p rçara".

---

\*) ałteoria p zçaarakua elharak arapəi citagoup.

## a x k u a.

adaqia.

1. apxia-ja . . . . .	3
2. d. i. gulia iyəmtakuei apsua literaturrei . . . . .	7
3. „amra gələeit“—təmatika bzioup apsua literatura açıra aqnə . . . . .	22
4. s. i. qanbei apsua dramaturgiei . . . . .	33
5. „həəla iadəruazaroup iara ariey-uəsuja“-ha ajaeinraala eizga itəçəz . . . . .	38
6. l. kuchenli iiyəz alquə „arəla φιοιτ“ azə ybaqa aja . . . . .	55
7. „leninizm anban“—olixovi iiyəz apsəala eitagou aza ybaqa aja . . . . .	61
8. „aşəc aiaaiuoit“—daara ikuadou yəmtoup . . . . .	65
9. teoriat zçaarakuak ayra napə azərkua iidərranə iayutou . . . . .	67
10. izakuzei asaxiař literatura . . . . .	69
11. aja-einraala aifargəfəsəzə ajakuak . . . . .	82

---

## abri ałquə akıərxira aan aşipkakua ialałaz.

i a n e u p              adaqia              i a x u t o u p

1. epigrams.	8	epigrafs.
2. „asovet mə qalaanza apoet d. i. gulia uəsqənərəi iideologiya proletartçılıq ilə kugəlamzt“.	16	„asovet mə qalaanza apoet d. i. iideologiya aproletarja irzaiguaməzt“.
3. aja-einraala „sbahça“ apha: „axəi ałxuei zegi tajxəeit“.	17	„axəi açəxuei zegi tajxəeit“.
2. ay. ɬəqba iiepi grammataφe: „hai laquçəndaz ɬargua- şəsoit“.	65	„hai laquçəndaz ɬargua- şəsoit“.

---



---

---

**„Краткий критический обзор современной абхазской литературы“**



## **Ашәкәафы зызбахә ҳәоу парбага<sup>\*</sup>**

### **А**

Агрба Владимир Уасил-ипә (1912–1937) – ашәкәыфы, адраматург, ахәынҭқарратә усзуғы – 6, 10, 17, 22–23, 32, 60–75, 112, 143.

Агәмаа Қыаазым Қараман-ипә (1915–1950) –apoет ашәкәыфы – 23.

Амқәаб Артиом Аңыр-ипә (1910–1983) – ажурналист, ашәкәыфы – 23, 109, 110.

Андарбуа Виктор (?) – Хә. Бәжәба ашкол ағы аттара иңизтәоз ифыза – 12.

Арзынба Владислав Григори-ипә (1945–2010) – атоурыхтцаағы, ахәынҭқарратә усзуғы, иахъатәи Аңсны ахәынҭқарра ашьатарксы – 9.

Ахашба (Хашба) Мушыни Лаврент-ипә (1903–1992) – ашәкәыфы, ажурналист, ахәынҭқарратә усзуағы – 6, 112, 128, 129, 131.

Ашәба Цыгәйз (?) – аматематик – 22.

### **Б**

Барателиа Нури Тахәыц-ипә (1912–2000) – ахәычтәы шәкәыфы – 12.

Бартоломеи Иван Алексеи-ипә (1813–1870) – аинрал-леитенант, аттарауағ, ануимизмат, археолог – 22, 30, 35.

---

\* В. Андарбуа, Җ. Ашәба, М. Григолиа, Карташов, Козауров, Садовев, А. Сегал, Филомов риографиятә хытхыртықәа хзышыңақәммыргылент. 65-тәи адақыағы З. Агрба ҳәа зызбахә ҳәоу Захар Агрба иакәазар қалап ҳәа агәфара ҳамоуп. – Ү.А.

Бәжәба (Абәжәба) Хәыхәйт Салуман-иңә (1914 – 2000) – абызшәадырғы, акритик, алітературағаағы, афольклорттаағы – 6–18, 20–27, 29, 34.

Бжъания Семион Тимофеи-иңа (1886–1961) адраматург, апублицист, ақытанхамға аусзуғы – 10.

Бебиа Платон Хәамда-иңа –apoет, ашәкәығы, аитагағ – 10.

Безименски Александр Илиа-иңә (1898–1973) – apoет, ажурналист – 27, 105, 117, 118.

Белински Виссарион Григори-иңа (1811–1848) – акритик, апублицист, афилософ – 27, 95.

## В

Воронски Александр Константин-иңә (1884–1937) – ареволиционер-абольшевик, ашәкәығы, акритик – 132.

## Г

Гегель Георг Вильгельм Фридрих (1770–1831) – афилософ, агерман классикатә философия ашытаркығыцә архатарнак – 137.

Герасимов Михаил Прокофи-иңә (1889–1937) – апараттар тә поет, – 27, 86, 103.

Гоголь (Иановски) Николай Василий-иңә (1809–1852) – ашәкәығы, адраматург, apoет, акритик, апублицист, аурыс литература классика ахатарнак – 27, 131.

Гончаров Иван Александр-иңа (1812–1891) – ашәкәығы, апублицист, алітератураға критик – 27.

Горки Максим (Пешков Алексей Максим-иңә) (1868–1936) – апараттар тә шәкәығы, адраматург, апублицист – 13, 26, 33, 27, 34.

Гочуа Михаил-Дырмит-иңә (1906–1941) – apoет, ажурналист, аитагағ – 24, 120, 162.

Григолиа М. (?) – apoет – 23.

## Гә

Гәлиа Дырмит Иосиф-ипңа (1874–1960) – арккағы, апоет, ашәкәйшөө, адраматург, апублицист, атарауағ, ауаажәларратә усзуағы, аңсуа литература ашъатарқөһө – 5, 9, 10, 13, 17, 23, 24, 27, 31, 33, 45, 47–59, 65, 90, 99, 108, 128, 144, 145, 148, 150, 155.

Гәыргәлия Борис Алмасхан-ипңа (1935–2012) – апоет, апро-заик, алитетураттцағы, акритик – 8.

## Д

Дарсалия Заз Харитон-ипңа (1898–1977) – ашәкәйшөө, адраматург, ажурналист – 22.

Демерць-ипңа Отар (1910–1939) – апоет – 10, 12.

Достоевски Фиодор Михайл-ипңа (1821–1881) – ашәкәйшөө, аурыс классикатә литература ахатарнак – 133–134.

## З

Зизария Кондрат Фиодор-ипңа (1898–1943) – артцағы, ауаажәларратә усзуғы – 12.

## Ж

Жаров Александр Алексеи-ипңа (1904–1984) – апоет – 27, 105.

## З

Зелински Карнели Лиуциан-ипңа (1896–1970) – алитетураттцағы, акритик – 9.

Зыхәба Сергеи Лад-ипңа (1936) – афольклорист, алитетураттцағы, акритик – 7, 8.

## И

Ивантер Алексеи Илья-иңа (1961) – апоет, апублицист – 20.

## К

Каганович Лазар Моисеи-иңа (1893–1991) – асовет хәйтқарратә, апартиятә усзуафы – 121.

Калинин Илия Александр-иңа – ажурналист, акультураатцаафы, алитетурататә критик – 19, 20.

Карташов (?) – 114.

Касланзия Арушъян Екәүіп-иңа (1909–1938) – ажурналист, апоет – 23, 106–108.

Коғония Иуа Абас-иңа (1904–1928 – апоет – 22, 23, 64–66, 106.

Козауров (?) – 114.

Крайски (Кузмин) Алексеи Пiotр-иңа (1891–1941) – апоет – 25, 165.

Кольцов Алексеи Васили-иңа (1809–1842) – апоет – 139.

## Кә

Кәйтңиа Леуарса Бида-иңа (1912–1941) – апоет, апублицист – 12, 17, 23–25, 32, 101, 103–106, 108, 112–118, 120, 128–129, 143, 148, 155, 164.

## К

Қапба Руслан Хәанеи-иңа (1935) – акритик, алитетуратцаафы – 8–9, 12, 13.

## Л

Лабахәуа Леонти Бахә-иңа (1912–1938) – апоет – 23.

Лакоба Нестор Апполон-иңа (1883–1936) – ахәйтқарратә усзуафы – 12.

Лакрба Миха Александр-иңа (1901–1965) – ашәкәйсөө, адраматург, акиносценарист, ақазараттаафы – 5.

Лашәрия Мушъни Таиниа-иңа (1938) –apoет, аитагаф, алитетураттаафы, акритик – 7.

Ленин (Улианов) Владимир Илии-иңа (1870–1924) – аполитикатә, ахәйнәтқарратә усзуафы, ареволиуционер, Октиабртәи ареволиуциа (1917) ахада, асоциалисттә ҳәйнәтқарра ашъақәйргылағ – 8, 18, 63, 73, 86, 114, 115, 117, 121–123, 135, 136.

Лермонтов Михаил Иури-иңа (1814–1941) – apoет, ашәкәйсөө, адраматург, аурыс классикатә литература ахатарнак – 27, 130.

Луначарски Анатоли Васили-иңа (1875–1933) – ареволиуционер, асовет ҳәйнәтқарратә усзуафы, ашәкәйсөө, аитагафы, апублицист, акритик, ақазараттаафы – 27, 135, 137.

Ломоносов Михаил Васили-иңа (1711–1765) – аттарауағ-аинцеклопедист, apoет, ашәкәйсөө – 139.

## M

Маан Дырмит Тлапс-иңа (1866–1946) арккафы, апротоиреи – 10, 11.

Майковский Владимир Владимир-иңа (1893–1930) – apoет, адраматург, акиносценорист, асахъатыхы – 20, 24, 27, 92, 105, 120, 161, 162.

Маркс Карл Генрих (1818–1883) – афилософ, асоциолог, аекономист, ашәкәйсөө, аполитикатә, ауажәларратә усзуафы, марксизм ашъатаркы – 101, 115, 134, 136, 139.

Марр Николай Иаков-иңа (1865–1934) – абызшәадырфы, аенограф, археолог – 8.

Мачавариани Константин Давид-иңа (1857–1926) – арккафы, атәылаттаафы, апублицист – 36.

## **Н**

Некрасов Николай Александр-иңа (1821–1877) – апоет, ашәкәйсөз, апублицист, классикатә литература ахатарнак – 132.

## **О**

Ольхови Борис Семион-иңа (1898–1937) – асовет партиятә усзуы, ажурналист, алитетуратә критик – 13, 24, 121–123, 124.

## **П**

Папскырпқа Гәышька Гъаргъ-ипқа (1914–1998) – ашәкәйсөз – 23, 108, 109.

Папскыр Мушыни Гъаргъ-иңа (1915–1999) – ашәкәйсөз, алитетураттцаасы – 23.

Плеханов Георги Валентин-иңа (1856–1918) – марксизм атеоретик, афилософ – 131, 133, 135.

Пушкин Александр Сергеи-иңа (1799–1837) – апоет, ашәкәйсөз, адраматург, аурыс классикатә литература ахатарнак – 27, 137, 38, 141, 163.

## **Р**

Роза Лиуксембург (1871– 1919) – амарксизм атеоретик, афилософ, апублицист – 121, 122.

## **С**

Садовев – апоет – 146.

Сангэлия Сандро Ламшъатә-ипқа (1911–1976) – ажурналист, ашәкәйсөз, апоет – 23, 110.

Сталин (Цыгашвили) Иосиф Виссарион-иңа (1878–1953) – ареволиционер, асовет хәйнәткарратә-политикатә усзуы – 18–19, 34, 67, 88, 102, 103, 121, 123.

Салақаиа Шота Хыыч-ипқа (1933) – афольклорттцаағы, алiterateратурағаттаағы, акритик – 10.

Сегал А. (1) – 22.

## Т

Тиутчев Фиодр Иван-ипқа (1803–1873) – апоет, адипломат, апублицист – 143.

Томашевски Борис Виктор-ипқа (1890–1957) – алiterateратурағаттаағы, атекстолог – 25, 165.

Толстои Лев Николаи-ипқа (1828–1910) – ашәкәысөө, адраматург, апублицист, аурыс классикатә литература ахатарнак – 27, 135, 136.

Троцки (Леиб Броншtein) Лев Давид-ипқа (1879–1940) – ареволиуционер, атрақкызм ашьатарқөө – 123.

Тургенев Иван Сергеи-ипқа (1818–1883) – ашәкәысөө, апоет, апублицист, адраматург, аитагағ, аурыс классикатә ли-тература ахатарнак – 27, 133, 134.

## Т

Таркыл Нестор Кирил-ипқа (1899–1945) ашәкәттыжъөө, аитагағ – 13.

## Ф

Фадеев Анатоли Всеволод-ипқа (1908–1965) – асоветтә қоюрыхттаағ, кавказттаағ – 13–15, 34, 117, 118.

Фет (Шеншин) Афанаси Афанаси-ипқа (1920–1892) – апоет, аитагағы – 23, 72–73.

Филомов (?) – 114.

## Ц

Циколия Мириан Михаил-ипқа (Мирнели) (1928–2003) – абызшәадырғы, апоет – 7.

## Т

Теретели Акаки Ростом-ипха (1840–1915) – апоет, ашәкәйсөз – 49–51.

## Тә

Тәүілба Шалва Леуарсан-ипха (1912–1987) – апоет, ашәкәйсөз – 12, 23, 32, 86–90, 92–98, 112, 115, 127, 145, 148, 152, 157–162.

## Ч

Чалмаз Михаил Ислам-ипа (1902–1937) – ахәынтыярратә усзуы, ахәыттә шәкәйсөз, аитагағ – 5.

Чернышевски Николай Гаврил-ипха (1828–1889) – афилософ, ареволиционер-демократ, алитетуратә критик, ашәкәйсөз, апублицист .

Чехов Антон Павел-ипха (1860–1904) – ашәкәйсөз, адраматург, аурыс классикатә литература ахатарнак – 10, 27, 141, 145.

Чыкәбар Антон Иван-ипа (1885–1937) – ахәыттә шәкәйсөз, артсағы, аиатагағ, ауаажәларратә усзуы – 10.

## Ч

Чанба Самсон Иаков-ипха (1886 –1937) – ашәкәйсөз, адраматург, апоет, ауаажәларратә, ахәынтыярратә усзуасы, аңсу драматургия ашытаркөзы – 10, 12, 13, 17, 22, 23, 27, 32, 33, 76–79, 82–84, 143, 144.

Чаучаяадзе (Чавчавадзе) Илия Григори-ипха (1837–1907) – апоет, ашәкәйсөз, аитагағ, апублицист – 52, 53.

Чқадуа Платон Семион-ипха (1904–1985) – ашәкәйсөз, ажурналист, ахәынтыярратә усзуасы – 23, 25, 110, 126, 127.

Чоңуа Андреи Максим-ипха (1879–1965) – арккағы, ашәкәйсөз, ахәынтыярратә усзуы – 10, 42.

Шенгели Георги Аркади-ип̄а (1894–1956) – апоет, аитагасы, акритик, афилолог-ажәеинраалатцаағы – 25, 165.

## Шъ

Шъақрыл Константин (Кәатциа) Семион-ип̄а (1899–1992) – абызшәадырғы, афольклортцаағы, ауаажәларратә усзуғы – 10.

Шъақрыл Платон Семион-ип̄а (1892–) – артцаағы, арккағы, ашәжәйіғы, адраматург, аитагағ – 12.

## Цъ

Цъонуа Алықьса Нестор-ип̄а (1920-1989) – апоет, ахәынтықарратә усзуғы – 12.

## **АХҚӘА**

<i>У. III. Ағзба.</i> Хә. С. Бәжәба рапхъатәи ишәкәы.....	5
<i>А. В. Фадеев.</i> Аңхъажәа.....	30 – 169 (3)
<i>Д.И.Гәлия иғымтақәеи апұсса литературеи.....</i>	35 – 173 (7)
«Амра гылыеит» – тематика бзиоуп апұсса литература ағиара ақны .....	60 – 188 (22)
<i>С.И. Чанбей</i> апұсса драматургиеси.....	76 – 199 (33)
«Хәтәйла иадыруазароуп иара ақьөф-үысыуцә» ҳәа ажәенин- раала еизга итыттыз.....	85 – 204 (38)
Л.Кәйттниа ииғыз ашәкәы «Атәйла өмоит» азы ғбақа ажәа .....	112 – 221 (55)
«Ленинизм анбан» – Ольхови ииғыз апұсышәала еїтқагоу азы ғбақа ажәа .....	121 – 227 (61)
«Ағың аиааиоит» – дара икәадоу ғымтоуп....	126 – 231 (65)
Теориатә зтәарақәак ағора напы азыркуа иидырраны иахәтоу.....	128 – 233 (67)
Изакөузei асахъатә литература.....	128 – 235 (69)
Ажәенинраала аиғартәышъазы ажәақәак.....	148 – 248 (82)
Схы иасырхәаз алитетатура .....	165
Ашәкәағы зығбахә ҳәоу парбага.....	262

## **Абри ашәкәы акыпъхра аан ашипъкақәа иалашәаз**

Иануп	Адаќья	Иапղхатәуп
епиграмс	8	епиграфс
«Асовет мчы җалаанза апоет Д.И.Гэлиа уысқантэни иидеология пролетартәла ишъақәгыламызт».	16	«Асовет мчы җалаанза апоет Д. И. иидеология апролетарцәа ирзааигәамызт».
Ажәа-еинраала «Сбахча» ағы: «Ахыи ашьхәеи зегъ тацәхьеит».	17	«Ахыи атыхәеи зегъ тацәхеит».
Аф.Цэыңба ииепиграммағы: «Хай шәақәытцындаз цыгушт».	65	«Хай шәақәытцын-даз шәаргәашаозит».

*Критический обзор современной абхазской литературы  
 Такзыпъхықәу аредактор Н. Таркыыл  
 Атех. редактор М. Пишьчик.*

**Хәыхәйт Салуман-иԥа Бҟажәба**

Иахъатәи аԥсуа литература иаазыркъа芬ы  
критикала ахәапҟшра.  
Теориатә згәатақәак нацтданы

**Хухут Соломонович Бгажба**

Критический обзор современной  
абхазской литературы.  
С добавлением некоторых  
критических примечаний

*На абхазском языке*

Анбанқәшәафы *Каролина Бытәпһұа*  
Аредактор *Уасил Ағзаба*  
Акорректор *Енвер Ажыба*  
Компьютерла еиқәлшәеит *Астамда Ақынцыал*

---

Аформат 60x84/16. Атираж 500. Иқатқ. акь. бұғың 17,125.  
Инықә. акь. бұғың 15,93. Ағаттаңға № 53.

---

Иккыпхъуп АУН «Акыпхъ ағны», ақ. Ақөа, Ешба имфа, 168.